

Сіренко А. Г.

НОТАТКИ ВІДЛЮДНИКА

Івано-Франківськ
2012

ББК 87 + 84(0) .44
С40

Сіренко А. Г. Нотатки відлюдника. – Івано-Франківськ, 2012. – 500 с.

«Нотатки відлюдника» - збірник повістей, оповідань, новел, поезій, есеїв, перекладів поезії. Для широкого кола читачів та поціновувачів сучасної літератури.

© Сіренко А. Г.

ДИВНІ НОТАТКИ НАПИСАНІ НА ХМАРІ

Про ці нотатки

«Страшно подумати, що наше життя – це повість без фабули та героя...»

(О. Манделштам)

Кожна людина – відлюдник. Відрізняються лише рівнем самотності. Давно відомо, що найбільша самотність у юрбі. Ми всі чужі одне одному, загублені в порожнечі нерозуміння. Найгірше те, що люди і не бажають розуміти одне одного бодай би на крихту. Якщо хтось на правду прагне товариства, варто тому піти в гори або в ліс чи пустелю. Там він буде не наодинці з собою, а в товаристві Всесвіту. Ця самотність, певно, найліпша з усіх її різновидностей. Ці нотатки, що складаються з розрізнених замальовок пензлем часу на хмарах. Все ефемерно, все зникає, все порожнеча. Ми всі пишемо в повітрі виводячи каліграфічні ієрогліфи які ніхто не зрозуміє – сенс їх давно втрачено. Тому і не дивно, що автор цієї писанини записав свої нотатки на хмарі. Я випадково прочитав їх блукаючи холодними горами. Через мить хмара розтанула і слова розчинилися в повітрі як розчиналась у зітлілих століттях «Історія етрусків» написана імператором Клавдієм.

Прочитавши ці нотатки я одразу зрозумів, що писав їх дивак. Обірвані шматочки свого життя чи подій свідком яких він був він зібрав до купи як кавалки візантійської мозаїки. Марні були його спроби перекласти свої проби пера на інші мови. При кожному перекладі щось губилося, втрачалося назавжди і одночасно виникало щось

принципово нове – чуже першотвору. Змінювалась сама безодня між словами, оця порожнеча між літерами, оця «безодня між словами» мутувала.

Якщо відверто, я думав, що порожнеча не здатна змінюватись – вона завжди така сама, завжди є собою – першоосновою цієї ілюзії яку ми називаємо «світом» чи то вибачаюсь «Всесвітом». Як я помилявся! Марно писати те саме тільки для москалів – на іншій мові текст отримує зовсім інший зміст. Кожний переклад – це новий твір. Тому не шукайте тотожностей і аналогій при перекладах - це різні твори як різний Хвильовий перекладений китайською і португальською мовами. Чи просто не перекладене, прочитане в різний час. Прочитайте Лао Цзи в часи Руссо і в часи Айнштайна – це будуть абсолютно різні твори.

Все повторюється і в той же час не повторюється ніколи. Ми живемо наприкінці великої епохи – в часи занепаду Римської імперії, агонії античності. Ренесанс (як це не прикро) закінчується – помирає не написавши заповіту. Попереду нове середньовіччя з усіма його готичними світоглядами, аристократією та правами станів. І байка, що нова аристократія буде аристократією духовною, нова інквізиція буде палити еретиків у віртуальному світі – свідомість людей найближчого майбутнього – це свідомість середньовічна з усіма атрибутами – засудженням науки (логіка – зло, треба вірити, а не пізнавати і т. д.), перетворенням освіти в схоластику і нескінченними релігійними війнами. Найважче адаптуватися у новому світі буде таким країнам як Фінляндія та Московія. Вони не мали власного середньовіччя! Вони стрибнули одразу зі світу архаїки в світ ренесансу. Дух готики їм не знайомий. Аристократія в Московії сформувалась тільки в час найвищого злету

ренесансної культури – в ХІХ столітті. Ну не назвати ж аристократами Малюту Скуратова і князів, що випрошували в хана ярлик. Попри все, скільки б ми не ляли галицьких бояр ХІІІ століття, це була гонорова аристократія. Свого роду варіант лицарства Русі. Ми можемо ввійти в нове середньовіччя м'яко попри совковість доброго шмату степів.

Мало хто задумується над тим, що совок це по суті передчуття нового середньовіччя. Преамбула, що сигналізувала загибель неоантичної свідомости. Якщо спів ставити світогляд Светонія – цього предтечі середньовіччя і свідомість совка, бачимо дивні паралелі – те саме жадання чуда, схильність до статичності (стабільність будь-що!), сакралізація абсолютної влади як гарант спокою обивателя.

У творах Сюгоро Ямамото чітко простежується одна думка: наші ілюзії інколи більш реальні ніж так званий «справжній» світ. Ніхто не сприймає його твори як заклик творити ілюзію – ту, в якій нам було би комфортно жити, в якій наше існування було б наповнене сенсом. А дарма! Я просто єством відчуваю запитання яке зависло в повітрі: «Так що являють собою ці нотатки? Що це?» Сприймайте це як метаморфозу есею. Овідій не дарма закінчив своє земне буття у Скіфії. Цей край – країна вічних метаморфоз.

Зустріч з істотою темряви

*«Муза ударила в груди мене
Гострим блискучим
ножем.»*

(Б.-І. Антонич)

Ця історія не вигадана. Це спогади про реальні події записані максимальною точністю як запам'яталося тоді ще дитячій (чи напівдитячій) свідомості. Життя часто дарує сюжети які годі вигадати найхімернішому фантазеру. І тому описаний нижче випадок виглядає якось особливо моторошно.

У сімдесяті роки я був ще дитиною – школярем. У ті часи в школах регулярно влаштовували зустрічі з ветеранами війни – переважно Другої світової, хоча один раз влаштували зустріч з ветераном Громадянської. На кожній із таких зустрічей страшенно хотілося почути як то було все насправді, почути про якісь конкретні події і героїчні вчинки свідком яких був оповідач. Натомість як правило лунали досить стандартні фрази про те «як було тоді важко, як партія зараз про всіх нас турбується» і таке інше. Складалось враження ніби оповідачі замовкали не наважуючись сказати про щось таке страшне і моторошне про яке і говорити вголос не можна. Але особливо мені запам'яталась наступна зустріч.

Ветеран якого запросили на патріотично-виховний захід вирізнявся якоюсь дивною зовнішністю – глибоко запалі очі світилися з заглибин черепа якимось недобрим вогнем. Загострені риси обличчя викликали якийсь підсвідомий страх. Спочатку розповідь була банальною і складалась із заялжених фраз. Але потім один із учнів почав задавати питання: «А розкажіть як Ви воювали... А

за що Вам дали той орден...» І тут оповідача прорвало. Він почав дійсно згадувати. Виявилось, що на фронті він взагалі ніколи не був.

За його словами боровся він в тилу. І це було набагато важче, бо радянському тилу було безліч замаскованих ворогів. І він власне їх ловив, їм виносили справедливий вирок і він той вирок приводив у виконання. Почав він свою «важку боротьбу з ворогами народу» ще до війни в органах НКВД. Особливо багато роботи було в «цих краях» в 1937 році де він встановлював радянську владу. (Я ще здивувався – як, невже до 1937 року радянської влади в місті Плоскирові не було?)

Той же хлопчик-піонер спитав: «А розкажіть - як ви ловили дезертирів?» На що «ветеран» відповів, що дезертирів було ловити зовсім легко, та їх майже й не було. А от замаскованих ворогів було ловити важко і було їх дуже багато. «...Вот с виду атвественний саветский работник, хароший сем'янін, а потом оказалось, што он враг народа і шпіон – работал сразу на четыре іностранних разветкі – англійскую, немецкую, японскую і кітайскую – он сам в етом прізнался на дапросе...» (Мені так захотілось спитати: а що було з дітьми того «ворога народу» але я промовчав). За його словами після війни він знову приїхав «в еті края» встановлювати радянську владу яка за роки війни похитнулась і знову було багато роботи...

Я з жахом зрозумів, що нам замість старого солдата привели на зустріч ката. Який ось цими руками вбивав – причому людей невинних з яких тортурами витягли якісь «зізнання».

І це все – ця зустріч істоти темряви з дітьми відбувалось в той самий рік коли в місті Плоскирові (Хмельницькому) будували новий універмаг на місці де в

1937 році було НКВД. Ківш екскаватора раптом вигріб купу людських черепів і кісток з залишками напівзотлілого одягу. Збіглися люди. Будівництво тут же зупинили, все загородили і проводили виключно вночі – машини щось вивозили далеко за місто. По місту котились чутки: «Там за Сталіна було НКВД – знаєте, що екскаватор вирив?....» Найдивніше те, що через кілька років відбулось дивне «де жа вю» на зустріч з тепер уже комсомольцями запросили знову колишнього (вже іншого) «борця з ворогами народу» - професійного ката який знову розказував як він боровся за радянську владу в тилу і після війни...

Чорний рік

*«... Знаю, - тут
Замість капусти і замість
брукви
Мертві голови продають.»
(Н. Гумільов)*

Історія входять в нашу свідомість не з сухих підручників - з розповідей старих людей. І в цьому плані добрий шмат нашого народу позбавлений історії – старше покоління часто-густо просто боялось розповідати як воно було насправді – діти могли сказати щось зайве, а там... Наслідки не барились. Це в'їлося в свідомість людей – занадто страшні часи їм довелось пережити. Саме тому більшість наших людей живе і живить свій світогляд міфами.

Мені пощастило більше – покійний дід Олександр Степанович багато розповідав. І розповідав відверто. Більше не мені – його співбесідниками були люди старші.

Але моя присутність його не зупиняла – діти мають знати – це було його переконання. Дід Олександр був людиною непересічною, життя його було важким і складним, як і в більшості людей того трагічного покоління. Його розповіді я вбирав як губка вбирає весняну воду після грози. Шкода, що багато імен і прізвищ не запам'яталось, стерлося з моєї пам'яті. Але може це і до кращого. Імена конкретизують подію. Тоді як ці події типові – вони траплялися з мільйонами наших людей того часу...

Мій дід Олександр народився ще в ХІХ столітті, рано подався з селянського світу в пролетарі – на шахти в Донецький край. Як і багатьох людей того часу, його захопила в кінці двадцятих років велика ілюзія – він став комуністом. Напевно, справді вірив у майбутнє ідеальне суспільство і хотів його наблизити. Але через кілька років – страшного 1933 року, коли партійцям наказували відбирати в голодуючих людей хліб, він кинув партійний квиток на стіл зі словами: «Заберіть цю книжечку – я не збираюсь бути співучасником злочину!» В той час це було рівноцінне самогубству. Багато хто так і робив – стрілявся в знак протесту проти того жахливого безглузлого масового винищення людей. Але це не допомагало і на організаторів геноциду не діяло. Тоді діда не зачепили, він лишився живий, хоча потім це йому звісно пригадали – через тринадцять років...

Чорного 1937 року він працював простим шахтарем на 32-ій шахті шахтоуправління «Зоря», що біля міста Сніжного. Одного дня рушаючи на ранкову зміну він разом з іншими шахтарями побачив біля воріт прохідної співробітників НКВД – «Сьогодні роботи не буде – всі на мітинг!» На мітинг так на мітинг... Зігнали туди майже все селище. На мітингу їм представили нове керівництво шахти

– в повному складі відбулась ротація – нова дирекція, нові інженери, бухгалтери... З трибуни лунав впевнений і сталевий голос нового директора: «...Так ось чому наша шахта не виконувала план! Вороги народу були в керівництві шахти! Тепер вони розвінчані і розстріляні як скажені собаки! Тепер будемо працювати як належить і перевиконаємо всі зобов'язання!!!» Через кілька тижнів історія повторилася – все керівництво шахти знову було розстріляне. Включно з тим самим директором, що закликав бути нещадними до «ворогів народу»... Приходять шахтарі на зміну – а на шахті порожньо – нікого – ні дирекції, ні інженерів, ні бригадирів. Тільки співробітники НКВД командують: «Всім вантажитись по машинам!» Тут же біля прохідної низка відкритих вантажних машин. Повантажили шахтарів – везуть – з вітерцем. Дід дивиться – везуть далеко – в обласний центр – тодішнє Сталіно (нині Донецьк). Вони їхали і навіть не здогадувались про те, що всього через кілька годин багато хто з них буде розстріляний як «ворог народу» - прямо ось так – в шахтарській чорній робі в касці з ліхтариком, з «тормозком» і «канагонкою»... Ну як їм таке могло спасти на думку – вони ж і є народ – самий справжній – шахтарі – які ж вони можуть бути вороги народу? А конвеєр смерті уже працював – «трійки» засідали, кожна справа цим «судом» розглядалась не більше хвилини: «Прізвище? Ім'я? По-батькові? Ви – ворог народу, вирок – розстріл! Вивести! Наступний!» Вони їхали і цього не знали... Їх привезли під приміщення обласного НКВД – там уже стояла маса машин з шахтарями. Їх шикували в колони і запускали на подвір'я: “Прізвище? Шахта? Прізвище? Шахта?...» Потім сортували по двоє-трое і запускали в кабінети. Зайшов з товаришем – шахтарем П. і мій дід. В приміщенні вони побачили трьох співробітників НКВД і

їхнього бригадира Т. Бригадир сидів в центрі кімнати на стільці. Обличчя його було в крові і гематомах – судячи по всьому його перед цим сильно били.

- Скільки у вас на дільниці цей ворог народу зламав машин?!

- Та який я ворог народу??? – не сказав, пошепки простогнав бригадир.

- Мовчати!!! Ти ворог народу!!! Так скільки?

- Та в нас на дільниці взагалі поки що немає машин, ми все по-старому працюємо, дідівськими методами, кіркою. І шахта під нахилом – вагонетки самі котяться... - це сказав шахтар П. Сказав правду.

- Ти виправдовуєш ворога народу! Значить ти і сам ворог народу! Вивести! А ви що скажете?

Мій дід чесно признався, що на цій дільниці він працює не так давно і за час його роботи ніяких аварій чи поломок не було, і що це можуть підтвердити інші шахтарі, так що йому про це повідомити нічого. Діду пощастило. Його відпустили. А бригадир Т. і шахтар П. в той же день були розстріляні.

Через кілька днів в місті Сніжному була облава – хапали на вулиці всіх хто у вихідний день був вдягнений у краватку (явно буржуазний елемент одягу, ну хто крім ворогів народу буде його вдягати? Ще й у час вирішальної боротьби за соціалізм?) Навіть не приховували, що всі затримані були в той же день розстріляні...

Поява на вулиці чорного автомобіля викликала жах – люди ховались хто куди міг вигукуючи: «Воронок їде! Воронок їде!!!»

...Народу, який пережив такий рік і не збожеволів слід поставити пам'ятник...

Люди і звірі

*«Може прийти великий тиран,
витончений нелюд, що своєю милістю і
немилістю твалтуватиме все минуле,
поки воно не стане для нього мостом,
знаменням, оповісником і півнячим
криком.»*

(Ф. Ніцше)

Я хочу розповісти про те, про що розповідати особливо важко. Я хочу розповісти про 1946 рік. Не про весь цей страшний рік у Всесвіті чи то на планеті Земля, а про події того року в маленькому шахтарському селищі Північне, що біля міста Сніжного, що в Донецькому краї, маленькому селищі, що страждало і вмирало того страшного року як і вся моя зболена Батьківщина.

Того року почалась нова хвиля репресій – знову шукали «ворогів народу» - забрали мого діда по батьковій лінії Олександра за виконання на весіллі «політично неправильної пісні» і пішов дід по колах пекла ГУЛАГу. Селище маленьке – всі, звичайно, знали хто написав донос. І не забули, не подарували тій «людині», що відправляла односельців прямим ходом на той світ.

Ніхто тоді не чекав нових арештів, нового страшного року – всі якось думали: перемога, війна закінчилась, може тих вурдалаків нарешті попустить і поживемо хоч трохи по-людськи. Та упирі думали інакше: народ відчув себе переможцем, раптом він не захоче терпіти таку владу, раптом відчує себе занадто вільним. Людей вони вирішили знову поставити на коліна. І вкотре вже над тим нещасним народом, що пережив таку страшну війну засвистала коса у

кістлявій руці. Але «воронки» були лише передвісниками нової страшної біди.

Почався голод. Страшний і нещадний. Цікаво, що під час війни в тих краях голоду не було, і під німецькою окупацією, і рік після війни люди якось давали собі раду – було важко, але такого страшного голоду не було. А тут... Люди помирали прямо на вулицях – падали і більше не вставали. Їхні тіла підбирали і тягнули на кладовище у візках знесилені копачі. Мій дід по материнській лінії Мусій працював на шахті – пайок йому почали давати зовсім мізерний і це треба було поділити на вісьмох дітей і ще мати якісь сили працювати на шахті – інакше навіть цього мізерного пайку не дадуть. Ловили горобців – варили і їли. Дід змайстрував ручний млинок з каменів – жорна – такі як в часи неоліту – мололи на тих жорнах солому, старі порожні качани від кукурудзи без насіння, пекли з такого «борошна» якісь «коржі». Але прийшли люди з синіми погонами і сказали, що це приватна власність на засоби виробництва і тому підлягає знищенню. Млинок розбили і пригрозили під страхом розстрілу надалі такі пристрої не виготовляти. Стало зовсім нестерпно. З'їли свого kota і собаку – плакали але їли – шкода було тварин до болю. У лісі обдирали кору з дерев, шукали напівзотлілі жолуді, викопували в лісі якісь корінці, пекли з цього якесь місиво – так виживали. По селищу повзли страшні чутки про людодержство. Мій дід особисто таких випадків не бачив, але це була правда.

І в цей час привезли в селище якихось невідомо яких людей в «теплушках» невідомо звідки. Поселили їх в барак, обнесли колючим дротом і під конвоєм ганяли на роботу на шахту. Хто вони були і звідки – ніхто не знав. Мову якою вони говорили ніхто не розумів ні слова. Це не були

військовополонені – крім того, що всі вони були в цивільному, серед них були жінки, діти, старі люди – вони не бувають а ні військовополоненими, а ні військовими злочинцями. Судячи по всьому, це були якісь «вороги народу» та їх жінки і діти з якоїсь з країн Східної Європи – можливо з Угорщини чи Румунії. Чи навіть з різних країн. Єдине слово яке вони встигли вивчити це слово «хліба!» Їх практично не годували, але ганяли на каторжну роботу. Вони дивились сповненими відчаю очима на жителів селища і просили шматочок хліба не дивлячись на крики конвоїрів. Їм нічого було дати, селищани самі помирали з голоду, але інколи кидали нещасним останній шматок. Конвоїри тут же починали відбирати хліб, жорстоко бити тих нещасних каторжан. Часто вони падали і вже не могли підвестись – або тут же помирали або просто не могли йти. Конвоїри добивали їх багнетами або просто проколювали вже мертвих «для контролю» - щоб ніхто не втік. Вони всі померли від голоду і важкої праці – всі до одного. Їх тіла відвозили і ховали на окремому кладовищі серед полів. Так ніхто і не довідався звідки їх привезли і хто вони. Мені показували цей шматок поля – ні хрестів, ні позначок – тільки сліди неясних горбиків. Стара людина яка показала мені це місце з якимось жахом і болем додала, що тепер це поле страшне і прокляте, бо тут домучили стільки невинних людей.

Той страшний рік знову розділив мислячих істот на дві категорії на людей і звірів. На тих хто страждав, виживав і помирав і та тих хто вбивав собі подібних.

Нічого тут не вигадано – все написано по розповідях мого діда Мусія Олексійовича та бабусі Єфросинії Андріївни та їх дітей...

Про любов до вождя

*«Минуле віддане на поталу, - бо
колись потолок може допастися
до влади, і час утопитися в
плитких водах.»*

(Ф. Ніцше)

Штучно поширюється міф, що нібито в часи «культу особи» народ фанатично обожнював вусатого виродка, створював собі кумира. Це неправда. Люди, які були дорослими в часи сталінщини мислили критично і прекрасно все розуміли – хто в чому винен і як воно могло бути. Дітей, звісно, в ті часи потужно обробляли, «промивали мозок». А дорослі часто боялись при дітях говорити «зайве». Тому й виростали часом фанатики. І то не всі. Старе покоління – ті хто в двадцяті й тридцяті роки були дорослими людьми відійшло. І схоже нікому вже розповісти як ті люди мислили, як дивилися на світ і тодішніх правителів – горезвісних «вождів». Я розкажу тільки про те, що чув – про відношення того покоління до вусатого «вождя» в селищі Північне, що біля міста Сніжного на Донеччині – на шахті № 32-біс шахтоуправління «Зоря» в ті свинцеві роки.

Ілюстрацією відношення до «вождя» може бути зокрема місцевий шахтарський фольклор. Я маю на увазі справжній фольклор – не вигаданий штучно по партзавданню. Довелось мені від старих людей чути купу приповідок про Сталіна, які на жаль повністю ну ніяк не могу привести – там суцільна нецензурщина. І наповнені вони такою зневагою і ненавистю до «вождя» всіх народів, що годі шукати там навіть слідів поклоніння. Зокрема, доводилось мені чути біля десяти варіантів приповідки:

«Спасибі Сталіну-грузину, що резину». В середині там такий «трьохповерховий» в адресу, що ну ніяк... Ні, не буду писати я таких слів. Дід розказував, що і знамениту приповідку: «Огірки й помідорчики, Сталін Кірова убив в коридорчику» розповідали ще в тридцяті і в сорокові – задовго до двадцятого з'їзду. І при цьому люди іноді за такі репліки плати життям, але все одно говорили... Люди сміялись над самою смертю. Причому у приповідках висміювались всі тоді «тонкошії вожді» - поплічники «великого керманіча». Побудови типу «Берія, Берія, нет к тебе даверія...» і далі за текстом певно найм'якша сентенція з низки характеристик кожного з «керманічів». Взагалі тема народного фольклору пролетарізованих народних мас 30-50-тих років практично недосліджена і досі лишається під певним табу – відвертий кітч щодо офіційної ідеології тодішнього суспільства створений з абсолютно не літературних виразів якимось так і лишив цей шмат народної творчості за межами уваги дослідників. Так і лишився зникаючим табу. Про анекдоти я вже мовчу. Виявилось, що про «вусатого» анекдоти ходили ще в ті часи, і виявилось, що знаменитий анекдот «Папитайтесь, таваріщ Горькій, напісать раман «Атец», папитайтесь. Папитка не питка, не правда лі, таваріщ Берія?» з бородою, і ходив в народі ще в кінці сорокових.

Чому шахтарі говорили іноді так необачно і «безшабашно», бавлячись зі смертю в піжмурки думаю зрозуміло – ці люди кожен день на смерть ішли. Лізли «в забій» і не знали – хто повернеться живим, кого винесуть на поверхню. А як гудок тривожно ревів над селищем – збігались до шахти – знали – когось завалило...

Ще одна яскрава ілюстрація «любіві до вождя» це ставлення до його пам'ятнику, що стримів біля прохідної на

шахту. На постаменті регулярно з'являвся напис з одного короткого слова з трьох літер. Ідуть шахтарі зранку на зміну мимо пам'ятника «вождю» - на постаменті напис золоченими літерами «Й. В. Сталін» а під ним крейдою «...». З парткому вже біжать з відрами і ганчірками, змивають, шахтарі сміються. «Чого смієтесь?!» «Та то ми так, про своє. А я навіть читати не вмю...» Напис змивали а на ранок він з'являвся знову. Шукали, звісно, але хто це писав – так і не знайшли. Навіть охорону виставляли – все одно напис регулярно з'являвся. Потім постамент перефарбували на білий колір – напис почали писати вуглиною. Судячи по всьому, це були вчинки не однієї людини, а свого роду колективне зрушення. Я так уявляю собі картину: глупа ніч, ліхтарі де-не-де ледве миготять, тільки світяться вогники на териконах, долинає гудіння з шахти. Повз паркани обережно пробирається шахтар – чорний весь - в штибі, спецівка теж чорна як ніч – тільки зуби виблискують. В руках шмат вуглини чи крейди. Підійшов, а там уже написано: «...!» «Ех, випередили! Певно хтось із нічної зміни написав!» Так тривало аж до того часу поки «кривавий Торквемада» не потрапив до пекла. Пам'ятник продовжував стояти, аж поки хтось не розпустив чутку, що в інших містах пам'ятники зносять. Шахтарі зібрались і без будь-якої підказки переляканого керівництва пам'ятник звалили і розтрощили на шматки. Мій дід теж прийшов з кувалдою, хотів стукнути хоч раз по голові «вождю». Але таких бажаючих було багато, вдалось йому тільки потрощити ноги.

Були звичайно і такі, що ридали від таких звісток. Хоча плакали вони не за тінню «рудого і вусатого», а зі страху за майбутнє: «Певно, знову буде війна. Знову буде голод...» І бігли скуповувати в селищну крамницю сіль,

сірники і мило. Бо більше там і купувати було нічого... Ті хто доносив, ті не плакали – ті перелякано принишкли і мовчали.

Після знесення постамент лишався порожній. Хтось із керівництва вирішив на це пустище поставити Шевченка. Поставили. Через кілька днів з'явився на постаменті напис: «Діти ж мої діти, що ж ви зробили, на сталінську [дупу] мене посадили...» Тараса зняли і постамент так і лишився порожній. Всі якось те місце оминали, постамент заріс бур'яном, туди кидали сміття. В такому вигляді я побачив цей обрубок страшного минулого у 1979 році коли один старий дід розповів мені історію того місця. Він недобрим поглядом подивився на постамент і сказав: «Тут стояв пам'ятник цьому ... вусатому.» І плюнув. А ще хтось нині байки нам розказує ніби люди з іменем того «вождя» на вустах на смерть ішли... Не вірю.

Картинка

«До самого вечора блукав він мовчки по місту, наче в очікуванні, коли світ стане загальновідомим. Але йому як і раніше було неясно на світі, і він відчував в темноті свого тіла тихе місце, де нічого не було, але нічого нічому не перешкоджало початись.»

*(Андрій Платонов
«Котлован»)*

Доводилось мені інколи чути та читати фрази з ідеалізацією сімдесятих років минулого століття. Мовляв, мало не вершина добробуту і благодаті. Світле минуле. Тільки не далеке і глибоке, як у Конфуція (о, глибока

давнина! Як він любив її чистоту!) А нещодавнє. Але вже встигло вирости нове покоління яке дехто хоче годувати легендами. Чуючи і читаючи такі фрази я часто думав: «Може я жив в якійсь інакшій країні?» Але ні, в тій самій... Чому ж тоді я не пам'ятаю нічого хорошого з тих часів? Може людям властиво забувати погане і згадувати тільки якісь приємні моменти, особливо якщо згадується молодість? Так чи інакше, але мені захотілося намалювати картинку з сімдесятих років – реальну, не вигадану картинку, зобразити маленький епізод того десятиліття, намалювати словами етюд, як малює візерунки мороз на шибах, як окреслює в морозному повітрі сюжет сивий дим старої котельної.

У сімдесяті роки ми жили в невеликому напівпідвальному приміщенні яке нагадувало однокімнатну квартиру. Приміщення було сире, стіни наскрізь були з'їдені грибком, помешкання часто затоплювало – труби були ненадійні, водогін в домі був зроблений неякісно. Проте і цьому помешканню були раді – то того ми жили в брудному задрипаному гуртожитку, де було зламано все, що тільки могло поламатись, а ще до того – в комунальній квартирі, де у двох прохідних кімнатах жило три різних сім'ї не рахуючи щурів, що бігали табунами прямо серед білого дня. Надія отримати більш-менш нормальне житло була ефемерна – в чергах на квартиру люди стояли десять, двадцять років, іноді все життя. Квартири не продавались – принаймні офіційно та й мізерної зарплати в сто двадцять рублів вистачало лише на продукти.

Ми жили в ті роки в місті П. яке було перенасичене військовими заводами. Мене завжди дивувало, що ціле місто – і то чимале тільки те й робить, що виготовляє речі не просто нікому не потрібні, а ще й небезпечні. Варто

якомусь старому маразматику при владі чи ідіоту з лампасами натиснути кнопку, як весь світ, все живе на Землі буде знищено... І всі жили з цим відчуттям, що в будь-яку мить світ може згоріти у ядерному вогні.

Місто П. не дивлячись на свій статус обласного центру продуктами забезпечувалось вкрай погано – магазини були порожні, для того щоб купити найбільш елементарні продукти доводилось вистоювати величезні черги. Люди страшенно нарікали на дорожнечу, на уряд. Хоча, звісно, нарікали тихо – голосно нарікати ніхто не наважувався. Казали, що раніше було добре. Коли раніше? Говорили про кінець п'ятдесятих років – мовляв, сталінські репресії вже закінчились, а хрущовські маразми з кукурудзою ще не почались. Називали якісь казково низькі ціни. Хоча думаю це теж був міф – не більше. Люди люблять говорити «колись було добре в старі добрі часи». Це, певно, вічна закономірність людської психіки.

Стояти в чергах завжди випадало мені – це був свого роду сімейний обов'язок якого я просто терпіти не міг, ненавидів всім своїм еством. Вистоюючи годинами за ковбасою чи за маслом я нудьгував роздивляючись тупий совковий плакат «Рішення XXIV з'їзду КПРС виконаємо!» з шаблонним пролетарієм червоного кольору. Цей плакат висів в магазині роками – потім його замінили на плакат «Рішення XXV з'їзду КПРС виконаємо!» з іншим пролетарієм – але з таким же тупим і самовпевненим виразом обличчя.

У той день черга була особлива велика – витягнулась за межі магазину на кількасот метрів. Населення якимось чином довідалось, що мають привести ковбасу аж двох сортів – «Любительську» і «Докторську» - заповітні мрії людей всіх класів і станів з прошарком інтелігенції

включно, та ще й масло і м'ясо. Люди почали хвилюватися і займати черги ще зранку. Магазин зачинився на обід і юрбі почалось хвилювання. Хтось вперто пускав чутки, що насправді нічого сьогодні не привезуть. Але ніхто не вірив і ніхто не розходився. До службового входу приїхала вантажівка, всім стало ясно, що такі привезли – хвилювання посилилось, ніяк не могли розібратися хто перший у черзі і хто за ким стояв. Нарешті магазин відчинили, юрба ринулась в середину. Виникла плутанина, адже всі займали одночасно три черги – за ковбасою, за маслом і за м'ясом. Люди перебігали з черги в чергу, послідовність губилась, ніхто нікого пропускати не хотів, у повітрі висіла лайка та крики: «Ви тут не стояли!» Якийсь дідусь-інвалід хотів купити без черги тикаючи костуром у напис: «Інваліди ВОВ обслуговуються поза чергою». Але його до прилавка так і не допустили і з магазину просто випхали – пішов в сльозах...

М'ясо «давали» разом з кістками – переш кавалок м'яса, обов'язково мусиш купити такий же по вазі шматок кістки. Не хочеш – взагалі нічого не продадуть. Ті, хто нарешті дорвався до очікуваного прилавку обурювались, хто був далеко репетували: «Ти бери, що дають!» Поступово стало зрозуміло, що всім всього не вистачить. І не те що всього – більшості громадян в черзі не вистачить нічого. Почали кричати: «Давайте тільки по кілограму в одні руки!» (хоча так і давали з самого початку) і уважно дивились чи хтось не купив більше. Але це не допомогло – омріяні товари раптом закінчились. Причому одночасно – всі різновидності дефіциту. Юрбу спочатку охопив шок (не вистачило!), а потім обурення: «Та ви там під прилавок сховали!!!» Юрба почала шаленіти. Продавці сховались в підсобку крім одного, який зриваючи голос переконував

всіх, що справді нічого не залишилось. Через прилавок перелізли і під прилавок зазирали. Справді нічого більше не було. «Ні, ви десь сховали!» - лунали голоси задніх – назираючих. Очі продавця наповнились відчаєм. Він ніби видихаючи з останніх сил повітря вигукнув: «Та нехай вам Брежнев ту ковбасу дасть!!!» Юрба раптом раптово затихла. Всі зрозуміли, що продавець сказав щось зайве. Він сам зрозумів, що сказав зайве і очі замість відчаю наповнились страхом. Затихла юрба почала розсмоктуватись – через лічені хвилини в магазині вже не було нікого.

Наступного ранку до дверей магазину під'їхала чорна «Волга». З неї вийшло двоє людей в цивільному. Щось шепнули, щось показали тому самому продавцю і посадили його в машину. Чорне авто поїхало. Більше того продавця ніхто не бачив. Не тільки в магазині. Більше його взагалі ніхто ніколи не бачив...

Люди і тіні

*«...І вже не святкує тіло
Роковини суму свого...»*

(А. Ахматова)

Молодість – час гострого сприйняття елементів буття, часточок світу і часу. Нехай досвід мізерний, самовпевненість - безмежна і ми в ту пору любимо помилятись, але... В тому гострому сприйнятті подій, явищ і слів ми буваємо ближчі до істини ніж в роки, коли наші келихи повні мудрості і сивина дарує спокій і зваженість вчинків.

Як і всі молоді люди, я, в час коли мені було ледве більше двадцяти закохувався бурхливо. Несамовито. Кров

кипіла як вода в чайнику на вершині гори, світ здавався безмежним дивом, а люди шукачами істини.

Я познайомився з нею в студентській бібліотеці. Яюсь підвів очі втомившись від студіювання грубезного тому і зрозумів, що треба знайомиться саме з нею, вже і негайно. Не те, щоб вона була красунею, зовсім ні. Просто, щось зачепило. Тут не працює логіка. Тут діє щось настільки глибинне і давнє, пояснити вчинки – бодай свої – неможливо. Це був, по суті мій перший роман – перша взаємна закоханість. До того яюсь з дівчатами «не клеїлось», а потім армія... Сів поруч, поцікавився, чому крім Догеля вона вивчає зоологію по цій занадто об'ємній книжці, слово за словом, крім того вчилися ми на одному факультеті і наступного дня ми зустрілися в місті, пішли в кінотеатр – дивились фільм - я вже не пам'ятаю який – здається «Сальвадор» Стоуна – хоча, ні. Він з'явився в прокаті пізніше. А це була весна 1986 року. Схоже, почуття було взаємним – зустрічались майже щодня і любили до пізньої ночі тинятися Києвом розмовляючи про все на світі – від причин флуктуацій ентропії у Всесвіті до методів приготування кави. Цілунки паморочили голову, світ видався круговертю див. Яюсь у вихідний день вирішили для початку відвідати музей Західного і східного мистецтва – колишній музей Ханенка. Картини геніїв пензля розглядали довго і зачаровано, пошепки обмінюючись враженнями. Особливо нас вразила картина Луїса Моралеса «Молитва святого Франциска Асізьського». Під враженням побачено ще довго блукали по місту і говорили про ренесанс, про європейське середньовіччя, про хрестові походи як романтичне божевілля суспільства в епоху примату особистості, сперечалися про витoki європейської культури. Дійшли до висновку, що Данте зовсім не був

першим поетом доби відродження – він був людиною, що втілила в своїй свідомості вершину середньовічної думки, довела середньовічний світогляд до логічного завершення вибудувавши його уявний світ в якому в центрі був сатана, і реальний світ був тільки колами інферно, і потойбіччя було таким же матеріальним як інквізиція. І епоху готики аж ніяк не можна назвати проторенесансом – це був апогей середньовіччя – його темна вершина, і в пеклі тої страшної епохи занепаду лицарства народжувався, виплавлявся, гартувався новий світ і новий час. Просто Італії якось вдалось оминати темряву європейського світогляду XIV століття і перестрибнути з раннього середньовіччя з його романською архітектурою одразу в проторенесанс. А решта Європи ще довго блукала манівцями столітніх війн. І що протестантизм не був якимось чужорідним елементом в ренесансі чи навіть як вважали деякі мислителі «антиренесансом» - це було саме втілення ідеї величності людини, що могла спілкуватися з Богом безпосередньо, а значить і пізнати Бога. І Бог в лютеранстві виступав як універсальний першопочаток, «провидіння», а не як містична особистість середньовіччя. Поступово тема розмови якось ковзнула від старої до сучасної Європи і тогочасних пацифістських та лівих рухів. Раптом я почув: «А мій тато – комуніст. Він сказав якось, що сучасні французькі комуністи - вони вже не червоні, а рожеві...» Це на мене не справило особливого враження. Я прекрасно розумів, що тодішні комуністи чітко ділились на чотири категорії: ті, що справді вірили в досконале суспільство і щиро були переконані, що воно справді будеться (таких було мало, це були фанатики і то доволі неприємні, від них можна було чекати чого завгодно, але з ними хоча б можна було дискутувати), ті, що вступали в партію заради кар'єри

(таких було більшість, і це були найбільш небезпечні – вони могли піти на будь-який злочин якщо це було потрібно «начальству»), ті, що вступили в партію «за компанію» (всі вступають і я теж, це була сіра інертна маса яка могла змінити погляди будь-коли) і, нарешті, ті, що вступали в партію заради боротьби з нею. Серед таких траплялися і мої однодумці – я був цього певен. Так, що її тато міг належати до будь-якої категорії.

Ми продовжували говорити як раптом вона згадала про одну важливу справу: «Ой, мені ж треба в аптеку зайти, обіцяла дідусю ліки пошукати – у нас в місті в аптеках таких немає. Який в мене дідусь! Ти не знаєш мого дідуся, колись я тебе з ним познайомлю, він герой, він ще до війни тут в НКВД служив...» Далі я вже нічого не чув. У мене в очах потемніло, світ посірів, втратив звуки і кольори. Перед очима пронеслися моторошні видива. 1937 рік. З подвір'я колишнього інституту шляхетних дівчат виїжджають вантажівки вкриті брезентом. Крізь щілини в дошках капас якась бура рідина на київську бруківку. Машини прямують в напрямки до Биківні, де в лісі за зеленим парканом вже вириті траншеї, де будуть зариті тіла розстріляних, і вантажівки їх везуть і везуть – вдень і вночі... А в підвалах теперішнього «Жовтневого палацу» - того страшного будинку, де нині влаштовують концерти, працює конвеєр – ведуть і ведуть роздягнених людей і кожному з них «люди» в кітелях стріляють «наганів» в потилицю. А ось 1941 рік. Останні години совітської влади в Києві. Керівництво, командування, НКВД вже зрозуміло, що все втрачено і збирається тікати кинувши місто і армію напризволяще, вже наказуючи своїм агентам висадити в повітря заміноване місто разом з його жителями, але в цей же час через місто женуть в сторону Биківні колону червоноармійців під

конвоєм. Вони вирвались з оточення, чудом пробились до «своїх», але зараз їх уже женуть - беззбройних, з обірваними нагородами і відзнаками як «зрадників Батьківщини» на розстріл. Їх ще встигнуть за ці години розстріляти і зарити в траншеї для мертвих, їм не судилось ні стати партизанами, ні полягти в бою. А ось Биківня нинішня – крізь лісовий мох і корені проступають людські кістки – і скільки їх там поховано ніхто не знає...

Тіні і видива пронеслись в свідомості зі швидкістю табунів диких коней і зникли. Але світ так і лишився темним, безколірним, посірілим.

Далі розмова наша розклеїлась, я провів її до кімнати в гуртожитку, якимось, щось навіть сказав на прощання... Я більше ніколи з нею не зустрічався. Ніколи. Навіть гуртожиток, де вона жила оминав, щоб не побачити її хоча б випадково...

Так нам дано

« - ...Навіщо Вам Зона?

- Мені – це зрозуміло. Ну, я все таки в певному сенсі вчений. А Вам то вона навіщо?»

(Брати Стугацькі)

Я працював на теренах Зони у 1990 році. Мос кількамісячне перебування там – окрема історія. Не знаю чи зможу я колись оповісти про це все, точніше, не оповісти, а передати те відчуття, коли вдягаєш потріпану «штурмовку», наплічник, на шию дозиметр і в Зону... А там – кинуте село, завивання осіннього вітру, старезна

дерев'яна поліська хата, безлюддя, проби ґрунту і божевілля дозиметра від нескінченних радіаційних плям...

Я в свій час кинув цю роботу зрозумівши марність своїх мрій докопатись до істини в царині радіобіології, але в мене є хороші знайомі, що досі працюють там – досліджують, вивчають ризикуючи життям, кладучи своє і без того кволе здоров'я на олтар науки, прекрасно усвідомлюючи на що вони йдуть на відміну від «біороботів» - простих чернігівських селян яких наймають розгрібати радіоактивне сміття без належного захисту... Кожен візит мого доброго знайомого N – справжнього фахівця своєї справи, що досі працює в Зоні для мене несподіванка. Він з'являється раптово – як сніг на голову – і завжди з купою історій і новин. І ті новини, що приходять із Зони дивують, шокують, вражають. Слухаю і думаю – Зона – вона як дзеркало: абсурд того замежового світу – це абсурд нашого хворого суспільства.

- Скільки літ, скільки зим! Тільки не кажи, що забіг на хвилику статтю подати і по справах. Ні, мусиш сісти розказати. Які новини і як там Зона? Я не був там 20 років!

- Сучасна Зона це безглуздя, що шириться. Коли люди залишили той край – він здичавів. Розвелися олені, лосі, вовки та інша звірина. Крім звичного з'явилися там три табуни здичавілих коней. На місцевому жаргоні «коні Пржевальського». Але на сьогодні звірини поменшало. З трьох табунів коней лишився один і то потріпаний – вітчизняні нуворіші і скоробагачки перетворили Зону в місце «царського полювання» - дичину відстрілюють ще й вживають м'ясиво вбитих тварин, особливо коней та оленів в їжу.

- Але ж та звірина нахапалась радіонуклідів! Їсти їх м'ясо м'яко кажучи не корисно...

- А їм байдуже. Вони живуть по принципу – день прожили, кулю від кіллера не отримали – то й добре. Що завтра буде – не відомо. Живуть сьогоднішнім днем. Ніхто з них про здоров'я не думає. Перетворили Зону в місце розваг – катаються на швидкісних човнах на фоні Саркофагу. Рибу ловлять в ставку-охолоджувачі яку тут же і споживають. Цікаво, що якби туди пускали вільно – ніхто би туди і не їхав – нічого там дивитись – кинуте брудне місто... А так не пускають – заборонений плід... Потрапити в Зону не так уже й складно – лізуть всілякі бовдури. Не так давно зловили групу «піонерів» - підлітків, що пробрались до самого четвертого блоку і фотографувались на його фоні в оголеному вигляді. Охоронцям було б може і байдуже, але коли дійшло до таких непристойностей – це їх «дістало». Зловили і відвезли за колочку. А ще не так давно зловили трьох студентів – вони пробралися в зону і фотографували як «мисливці за металом» - збирачі металобрухту вантажили радіатори парового опалення зняті з кинутих будинків Прип'яті. Таким промислом – збиранням і продажу радіоактивного металобрухту промишляють як правило колишні кримінальні злочинці. Побачивши, що їх фотографують вони почали тих студентів бити – але на щастя з'явилась охорона і всіх пов'язала. Як виявилось у тих «чорних збирачів металу» був на це дозвіл – яким чином і хто це міг такий дозвіл дати – велика загадка, але в нашій країні все можливо. Із Зони багато розповзлось різного радіоактивного металу по всій країні у вигляді запчастин, будматеріалів і просто брухту – хтось та захворів на онко отримавши дозу від того металу... «Люди гинуть за метал!»

Колеги, які працюють в Зоні це взагалі окреме питання – такі кадри трапляються – ніякий сатирик не вигадас. Колись дали мені одного асистента зі словами: «Ось тобі

хлопець-помічник. Молодий, веселий – ви спрацюєтесь.» Іду я з ним по Зоні за зразками, навколо безлюддя, а йому весело – з усього сміється. Одні дерева високі, інші низькі – ха-ха-ха, ой як смішно! Трава зелена, а небо синє – ха-ха-ха, як весело! Ну, думаю, дивак якийсь... Він каже: «Давайте перекусимо – в мене тут пиріжки є!» «Дивні якісь в тебе пиріжки...» «Хороші пиріжки! Сам пік – з коноплі...» Я потім кажу керівництву: «Заберіть від мене цього ідіота, не можу я з ним працювати!» Дали мені іншого. Іду я з ним по Зоні на об'єкт – навколо безлюддя, ліс, тиша, тільки вітер шумить к кронах дерев. Бачу вигляд у нього якийсь переляканий. «Ти чого сумний якийсь?» «А це правда, що тут вовки розвелись?» «Так, правда, цілими зграями бігають. На людей нападають. Не так давно тракторист пропав – тільки куфайку роздерту закривавлену знайшли, а місяць тому троє робітників пропало – царство їм небесне... А ось, дивись!» - коло дороги лежав вибілений скелет лося, вже десь роки три не менше, здох від чогось, напевно – «Задерли, сіроманці, до кісток об'їли... А, чуєш, чуєш???» «Ні, не чую...» «Та прислухайся, виють!» «Та то вітер...» «Та який вітер! Вони, вони... Як нападуть – ти до мене спиною повертайся – спина до спини – і палицю візьми, тільки вже, може відіб'ємось як нападуть...» Він тоді чомусь зблід, зовсім зажурився і більше на роботу до мене не приходив. Дали мені третього асистента. Пішли ми з ним на «точку» - дійшли до вагончика серед лісу де було деяке спорядження і інструменти. А він чогось під вагончик зазирнув. «Ой, глянь, що тут є!» Дивлюсь а там цілий виводок вовченят маленьких. Асистент мені: «Ой, глянь які собачки! Які цуценята симпатичні! Давай собі одного песика візьмемо!» «Ні, краще не чіпай цих «собачок» і

давай звідси ходу і то швидше, а то зараз їхні тато з мамою прийдуть...»

Він ще довго розповідав, а я слухав і думав: «Ось живемо ми, люди, тут собі в містах і селах, думаємо, переживаємо, накопичуємо, сваримось, ворогуємо, ненавидимо... А зовсім недалеко спить Зона – шмат забрудненої землі, де ще кілька тисяч років жити людям буде небезпечно, і серед цієї Землі Відчаю височить Саркофаг – розтрісканий, розшарпаний негодою та ерозією, і жевріє в ньому поволі Велика Незрима Смерть якої стане щоб вбити всіх людей на Землі...»

Древолаз Поліванов

*«Коли свідчу про себе сам,
То свідоцтво моє неправдиве.»*

(Івана, 5:33)

Вперше з древолазом Полівановим я зіштовхнувся впритул на сопці Ведмежій. Точніше не з ним самим у плоті людській, а з його слідами на холодному снігу.

Це було років десять тому. Була холодна розтерзана вітром весна 2001 року. У травні місяці, коли сніг з кудлатих сопок того химерного краю волохатих клишоногих звірів зійшов ще не до кінця, пішов я з двома своїми супутниками-товаришами з ущелини річки Оленячої через вершину сопки Ведмежої до витоків струмка Ситний. Взагалі то, є туди стежини і легші, й простіші – якщо спуститися вниз по Оленячій, а потім по Ялицевій, в обхід сопки Товста, а потім вгору. Але то навколо човгати та човгати... До того ж буреломи там є, і все одно вгору дертися. Струмок Ситний швидкий та повноводний, але раптово під землю пірнає і

знову виринає з-під скель серед старезного лісу. І дертися там догори нелегко так само, та й стежини всі давно заросли. Не ходить туди ніхто, навіть браконьєри, звір там неляканий – місця там глухі та пропаші. Якщо комусь закортіло гібити – так туди. Яруга Ситного місце холодне – потік ущелину на північному схилі Ведмежика пробив – холодильник та й годі. Сніг там лежить довше звичайного, а кедровий стелюх – жереб-кедрач там нижче з сопок сповзає.

Хоча, на правду, є ще один шлях з Оленячої на Ситний. Це як звернути на струмок Горіховий. Праліс там вологий, сирий – сурамінь заболочена, місцями тяжко там продиратися, заблукати можна легко (як вперше мене туди понесло – то довго блукав), але якщо вчасно з долини потоку вгору звернути, то можна вийти на сідловину між сопками Товста та Ведмежа, а там вниз – і на Ситному опиняєшся. Там на сідловині ще старезна хатинка кинута стоїть. Напівзгнила, але на горищі сухо і дах добрий – можна заночувати.

Але я тоді тої дороги не знав і гадав, що вся Ведмежа на горі «голець» - гергіт, тобто, суцільний, і зверху по каменях буде легше. Окрім того ми до самих витоків Ситного дійти хотіли. Та й був я тоді молодшим, шрамів мав поменше, старі рани не такі були зболені. Напросилися зі мною йти два юнака – Олексійко Боков та Сергійко Клен. Один москалик типовий, а інший з нашого роду-племени – нащадок виселених. Вони молоді – їм все байка. Сильно захотіли, щоб я їх з собою в подорож взяв. Вони думали, що я геолог (оповідок моїх про каміння наслухавшись) та ще й фортуни улюбленець (то вже ні – мені коли щастить, коли як). Брати їх з собою мені – відлюдьку, не хотілось особливо, але на Ситний самотою я би не пішов – не тому,

що лячно – лячно тому хто лісу не знає, просто сумно було би дуже. А я в ті роки сумував... А краєвиди там такі зажурені, так тоскно іноді стає на ті сумні дерева дивлячись, що можна собі до голови стрільбу прикласти та й гачок натиснути.

Повів я їх західним схилом. Я знав той схил до вершини. Виведу, думаю, їх на голець, а там як судилось. Буреломів не мало би бути – прорвемося. Ведмежа вона сопка крута, схили часом прямовисні. Знизу ліс старезний – ялина, ялиця, кедри. Як вони за скелі та каміння чіпляються – Бог тільки відас. І не так ті ялини старі, як давні – кожному дереву років по двісті – не менше. Велетні часом та вітром покалічені, мохом та лишайником всі поросли. А вище по схилу – каміння суцільні, брили, герготи, скелі, бердо. І кожен камінь хитається, на шмарках висить. А на плечах наших ще й вантаж чималий. І то ще західний схил для такої подорожі ще безпечним вважати можна. Північний – то самогубство суцільне, там щорік каменепаді, зсуви. Я тільки одну людину знав, що північним схилом на Ведмежу здійнялася. Ігорем його звати, якщо живе досі. Він хлопець відчайдух затятий, але казав, що як по схилу поліз, каміння раптом вниз з гуркотом поїхали – і то не подекуди, а добрячий шмат схилу. У повітрі, на правду, паленим запахло. Врятувало його тільки те, що зсув поруч пройшов, а не там де він стояв. Казав він мені, що ні до, ні після того він такого жаху не відчував.

А познайомився я з Ігорем ось при яких обставинах (прізвище його я не пам'ятаю, тай ні до чого мені це). Було це року Божого чи то 1993-го чи то 1992-го. Я в ту осінь холодну сам один на Оленячу пішов. До самих верхів'їв. Та й заблукав. Нині мені дивно – як можна в тих краях заблукати – двадцять років я туди мандрував з року в рік.

Вздовж і впоперек все сходив, мало не в кожному яругу та ущелину забирався. А тоді до витоків Оленячої та до сопки Марійчина вдруге пішов. Хотів вийти на Столи – багато про це дивне урочище чув, а потім хотів звідти на сопку Довга піднятися, а там по хребтам та відрогам – навіть не вирішив куди – подивитися, подумати, ватрою небо скоцюблене погріти. У той час про золото в тих краях і не чули, річку Оленячу знали як місце, де добре ловиться кета та мальма. А восени ніхто й не потикався туди – навіть браконьєри. Мені не щастило – погода зіпсувалася не на жарт – туман густий, мжичка, не видно довкола нічого, блукаю як їжачок у знаменитому мультику. Я тоді ще й наївним був – мапам вірив, не знав, що частенько вони брешуть. Особливо совдепівські. Буржуйські ще якось більш-менш, а совкові... Інколи просто марення якесь намальоване – нічого і схожого на місцевості немає. Певно, хміль рукою картографа водив. Так і тоді. Дивлюсь на карту як баран на гетьманські універсали. Навколо болота, ліс дрімучий, стежки всі давно заросли, холодно, мокро і дощ хоч би на хвилину перестав дріботіти... Подерся вгору – на голець якийсь піднявся. Але на який – незрозуміло – і вгорі теж туман... Блукав я так три дні. Остаточо перестав розуміти де я і куди йду.

Вийшов на галявину – а там хатинка напівзігнила, давня, кинута бозна коли. Хто її там поставив – певно Бог тільки й знає. Зайшов – пічки немає, палилась колись по-чорному. Розпалив вогонь з мокрих дровиняк – дим очі виїдає, дах тече, але кашу якусь собі зварив. Хоч і змокло на мені все і в наплічнику також, але спальник був сухий – послав нічку, відпочив. На ранок знову на тіло мокрий одяг вдягнув і рушив через ліс навмання – дерева велетнями столітніми нависають, ноги по коліна в мох провалюються.

Раптом бачу – сідловина між сопками, а на ній галявина чимала, а на ній добряча дерев'яна хата, дим з комина йде. Ну, думаю, дива. Або з головою в мене вже щось не гаразд – немає тут ніяких поселень людських. Немає і бути не може. Огорожі навколо хати немає, собаки поруч теж, на господарство якесь все це не схоже. Гукнув, в двері постукав, зайшов відповіді не почувши. Виявилось, що то станція була. І жила там зміна – двоє «ведмедів», як їх тоді називали. Завербувались і мусили цілий рік у тій глушині жити. Вся служба – раз на день на зв'язок вийти і зведення передати. Тоді такі станції були – як зараз – не знаю. Нудьга у них там була неможлива – це ж глузд втратити можна: двоє хлопів у лісі дрімучому вдвох цілий рік жити мусять. Без жінок, без телевізії, без горілки. Без електрики навіть – генератор бензиновий тільки для зв'язку. Влітку ще якісь розваги є – гриби збирати та ягоди. (А гриби та ягоди в тих місцях сильні – що є то є.) У них для того там і сушилка була. За сезон можна було кілька мішків того добра насушити. Але взимку... Живеш як у світі замкнутому – тільки й слухаєш як вітер виє.

В хатинці їхній стояв сморід, висів в повітрі дим – хоч сокиру вішай, панував безлад. По кімнаті були розкидані брудні речі, стіл був завалений брудним посудом, серед бруду та недоїдків валялися розкидані засмальцьовані карти та шахові фігури. Моєму візиту вони не здивувались, хоча я був першою людиною яку вони бачили за останні півроку. Певно, дивуватись вони вже відучились. Кажу їм – так, мовляв, я заблукав, змок, мені б просушитися, відпочити та дорогу розпитати. «Сушись, - кажуть, - відпочивай. У бігах, певно, давно?» Це вони подумали, що я з в'язниці втік і в тутешніх лісах ховаюся. «Ні, - кажу, - я тут зі своїми інтересами блукаю.» Чаєм напоїли гарячим, супом

нагодували їстівним. Пічка у них чудова була – став я свої речі мокрі сушити, про те, про інше з ними балакати – і їм цікаво, і мені. Щоправда їх засмутило, що я не маю цигарок – тютюн у них закінчився і вони курили якусь дику суміш з моху, чорниці та чаю. Мозок вимагав отрути але ще не настільки, щоб вони полізли через ліси і болота за тим заморським трунком. Хоча до найближчого населеного пункту було недалеко – як пішки йти, то три дні лісом, потім два дні болотом, а там і рукою подати...

Виявилось, що один із них – Ігор – колишній військовий. І служив колись у якомусь дивному підрозділі «рятівників» - майже як Чіп і Дейл. Він вкрай нездало приземлився з парашутом і все собі переламав – все що можна і не можна. Військовий лікар у шпиталі (а військові лікарі люди жорсткі і відверті) сказав йому, що лишилось йому жити недовго, а якщо довго – то в інвалідному візочку. Калічкою він твердо вирішив не бути, але жага життя вирувала – він вирішив, що буде ходити будь-що, або буде жити нормальним життям або не буде жити взагалі. І пішов. Але до війська – куди ж тепер. З того часу перебивався випадковими, але все одно авантюрними заробітками: наймався до геологічних партій, ось тепер на станцію завербувався. Шкода, що тіло хоч і загоїлось, але голова підводила – припадки бували неочікувані.

Другий стаційний черговий – Володимир – «вольняшка». Відсидів своє, вийшов, але додому не поїхав, то тим, то сим перебивався. А за що сидів він, я так і не зрозумів з розмов їхніх – чи то із-за жінки чи то із-за власної дурості. Я не допитувався, мені зрештою все одно.

І я так зрозумів, що остогидли вони один одному гірше пареної ріпи. Лаялись та сварились без кінця, і до бійок доходило.

І ось сиджу я, гриюся, чай п'ю, а вони знову сварку якусь розпочали. Із-за чого – незрозуміло. І матусю згадують! І кричать як навіжені! Влодко ні з того ні з сього ніж схопив та в Ігоря кинув. І якщо б той головою не смикнув, так було б вже по Ігорю батьковичу. І ніж той - не хліб різати і не пера гострити – «фінгал» такий, що Господи прости. На вуйка волохатого клишоногого йти можна. На пів лева в дерево ввійшов. Ігор репетує: «Ти що – дурень?! Ножами кидаєшся!» Потім якимось заспокоїлись – Ігор по дрова пішов. Влодко – «Вова» по-їхньому – ходить по кімнаті, злиться, сам із собою говорить: «Я цьому козлу зараз влаштую!» Взяв пляшку горілки, три склянки, налив. І в одну склянку якогось білого порошку насипав. Мені сказав – ось тобі – чиста, ось мені. А це йому, тому цапу смердючому. Я свою склянку до рук взяв, і коли Влодко відвернувся в щілину поміж дощок підлоги вилив. Ігор зайшов, а Влодко йому зразу: «Братане! Ну чого ти! Давай мирову вип'ємо! І за знайомство!» Сам свою склянку в горлянку миттєво й вилив, та Ігорю повну простягає. Той взяв до рук, дивиться то на склянку, то на Влодка:

- Не буду я пити! Ти, певно, мені туди якоїсь бридоти насипав!

- Та ти що, братане! Ти за кого мене тримаєш? Та я при ньому наливав! – і пальцем в мою сторону тикає.

А я до пічки притулився, наче і не чую нічого, наче випив. Не моя то справа. Не буду я лізти у сварки їхні.

А вони знову за своє, Ігор не п'є. Сваряться. Влодко тоді вкрай розпалився:

- Та ти що, думаєш, що я тебе отруїти хочу??? На, дивись!!!

Взяв і випив залпом. А через хвилюк впав на підлогу – «вимкнувся». А під ранок і помер. Я так і не довідався – що він туди насипав. А з Ігорем ми до пізньої ночі по

всіляку всячину говорили: про буддизм, про ліс, про звичаї евенів, про поведінку звірів тутешніх, про трави цілющі, про камені та мінерали, про Далай-Ламу, про творчість О'Генрі, про бандерівський рух, про перуанських індіанців, про королів, про капусту. Мені тоді вперше в житті трапився москаль який не просто позитивно відгукувався про постанців, а говорив про них захоплено, піднесено, якось навіть урочисто: «Все те, що писала про них радянська пропаганда, то брехня, це були справжні герої!» При цьому він знав чимало настільки дрібних деталей про той партизанський рух, що я просто дивувався. Наприклад, міг розказати, як повстанці розпалювали ватру або які трави використовували при лікуванні поранених. Чому він цим цікавився і звідки він все це знав – незрозуміло.

Вранці я почав збиратися, прощатися. Було приємно одягти на себе сухий теплий одяг. Я думав, він розпитувати мене почне або попросить допомогти поховати свого товариша. Ні, ні про що не запитував, нічого не просив. Тільки сказав, що за такої погоди він мене на сопку Довга не пустить – пропащі там місця, тільки й гібіти, як піду в такий туман, то годі буде звідти й вибиратись. І щоб я вниз ішов – там річка, а як вздовж річки йти, то до людей вийти можна. Я так і зробив. А сопка Довга лишилася в мріях ще на дев'ять років.

Вперше на сопку Довга вдалось дістатись мені восени 2001 року. Осінь тоді була на диво суха і прозора. Осінній вітер дарував не вогкість і не бодлерівську безнадію, а чистоту і одкровення. Ця подорож була тоді для мене відчайдушним зривом – лише місяць перед тим я, отримавши важку травму, побував у стані клінічної смерті, летів через чорний тунель і бачив Бога. Щоправда, повернувся назад, але пережите лишило в моєму естві

якийсь глибокий слід – я інакше почав сприймати і життя, і саму смерть. Хоча і до того я розумів, що смерть це лише хиткий місток між двома існуваннями, чи між існуванням і злиттям з абсолютom Всесвіту, але одна справа мислити про це, а інша справа відчутти це всіма своїми атомами. Не те, щоб я почав прагнути смерті, ні, я почав її спокійно чекати.

Ця подорож була необхідна мені як випробування – чи здатний я ще блукати дикими горами в пошуках великого невідомого, таємної істини. Якщо не здатний – то чи варто жити взагалі?

В цю подорож я взяв з собою трьох студентів – знову ж таки на свій страх і ризик, хоча був впевнений, що все відбудеться як слід, і повернемося звідти ми живі, здорові, просвітлені.

Йшлося на диво легко – перевал долався за перевалом, дрімучі ліси зачаровували мовчанням, кольори осені в холодному прозорому повітрі були насичені і яскраві, вода в потоках була як ніколи холодна і прозора.

Сопка Довга давно кликала мене – чомусь вже більше десяти років постійно тягнуло туди і постійно дійти на цей довгий і дикий горб не вдавалось – то збивався з дороги, то негода псувала мені всі плани.

Іншої мети крім помилуватись красою не було. Матеріал збирати вже було пізно – все шестиноге, що могло послухати вже послухало.

Сопка Довга здивувала – вона відрізнялась від всіх оточуючих пагорбів. Теж голець як і решта, але практично без каміння – хребет вище лісу був вкритий високою травою, що для тих місць рідкість. Криволісся там теж не було – жереб-стелюх чомусь на тих схилах не ріс – ні на північному, ні тим паче на південному схилі. У тих краях різні трапляються стелюхи – низькорослі покручені

карликові дерева, що повзуть по землі, ніби бояться чогось: трапляються кедрові, ялинові, соснові, вільхові, ялівцеві і навіть березові стелюхи. Тільки модрина та ялиця ніколи в тих краях не гнуться перед вітром, перед снігом і морозом, не стеляться по землі в надії вижити. Мимоволі я став поважати ці два дерева і прислухатися до шелесту їх високих крон.

Ми довго йшли по тому дивному хребту, роздивляючись панораму навколишніх сопок та лісів, аж поки не збагнули, що сонце сідає, короткий осінній день добігає до краю і слід шукати притулку на ніч, ставити табір. Хотілося дихати і думати. Вітер був легенький, хоч і холодний, вирішили ставити табір прямо на хребті серед трави, аж раптом я помітив в заглибині на південному схилі сопки кілька старих дерев'яних хаток критих гнотом, що тулились одна до одної, утворюючи щось схоже на неолітичне поселення. Це було дивно. Я твердо знав, що ніяких людських поселень в цих краях немає і бути не може. Кілька самотніх зрубів, що були в тих диких землях ми давно лишили позаду.

Ми спустилися до того маленького селища – біля десяти добре зроблених маленьких затишних хаток. Кожна з пічкою, чиста і акуратна. Збудовані без єдиного цвяха, але колоди так ретельно підігнані одна до одної що не було навіть щілин. Віконечка зовсім маленькі з якимись мініатюрними шматочками скла. Такі зруби ставили, певно, на Русі ще тисячу років тому – тільки без скла. Замість скла затягували вікна «бичачим міхуром». Дві стайні – спільні на всіх. Видно, що колись тут тримали худобу, можливо, коней, корів, кіз. Але навіть запаху вже не було, слід давно виїли жуки-копрофаги.

І тиша. Мертва тиша. Почули якийсь скрип – виявилось, що то вітер хитає дверима стаєнки. Таке було відчуття, що це селище люди кинули (саме кинули, зірвались раптом, захопивши тільки саме необхідне і пішли разом з худобою) років тридцять до нашого візиту. Вітер і негода ще не встигли нічого поточити і зруйнувати. Тим паче місцина та була прикрита відрогами сопки від вітру. На «зону» це було абсолютно не схоже – це були явно не бараки – видно було, що люди будували для себе – охайно, красиво і з любов'ю. Навіть час не зміг стерти цю красу.

Я потім розпитував у багатьох людей, що за хатки стоять там, на Довгій. Ніхто нічого не знав. Одні казали, що немає там ніяких хаток, інші казали, що є, але хто їх будував і коли – невідомо. Можливо там жили якісь сектанти, що сторонилися людей – якісь старовіри або що... А потім пішли далі – у більш глухі місця, коли їхнє селище виявили...

Ми вибрали навмання одну з хаток і розташувались на нічліг. Розпалили пічку, зварили спочатку суп, потім кашу, чай. Тим часом сутінки перетворилися на глупу безмісячну ніч. Зорі висіли як виноградини рясно всипавши чорне небо. У пічці тріскотіли дрова, ми вийшли помилуватися зорями чи то просто подивитись на безмежжя Космосу, що висіло над нами і нагадувало по якій малесенькій кульці ми приречені довіку блукати.

Почалась розмова – звичайна розмова подорожі, яка забарвлює темні вечори. Тема якось непомітно ковзнула з місцевої флори і фауни на «снігову людину». А в мене якраз в ті часи був хороший знайомий, який все своє життя присвятив пошукам «снігової людини» - блукав по дуже диким землям, знаходив її сліди, шерсть чи то волосся (причому експертиза підтвердила, що жодному із відомих

науці видів ссавців ця шерсть не належить) і навіть стикався з цією істотою віч-на-віч. Але мені було не цікаво розповідати, що ось, мовляв, один мій знайомий, десь там далеко, колись... Я вирішив трохи пожартувати. Розповідь свою побудував я так – ось я торік біля сопки Ведмежа коло струмка Озерний весною бачив сліди босих ніг на снігу і на землі коло потоку і жмуток шерсті на стовбурі кедра... Потім ще додав, що той жмуток я ношу завжди з собою як талісман. Витяг з кишеньні пластикову коробочку з жмутком конячої шерсті яку знайшов годину тому у стаєнці, показав. Потім почав розповідати, як два роки тому біля сопки Малої знайшли трьох старателів з відірваними головами – саме не відрубаними, а відірваними – це й яку силу треба мати в руках, щоб таке вчинити (це вже я вигадав, колись читав про такий випадок в Канаді, але сумніваюсь у його достовірності). Кинув фразу:

- Певно, вони його поранили цього волохатого великонога... Ось він і розізлився... З того часу в цих місцях часто люди пропадають... В Карпатах «снігову людину» шугайстером називають, в Гімалаях – йеті, а як його тутешні орочі та евени називають я навіть і не пам'ятаю...

- А тутешні люди, які в цих хатках жили – вони куди поділися?

- Цього вам уже ніхто не розкаже...

Троє моїх супутників чомусь не захотіли більше бути на дворі, зайшли в хатинку, запалили свічку. У їхніх очах я побачив відблиски страху. Вони сиділи біля розчинених дверей і дивилися на зоряне небо. Розмова непомітно перейшла на НЛО, літаючі тарілки та паранормальні явища. Якось хтось згадав, що там де бачили «снігову людину» в тих же місцях бачили і НЛО. Тут уже мене понесло... Захотілось пофантазувати. Бувають в мене такі настрої. Я

тут же придумав і розповів історію про величезну блискучу кулю яку бачили біля вершини сопки Синя. І бачили тоді ж і там же двох карликів з непропорційно великими головами без одягу з шкірою сірого кольору з величезними очима і мініатюрним ротом. І зникли в той день два мисливці – знайшли тільки їхні рушниці з оплавленими стволами. Супутники мої замовкли і з якимось завороженим виглядом дивились на зоряне небо, на сузір'я Лебеда, на Чумацький шлях...

І тут у небі з'явився дуже яскравий об'єкт, що швидко рухався. Це був явно не літак і не вертоліт. Це було схоже на супутник, що падав і згорав в атмосфері. Так воно, напевно, і було.

- Що це????!!! – на моїх супутників поява такого літаючого саява справила неабияке враження та ще й під час такої емоційної оповідки. Звісно, казати свою банальну і найбільш вірогідну версію мені було нецікаво і я якимось урочисто-трагічним голосом з нотками фаталізму сказав:

- Це вони... Знову... Так само як три роки тому – день у день, секунда в секунду... Так само як і тисячу років тому...

Більше нічого я вже сказати не встиг. Вони влетіли в хатинку мало не збивши мене з ніг ледве протиснувшись у двері втрьох одночасно. Двері з гуркотом зачинили і тут же забарикадували якимось дошками та колодами, що були в хатинці. Я подивився на їхні обличчя у світлі каганця свічки. В очах вже був не страх – в очах був жах.

- А якщо комусь знадобиться вийти серед ночі? Або мене можуть покликати...

Але мене вже не чули. У чомусь переконати їх вже було неможливо. Я заліз у свій спальник і заснув. Мені було тепло і затишно. Я відпочивав після важких переходів. Я навіть не знаю чи спали вони тої ночі.

Але більше я ніколи не буду так жартувати з людьми – тим паче з молодими, яким життя видається суцільною дорогою радості, по якій можна йти нескінченно довго і весело, які занадто цінують цю «мить між минулим і майбутнім», які ще не знають, що життя це страждання, велика ілюзія... Просто осінній вітер мені щось наспівав у ті дні і я цю пісню втілив у казку... Трохи страшну. Але всі казки трохи страшні.

А того «ведмедя» Ігоря, що жив і працював на станції на сідловині Столи я більше не зустрічав. Був я в тому місці – на Столах п'ять років потому – у 1998 році зі своєю подружкою Веронікою, і в тій хаті ночував. Тільки не треба казати, що, мовляв, я «з бабою по сопках бродив». Про неї не можна так. Ця «тітка» справжня подруга бойова. По таких диких та споконвіку безлюдних місцях ми з нею блукали, в такі пригоди потрапляли і вибирались...

Вона сама по гарах, по тайзі ходить – а це про щось та говорить. Одного разу пішла вона в той дикий край з одними людьми – бувалими, відчайдушними. Стали вони табором, зібрались вже спати, а до табору ведмідь прийшов. Реве, лапою землю шкребе. У всіх нерви як струни – хапаються хто за що. А вона вилазить з намету, дивиться на його морду незадоволену і як крикне: «Іди звідси, волоцюга клишоногий!!!» Він розвернувся і в ліс пішов. Всі в таборі так і не спали тої ночі, біля вогню сиділи і темряву дивились, а їй хоч би що – спала собі тихо і мирно до ранку. Таких ще в горах та в тайзі «тітками» називають і кажуть, що «тітки відчайдушні до божевілля». Це якраз про неї. Дах її давно знесло разом з комином, і хто знає яким ураганом.

Щоправда, її боялися в гори і тайгу брати – закономірність дивна була – як тільки її візьмуть, так вічно якісь пригоди не в тему траплялися. То заблукає хтось, то

хтось впаде і травмується, то ще щось. Але то інше питання. Я з нею вдвох п'ять років по горах, сопках та лісах дрімучих ходив – і нічого. Цікаво, що коли ми в місто до людей верталися, то якимось сварились, розбігались і майже не зустрічались. Але коли знову в дикий край тягнуло – тут же «збігались» і їхали світ за очі до дерев, туманів, водоспадів і світанків. Не знаю чому так - може тому, що там було життя справжнє і ми там були справжні, а в місті...

Потім вона пішла від мене – якимось раптово нічого не пояснюючи. Тільки кинула в порожнечу – «все, я розлюбила». Я досі не можу її забути, хоч стільки років пройшло. І як я блукав потім по Оленячій самотнім вовком або з такими ж шибайголовами як і сам, то все згадував і згадував – може не стільки розумом – тут ми змогли під дощем і сушили одяг біля ватри, а потім залізли в один спальник щоб зігрітися, а тут ми ночували на вершині сопки, серед каміння, дивилися вдвох, як сонце за обрій котилося розпалюючи на небі заграву, а потім прокинулись, коли темрява тільки почала сіріти і зустрічали сонце, що викочувалось з моря туману, який стелився там внизу, і вершини сопок здавалися островами, милувались барвами світанку. І цей камінь на фоні червоного неба здався нам старезним скам'янілий філософом, а хмари – сходами в небо, в космос, до глибин Галактики. А тут ми влаштували баню. Розпалили величезну ватру, накидали в неї каменів, які розжарились до червоного, а потім зверху над цими каменями поставили шатро зі скручених гілок обтягнутих поліетиленом, зайшли голими в середину і вилили на каміння води. Повалила пара і ми били один одного ялиновими віниками, а потім розпарившись вибігли і стрибнули під водоспад крижаної води. А на цій галявині ми ночували, а на світанку, коли вилазили з намету

побачили оленів, що дивилися на нас вологими і добрими очима повними здивування і роси...

Так ось – прийшли ми тоді до тої хатки, а там і станції ніякої немає, чергових – тим паче. І хатинка вже втомлена. І жила там пара молодих людей – гриби та ягоди збирали, сушили поки сезон. Ми їм – переночувати можна? А вони – не наша це хатинка, самі прийшли, бачимо - порожня, ось і живемо.

У тих краях – на Оленячій і навколишніх сопках і річкових долинах – хатинки подекуди були (старенькі, щоправда, напівзотлілі, але жити можна): на сопці Бабина – майже на самій вершині, на струмку Весняний, біля струмка Горіховий, під сопкою Верхнижня (ну, і назву придумали!), на сідловині між сопками Товста і Ведмежа, на Столах. І все, здається. Але майже всі ті хатинки потім хтось спалив. Хто і навіщо – не знаю. Дурні!

А всі ті сопки і струмки орочі по своєму називають. А ці назви нові – придумали їх, коли карти складали. Мені якось один старий ороч розповідав, як що називається, але я забув, не записав. А потім той дід помер, так що і розказати тепер немає кому. А орочі в ті місця не кочують нині. Там і оленів пасти ніде – каміння одні. Хіба що на полювання та на рибу туди приходили. А зараз дичину браконьери розлякали. Знав я трьох орочів. Крім старого Гаврила та пастуха Івана ще й шамана їхнього. Навіть бачив як він шаманив – чум свій обкурював травами – звіробоем та конюшиною та в бубон бив. Орочів ще евенами називають. Але це інший народ. Плутають просто.

Так ось, залізли ми на голець – на Ведмежу – я і два юнака. Сніг майже зійшов – тільки північних схил білою кашею вкритий, а решта гори – так, плямами. І то сніг сірий, злежалий. Свіжий не падав давно. Полізли ми з вершини в

сторону Ситного – по хребту. Вершина, треба сказати, у Ведмежої потрійна і скеляста. Якщо з Товстої чи з Великої дивитись, то Ведмежа як тризубець в небо стирчить. Як вічний пам'ятник землякам моїм, що в цій землі в Велике Ніщо пішли.

З третьої вершини, значить, ліземо донизу, а там стелюх-кедрач суцільний навколо – і кінця-краю йому не видно. Те не простий – вище людського зросту вгору стирчить ще по землі стелиться, а лапи в нього товщиною як дві людські руки. Нема на то ради – полізли в кедрач. Ледве-ледве продираємось зі швидкістю черепахи на гілки наступаючи. А місцями сніг глибокий – провалюємось по саме нікуди. А під снігом теж кедрач, ноги між гілками застрягають. А сніг то мокрий. І вітер холодний не ласкавий... Тяжко йдемо.

Раптом бачу – а місцями на снігу сліди поперед нас. Старі, але не дуже. Тижневої давнини – не більше. І взуття на ногах того «слідача» легше за наші «краги». І йшов він так наче і в сніг не провалювався, з гілки на гілку стрибаючи, тільки інколи на снігу сліди лишаючи. Здивувався я спочатку, а потім як просвітлення на мене найшло і з уст вирвалося:

- Так це ж древолаз Поліванов попереду нас йшов! Його крок м'який...

- Точно! Він! Ілля Петрович Поліванов! Древолаз!

- Так казали, начебто він помер...

- Ні, то не він помер. Це не Поліванов помер, а Полікарпов. І не Ілля Петрович його звали, а Петро Андрійович! І не древолазом він був, а лісорубом. А древолаз Поліванов живий-здоровий. І нас переживе. Древолази вони всі довгожителі. Чув я про одного древолаза – Сігнева Олексія. Так він дожив до ста і двадцяти літ. І помер від того, що з

дерева головою вниз стрибнув. Заліз на дерево, на вершечок і сказав: «Нудно, ви, люди живете! Остогидло мені з вами!» І з вершини вниз та головою на камені.

- Цікаво, а чого це дерево лаз Поліванов на Ситний помандрував? Невже золото мити?

- Ні. Древолазам пісок золотий мити замовлено. Ніякий древолаз навіть миски старательської в руки не візьме. Вони навіть до золота (нехай воно прокляте довіку буде!) навіть не торкаються. Навіть обручки зі срібла роблять. Певно, у нього інтерес на Ситному був. Мені то як знати? Древолази – вони народ замкнутий, дивний навіть, незрозумілий. Я в їхні справи не втручаюся. Хоча, дарма, напевно...

- А може то і не древолаз зовсім? Може просто перехожий який або брат наш старатель, що в пошуках золотця блукає...

- Ні. Я слід древолаза ні з чим не сплутаю...

Бачу – не вірять, сумніваються... І очі дивним блиском загорілися... Я це помітив і засумував дуже, зажурився. Зрозумів від чого отой блиск і чому. Я ж з цими хлоп'ятами за рік до того пішов до сопки Два Брати. Тільки то не весною було, а восени. Заблукали ми тоді – з дороги збилися, по лісу йдемо мало не навмання, по руслу якогось струмка висохлого орієнтуємось. І раптом на паморозі, на землі мокрій ледве-ледве легким морозом скутій сліди людські помітили – старі. Пішли по сліду і людину побачили. Лежав він бідолаха на землі, відійшов, певно, вже давно – звірі його погризли і птахи обличчя подзьобали – впізнати годі. Паперів в нього ніяких не було, так що хто то був – так і лишилося для нас таємницею. Але в його наплічнику хлоп'ята мішечок знайшли з полотна, а там золотого піску фунта два – не менше. Більше й нічого в нього хорошого і не було. Ніж і той нікчемний – тільки

щурів різати. Хлопці на пальці в нього обручку помітили – зняли, не погидували. І кажуть мені:

- Давай золото тут порівну і поділимо, щоб нікому образливо не було.

- Собі забирайте, не треба мені нічого...

- Та ти що, вуйку, чого від частки відмовляєшся? Золото воно ж тепер нічиє! Мужик то мертвий, диви. І перстеник вже йому без потреби.

Я ще подумав: «Чого ж ти мені тикаєш? Я ж тобі як батько за віком...» Але нічого не сказав. І так мені тоскно якось стало, так на душі гидко. Особливо як я побачив, що вони обручку навпіл сокирою розрубали – щоб все порівну, значить. Захотілось мені їх кинути і в ліс подалі піти, на сніг лягти та замерзнути. Але якось перегоріло потім чи що – адже пропали б вони без мене, назад дорогу би не знайшли. А потім я їх знову з собою брав – може колись і зрозуміють, що в житті до чого... А хлопаку того бідолашного я камінням закидав, потім мохом – могилу в тій землі я би все одно не видовбав – каміння одні та скелі. І хрест який-не-який поставив. А хлопці дивились на мене як на дивака якогось пришелепкуватого.

А на Ведмежій довго лізли ми по жеребу кедровому, нікого не зустріли, потім у ліс зайшли, коли нарешті хребет нижче пішов. А праліс там... Ялинова сурамінь стара, волога, дрімуча. Подушки моху під ногами на лікоть товщиною, ялини – в трьох треба обхоплювати. А там і струмок помітили – Ситний. З сил зовсім вибились – там же тих подушках з моху і спали. М'яко, але мокро. Навіть ватру якусь розпалити спромоглися – суп зварили. Потім виявилось, що трохи не дійшли до місця сухого, де галявина величезна і потік Ситний під землю пірнає. І ліс там навколо – вже не ялини, а кедри, трохи вбік берези та горобини. Але

золота на струмку Ситний немає зовсім. Та і породи там не ті – не золотоносні. Жодної крихти золотої не знайшли.

У тих місцях золото тільки на Олениці і є. Та ніде окрім. І не біля витоків як думають, а нижче по течії. Я там самородок золотий знайшов. Маленький, щоправда, але все одно. І золотого піску намив. Це якщо вниз по течії Олениці піти, далі, нижче водоспадів Гримлячих, нижче струмка Горіхового, майже до впадіння річки Олениці в річку Ялицеву. Там місце є, де під час паводку річка шмат берега забрала. Там то жила і оголилася. Хоч і маленька, але приклавши зусилля...

А біля струмка Весняного золота немає. Я Весняний обнишпорив від витоків до Олениці – і не раз. Не золотоносна там земля. Так, стояв там Порфірій Лукін, хатку там збудував і було в нього золото. Так. Але він не там мив. Це той самий Порфірій Лукін, що його потім сокирою зарубали за жменю золотого піску. Як воно було, я, звісно, не знаю. Але, певно, було так: зайшли до нього тютюну попросити (а тютюн у нього славний був! Особливий!). А він нікому не відмовляв, добрий мужик був. Якщо хтось мимо йде – так він і ночувати пустить, і чаєм пригостить. Він повернувся за тютюном у комірчину, а вони його ззаду сокирою по голові і торохнули. Так його з тютюном потому і знайшли.

А від хатки його нічого не лишилось – був я в тому місці пару років тому – розвалилася хижка зовсім. А я ж знав його, бував у нього, балакав з ним про те, про се не один раз. Перший раз зайшов до нього у 1991, потім у 1993. По батькові його Євстахіївч звали. Хоча, казали, що він зовсім не Порфірій, і не Лукін. І що прізвище у нього зовсім інакше. І начебто, він партизаном був, а потім за свою партизанщину двадцять років у таборах на Колимі відсидів.

Вийшов, але не повернувся додому і в цих місцях осів. Не знаю, чи правда се – для старого партизана він трохи молодо виглядав, хоча... Він міг у боївці ще хлопчиком бути. Або просто хліб в ліс партизанам носив, а його за шматок хліба на двадцять років в табори. Українську мову він добре знав – коли я з ним останній раз говорив, то непомітно на нашу мову і перейшов. Він теж. Але про минуле розповідати не став. Зате про ті місця багато розповідав і золото своє показав, хоча і не сказав де його мив. Він всього то жменьку і намив. Я думаю, він або біля витоків Оленячої жилу знайшов на одному зі струмків, що від сопки Марійка течуть. Але не на Гниляку і не на Чорному. Там немає. Ще він казав, що в верхів'ях Олениці літак лежить. Розбився він там давно, ще у 1935 році, а може і раніше. Зогнив нанівець та мохом поріс. А не знайшли його ні тоді, ні після тому, що він в ущелину впав. Знизу туди не пройти – водоспади, буреломи. А якщо зверху заходити – то мотузка добра потрібна, щоб в ущелину спуститись. Але де те місце – він показати відмовився, і взагалі, до витоків Оленячої йти відмовляв – казав, що місця там – погибель одна. Може й так, а може він там жилу золоту знайшов.

Шкода його. Такі мужики нині в рідкість. І не пив зовсім – навіть не нюхав. Чому він на Весняному зруб поставив – не знаю. Місце там погане. Сире, мокре, сонце туди ніколи не зазирає. Весняний ніби як ущелину пробив між сопками Мала та Марійка. Але знайти те місце було важко – якщо не знати. Може тому.

А нижче по течії, де впадав в Оленячу струмок Безіменний, там жив дід Микола Харітонович Скобліков. Не знаю, чи живий він досі, тоді в ті роки йому вже було під дев'яносто. Певно, і Колчака пам'ятав. Ну, не те щоби жив – приходив від снігу до снігу як і всі, а потім на зиму в

поселення людське повертався. Так той пив страшно. І мухомори кури́в. Назбирає тих моримухів, насушить, а потім курить. Як він з такими звичками до старості давньої дожив – зрозуміти неможливо. А може він в старості до цих звичок та припав... Один мій знайомий до нього заходив, теж спробував мухомори курити. Як затяжку одне́ньку зробив – так потім тиждень йому такі чортяки страшні ввижались! Як він тільки здоровий глузд не втратив – не знаю.

Так ось – про древолаза Поліванова вони обидва чули. Він навіть заходив до них, гостював. Ще про нього я чув від пастуха-ороча Івана під сопкою Сива. При цьому розминувся я з древолазом Полівановим всього на один день:

- Був, однак, Поліванов, був вчора, однак. Чай пив, трубку кури́в, ось ножа мені подарував. Пішов, проте, в тайгу пішов! Куди – не знаю... Сонце знає. Старий крук Туа знає. Сивий вовк Омо знає. У них спитай...

Майстерність древолазів нині рідкісна. Мистецтво їх забуте. Чутки про тих затихли. А в давні часи були вони на Русі відомі та шановані. Вміння їх цінувалося, звичаї їх поважали.

Риючись у костромських архівах я, наприклад, натрапив на лист єпископа Смоленського Епіфанія до князя болохівського та путивльського Всеволода Борисовича, який історики датували роком 1326. Там, зокрема, писалося: «...древоласи наші хоч і схильні до ересі, і звичаї їх незрозумілі, але норовом вони прості і людинолюбні. Службу можуть тобі послужити хорошу...»

А в «Мінських хроніках» (в тому числі в тих частинах, що були скопійовані з «Оксамитової книги») у записах від 1370 року знаходимо: «...великий князь Ольгерд в місто

прибув, мистецтву тутешнього люду дивувався. Особливо захоплювався майстерністю древолазів Кирила і Прокопія...»

У записях Межигірського спаса (що під Києвом) був у свій час виявлений цікавий документ – цитую: «...і в се літо 6998 прийняли постриг: брат Никифор, що був до сего теслею, брат Микита майстер, маляр та богомаз, та брати Хведір і Василь – древолази з Лучеська...»

Також у листі Дмитра Шемяки Івану Можайському від 12 грудня 1446 року про них теж іде мова: «...мені майстрів потрібно, та скоромохи теж знадобляться. Надішли. А якщо є в тебе древолази так таким же чином до мене з обозом їх відправ...»

У Псковських хроніках від 1570 року є цікавий запис: «...а також по наказу Івана Васильовича були скарані на голову троє древолазів, звинувачені у змові і співчутті до невинно убієнного князя Володимира Андрійовича Старицького, який майстерність древолазів цінував...»

Більш близькі до нас часи теж дарують цікаві звістки – пощастило мені натрапити на оголошення в газеті «Вятські весті» від 16 листопада 1836 року: «... Артіль древолазів. Сідоров та сини. Якщо кому потрібно – заліземо на будь-яке дерево. Влаштування хатинок на деревах, порятунок кошенят та інші потреби.»

Навіть у Леніна знаходимо згадку про древолазів у листі до голови тамбовського губ. ВЧК від 20 березня 1920 року: «Тов. Клиновський! Зверніть увагу на так звані «товариства древолазів», що вельми чисельні у вашій губернії. Їх ідеологія це архіконсервативно. І може бути використана для підготовки куркульських повстань. Древолази повинні бути ліквідовані як контрреволюційна

організація і шкідлива для трудового народу секта. З пов. Ульянов (Ленін) В. І.»

Древолази були довгий час якоюсь замкненою громадою, певним кланом зі своєю філософією, зі своїми суворими законами. Виникнувши у глибині віків, у хащах старої Русі, вони не зникли як тінь минулого. Навіть ота радянська влада не зуміла їх знищити. Нині професія древолазів знову стає потрібною – особливо в зв'язку з вивченням тропічних лісів. І їх світогляд доречі теж. Наскільки я знаю, у Бобруйську та Гомелі є люди, які активно вивчають спадщину древолазів і які жадають відновити сей суспільний стан. Як знати – може їх зусилля будуть не марні, а там і Русь та її призабута мова відродяться з небуття...

Мені не судилося зустріти древолаза Поліванова і поговорити з ним про буття старих дерев. Шкода. Я більше не поїду в ті краї ніколи, не побачу річку Оленячу сопку Ведмежу. Щось обірвалось у моїй душі, щось загинуло. Ось чому я написав цю повість. І якщо ти, мій читачу, ризикнеш і поїдеш у ті краї шукати золото – не здіймай руки ні на звіра, ні на людину. Нехай тобі щастить. І нехай з тобою буде Фортуна.

Паростки бамбуку

*«...Від Сумеру на південь
Починається дзен
І вертається, Іккю,
Коаном до тебе...»*

(Ляля Рубан)

До мене підійшов шестирічний син і сказав:

- Тату! Я давно не кричав у пральну машину, а вона зайнята. Вже зупинилась. Там лежить одяг.

- Вибач, зараз розвішу.

Я вийняв з пральної машини весь одяг, чомно розвісив сушитися, вимкнув машину.

- Все, можеш кричати!

Син пішов до ванної кімнати, відкрив дверцята пральної машини. Хвилин п'ять було чути «У-у-у-у! А-а-а-а!» Я тим часом думав про Тибет. Перед очима пливли кам'яні пустелі, засніжені вершини гір та озера в яких відображалось Небо.

- Все, тату, я вже покричав в пральну машину!

Я подумав про те, що напевно, настав час для виховального моменту:

- Не забувай кричати в пральну машину! Це навіть важливіше ніж запалювати ароматні палички перед статуеткою Будди Шак'ямуні Сітхартхи Гаутами! – статуетка Будди завжди стояла на моєму столі і син любив запалювати перед нею ароматні палички з запахом сандалу. При цьому він співав мантру: «А-мі-да-фо!» - Один хлопчик весь час забував кричати у пральну машину і в результаті так і не досяг просвітлення, лишився в колі сансари...

- Тату! А я хочу зняти фільм. Вирішив його назвати «Вся правда про драконів». Дай мені відеокамеру!

Я дав йому відеокамеру і він пішов в дитячу кімнату. «О, як прискорюється час! Як впливає на людину прогрес техніки!» - подумав я. В його роки я навіть і не мріяв зняти свій фільм. Це була його не перша спроба знімати кіно. Свій перший фільм – трьохсерійний – він зняв кілька місяців тому. Назвав його «Ручка». Фільм був присвячений ручці від дверей в дитячу кімнату. Він знімав її з різних ракурсів – зверху, знизу, збоку. Камера рухалась навколо ручки. Періодично за кадром виникали звуки: «Ви готові, діти, відчинити двері? Це ручка від дверей. Двері можуть відчинитися і тоді ми вийдемо з цієї кімнати.» І так три серії.

Про що буде новий фільм (хоча ясно, що про драконів) мені було страшенно цікаво. Але не втручався у творчість. Поки тривали зйомки я дістав з полички томик давньої японської поезії. Розкрив навмання. Натрапив на вірші Оно-но Коматі:

«Обірвані корені
Над рікою сумної верби...
Так і я безпритульна!
З легкою душею по течії лину
Ледве почую: пливи!»

Читав і думав про те, що українською Коматі звучить легко, невимушено – так само як і японською. Між нами більше тисячі років, які близькі її розхристані тривожні танка! Людина не змінилась за останнє тисячоліття. Все та ж самотність. Все та ж невідомість на порозі Вічності. Відклав томик перекладів і взяв книгу японською мовою. Розгорнувши навмання – як це не дивно – теж натрапив на вірші Коматі:

«Ахаре тефу
Котоко сотікере
Йо-но нагані
О-мохі хана рену
Ходасі нарікена...»

Як дивно, що трапилось саме це знамените танка – про «таємничий смуток слів»...

Тим часом робота над створенням фільму була завершена:

- Тату! Я вже зняв фільм! Давай його подивимося! Не забудь тільки назву фільму написати: «Вся правда про драконів».

Я переписав фільм з камери на комп'ютер і ми всілися біля екрану монітора. Фільм виявився короткометражним – на 22 хвилини. Камера була статична. На екрані з'явилось зображення стіни. В кадр потрапили також край стола (на якому власне і стояла камера) та куток картини, що висіла на стіні. На картині був намальований Будда у стані медитації під деревом Бодхі, але в кадр потрапив лише куток рамки. Нічого не змінювалось протягом 10 хвилин. Потім за кадром почувся голос: «Дракон прилетів!» Потім знову нічого не змінювалось протягом 10 хвилин і знову почувся голос: «Дракон повернувся назад!» І в кінці фільму на мить з'явилось зображення іграшкового дракона.

- Гарний у мене вийшов фільм?

- Чудовий! Набагато кращий за ті фільми, що демонструють нині по телевізору! Тільки в мене кілька зауважень критичних: по перше забагато деталей – край столу і куток картини по суті не потрібні – вони не несуть якогось принципового змісту, без них можна було б обійтись, просто знімати стіну. Зображення дракону теж зайве – всі хто бачив драконів і так знають як він виглядає. А хто не

бачив – краще домальовують собі в уяві дракона, ніж бачать на екрані іграшкового. Голос за кадром теж зайвий. Якщо вже фільм про драконів, то і так зрозуміло, що дракон прилетів. А якщо прилетів, то зрозуміло, що мусить повернутися назад.

- Добре, я це врахую при зйомках нового фільму. Я ще хочу зняти фільм «Вся правда про динозаврів»!

- Добре, але не сьогодні. Ти ще не писав сьогодні ієрогліфи. Напиши десять разів ієрогліф «шлях»!

Потім ми слухали старовинну японську музику. І думали... Ні, ми тоді ні про що не думали.

БАТАЛЬЙОН СМЕРТІ

(повість)

Квіти і чоботи (Замість передмови)

«На осінньому вітрі

Збираю каміння...»

(Танеда Сантока)

Я не хотів писати цю повість. Більше того – я був просто впевнений, що я ніколи не стану писати про те, що довелось мені пережити, побачити, почути в армії під час служби у 1983 – 1985 роках. Нормальна людина просто не повинна бачити все це. Цього не повинно бути ні в армії, ні в будь-якому мініатюрному світі в якому жили і живуть люди. Про багато чого побаченого я так і не написав і не напишу – даруйте мені за це. Були речі занадто огидні і потворні – перо протестує, відмовляється служити. У ті роки в мене взагалі була думка, що це все неможливо описати. І ніхто про це не напише, бо не дозволять. Та й не зможе – слова і образи бліднуть. Тільки Данте і Сайгьо наважились писати про пекло – наважились сказати, що вони зійшли у самі його глибини і повернутись назад. Хоча серед солдат ходили чутки про якогось хлопця, що наважився, спробував цей світ описати, але йому, звісно, не дозволили все це опублікувати. Як виявилось, спроби писати про це були не тільки в нього – багато людей спробували зобразити внутрішній розклад армії в кінці епохи маразмів.

Те, що я бачив і що пережив, те, що пережив не тільки я – ціле покоління юнаків сповнених мрій та ідеалів – цього не повинно бути. Армія повинна бути інакшою. Я не є пацифістом чи хіпі – я прекрасно усвідомлюю, що поки існує світ, допоки існує держава і людське суспільство, армія мусить бути. Але вона повинна бути інакшою. Я пішов в армію добровільно. Не уникав, не тікав армії. Більше того – я хотів служити в армії. Але я хотів служити в іншій армії. Сподіваюсь, що в сучасних арміях багато чого змінилось на краще, і тих жахів, які довелось побачити нам просто вже немає. Але тим людям, які витримали це все, або не витримали і загинули слід поставити пам'ятник. І нехай ця повість буде цим маленьким скромним пам'ятником. Я не знаю, наскільки вдало мені вдалось виконати це моє надзавдання – я побачив і можу написати тільки про якісь крихітну частку тих жахів, які відбувались у час занепаду епохи.

Я не знаю, яка атмосфера панує в арміях деяких країн зараз – я не можу писати про те, чого я не бачив. І я пишу не про це. Дуже багато людей пройшли через все це або навіть через набагато гірше, багато хто не повернувся з тої армії або повернувся в цинковій труні чи повернувся – але скаліченим – фізично або духовно. Пройшло більше двадцяти п'яти років – більше чверті віку. Сподіваюсь, що я не розголошую якоїсь «державної таємниці» якоїсь там країни – пройшов час, змінилась епоха. Але досі спогади про ті роки не спокою.

Акутагава Рюноске колись написав новелу «Про себе в ті роки». У ній спогади є якоюсь ностальгічною піснею про молодість. Нехай сумною як будь-яка новела Акутагани, але світлою. Я хотів би писати новели про свої світлі спогади, або навіть про світлі моменти понурих

епізодів свого життя. Але не можу – я мушу написати про те, про що прийнято зараз забувати. Я намагався написати не про себе в ті роки, а саме про ті роки. Армія як дзеркало відображала ту епоху, те суспільство. Я ніколи не шкодував, що пройшов через це все. Хоча в ті роки була популярна приказка: «Армія – це школа життя, але краще її пройти заочно». Я не шкодую, про пройшов цю жорстоку школу. Я побачив тодішнє життя таке яким воно було, я позбувся ілюзій щодо людини, суспільства, ідеологій. Я побачив комунізм таким яким він насправді є – адже в тих військових частинах, у яких мені випало долею служити комунізм вже був побудований – все було спільним (включно з нижньою білизною) і зникли будь-які стимули до праці. Я з жахом побачив те суспільство яке будувалось, про яке мріяли, оце можливе майбутнє в ім'я якого в свій час знищили, принесли йому в офіру стільки людей, мало повністю не винищили мій народ. Я не став мізантропом, не став ненавидіти суспільство і людей. Я просто перестав боятися. І вибрав свій шлях у житті. Я став переконаним ворогом системи, а не інтелігентом, що постійно сумнівався і задавав питання собі і людям.

Проходили роки. Все побачене і почуте не стиралося з моєї пам'яті. Мені часто снівся один і той самий сон – ніби я знову в армії, ніби знову мені йти в караул, їхати в тайгу та «точку», підніматись по тривозі, носити «хебе» і кирзові чоботи. Я прокидався і дивувався, що я знову вдома – я просто не міг в це повірити. І так тривало роками...

Іноді йдучи по вулиці Києва задумавшись про щось своє серед натовпу людей я рухом, що ввійшов в звичку, поправляв лямку автомата і схопившись за порожнечу зупинявся – свідомість пронизувала думка сповнена жаху: «Де автомат?! Де я його загубив?!» Я озирався навколо і

поволі усвідомлював: «Який автомат??? Ти давно вже не в армії!!!» Я відчував, що у мене з'явився психоз – я боюсь загубити неіснуючий автомат. Я навіть думав купити собі сумку з лямкою через плече, щоб ця звичка зникла поступово, але щось мене зупинило. Інколи в юрбі я озирався навколо і мене не покидало дивне відчуття, що всі люди навколо мене з автоматами, тільки я чомусь не бачу зброю, яку вони тримають в руках, і тільки я один без автомата, беззбройний. Я відчував себе без автомата не просто беззахисним, я відчував себе голим в юрбі одягнених людей...

Часто серед ночі я зривався з ліжка – в голові звучав сигнал тривоги який чув тільки я – я зі здивуванням думав – чому так тихо в казармі, чому не чути тупоту чобіт і гамору, чому замовк сигнал тривоги, чому так дивно виглядає казарма? І лише потім говорив собі: «Ти вдома, яка ще тривога??? Лягай спати!!!» Багато років після описуваних подій я кожен день прокидався о шостій ранку бо чув голосну команду днювального «Підйом!!!» і прокинувшись дивувався: «Де я?» Це жило в моїй свідомості, це не давало спокою. Я постійно думав про це все. Я не міг не написати про це все...

1. Гостина «залізних жовнів»

*«Ідуть залізні жовніри
Ідуть охоронці віри
Діти Залізного Фелікса
Піднесені страхом мас...»
(К. Єрофєєв)*

У молоді роки, наповнений жадою пізнання істини, став я спудеєм єзуїтського колегіуму який на той час став університетом світським, в якому бурсаки були майже виключно православні – лише окремі студіози були бусурманами чи католиками.

Як і личить представникам нашого стану жили спудеї (і я, грішний) у скромних келіях, що належали королю і спосіб життя шукачі пізнання вели аскетичний. У тих келіях ми відпочивали від трудів праведних, готували свою скоромну та пісну їжу тілесну на вогні та вечорами крім тілесної споживали їжу духовну - вели бесіди про красне письмо, малярство та вправлялися в риторичі та фільзофії.

Одного вечора (чи то навіть правильніше сказати однієї ночі) у мою скромну келію завітали залізні жовніри – лицарі «плаща і кинджала» - слуги короля, ясновельможного цісаря та святої інквізиції. На моє здивування яке було виражене не риторичною фразою, а виразом обличчя охоронці віри відповіли, що обшук вони здійснюють за моєї згоди і що живу я в келіях королівських, а не у своїх власних і ніякого дозволу на обшук і не потрібно.

А слід зазначити, що в ті часи (року божого 1983-го) діти Залізного Фелікса (першого інквізитора нового цісарства) такий страх серед різних станів посполитих накликали, що ніхто у них нічого і не питав. Проте шукали

вони зовсім недовго – на моєму столі рукописи побачивши сказали вони, що почитають сії писання і з тим пішли. А треба сказати, що я в ті часи коли випадало мені короткочасне дозвілля, вправлявся я в написанні оповідок та віршів. І не думаючи, що в писанні сьому є якийсь гріх чи ересь та столі ті чернетки лишав.

Чого саме в мою келію залізні жовніри завітали – того я не відаю. Може того, що вечорами ми – спудеї різні бесіди вели і крім питань філзофічних дискутували про устрій суспільний. То хтось із спудеїв до святої інквізиції донесення міг написати: «Так мовляв, і так – спудей такий то думки крамольні еретичні висловлює щодо цісарства-королівства нашого та його лад суспільний. Вірнопідданий.»

Та могла і інша причина бути. В ті часи свята інквізиція винаходами майстрів різних користувалась. Серед тих винаходів були такі пристрої непомітні, що слова людські записували і на відстані передавали. То інквізиція встановлювала такі пристрої у лекційних залах університетських та келіях спудеїв – і слухали залізні жовніри чи немає де крамоли та розмов бунтівничих.

Ще одна причина на той візит бути могла. Сталося в тій порі в цісарстві нашому наступне: ясновельможний цісар Леонід I Літописець взяв тай помер. Коли вість про подію сю в університет дійшла, один з професорів, що викладав нам науку про історію товариства усупільнення (було таке товариство яке сам цісар очолював і яке прагнуло всю власність людей у власність суспільну перетворити, і понтіфіки вчення того товариства як істинну віру трактували) наказав всім спудеям до залі однієї великої зібратись. А там пристрій працював який зображення на велику відстань передавав. І от цісаря покійного ховають

бозна де – в столиці імперії біля фортеці – а той пристрій показує. А правителя того ми не любили за тупість його та обмеженість, за вчинки нерозумні, брехню та марнославство. Отож сумний вираз обличчя нам зобразити при цьому нам так і не вдавалось. Що й, певно, було людьми причетними до інквізиції помічено.

Такі були причини цього чи ні – але залізні жовніри до моєї келії на гостину завітали. Зрозумів я, що чекають на мене біди і не помилився.

Через кілька днів біля входу до келій наших пристрій задзвонив – той що голоси людські на відстань далекі передає. І кажуть мені через той пристрій – зайдіть будьте ласкаві в університет до келії де писано на дверях «Перший відділ».

Завітав, я, звісно. А там мене вже залізні жовніри чекають. І грамоту маленьку показують, де написано було: залізний жовнір святої інквізиції такий то. Імення його і не пригадаю – не до того мені було - втямив я що чекає на мене у незабаром. А залізні жовніри і мовлять – говорити, мовляв, нам з Вами необхідно, але для цього мусите слідувати з нами в резиденцію святої інквізиції.

Посадили вони мене у бричку самохідну, що без коней їде – мастило гірське в утробі тої брички горить і від того вогню вона і їде. Певно, винахідник якийсь іноземний таку бричку вигадав.

Завезли мене в резиденцію інквізиції – а там при вході кам'яна фігура Залізного Фелікса – першого головного інквізитора – вони йому як святому поклонялися. Завели в келію тай питають: «Знаєш, чому ми з тобою говорити хочемо – по доброму спочатку без випробувань тілесних?» «Ні, не відаю я того.» «Та як же не відаєш, коли ти оповідки та віршики писав?» «Але хіба єресь якась чи бунт в них є?»

«Воно то може і немає, але якщо прочитати їх уважно, то висновок можна зробити, що народу посполитому в королівстві нашому зле живеться і багато станів суспільних устроєм королівства незадоволені. І цісарі наші минулого, такі як Йосип І Грізний погані були. А тут і до заколоту недалеко. А якщо хтось із чужоземців сії писання почитає, то погано про цісарство-королівство наше думати буде.»

А потім допитувати стали – хто навчив мене цієї твори писати та кому я їх читав і як я збирався за кордон ці твори передавати. Відповідав я, що грамоті та письму ще в школі церковно-приходській був я навчений, а писати вірші та оповідки то кожному закортіти може, і нікому їх не читав, бо незакінчені вони і з іноземцями я знайомств не маю. А вони знову те саме – «Кому читав та хто напоумив?». І так довго тривало. Зрештою, їм чи то набридло, чи то вони зрозуміли, що з мене нічого не витягнеш – ніякої гучної справи про еретиків. Зайшов до кімнати старий інквізитор зі злими колючими очима.

І почали вони в моїй же присутності радитись, що зі мною робити. Я так зрозумів, що не з метою на правду раду чинити, а з метою мене залякати. Один мовить – в темницю його кинути на віки вічні, інший – завести у підземелля, прикласти до голови мушкет чи гаківницю та й стрелити, а третій радить – завести його до такого лікаря, що зі здорових людей божевільних робить. А потім сказали мені: «Відпускаємо ми Вас. Ваше щастя, що нікому ці оповідки не читали.»

Кілька днів мені не вірилось, що я ось так можу вільно ходити вулицями міста, дихати, розмовляти, пити каву та милуватись деревами.

Через кілька днів після вищеописаних подій в нашому університеті відбувався іспит – час то того підійшов. Іспит

відбувався з науки про історію товариства усупільнення. А треба сказати, що я хоч і не мав ніяких симпатій до цього товариства, але до наук різних потяг мав, історію того товариства вивчив і на іспиті старому професору то все доповів. Але у відповідь почув я наступне: «Ви говорите не те, що думаєте. А думаєте Ви так, як думав Троцький, що ворогом нашому цісарству та суспільному ладу нашому був. А тому оцінку незадовільну Вам ставлю і зі стану студентського виганяю.»

Здивувався я звісно – бо дивно було чути від такого поважного прихильника Аристотеля, що він думки здатний читати. Крім того світогляд мій від світогляду Троцького був дуже далекий.

Але нема на то ради – пішов я грамоти свої, що мене свідчили забирати. А мені їх не дають. Кажуть – відвідайте спочатку збори молодіжного товариства усупільнення. А треба сказати, що в той час належність до молодіжного товариства усупільнення було знаком лояльності цісарю та суспільного ладу королівства оборонцем якого цісар і був. І всі конче, хто спокійно хотів в королівстві жити і уваги інквізиції до себе не накликати мусили змолоду в то товариство молодіжне зголошуватись.

Прийшов я на те зібрання – а там крім спудеїв переляканих залізни жовніри та інквізитори сидять. Почали тоді присутні у риторичі вправлятися: «Є серед нас товариш, який нам зовсім не товариш, який думки ворожі нашому цісарству і нашому суспільному ладу – найкращому в світі висловлював, які самій ідеї усупільнення ворожі. А тому слід вигнати його зі стану спудеїв і з молодіжного товариства усупільнення.»

Так вони і вирішили шляхом рук підймання, і пішов я по світу блукати.

2. Волонтер

«А може самотність і є єдиним порятунком від всього цього безглуздя?»

(М. Горький)

Після виключення з університету я поїхав жити в невелике провінційне містечко. Старовинне, але з втраченою давньою архітектурою – совіти встигли зруйнувати там все що можливо і забудували місто потворними «хрущовками». Крім всього іншого місто було перенасичене військовими заводами, а край ракетними військами.

Я опинився на роздоріжжі – майбутнє мені бачилось у цілковитому тумані. Було лише ясно, що знайти себе і свій шлях у цьому житті мені не дадуть. Не дадуть навіть отримати освіту. І змиритися з режимом, з системою, що ламає людині життя за кілька листочків паперу списаних нерівним почерком я би все одно не зміг. Я все одно висловлював би свою думку і незадоволення, і це рано чи пізно закінчилось би фатально – система була сильніша за самотніх романтиків – вона знищувала їх. Я був майже впевнений, що мене досить швидко просто знищать фізично – за мною слідували (це було помітно неозброєним оком, я почав навіть звикати до «привидів у цивільному», що ходили «хвостами»), телефон прослуховувався (один мій знайомий казав, що відчуває фізично коли телефон не прослуховується. До такої степені чуттєвості я ще не дійшов – я відчував фізично, коли телефон прослуховувався.) А за вікном стояла (ні, висіла в повітрі) андроповщина. З телевізії виливався страх – прямо з екрану

на підлогу. Диктор таким тоном говорив слово «Андропов» наче усвідомлював про кого він говорить. У голосі телеведучого при цьому звучав навіть не страх – моторошність.

Я відчував, що система ця зі своїм безглуздим комунізмом рано чи пізно завалиться. Але я чомусь гадав, що це буде років так через двадцять – не раніше. Час прискорювався, а я про це і гадки не мав...

Спроби влаштуватися на роботу перетворювались в якусь комедію – варто було мені назвати в відділі кадрів своє прізвище, як одразу починали говорити, що вакантних місць немає, хоча я точно знав, що робітники їм потрібні – навіть некваліфіковані. Зрештою, мене взяли чорноробочим на взуттєву фабрику – пакувати та вантажити зранку до вечора коробки з мештами.

У мене в голові тоді ще була купа марксистських ілюзій – як я тоді пишався належністю до робітничого класу! До класу, що рухає вперед історію! Свіжими були ще події в Польщі 1980-1981 років – нікому невідомий до того електрик з Гданська змінив хід історії. Я, звичайно, навіть не думав собі ставати українським Лехом Валенсою, але був просто переконаний у реальності «українського синдрому» - наступною ареною бастувальної боротьби мала стати Україна. Але я швидко розчарувався в пролетаріаті – я побачив глуху і темну масу дуже далеку від боротьби за нормальне людське суспільство, виснажливу фізичну працю, що відбирала всі сили, не лишала нічого для творчості, книг, пошуків, духовності...

Я зрозумів, що довго я так жити не зможу – рано чи пізно я зірвусь – а одне необережне слово і я за ґратами. Шкірою відчував, що коло звужується. Виходу немає. Я не збирався ставати «професійним революціонером» - але сама

система штовхала мене туди. З часу мого минулого короткого студентства я зрозумів найважливіше: в країні існує справжнє підпілля – коло людей які ведуть непримиренну боротьбу з режимом за свободу і визволення моєї нещасної поневоленої Батьківщини. Водночас існує «опереточне» підпілля і фронда. У серйозне підпілля шлях мені був закритий – за мною слідкують. З «опереточним» підпіллям, що було насичене провокаторами і фрондою справу мати було огидно. Лишалось одне – шлях самотнього вовка. Боротися з системою наодинці справа безнадійна і смертельно небезпечна – доведеться загинути так і не дочекавшись падіння совітів та імперії. І ніхто навіть не згадає. Як не згадують сотні тисяч борців полеглих за волю протягом століть нескінченних війн, нескінченної боротьби...

Проте в той час я мало думав про сумні перспективи. Цей розхристаний час мого життя був по своєму цікавим і насиченим новим – голосами з радіоприймача, книгами, релігійними пошуками – я тоді вперше захопився буддизмом. А ще – я чисто випадково придбав чудове видання Миколи Гоголя українською мовою прекрасно і вишукано проілюстроване – читав просто з насолодою.

Проте, думки про безвихідь інколи приходили і не полишали.

Одного весняного дня я йшов по вулиці міста і раптом побачив двері з написом «Військомат» - і зрозумів: вихід є! Я тут же сміливо відчинив двері. У кабінеті я очікував побачити дебелого майора з фразою на устах: «Патріотам усюди в нас дорога!» Але ні – в кабінеті сиділа молода дівчина.

- Я хочу в армію! Мені вже є вісімнадцять років! Я хочу захищати Батьківщину!

- Ну, то чекайте, як прийде повістка!
- Та я чекаю, чекаю, а вона все не приходить! Я хочу в армію вже!
- Ну, то я к дуже хочете – ось – виписую при Вас... Тримайте! Завтра якраз медкомісія...

Далі все пішло як по конвеєру – медкомісія і три співбесіди. Були в компанії зі мною переважно якісь молоді люди, що явно вже встигли позловживати алкоголем і «втомитися від життя» (все, мовляв, уже пережили, хіба що армії не бачили) – вони штучно і награно сміялися і дивились навколо цинічним поглядом. Тоді я вперше дізнався, що в Радянському Союзі є наркомани і то чимало. Кожному перевіряли вени і питали чи він не коловся. Більшість в армію йти, звісно, не хотіли, але як це не дивно, було крім мене ще троє добровольців які діяли так само як я – самі прийшли до військомату з бажанням на устах. Я встиг з ними переговорити в шумних коридорах. Один виглядав досить інтелігентно:

- Чому ти хочеш в армію?
- Раніше сядеш – раніше вийдеш!
- Цей принцип тут не діє.
- Просто зараз ідуть нормальні набори в нормальні війська, в нормальні частини. Потім підуть набори в стройбат, на Землю Франца-Йосипа, до чорта на кулички. Краще зараз і добровільно.
- Тоді зрозуміло.

Інший нагадував зовні якогось хулігана, але на співбесідах просився в Афганістан. Йому, звісно, обіцяли посприяти.

- А ти чому так рвешся в армію? Ще й туди?
- Я хочу вбивати людей і гвалтувати жінок! Тут це погано закінчиться, а там... Війна... - в нього заблищали очі і

стиснулись кулаки. Я зрозумів, що він говорить правду. І справді цього хоче. Не просто хоче – жадає!

Третій запевняв, що хоче служити на флоті, плавати на кораблі на морі-океані. Переважно новобранці панічно боялися «покупця» у морській формі – служити ж три роки замість двох. Коли з'являвся такий – лунав переляканий голос: «Маріман!», і всі починали вдавати з себе п'яних, ховатися під лавки чи просто не відгукуватись на прізвиська. А тут – волонтер! Несподівано в коридорі з'явився морський офіцер: «Хто тут хоче служити на флоті? Ти? Ну, ходімо!» - і поплескав його по плечу. На устах посмішка, а в очах сум і туга: «Ех, хлопче, не знаєш ще ти, що таке служба на флоті!»

Через пару днів я вже стояв рано вранці пострижений «на лисо» біля дверей військомату в очікуванні автобусу. Лунала мелодія «Прощання слов'янки» і ридали матері розгублених юнаків. У кожної на обличчі було написано одне: «Можуть відправити в Афганістан!» Один мій знайомий тоді ж справді туди потрапив і повернувся додому без ніг. У мене виникло відчуття яке довго не полишало мене – мені здавалось, що він пішов на ту війну замість мене. Це я повинен був туди потрапити і загинути там. Але потрапив він і лишився калікою...

Через хвилину автобус вже віз мене і купу юнаків в невідоме. В одних на обличчях був переляк, в інших – байдужість, ще в інших – розгубленість. Один без кінця повторював: «З дітиськами забирають! З дітиськами забирають!» У нього було вже двоє дітей і було йому вже 26 років – думав, що уникнув служби. Але загребли, бо «гребли» тоді всіх. Хоча це було незаконно. Але вони послалися на якусь постанову...

А в мене було відчуття, що все це відбувається не зі мною. А з кимось іншим.... Але як це не дивно, я справді хотів до армії. Щоправда, я хотів зовсім до іншої армії. Але тої армії до якої я хотів давно не існувало...

3. Пелюстки вишні кольору хакі

*«Нетривкий наш світ.
І я з тої ж породи
Квітів вишневих.
Вітер їх обриває,
Сховатись... Втекти... Та куди?»
(Сайгьо)*

Відверто кажучи, я очікував, що служити мене відправлять в такі глухі і далекі краї і в таку понуру частину, куди ще старий крук не заносив кістки жодної живої істоти. Яке ж було моє велике здивування, коли потрапив я в особливо секретну частину розташовану поруч столиці тодішньої неозорої імперії. Система десь не спрацювала. Я – онук «ворога народу», син політично неблагонадійного, сам політично неблагонадійний – і раптом потрапляю в таку особливо засекречену частину. Просто в системі теж працюють люди – їм теж буває лінь, вони теж помиляються чи недопрацьовують. На мить мені здалося, що я перехитрив систему. Але це було не так. Мене швидко вирахували. Але було вже пізно – про одну моторошну «державну таємницю», точніше про одне безглуздя і дурість системи чи може просто людей з лампасами я вже встиг дізнатися.

Як я потім довідався, вість про місце мого перебування дійшла навіть до міністра оборони і керівництво тодішнього КГБ. Почався страшенний скандал – певно комусь із нижніх чинів страшенно влетіло за «прокол». Хто би міг подумати – моя скромна особа, чия вина полягала тільки в кількох листках списаного паперу, скромній спробі написати кілька есеїв стала предметом дискусій таких високопоставлених осіб!

За мною тут же почали слідкувати і крутитись навколо мене різні дрібні провокатори завербовані з солдат. Робили це вони надто грубо – я це встиг одразу помітити і оскільки це для мене було звичним явищем просто не звертав на них уваги. Я зрозумів, що незабаром з цієї частини мене відправлять кудись досить далеко. Що незабаром і відбулося. Але принаймні деякій час я встиг послужити в частині, де все підтримувалось в більш-менш нормальному вигляді як це і мусило б бути в тогочасній армії. Муштра, звичайно, була дика, вільної секунди в солдата не лишалось жодної, фізичні перевантаження були тяжкі, але армія, зрештою, такою і повинна була бути. Я не шкодую про ті півроку суворого гарту. Згадувався Р. Кіплінг:

*«Швидко, грубо і майстерно за короткий шлях земний
І мій дух і моє тіло вимуштрувала війна.
І цікаво – що зробити здатний Бог зі мною
Більше того, що зробив вже старшина?»*

Що найбільше запам'яталося – так це запах трави. Я ніколи не думав до цього, що трава така запашна і що так може людині кортіти впасти обличчям в траву і відчути її запах. Це я зрозумів під час п'ятнадцяти кілометрових кросів в ОЗК* та протигазі і з повною викладкою. А коли

нарешті пробіг ті 15 км задихаючись в гумі, скинув протигаз і впав на траву... Який в неї був соковитий запах! А яке духмяне було повітря! Я це відчув і зрозумів тільки тоді. І так було не раз.

Про цю військову частину назва якої рифмувалась зі словом «гестапо» солдати жартували: «Хто пройшов – не страшно тому гестапо!» Крім всього іншого частина була імені одного радянського генерала, якого в полоні в концтаборі фашисти замордували. Це теж було однією з тем солдатського зубоскальства – мовляв нас мордують так як його...

Проїшло майже 30 років з того часу – я сподіваюсь, що те про що я пишу давно перестало бути «військовою таємницею» і ніхто таких понурих планів ведення військових дій більше не виношує. І сподіваюсь, що я наразі нічого не розголошую. А страшна таємниця тієї частини полягала ось в чому – у випадку небезпеки захоплення столиці – Москви тобто – ворогом, ця частина знищувала столицю ядерними фугасами – щоб ворогу не дісталася. Точніше у випадку небезпеки навколо столиці закопувались на глибину 15 м потужні ядерні фугами і підривалися. При цьому утворювалися б воронки, що нагадували місячні кратери глибиною півкілометра і шириною в кілька кілометрів з шаленим рівнем радіації в середині. Для ворога це мало би бути нездоланною перешкодою. При цьому, звісно, хто не встиг втекти зі столиці і околиць – доля тих людей була б сумна і трагічна, хоча недовга. Згідно плану одні підрозділи ці бомби закопували, потім тікали щодуху подалі, інші в той час надсилали сигнал на вибух. При цьому встигли втекти ті що закопували чи не встигли – це навіть теоретично перевірки не підлягало. Командування і керівництво мало би в той час перебувати десь в глибоких

бункерах. Кому тільки цей ідіотизм в голову прийшов?! Це ж ворогу і воювати не треба – сказати – ага, зараз ми столицю десантом захопимо! Бабах! І Все самознищилось.

Причому навчання періодично влаштовувались – ці ядерні фугаси – «бочки з огірками» на сленгу тієї частини вивозились зі сховища, закопувались в землю, налаштовувались на вибух, посилався сигнал (тільки замість бойового учбовий, тому бомби не вибухали, а тільки сигналізували, що команда на вибух отримана). Ну це ж повний жах. А якби щось не так спрацювало, чи якийсь мудрагель в погонах щось переплутав? Поруч в столиці мільйони людей працюють, живуть, ведуть дітей в садочок, а тут поруч якісь камікадзе у формі кольору хакі тренуються зі справжніми ядерними бомбами як би їх всіх зараз підірвати. Ні жителі Радянського Союзу – це були пелюстки вишні. Колись в японській армії була особлива різновидність камікадзе – «пелюстки вишні» - їх садили не в літаки, а в керовані бомби. Так і тут – люди накопичували засоби для самознищення. Світ початку вісімдесятих вперто бавився в самогубство.

Що мені ще запам'яталось зі служби в тій частині – так це один осінній день. Нас черговий раз відправили на тренування – ми розгортали радіостанцію і відправляли в ефір учбову команду на вибух. Мене відправили в ліс з автоматом сторожити, щоб ніхто в район тренувань випадково не пройшов. Навколо стояла тиша, з дерев падало з легким шурхотом жовте листя осик, а в високому холодному небі летіли журавлі і тужливо курликали. Я тоді склав кілька ліричних і сумних віршів.

Що цікаво, поки я не відчув за собою стеження мені вдалося досить химерно пожартувати. У тому взводі, де я служив, було багато хлопців зі східної України. Сержанти

його жартома називали «петлюрівський». У іншому взводі було багато хлопців з західної України – його відповідно називали «бандерівський», ще був взвод, де було багато солдат з Дону – відповідно назвали «денікінський». Ще були «сьомоновський» (по імені отамана Сьомонова) та «колчаківський». Сержанту щось в голову зайшло – вирішив розважитись. Сказав мені навчити солдат петлюрівських пісень. Нема проблем – сказано – навчу. Щоправда, важко довелось з таджиками та казахами – українські слова давались їм тяжко – але навчились. І через пару днів маршируючи на плацу на «стройовій» підготовці взвод співав «...Слушний час кличе нас, нуж бо враз сповняти свій наказ! За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ!» Інших сержантів взяли завидки. І ось уже через пару днів «бандерівський» взвод співав повстанську пісню: «..Хлопці підемо, боротися будемо, за Україну, вольнії права...» «Денікінський» взвод розучив пісню «..Так за царя, за Родіну, за веру...» Але співати її так і не наважився. Якби хтось з командування почув наші пісні – міг би і не зрозуміти про що власне, а тут одразу все було б ясно. Повторюю все це відбувалось в особливо секретній частині, де все було особливо суворо. Сержанти, звісно, бавились з вогнем – хтось би доніс – і багатьом було б непереливки. Але якось пронесло – ніхто не доніс. Хоча були серед солдат і сержантів люди яких примушували «інформувати». Система не завжди спрацьовувала.

Через деякий час мені дали наказ їхати служити в іншу частину. Коли я перетнув КПП, згадалися слова одного японського поета: «Хоч людське життя як крапля роси, але все таки...»

* - ОЗК – так називають такий собі гумовий костюм для захисту від хімічної зброї та радіації. Бігти у ньому багатокілометровий крос – це пекло.

4. Шлях до батальйону смерті

*«Уникнути всього цього не можна,
але можна зневажати все це.»*

(Сенека)

Подорож з однієї військової частини в іншу для жовніра радість. Він побачить людей без однострою, вулиці і автомобілі, жінок (!), крамниці і просто оточуючий світ – замість щоденного плацу і казарми. Крім того можна зайти в ці крамниці і подивитись, що там продають і уявити на мить, що це все люди споживають, їдять, книжки читають... Можливість ось так визирнути на світ для багатьох солдат була такою собі нездійсненою мрією до здійснення якої чекати і чекати.

Тому, коли мені сказали, що я їду без супроводу (!), один (!), для продовження військової служби в Н-ську військову частину в місто НН душа моя наповнилась радістю. Ще б пак! Я знову побачу світ людей, подивлюсь по дорозі на цікаві міста – про місто НН я багато раніше чув і читав, але ніколи не бачив. Крім того, дорога моя буде лежати через столицю метрополії в якій теж чимало цікавого, а солдат в ті часи в музеї пускали безкоштовно.

З такими думками я отримав на руки папери і збирався покидати частину переповнену дикою муштрою. Перед самим моїм від'їздом до мене підійшов солдат який раніше постійно приставав з безглуздими запитаннями типу: «А ти не знаєш, поки ми спали влада часом не змінилася? А як ти

думаєш, як довго комуняки ще будуть при владі?» (які я ігнорував). Підійшовши він виголосив промову для одного слухача гідну кращих риторів античності: «Ти того... Ну, маєш знати... Твоя доля весь цей час була в моїх руках... Якби я щось сказав, то відвезли б тебе далеко... Мене в особливий відділ викликали. І не тут – в Москву возили. Там крім «особистів» ще в цивільному «кадебісти» були. Сказали за тобою слідкувати, кожне слово твоє запам'ятовувати і потім доповідати в письмовому вигляді. Ну, ти нічого такого і не говорив... Так, що я нічого то їм такого і не казав... Куди тебе посилають я не знаю, але я тут ні при чому...»

Він, напевно, подумав, що відкрив мені якусь неймовірну таємницю! Теж мені – лицар плаща і кинджала, майстер переповідати слова про «таке»...

Вирушив.

Вперше за стільки часу відчув себе відносно вільною людиною. В метрополії встиг забігти тільки в Третьяковську галерею і довго та зачаровано стояв перед картинами Врубеля.

О, галерея! Чи бачила ти колись солдата у совдепівській формі який так довго споглядав полотна Врубеля? Цього неперевершеного містичного майстра, що змінив уявлення сучасників про людське єство. Майстер полотен межі божевілля.

Холодний ранок втілювався в буття у вигляді міста НН, що тоді - у 1983 році носило досить не естетичну назву. Місто, що завжди було для мене втіленням якоїсь бореальної загадки. Східний форпост слов'янства – довгий час. Далі було тільки угро-фінське море. Колонія колонії. Якщо Великий Новгород був маленьким острівцем слов'янства в угро-фінському навіть не морі – океані, то

місто НН було брунькою цього острівця на якому то і слов'янського то нічого і не залишилось. Архітектура XIX століття мене зацікавила, але не вразила. Але фортеця... Фортеця! Нічого подібного побачити я навіть не очікував. Це така татарщина.... Щось абсолютно східне, тюрське і екзотичне. Я блукав навколо фортеці споглядаючи башти і бастіони, а з надр свідомості все виринала цитата одного російського класика: «...І наковтавшись татарщини вдосталь ви Руссю зазвете її...» Блукаючи містом я думав про те, що етнічна російська культура це складна суміш різних угро-фінських і частково тюрських культур частково і то лише мовно слов'янізованих. Згадував уривки щоденника Шевченка про дні перебування в цьому місті – він був правий, класик – воно таке і є – місто химерної метаморфози християнства.

Помилувавшись краєвидами великої ріка Ра що несе свої води в море Хазарське пішов я шукати військову частину в яку мене направили.

Як виявилось, вона розташована була саме в фортеці яку я так довго споглядав і це не місце моєї подальшої служби «отечеству», а лише гарнізонна комендатура і гауптвахта заодно. У «строевій» службі офіцер довго і замислено розглядав мої папери, а потім сказав, що «без пляшки тут не розберешся, тим паче на тверезу голову, куди тебе відправити служити і взагалі треба порадитись» і що я поки що вільний.

Я почав тинятися по цій військовій частині в очікуванні чи то вироку чи то подальшої долі, знічев'я розмовляючи з тамтешніми солдатами. Вони розпитували мене про те про се і філософствували про мою подальшу службу: «Це взагалі свинство, що тобі на дорогу не дали пайку і грошового «довольствія» (ну і слово ж придумали!),

а з твоєю військовою спеціальністю тебе відправлять у саперну частину – там служба легка – «лафа» просто, порівняно з іншими частинами, так, що тобі пощастило...»

Раптом викликали в «стройову». Офіцер сухо з металом в голосі назвав номер частини в яку я маю відбути і побажав щасливої служби. Сухі цифри не подіяли на мене ніяк. Я вже направив свої стопи до воріт КПІ як до мене підійшло п'ятеро бравих вояків («коса сажень в плечах»). Їх вираз обличчя не віщував нічого хорошого. «Котра година?» - мовив один досить зловісним тоном. «Все ясно, годинник хочуть відібрати...» - майнуло в голові – «...доведеться їх засмутити.» «Я не маю годинника.» - це я сказав вже в голос і показав руку. Проте це явно не покращило їх настроїв, обличчя стали більш понурі і негостинні. «Схоже комусь зараз дістанеться – подумалось мені, - і цей хтось буде я. Їх п'ятеро я один. Спиною до стіни, може хоч нирки не відіб'ють...»

Виникла пауза. Що в мене немає ні курива ні грошей вони вже знали. Паузу перед мордобоем треба було чимось заповнити. Якимись словами. «В яку частину направили?» - навіть не сказав, прохрипів один. «В N-ську» - я назвав номер.

Обличчя солдат раптом змінилося. Ніби осінній вітер промайнув і приніс жак. Ніби побачили вони раптом щось невидиме мені. Такі обличчя бувають в людей які раптом побачать чиєсь пошматоване тіло. Проте вираз жаху відбився лише на мить – вираз змінився на блаженно-задоволений – ну не нас же туди відправляють, а цього дивака... Потім на обличчях з'явилось відображення призабутої для них емоції - співчуття (де-де, а тут і при таких обставинах я не очікував такого побачити). І один з якоюсь тугою сказав: «В батальйон смерті їдеш...» В нього

промайнуло – хоча лише на мить – на обличчі бажання чимось допомогти або хоча б порадити. «Випив би ти перед тим як піти туди... Ми би тобі дали на випивку, але в самих немає... Там побачиш, що до чого...»

І вони провели мене до воріт поглядами сповненими якогось незрозуміло поки що для мене смутку... Я вперше бачив, щоб кілька сухих цифр – номер так впливали на людей, викликали такі емоції і в кого – в людей в яких здавалось би всі емоції померли і метаморфізувалися в площину хижацтва. Сенс цієї події я зрозумів пізніше...

5. Назва

*«Хто до мене покличе загорнутих в саван німий?
Чи в безодню могили доноситься голос земний?»
(Абу-ль-Атахія)*

Чому N-ську військову частину солдати гарнізону в ті часи (1983 - 1985 роки) називали «батальйон смерті» я зрозумів швидко.

У першу чергу по причині високої частоти нещасних випадків. То солдат під машину потрапляв – головою під колесо (мозок по асфальту), то під танк – заганяли танк в бокс заднім ходом і чомусь один солдат прямо під гусениці. Лишилось від нього одне місиво. І найдивніше, що танк то повільно їхав... Звісно, всім було зрозуміло, що солдата під гусениці навмисно штовхнули, але винних так і не знайшли. То важкі ящики вантажили на складі і один ящик падає прямо на голову з висоти, то струмом високої напруги когось вдарить, то просто послизнувся солдат, впав і головою на бетон і так вісім разів підряд.

І все ставалось абсолютно випадково. Тільки дуже часто. Навіть за межами частини з солдатами батальйону траплялись нещасні випадки – відправили солдата з дорученням в іншу частину. Він чомусь замість іншої частини опинився на вокзалі і потрапив під поїзд. Про «необережне поводження зі зброєю» я вже мовчу.

І кожен випадок вартує окремої новели. Кожен – ціла заплутана і незрозуміла історія яка обростала міфами і версіями.

Взяти хоча б поїздки команди радіостанції «Р-...» під час навчань: поїхали, а дві високі антени на даху забули опустити. І проїжджали якраз під високовольтною лінією – від радіостанції, автомобіля та екіпажу лишились якісь обвуглені рештки. Тільки «прапор» вцілів – його на кілька метрів з машини викинуло. Цілий і неушкоджений лишився. Тільки мову відібрало. Так, що причини нещасного випадку він пояснював жестами. Як таке могло статися – величезна загадка і таємниця. Так ніхто і не зрозумів – командир екіпажу чи то був ідіот чи то напився... Чи то може просто подумав, що це не радіостанція, а тролейбус. Все таки радянське військове училище закінчував.

Навіть командир частини не уник нещасного випадку. Його автомобіль на повній швидкості на трасі (!) врізався в танк. Як водій з танком не розминувся – я не знаю. Це треба було вміти. Командиру проломило череп, водій і ще один офіцер добряче постраждали, а начальник штабу який не відрізнявся особливими розумовими здібностями лишився цілий і не ушкоджений. Жодної пошкрябини! З приводу цього факту солдати довго зубоскалили: «Дурням щастить!» Водій вижив, одужав і пішов під трибунал. Йому хотіли «пришити» теракт, розкрутити «на всю катушку»,

але потім засудили за незумисний злочин – дали п’ять років тюрми.

Крім нещасних випадків – справжніх чи нібито – солдати гинули від самогубств або пробували їх здійснити. Стрілялись в караулі на варті, вішались вночі в умивальнику. Один для різноманітності пробував перерізати собі вени. Не міг уже дочекатися караулу чи що? І зробив це безграмотно – теплої води в казармі ніколи не було, а на кухні йому цю процедуру робити б не дозволили. У результаті його завели в санчастину ще виставили на посміховисько.

Стрілялись переважно з автомата на посту. Прикладали дуло до серця чи до голови і натискали курок. Наслідки виглядали страшно. АКМ (ще й від пострілу впритул) просто шмагував тіло. Вхідний отвір – маленький, кругленький, а вихідний... Причини, напевно, були в кожного свої. Одні витримували понуру атмосферу «батальйону смерті», інші ні. Принаймні, я не знаю жодного випадку коли самогубство спричинив лист з дому. Листи перед караулом давали – правило порушувалось – не було сенсу не видавати – в караул заступали через день. Бували випадки, що і кожен день – без змінно, хоча це вже повне порушення статуту. Але що в «батальйоні смерті» не порушувалось?!

Нестерпну атмосферу, цей дикий звіринець створювали в батальйоні самі ж служиві. Це було обумовлене самими принципами формування контингенту батальйону – сюди відсиляли служити переважно тих солдат і офіцерів, що провинились в інших частинах або були «забраковані» де інде. Тому серед солдат були колишні кримінальні злочинці після ув’язнення, наркомани, алкоголіки, психічно хворі, просто хворі чи інваліди,

«політично неблагонадійні» чи представники народів, які вважалися чомусь «неблагонадійними», колишні курсанти яких вигнали з училища, чи просто солдати які вчинили якийсь поганий вчинок, але до дисбату не дотягнули і їх відправили сюди.

Політичних за час моєї служби було всього трое: я, один литовець і один вірменин. Можливо були ще якісь але я про них нічого не знав. Нас трьох періодично «тягали» в особливий відділ або «особісти» навідувались по наші душі в частину. Нам кожному окремо «промивали мізки», залякували і примушували доносити один на одного. На що була в кожного з нас своя «відмазка». Наприклад: «Я не знаю литовської мови, а він спілкується виключно зі своїми земляками...» і таке інше. Потім ми один одному переповідали про що з нами говорив «товариш майор».

Щодо офіцерів – не знаю. Хоча краєм вуха чув незадоволені розмови, що ось, відправили служити сюди ні за що ні про що. Багато офіцерів були після Афганістану, були деякі навіть досить колоритні особистості. Служив, наприклад, один майор В., який був сином німецького офіцера СС, що в свій час перебував в полоні десь в Казахстані. Майор В. цього не приховував і навіть носив прізвище тата. Офіцери в «батальйоні смерті» були дуже різні – від інтелектуалів та інтелігентів до алкоголіків-дегенератів які напивались прямо на службі, до свинячого стану, били солдат і мали в своєму лексиконі тільки нецензурні слова.

Про представників «золотого фонду радянської армії» - прапорщиків треба взагалі говорити окремо... Крім нещасних випадків і самогубств солдати гинули ще внаслідок того, що їх вбивали. Не дивлячись на мирний час. Бувало так, що батальйон ліг спати в одному складі,

прокинувся в іншому – одного вночі зарізали. Регулярно виникали бійки в результаті яких солдати діставали важкі поранення або ставали каліками. Я маю на увазі не буденні солдатські мордобой, а серйозні бійки коли вхід пускались ножі, заточки, металева арматура і таке інше. Не дивлячись на регулярні «шмони» ці предмети були і в казармі в тому числі.

Причиною бійок крім загальної атмосфери озвіріння були ще конфлікти на міжнаціональному ґрунті – солдати чітко ділились на «земляцтва» які між собою ворогували. «Батальйон смерті» нагадував якусь школу національної ворожнечі. І навіть ті, хто був від цього в принципі далекий неминуче в це втягувались. І це були люди які регулярно брали до рук автомати, стояли в караулі. Тому не всі самогубства були самогубствами насправді. Ви спитаєте як я вижив? Я кожен день кілька разів повторював сам собі одну і ту ж фразу: «Ні про що не шкодуй, нікому не довіряй, ні на що не сподівайся, нічого не бійся!» Це допомагало...

6. Ремвзвод

*« - Що таке смерть?
- Ми ще не знаємо що таке життя,
звідки ми можемо знати, що таке
смерть? »*

(Конфуцій)

Знайомство з «батальйоном смерті» в мене почалось з КПП. Там чергували двоє солдат з такою глибокою нудьгою і сумом в очах, що навіть мандрівному середньовічному паяцу і то зробилось би тоскно.

Після кількох запитань хто я і куди почув я досить знайому фразу:

- Котра година?

«І ці туди ж! – подумалось мені. – І ці хочуть відібрати годинник і цих теж доведеться засмутити!»

- Я не маю годинника! – показую руку.

- Дарма ти так. Все одно в казармі заберуть. Краще віддай нам.

- Я справді не маю. По очах бачу – не вірять.

- Тоді дай трохи грошей.- Не маю.

- Цього ж не може бути, щоб солдата відправляли з одної частини в іншу без грошей.

- Як бачите, може. Знову не вірять.

- Тоді може збігаєш за пляшечкою горілочки? Ми дамо тобі гроші. Тебе все одно патруль не перейме – в тебе документи.

А нас зразу на «губу» заметуть...

- Ні, за горілкою я не піду.- Ну це ти взагалі дарма...

Далі вони мені пояснили як пройти у «стройову частину».

Я вже збирався йти, як вони стали по стійці «струнко», приклали руку до козирка і продекламували:

- Вітаємо Вас з прибуттям у військА!!!

Я подякував, ще й сказав, що я комусь там служу. Сене їхнього цинічного жарту я зрозумів дещо пізніше.

Я ще подумав: «Скрипки до рук цим солдатам замість автоматів! Адже вони щодня грають сумний вальс розкладу армії.»

У стройовій частині прапорщик Є. довго перекладав з місця на місце мої папери, потім чомусь поцікавився чи знаю я, чому мене відправили служити саме в цю частину (мене це абсолютно не насторожило), почав розпитувати про мою освіту і плани на майбутнє (про свої

університетські коридори я вирішив нікому не розповідати), а потім попросив написати на листку кілька фраз і довго роздивлявся мій почерк. Потім сказав, щоб я зайшов як новоприбулий до начальника штабу на співбесіду.

Начальник штабу – майор Г. нічим мене особливим не вразив, але якоїсь антипатії теж не викликав. Під час розмови виникло відчуття ніби він хоче мені щось сказати, але не знає як – слів не знаходить. Чи слів таких не існує – можливо:

- Розумієш... Е-е-е-е-е... Тут у нас служба має свої особливості... М-м-м-м-м... В цій частині трохи все не так як в тій частині де ти раніше служив.... Ну, як тобі сказати, ще далеко не все гаразд... Коротше, сам побачиш... Не зовсім зрозуміла твоя військова спеціальність – тут одні цифри. Чому хоч тебе в «учебці» вчили?

- Мене вчили висаджувати в повітря міста за допомогою радіокерованих ядерних фугасів! – чесно признався я, нічого не приховуючи.

Набридло мені бавитися в військові таємниці та ще перед безпосереднім теперішнім керівництвом.

Він щиро здивувався:

- Призначення нашої частини навпаки, взагалі то – зв'язок «качати». А телевизор ти відремонтувати вмієш?

- Ні! – знову чесно признався я.

На той час я вже зрозумів, що в радянській армії краще приховувати свої знання та вміння. Але в цьому випадку я був відвертий. Я ще не знав, що від відповіді на це запитання, можливо, залежить моя подальша доля, а можливо і життя – його довжина чи вкороченість.

- А шкода, а то я вже думав тебе в ремвзвод відправити... Добре, йди в ПУС два до прапорщика К. Ставай на «довольствіє»!

Зміст цих слів я тоді ще не зрозумів. «Ох і термінологія в них!» – подумав я.

Цей майор видався мені художником, що вічно малює свій власний портрет в повітрі клаптиками часу. Тільки сам він ще не здогадується про це...

Отже, ремвзвод і порядки в ньому я міг тепер спостерігати (на своє щастя!) зі сторони – шмат їхнього буття був у тій же казармі.

Командував тим взводом старший лейтенант К. У першу чергу здивували його очі – скляні, застигли. Вперше я бачив очі, які нічого не виражали, не змінювались в залежності від обставин і ситуації. Очі – дзеркало душі, іноді дивлячись в очі людини можна прочитати її думки. Але не в цьому випадку. Таке було враження, що очі штучні. Чи то просто їм немає що віддзеркалювати – немає в глибинах черепа ні душі, ні думок. Він завжди ходив у рукавицях-пальчатках – навіть в казарму до солдат заходив тільки в них – без шинелі, але в пальчатках. Я спочатку подумав, що в нього якість шрами на руках і він їх приховує. Але на плацу на морозі він свої пальчатки зняв – руки були в нього звичайнісінькі. Причину цієї звички я зрозумів пізніше – в пальчатках у нього були зашиті свинцеві пластини, тому удар його кулаків був особливо болючий і нищівний. Я тоді вперше побачив як офіцер б'є солдат – жорстоко, нещадно, люто, з насолодою (яка проте абсолютно не відображалася на обличчі – обличчя так і лишалося застигле, а очі скляні). Бив солдат він з будь-якої причини – за найменшої підозри на невиконання якогось завдання які часто і виконати то було неможливо.

Ремвзвод постійно щось ремонтував – і вдень, і вночі. Техніка постійно ламалась – і нова, що приходила з совкових заводів, і стара яка просто розвалювалась, але

повинна була ще служити. Командир бив героїв-ремонтників без попереджень – спочатку бив, а потім пояснював за що. Для езекуцій вибирав двох «основних» - двох «лобів-авторитетів» які потім починали бити всіх інших. Попри все ремвзвод вважався елітою – їх рідко ставили в караули та наряди.

Солдати ремвзводу трималися від інших «служивих» окремішньо, не входили до земляцтв, мало з ким спілкувались. У середині взводу панували якась дика атмосфера жорстокості та приниження.

Був там один солдат – не обділений інтелектом, але якийсь трохи безпомічний та загальмований у побуті. Він перетворився на об'єкт постійних знущань. Кілька разів «товариші» по службі практикували над ним якусь дивну процедуру – цього солдата зв'язували, голили йому голову бритвою, а потім били по обличчю з такою силою, що обличчя перетворювалось у суцільну гематому – мама рідна би не впізнала. Потім відносили в санчастину, бо свідомість він, звісно, втрачав. У санчастині він лежав деякий час і кожного дня виглядав у відчинене вікно на плац і співав голосом сповненим безнадії: «Ой, ви, ой, ви, сірії шинелі...» Особливо це він полюбляв робити під час «розводу». Побачивши його спотворене обличчя замполіт кричав: «Сховайся, ти – ідіоте!!!»

Солдати ремвзвод відносили до так званого «чмо» - «надзвичайно подужної організації» - обслуговуючих підрозділів батальйону. Але ця жменя вояк була своїм замкненим світом який не любили, в який не хотів втручатися ніхто.

Ремвзвод був єдиним взводом в частині де проводилась муштра з «стройової» підготовки. Це теж була свого роду розвага їхнього командира – ніхто від нього

цього не вимагав. Хоча решту підрозділів теж періодично марширували перед командуванням - після «розводів», на честь «свят» чи просто перед обідом. Але ремвзвод відрізнявся якимось «остервенінням» чи що під час карбування кроків – чоботи вони оббивали знизу металом – невеликими металевими підковками та іншими залізними деталями. Крокували і дзвеніли.

Одного разу під час такого марширування під ноги ремвзводу кинувся з гавкотом маленький собачка – водяться такі інколи на території військових частин. Солдати їх люблять, називають різними смішними кличками – «дембелем», «летьохой» чи ще якимось. Чомусь той собачка дуже не любив солдатів ремвзводу. Загавкав і кинувся під ноги. Але не один м'яз не здригнувся на обличчях «героїв-ремонтників», ніхто не відвів погляду направленого кудись в порожнечу, вони продовжували карбувати кроки. Собачка встиг лише разок пискнути потрапивши їм під ноги з-під чобіт полетіли якісь бурі шматки і на плацу лишилася пляма розтоптаного кривавого місива.

7. Про дружбу і кров

*«Хмарам услід,
Що пливають по небосхилу
І я іду...»*

(Такахама Кьосі)

Прибувши осінню 1983 року в Н-ську частину М-ського гарнізону, після невеликих формальностей я нарешті переступив поріг казарми. Свій речовий мішок я здав в «каптьорку» прапорщику К. Побачити його я, звісно, вже

не сподівався. Це я зрозумів побачивши палаючі очі кількох солдат, що стояли біля «каптьорки» і просто прикіпіли поглядом до мого речового мішка. Але як це не дивно одну річ з того солдатського мішка мені повернули – це була книга – «Кобзар». Я зберіг, проніс цю книгу через всю службу, хоча в мене сто разів могли її відібрати чи знищити. Я читав цю книгу при найменшій нагоді – ця книга допомогла мені вижити, вистояти, лишитись людиною.

Далі я ввійшов до казарми. Казарма вразила мене своєю неохайністю – вона була страшенно брудною, на ліжках не було білизни – тільки старі брудні матраци та ковдри. До мене одразу підійшло кілька солдат. Після кількох банальних запитань і фраз: «Як тебе звати? З якої частини сюди направили? Чому? Де раніше служив? Знайомся – це Гоча, це Сосо, це Ахмед, це Расул...», запитали: «Ти розмовляєш з акцентом. В тебе обличчя не таке як у росіян. Ти хто?» Я зрозумів, що питають вони мене про національність. Я відповів, що я українець. Вони якось з сумом подивились на мене і сказали: «Твоїх земляків тут немає...» І подивились з таким співчуттям і якоюсь безнадією... І відійшли. Хтось іще сказав: «А я спочатку подумав, що він сван – трохи схожий...» Я тоді не зрозумів чому. Ну, немає в частині крім мене більше українців – хіба це трагедія? Хоча якось дивно, переважно радянська армія була переповнена українцями, тим паче тут – у глибині Росії. Але потім я все зрозумів і досить швидко.

Виявилось, що всі солдати в частині були чітко поділені на земляцтва. Земляцтво – це єдине на що солдат міг сподіватися, єдине місце де солдат міг знайти підтримку, допомогу. Земляцтв в батальйоні було багато – грузинське, вірменське, азербайджанське, північнокавказьке (переважно народи Дагестану та адиги),

татарське, кілька середньоазійських та прибалтійське, кілька російських. У багатьох земляцтвах панувала справжня дружба, справжнє братство. За земляка готові були віддати життя, піти за нього на ніж, на заточку, на кавалок арматури. Заступитися, навіть якщо сили в бійці були явно нерівні. З земляком ділились останнім, виручали і допомагали у всьому, навіть якщо земляк був сто разів неправий. Земляцтво завжди трималося разом, у караули і наряди заступали завжди кілька земляків одночасно. Хоча офіцери це не схвалювали, але з цим мусили миритись. Такі звичаї панували далеко не в усіх земляцтвах. Справжнє братство панувало тільки у кавказьких земляцтвах, в інших – у меншій степені. А в російських земляцтвах (які ділились по територіальному принципу і чомусь між собою ворогували) панувала дика «дідівщина» та потворний звичай «продажі в рабство». Я ось про що.

Підходить солдат з одного земляцтва до солдата з іншого і простягає йому пачку цигарок – дорогих, з фільтром. Цигарками не прийнято було пригощати. Тим паче дорогими. Цигарки виконували функцію грошей. Тим паче пригощати солдата з іншого земляцтва. Якщо пригощає, значить не просто так. Але той бере – одну і запитально дивиться на «пригощаючого»:

- Та бери ще, бери всю пачку... Слухай, треба б солдата на ніч – казарму помити... - і показує пальцем на якогось «зьому» - земляка тобто.

- Бери хоч назавжди! – і загібає собі до кишені пачку.

А це означає, що той бідолашний солдат з синдромом хронічного недосипання буде цілу ніч «драяти» казарму яку вже тиждень чи більше не мили, яка вже брудом на три пальці заросла. А якщо відмовиться, то його жорстоко поб'ють або покалічать. Щоправда, якщо він погано помие

(що найбільш імовірно) то його все одно поб'ють, можливо, не так жорстоко...

Інші земляцтва, крім російських, собі ніколи цього не дозволяли. У кожному земляцтві панували свої неписані закони, порушувати які ніхто не смів – тоді міг би отримати ножем від своїх же земляків.

Всі земляцтва між собою ворогували. Причому ворогували жорстоко, дико. Якраз перед моїм прибуттям на службу в цю частину відбулась жорстока бійка між вірменським та азербайджанським земляцтвами – були вбиті і покалічені з обох сторін. Після цього в частину багато разів приїжджав батько одного з покалічених солдат, вимагав справедливості, знайти винних, піклувався, щоб сину дали якусь пенсію по інвалідності, але все марно. Я досі пам'ятаю сумні очі цього старого батька солдата... І це все, нагадаю, відбувалось задовго до трагічних подій 1988 року...

Я тоді вперше стикнувся з тим, що люди можуть так ненавидіти один одного тільки по причині належності до різних національностей. До цього я наївно вірив в байки про «єдиний радянський народ», «непорушну дружбу народів СРСР»...

До земляцтв приймали по якомусь дивному (на перший погляд) принципу. До вірменського земляцтва, наприклад, приймали людей які ніколи не бували у Вірменії, не знали вірменської мови і навіть зовні на вірмен були не схожі. Але потім я дізнався, що вони були вірменами по крові.

Один солдат був родом з Ашгабаду, знав туркменську мову і наївно думав, що його в туркменське земляцтво приймуть. Але як тільки він почав говорити з «земляками» вони здивовано подивились на нього і спитали: «Ти,

напевно, татарин?» Між туркменським і татарським земляцтвами були дружні стосунки. На його нещастя він був не татарин. Його тут же жорстоко побили.

В земляцтва приймали по крові. До цього я чомусь думав, що той «поклик крові» про який писав Джек Лондон вигадка, міф. Виявилось, що щось є у людей, що їх споріднює, народ - не просто сукупність людей. Щось є в наших генах, що визначає характер, поведінку, світобачення... Тільки а радянській армії цей «поклик крові» виливався в ворожнечу, жорстокість.

У багатьох солдат просто не було земляків – вони були самі по собі. І їм доводилось тяжко. Якщо погрожували якість «мордвороти» сподіватись можна було тільки на себе. Вживати і при цьому лишатися людиною було важко. Але було треба – лишитись людиною за будь-яку ціну – навіть якщо заплатити доведеться власним життям. Бо якщо перестасеш бути людиною – то чи варто жити?

Біло в частині п'ятеро «лобів» які трималися окремішньо, вважали себе «істинно рускімі», «чистокровними», мало не «вищою расою», а всіх інших людей відповідно вважали «людьми другого сорту». Вони тероризували представників інших національностей, якщо їх не було кому захистити. У частині був всього один солдат єврей – вони його жорстоко побили тільки за те, що він єврей. Цікаво, що кавказькі земляцтва вони зачіпати боялись – звісно, такі покидьки в душі боягузи. Вони нападають тільки коли мають явну перевагу. Погано доводилось і тим, чії земляки всі поїхали додому «на дембель» і солдат лишався один. Тоді, все що накопичилось в інших земляцтв проти цього земляцтва виливалось саме на цього солдата. Трапилось, що всі вірмени поїхали додому, лишився один. Через кілька днів ці п'ятеро

мордovorotів його жорстоко побили тільки за те, що він вірменин.

Мені пригадується один солдат корєсць. У нього було поширене серед корєйців ім'я Кім. Крім нього в «батальйоні смерті» інших корєйців не було. Він був інтелігентною і дуже розумною людиною. Але конче деяким «людям» треба було його ображати – кидати різні репліки з приводу його фенотипічних ознак. На його щастя, його призначили телефоністом на телефонну станцію батальйону. Він так і просидів два роки в малесенькому приміщенні заставленому апаратурою, сидів цілодобово в кріслі в навушниках і коли приходив сигнал відповідав: «Ірбіт». Чув слова, наприклад: «Дай мені «Вазу»!» Втикав телефонний штекер. Майже як в часи революції: «Дівчино! Дайте мені Смольний!» Можна було б, звичайно, зробити цю станцію автоматичною, але ні – треба було посадити солдата, щоб він там чергував. Він майже не виходив з тієї станції – там же і спав в кріслі в навушниках періодично прокидаючись коли приходив сигнал. Виходив тільки поїсти в їдальню і окремо від усіх. Хоча крісло його для «автопілоту» не дуже годилося («автопілотом» називали солдати сон сидячи або стоячи – компенсували так хронічне недосипання). Я би від такої служби за два роки звихнувся. Він витримав. Йому би ченцем в буддистський монастир – він би роками міг би медитувати... Станція була його поруч кімнати чергового по частині. Офіцери часто зазирали в його кімнатку і кидали різні образливі репліки – з їх точки зору це, напевно, було смішно: «Кім, чому ти послітку отримувати не йдеш? Тобі ж послітка прийшла! Твій тато Кім Ір Сен прислав тобі жменьку рису, дохлого щура і свій величезний портрет. Тепер будеш ходити по плацу з портретом і написом «тато» і вигукувати: «Хай живе ідея Чух-Че! Хай майорять три

червоних прапори! Ха-ха-ха!» Або: «Кім! В мене до тебе два запитання. Куди подівся наш караульний собака? І що ти смажив вчора на кухні? Ха-ха-ха!» І це офіцери... «Люди честі і гідності»... Радянський офіцер це було щось... Кім дуже ображався. Одного разу я побачив його біля дзеркала. Він довго і уважно дивився в дзеркало а потім сказав: «У тебе немає Батьківщини, Кім!!!» Офіцерам він мстився цікавим способом – він не знімав навушники коли вони просили по телефону: «Дай мені місто!» І прослуховував всю їхню розмову з коханками. Один раз навіть переключив на гучномовець в казарму – солдати довго тішились... Крім того, окремі офіцери розважались по телефону своєрідним чином – те що зараз називається «секс по телефону». В Радянському Союзі це теж було – підпільно, звісно, хоча про це ніхто і не згадує. Кім знав все, що мало відбутися в частині. Знав раніше за будь кого. Навіть водій командира зі своїми великими вухами не був так проінформований. Якось я зайшов до нього на станцію серед ночі, розговорилися (ми були у доволі приятельських взаєминах). Кім сказав, що може завдяки апаратурі, що міститься на станції прослуховувати будь-який телефон в Радянському Союзі. Я не повірив. Тоді він чимось клацнув на блоках і почулась розмова якихось людей. Він тут же втрутився в розмову сказавши: «Хай живе радянсько-корейська дружба!» Співрозмовники дуже здивувались. Офіцери, звісно, знали, що Кім їх розмови підслуховує і періодично кидали в трубку репліки: «А тепер пару слів скажемо одній ... морді!»

Цікаво, що з земляцтвами офіцери собі подібних реплік не дозволяли. Це могло мати наслідки. Тільки одного разу прапорщик К. вишикував наряд, в який заступило татарське земляцтво майже в повному складі сказав: «Ну

що? ... морди! Кажете, нам татарам все одно, що кулемет, що самогон – аби з ніг валило? Га?» Але побачив у відповідь злі погляди, стиснуті кулаки і почув фразу: «Думати спочатку треба, а вже потім говорити!!!» Він відповів: «Ну, ви зовсім «обурили!»» Але більше ніхто собі таких фраз не дозволяв.

Між собою в земляцтвах прийнято було розмовляти рідною мовою. Хто рідної мови не знав намагався хоч трохи вивчити, щоб хоч розуміти, що обговорюють. Для солдат, що не мали земляків єдиним виходом було навести дружні стосунки з якимось земляцтвом – хоча своїм цей солдат ніколи не стане, але стане частково своїм, напівсвоїм, а це вже було не аби що. На смерть за тебе не підуть, але якась допомога і підтримка можлива. Інколи це рятувало життя. Приставлять ніж до горла, а тут вигук: «Не чіпай його!» Відпустили. А раптом захистять... А з деякими земляцтвами зв'язуватись просто боялись – заріжуть без зайвих розмов.

Я подружився з багатьма людьми з кавказьких земляцтв – я поважав гордість і непокірність цих людей, шанування звичаїв, братерство, повагу один до одного. Краще втратити життя ніж честь – це не могло не викликати повагу. Я почав вивчати кілька кавказьких мов і навіть мав деякі успіхи в цьому мовознавстві – міг перекидатися фразами, підтримувати розмову на побутовому рівні. Своїм для них я, звичайно, не став, але знайшов хороших приятелів та друзів. Прикро, що мої друзі інколи ворогували між собою...

Про те, що деякі народи Радянського Союзу між собою ворогують я тоді не знав. Вперше з цим стикнувся я саме в цьому батальйоні. І це для мене було якимось приголомшуючим відкриттям. Стою якимось на посту біля

прапора. Мимо йдуть двоє незнайомих солдат. Їх, напевно, прислали з іншої частини у відрядження щось там вантажити. Вони запитали не підходячи близько: «Слухай, боєць, а вірмени у вашій частині є?» «Ні, немає, були, але всі поїхали додому. Був один, але зараз він у шпиталі...» Я мало не сказав «побили його дуже жорстоко якісь мордовороти – не знаю за що» - я тоді ще не знав, що побили його тільки по причині його національності, але не сказав, прикусив язик. Вони засмутились. Я хотів їх чимось порадувати, подумав поруч же інші люди живуть – майже земляки, може вони з ними захочуть поговорити, і сказав: «Азербайджанці в частині є!» Вони раптом зблідли, вираз обличчя у них змінився, вони розвернулись і пішли. Тоді я не зрозумів чому така реакція.

Яскравий приклад «дружби народів» побачив я через деякий час у казармі. Вечір, всі втомились. Ситять собі, лежать. Тут заходить в казарму рядовий О. В нього у військовому квитку замість прізвища написали ім'я, замість імені – по батькові, а замість по батькові написали слово, що на їхній мові є показником належності. Він став серед казарми і голосно. З сильним акцентом почав говорити, ніби виступаючи на сцені: «А де рядовий Г.? Немає? Він же ... (назвав його національність). А вони ж взагалі не люди. Вони...» Тут він почав підбирати різні образливі слова. Потім урочистим тоном почав декламувати вірш – плід його власної «творчості» - рідкісний зразок безграмотної графоманії. Суть цього вірша була с тому, що представники національності, до якої належав рядовий Г. дуже погані люди. Слід зазначити, що представників земляцтва – ні одного ні другого в казармі на той час не було. Всі слухали цю дурну промову без будь-якого інтересу зі звично нудним виразом обличчя. Рядовий О. з гордістю розвернувся і

вийшов. Але через лічені хвилини до казарми зайшов рядовий Г. Йому тут же з захватом переповіли щойно почуту промову. Рядовий Г. спочатку зблід як стіна, потім почервонів як комуністичний прапор, потім знову зблід. Кулаки в нього стиснулись. І тут заходить веселий і безтурботний рядовий О. Побачивши Г. він закам'янів, на обличчі застиг вираз жаху. Він не міг навіть поворухнутись. Рядовий Г. просто вибухнув: «Іди сюди!!! Я тебе заріжу!» У його правій руці тут же блиснув ніж, а лівою він схопив табуретку і запустив в рядового О. Табуретка не влучила, О. дременув з казарми, Г. за ним... На щастя, О. втік і десь тимчасово сховався.

Проте подібні конфлікти частіше закінчувались більш трагічно. Одного вечора повернувшись з нарядів і караулів казарма поступово готувалась до сну. Відбій уже пролунав, офіцер вийшов, але затихала казарма поволі – у кожного були ще якісь свої справи. Несподівано пролунало: «N! Іди сюди!!!» N зупинився, зблід, але йти навіть і не думав – лише дивився застиглим обличчям на солдата, що теж стояв серед казарми. Це почало нагадувати сцену з якогось дешевого вестерну. Підійти він не мав права – цим би він принизив своє земляцтво. За спиною в нього встали земляки: «Не чіпай його!» Тут вже за спиною іншого солдата ніби вирости його земляки. «А чому це я маю його не чіпати?!» Тут вже повставали з місць інші земляцтва. Земляцтва між собою мали тимчасові спілки – якщо земляцтво А конфліктує з земляцтвом Б, то земляцтво В підтримує земляцтво А. Але це зовсім не означає, що якщо земляцтво А буде конфліктувати з земляцтвом Г., то В підтримає земляцтво А, можливо якраз навпаки – вчорашні друзі стануть ворогами. Атмосфера в казармі напружується. Солдат повторює: «А чому я його маю не чіпати?!» «Тому

що я так сказав!!!» Вони наближаються один до одного. І не тільки вони. У руках у солдат виблискують ножі і заточки, хтось відриває металеві дужки від ліжок, хтось хапає табуретку. Черговий по роті ховає ключі від збройної кімнати – про всяк випадок. Туди все одно ніхто не полізе – сирена завие, черговий по частині караул підійме по тривозі. Але про всяк випадок... «А мені все одно, що ти сказав!!! Ти [дуже погана людина, і я з твоєю мамою мав інтимні стосунки!]

Це смертельна образа. Удар! І бійка як вибух поширюється по казармі. Дехто пробує уникнути бійки і ховається під ліжко. Але його знайдуть і там: «Ах т ж ..., всі б'ються, а ти вирішив дременути!» І він отримує своє – байдуже від кого. Через деякий час бійка затихає. Всі розповзаються зализувати рани. Сильно поранених відносять в санітарну частину. На ранок шикування. Всі стоять з розбитими обличчями, синяками. Гематомами. Жодного цілого обличчя. Командир частини обходить лави: «Що було вночі??? Я питаю – що було вночі?!» Всі мовчать тільки винувато посміхаються. А з вікна санітарної частини визирають обличчя на які навіть дивитися страшно.

І ці люди тримають в руках зброю. Я часто думав, а що буде, якщо вони підуть в бій – справжній бій. Тут не треба буде ворога – вони ж в першому ж бою один одного перестріляють! Як може воювати така армія? І з жахом усвідомлював – якби війна, я би теж з цієї частини кількох негідників застрелив. У першому ж бою. Невже я стаю такими як вони? Невже я теж звірію?

8. Втікач

*«Генерале! Наші карти – лайно. Я пас.»
(Й. Бродський)*

У часи моєї служби в Н-ській військовій частині імперії довелось мені познайомитись з людиною, що зробила втечу (від будь-чого) філософією свого буття і способом існування. У військовій частині в якій мені долею випало служити у 1983-1985 роках було чимало дивних людей – в ті часи брали до війська всіх: хворих і здорових, інтелектуалів і повних дегенератів. І відкупитись було майже нереально. Службу сприймали як фатальну ноту нудної мелодії життя.

Серед жовнірів, що мушили тягти нелегку лямку казарми траплялися в тій частині представники найрізноманітніших народів. Рядовий С. був уйгуром. Більшість його одноплемінників приживали в Китаї. Йому ж випало народитись у сусідній імперії. Займався він випасанням стад парнокопитних тварин на гірських полонинах Алатау і жилось йому, напевно, може і не дуже легко, але вільно.

Якось в його колибі закінчилась сіль і він подався в найближче селище в долині. Його зловили і забрали до війська – якраз під аршин. У Н-ській військовій частині йому дуже не сподобалось. Причому не сподобалось все. Від способу буття до методів поповнення енергії тілом. Тому він вирішив повернутись додому у рідні гори.

Помітивши, що в частині в надлишку наявна зброя, за якою вельми неохайно доглядають, і подумавши, що в житті пастуха боротьба з вовками неминучий аспект буття і скоростріл буде в цій справі вельми доречний, жовнір С.

прихопивши цю залізяку і трохи хліба чкурнув з військової частини.

Добирався він у рідні краї у вагонах товарних потягів. Якимось чином він дізнавався куди той чи інший потяг прямує, і хоча він мав щодо географії Євразії досить приблизне уявлення до рідних країв він таки дістався і решту дороги – де колія уривалась – долав пішки. (Можна тільки уявити цю подорож – це ж була епопея!)

По дорозі, маючи доволі часу для роздумів, зрозумів він, що на рідній полонині його таки знову зловлять і повернуть до осоружного йому війська. Тому вирішив він перейти китайський кордон і приєднатися до більшої частки свого народу. Кордон перейти не вдалося – його зловили прикордонники. Опору він не чинив, чесно признався, що в армії йому не сподобалось і він втік з метою повернення до скромного життя пастуха. Його відвезли назад у N-ську військову частину де і скликали військовий трибунал.

Вирок виявився на диво м'яким – дисциплінарний батальйон. Це відразу стало в частині легендою: «Зі зброєю втік і тільки дисбат! Неймовірно! А NN десять рублів вкрав і дали йому десять років тюрми! Рік за кожний вкрадений рубль!» Відбувши покарання в дисбаті жовнір С. повернувся в N-ську частину продовжувати нести службу. Щоправда схильності до дисципліни у нього не з'явилося. Скоріше, навпаки. Крім того став він озлобленим мізантропом. Майже ні з ким не спілкувався.

З'явилась у нього якась дивна звичка: періодично він брав на кухні ніж і починав різати собі руки, плечі, іноді голову. Після цього йшов у санітарну частину де йому, звісно, робили перев'язку. Забинтований ходив по казармі і кидав в простір фрази (хоч його ніхто ні про що не питав): «Вот, паранілся, не магу теперь службу нести, в караул не

магу, в наряд не магу...» Як тільки рани загоювались він повторював цю процедуру. Відслуживши таким чином чотири роки замість двох закінчив службу погано – перед самим звільненням пішов до міста самовільно і потрапив під колеса автомобіля.

Він таки втік – він прекрасно розумів, що свободу не отримують у подарунок, свободу можна тільки завоювати байдуже як – шматуючи своє тіло чи зрікаючись всього і всіх. Він таки втік – дременував від життя з яким змиритися не міг. Нехай, у велике ніщо. Але остання втеча йому вдалася цілком.

Борхес колись сказав безсмертну фразу: «Я ніколи не був ні в якій організації». Подібну абсолютизацію свободи індивідууму ми знайдемо хіба що в Чжуан Цзи. Певно, існує порода людей для яких поняття «внутрішня свобода» є не більше ніж абстракцією. Для них будь-яке обмеження викликає настільки сильний підсвідомий протест, що вони готові навіть на знищення власної плоти чи припинення земного існування заради уникнення диктату з боку іншої особистості. Це дурниці, нібито існують народи звиклі до деспотизму і рабства. Кожен шукає свій шлях до волі чи ілюзії волі. Спитаєте, навіщо, мовляв, я тут розмальовую чорно-білі картини совка барвами осені? Так, ні для чого...

9. Месник

*«Генерале! Вас немає, і промова моя
Звернена, як звичайно, нині
В порожнечу...»*

(Й. Бродський)

Сімдесяті роки були в Палеарктиці роками лицемірства. Початок вісімдесятих додав до цього краплі цинізму і очікування чогось. Те що відбувалось було маразмом, але щось іще висіло в повітрі – назвемо це очікуванням.

Якщо відверто, то у 1983 році я гадав, що людей честі вже або не існує, або всі вони сидять – хто за ґратами, а хто в комірчинах власних нір. Як я помилявся! Виявилось люди честі, які в ім'я цього призабутого поняття готові віддати все – життя, свободу – існують. І вони поруч.

В часи мого перебування і службі чужій імперії в N-ській військовій частині довелось мені в цьому переконатись. Більше того, виявилось, що існують люди які готові в ім'я вияснення суті висловлювань поставити на кін все і свідомо переламати свою долю.

Одного дня в в N-ську військову частину яку солдати гарнізону між собою називали «батальйон смерті» привезли поповнення новобранців. Причому всі вони були з Кавказу – представники досить різних народів, що той гірський край населяють. Адапувались вони до умов нового свого життя важко – занадто багато чого у них викликало внутрішній спротив. Це стосувалось в повній мірі і «рядового» Т.

Нажаль, я точно не можу пригадати до якої національності він належав. Різних народів і народностей живе на Кавказі майже двісті. Ніхто навіть не знає точно скільки їх там живе і кого можна вважати окремим народом,

а кого лише етнічною групою. Говорили про його національність по різному – я боюсь помилитись.

Одного разу солдату Т. наказали здійснити очищення кімнати від бруду. Інший солдат Н. російської національності вголос засумнівався в якості виконаної рядовим Т. роботи застосовуючи при цьому не літературні висловлювання і вирази які годі шукати у словниках російської мови. Зокрема він згадав матінку рядового Т. (про яку він звісно не мав ніякого уявлення, а також не мав абсолютно ніякого уявлення про ставлення до матері на Кавказі), сказав що з його матінкою він здійснював певний процес. Як правило на подібні твердження солдати різних північних національностей не реагують взагалі розуміючи абсолютну безглуздість і фантастичність цього твердження.

Тут же реакція була несподіваною і гострою. Вираз обличчя рядового Т. із гордовито-зневажливого змінився – наповнився ненавистю, очі блиснули і голосно пролунало: «Ти не панімаєш, што ти сказаль!!! Ти же мою мать аскарбіл! Я тебя зарежу!» Ніхто на ці слова ніякої уваги не звернув – мало хто із солдат скаже погрозу іншому солдату – особливо під час сварки. В адресу горянина сказали ще кілька «ласкавих» слів оздобивши їх рукоприкладством і на тому розійшлись. Але солдат Т. був людиною слова.

Вночі він прокинувся, зайшов на кухню, вибрав найбільший ніж (бо його власний кинджал забрали в нього ще на призивному пункті), повернувся в казарму і зарізав солдата який його образив. Рота прокинулась вранці, але з ліжок встали не всі – один так і лишився лежати дивлячись скляними переляканими очима в стелю проштрикнутий наскрізь. Рядовий Т. нічого не приховував – навіть пишався своїм вчинком.

Його відвезли під конвоєм в комендатуру гарнізону. Подальша його доля мені невідома. Як правило, якщо когось в частині засуджували, то замполіт перед лавою зривав погони, казав, що це не солдат, а в'язень, трибунал засідав безпосередньо в цій же частині і таке інше. Так було регулярно і багато разів. Тут же – мовчок. Ніхто нічого більше про цього месника солдатам не сказав. Лишились легенди у правдивість яких я просто не вірю. Це хтось вигадав. Крім того – ці легенди одна одну заперечували.

Згідно однієї легенди трибунал зайшов в тупик. Адже ніхто – ні черговий по частині, ні днювальні, ні чергові по роті, ні вартові не бачили щоб хтось вночі пробирався на кухню (яка закривається після закінчення роботи наряду) і повертався звідти з величезним ножем довжиною більше ніж півметра. (Ну, звичайно, як можна одночасно щось бачити навколо і спати?) Значить, виходить треба карати цілу купу людей які мирно сопіли в дві дірки на бойових постах.

Крім того, рядовий Т. міг би в таких умовах перерізати всю роту – а він цього не зробив, значить людина свідомо. І людина, яка дотримується свого слова, а значить буде вірна присязі.

А ще й якщо врахувати, що в в N-ській частині в той час служило два шизофреніки і один сновида (щоправда всіх їх оголосили симулянтами і дали до рук зброю, хоча солдати знали, що вони справді хворі – так симулювати неможливо) справа стає взагалі туманною...

Тому трибунал вирішив, що потерпілий, себто вбитий, якого неодноразово звинувачували у правопорушеннях які по суті були злочинами і за які він був під арештом на гауптвахті, страждав на манію переслідування і чисельні фобії, захищаючись він монстрів і чудовиськ які йому

щоночі снилися, він ховав під матрацом кухонний ніж і в результаті необережного з ним поводження проткнув себе наскрізь цим гострим предметом. А рядовий Т. на себе просто наговорює, і щоб більше він цього не робив засудити його до двох років дисциплінарного батальйону...

Я в це не вірю. Це черговий міф брудної казарми. Але хто знає...

10. Голоси

*«Генерале! Ми так довго сиділи в багні,
що король черви наперед радіє,
і зозуля мовчить...»*

(Й. Бродський)

Кожна військова частина імперії мала своє призначення. Принаймні, з точки зору «стратегів» з лампасами. Були, звичайно, військові частини які взагалі були нікому не потрібні і невідомо навіщо вони існували. Були і забуті підрозділи, де військовослужбовці вели напівздичавіле існування.

Але це все не стосується N-ської військової частини! Суть її буття – передавання послань через простір і час. Від одних людей в погонах до інших. Шляхом коливання електромагнітного поля. Тому в частині було величезна кількість різних пристроїв на колесах і без коліс - серед далеких лісів і боліт, де люди сидячи в бункерах хвилювали ефір, кидаючи у безмежжя простору слова.

Раз на півроку влаштовувались грандіозні дійства які називались «навчання». Особливо вражали зимові. У безмежжя снігів, у біле мовчання тайги кидали людей, щоб вони не боячись сорокоградусних морозів і пурги ночували в палатках на снігу, не спали по кілька діб підряд, без кінця

то розгортаючи до згортаючи вузол зв'язку. Як вони при цьому собі не відморожували все що можна і не можна – не знаю. Один мій товариш розповідав про галюцинації які переслідували його внаслідок трьохдобового абсолютно безсонного перебування на морозі. Деякі з цих навчань варті окремої розповіді. Ця оповідка не про це. Ця оповідка про голоси які літали в ефірі хвилюючі думки людей в зеленому.

На одне з таких навчань взимку 1984 року відправили і мене. Я досить туманно уявляв куди ми їдемо – їхали окремо від інших в радіостанції «Р-...» на колесах. Крім водія (за кермом) в тісній будці забитій апаратурою сиділи: лейтенант М., прапорщик П. і двоє солдатів (включаючи мене). Довго їхали якимись лісовими дорогами буксуючи в заметах.

Нарешті зупинились на околиці лісу. Вдалині бовваніло село з дивною угро-фінською назвою Пира. Село складалось з невеликого число хат, чи то правильніше «ізб» з почорнілого від часу напівзгнилого дерева. «Ізби» були навіть не обгороджені парканами, а між ними пропливали інколи тіні в чорних рваних тілогрійках. Це викликало в мене відчуття суму і співчуття до людей, що приречені все життя жити в таких умовах. Лейтенант П. сказав, що маємо наказ розгорнутись саме тут і «качати зв'язок».

Витягли генератор, завели (при цьому прапорщика добряче вдарило струмом – так, що він відлетів на два метри і впав у замет. А все тому що заземлення просто встромили в сніг), радіостанція засвітилась купою жарівок, ми поставили телескопічну антену і залізли в середину – в «кунг». З динаміків долинали шипіння і скрипіння. У середині було тепло – «ташкент» на солдатському сленгу. Від усвідомлення того, що всю ніч можна «кімарити» в

теплій кімнаті коли «соратники» замерзають в наметах було радісно. Був темний зимовий вечір.

Офіцер чомусь засуетився, сказав, що в нього якісь невідкладні службові справи (судячи по всьому якась таємна місія), сказав, щоб ми тут несли службу старанно і направив свої стопи в сторону села. Прапорщик з сумом і нудьгою подивився йому у слід. Через півгодини, ніби щось згадавши, сказав, що він мусить теж піти по справах служби і щоб ми «діяли по ситуації». І якщо з динаміків ми раптом почуємо: «Волга, Волга, я Сокіл!» треба відповісти, мовляв, «Я – Волга...» і таке інше. І теж пішов в напрямку села пробираючись крізь замети.

Ми одразу вирішили, що ніяких дурниць в ефір кричати не будемо. Волга – це річка. Ну, як можна комусь говорити, що я, мовляв, річка – подумують клепок немає людина. Просто сидіти було нудно, стали ми переключати хвилі. З динаміку було чути шуми, голоси...

Раптом натрапили на приємну музику – і ми зрозуміли як ми будемо проводити цей вечір. Після музики якась тьотя з динаміку сказала: «Ви слухаєте «Голос Америки» з Вашингтону». Я був давнім прихильником цієї радіостанції і тому просто слухав з насолодою. Інший же солдат – родом десь з російської глибинки – напевно, раніше нічого подібного не чув. Слухав він заворожено роззявивши рота. «Так вот где правда то, вот она где...» - повторював він періодично з якоюсь релігійною завороженістю. (О, незбагненна російська душа!). В голові в мене промайнула думка про «особістов» які цяпнуть за зябра. А потім подумав – байдуже. Перший раз чи що. Колегам прийшла в голову думка, що таку чудову передачу гріх слухати в самоті. Вони знайшли гучномовець і «врубали» його на в'ю потужність. На село полинула передача... Для посилення

ефекту вирішили включити потужний прожектор і теж направити його на село періодично то вимикаючи, то змінюючи потужність. Вийшла ціла звуко-світлова вистава... Так розважались до глибокої ночі.

Рано вранці прийшли наші командири – обличчя лейтенанта і прапорщика були злі. Деякий час вони просто дивились на наші заспані фізіономії і мовчали. Відчувалось, що голови у них боліли – певно від переживання щодо справ службових.

Потім їх понесло. Прапорщик П. – досить мовчазний і небагатослівний розродився цілою тріадою гідною найкращих риторів античності: «Вот вы думаете там на Западе харашо, там секс, а вы даже не знаете какая это гадость секс. Я вам вот что скажу – не нужен мне никакой секс, у меня есть моя Советская Родина!»

11. Покарання

«Яка безодня зла навколо мене!»

(О. Довженко)

Як і в кожній військовій частині будь-якої армії світу в Н-ській військовій частині імперських військ, яку солдати гарнізону між собою називали «батальйон смерті» у 1983 – 1985 роках була своя система покарання. «Наряд поза чергою» не котувався – так могли покарати лише жартома. І справа тут не в важкості несенні служби (хоча багато жовнів залюбки йшли б на кухню, а не в караул в сорокаградусний мороз). Солдат в батальйоні як і в усій армії в той час гостро не вистачало. У наряд та караул заступали через день – «через день на ремінь» як любили говорити люди в зеленому «хебе». Я вже мовчу про солдат

які несли свою службу цілодобово – сиділи беззмінно за пультами радіо- чи телефонних станцій, там же і спали під пописування блоків апаратури і мигання жарівок. Як вони при цьому не божеволіли – не знаю. І то ця служба вважалася «теплим місцем» - не треба замерзати чи постійно возитися з їдкими та паливо-мастильними речовинами. В одного солдата від такої постійної «возні» руки перетворились на суцільну гниючу рану, але його все одно змушували щоденно виконувати ту саму роботу яка була йому категорично протипоказана. Тому наряди сприймали як буденність, іноді навіть як бажаний відпочинок.

Оскільки серед солдат особливого бажання нести службу не спостерігалось, більше того – кожен намагався якомога більше службу проігнорувати і виконання своїх обов'язків уникнути – «шлангувати» на шинельному аргю – система служби базувалась на покараннях.

Все робилося під страхом палиці – іноді в буквальному розумінні цього слова. Капітан П. завжди заходив казарму великою ретельно витесаною і відполірованою палицею яка трохи нагадувала бейсбольну біту на якій він вирізав череп з кістками. Лупцював він цією палицею немилосердно – особливо любив періщити сплячих. Під час чергування заходив зранку в казарму і хто не встав з підйомом діставав свою порцію ударів. Офіцеру це приносило радість та й авторитет з кожним ударом зростав.

Інший офіцер любив заходити в казарму з відром холодної води (і це взимку, коли температура в казармі була трохи вище нуля, а вода в кранах умивальників замерзала!). Так, що хто не встав з підйомом тут же отримував позаплановий душ.

Солдат який вчасно не поголився і мав «морді обличчя» щетину голили у досить дивний спосіб – рушником. Солдата прив'язували до стільця (руки зв'язувались за спиною), ззаду на обличчя накидувався жорсткий армійський рушник і з силою обличчя натиралось аж доки щетина разом зі шкірою з обличчя не злазила.

Це так би мовити легкі екзотичні неофіційні покарання. Були і неекзотичні коли солдата тупо били ногами. Але про це писати не цікаво.

До офіційних покарань належала гауптвахта. Це класика. І це був справді не цукор – все там робилось під дулом автомата, після тижня гауптвахти люди повертались спустошені, в очах темніла безодня порожнечі. Найгірше на гауптвахті – це, звичайно, карцер. Він являв собою бетонне підвальне приміщення – вічно холодне (про зиму я вже мовчу), без вікон з лямочкою під стелею яка постійно тьмяно горіла. У приміщенні був тільки бетонний стовпчик метрової висоти посередині. На підлогу наливалось по кісточки холодної води, для посилення ефекту в поду насипалась хлорка. У солдата забирали верхній одяг і взуття, заштовхували в це приміщення. Єдиний вихід який йому лишався для виживання – це залізти на цей бетонний стовпчик і сидіти без сну ледве балансуючи, замерзаючи і задихаючись від їдких випарів хлорки. Той хто витримував добу в такому карцері нагадував тіль.

Але в частині частіше практикували неофіційні покарання. Одне з найбільш моторошних – «зимове». Взимку, коли в тих краях лютували морози і доходило до мінус сорок, людину туго зв'язували по рукам і ногам і кидали в приміщення, що було розташоване за межами будівлі і не опалювалось на годину-другу. Для посилення ефекту солдата обливали водою. На дворі не мороз –

морозище, сніг скрипить, в «каптьорці» така ж температура. Рухатись людина не може. Кричати – нема сенсу. Лишається лежати і відчувати як замерзаєш, як холод забирає з тіла життя, ество пронизує надприродний страх. Найгірше коли про людину при цьому забували і забирали з «холодної» запізно. Бачив я колись такого солдата. Він лежав в казармі вкритий шаром криги. Мотузки з нього зняли, але тіло продовжувало зберігати скоцюрблену форму. З носа висіли крижані бурульки, обличчя і коротка зачіска були вкриті памороззю. Я думав він не виживе. Але поступово тіло поверталось до життя, дихання посилювалось, пальці почали рухатись... Як це не дивно, але він майже не дістав обморожень – ну, крім вух і кінчика носа.

Ще один солдат якого аналогічним чином покарали і забули про триваючу екзекуцію зумів якось вибити ногами двері, розв'язатись і втекти через паркан. Він худий як тріска з руками-паличками і з вічно здивовано-переляканим виразом обличчя. Ходяча карикатура на людину. За що його так жорстоко покарали я так і не довідався. Можливо за те, що в нього була брудна форма, можливо за те, що погано помив підлогу в «ленінській кімнаті». Блукаючи по місту він підійшов до міліціонера і сказав: «Я здаюсь радянській владі...» Його відвезли на армійську гауптвахту. Я уявляю собі як він радів в подумках по дорозі: «Ура! На гауптвахту! Я буду дихати, їсти перлову кашу, перебувати в приміщенні з плюсовою температурою, буду ще жити і жити!»

Після гауптвахти його перевели в іншу частину – більше про його долю я нічого не чув.

Внаслідок інциденту приїхав в частину перевіряючий – всіх сварив, голосно лаявся: «Що за порядки! Над

солдатами знушаються!» Але на цьому все і закінчилось. Покарання морозом тривали.

Особливо мені запам'яталося як вишикували всю частину на плацу в мороз і завірюху. Троєх солдат вивели з лав і примусили півгодини стояти перед лавами без шапок (тут і в шапці було холодно – продувало убогу шинель наскрізь). Сніжинки танули на їх лисих головах. Єдиною їх провиною було те, що вони поголили голови бритвами коли вимагалось мати лише коротку стрижку. Як вони не захворіли на менінгіт – не знаю...

12. Зникнення

*«Я самотній монах, що бредє
пустелею з дірвою парасолькою».*

(Мао Цзе Дун)

Буває так, що люди загадково зникають. Розчиняються в порожнечі світу сього. Хоча це насправді ілюзія – ніколи нічого не зникає – все лише перетворюється в іншу форму порожнечі. Бо речовина-енергія це лише форми Великої Пустоти, її флуктуації. Несподіване підтвердження цього незаперечного постулату буддизму я бачив у Н-ській військовій частині з дивним ім'ям на солдатському жаргоні – «батальйон смерті». Не знаю хто придумав цей безглуздий вислів – адже смерті насправді не існує. Є лише місток між різними рівнями чи способами буття. Прозорий, непомітний. Ми минаємо його навіть не зауваживши. І раптом – новий світ, нове буття. Сансара...

Люди які зникають – вони лише зникають з нашого видноколу, перестають існувати в тому ж потоці часопростору що й ми – і це нас часто дивує і засмучує. Особливо, коли після зникнення не знаходять їхнього одягу

– тілесних оболонок які скидає дух щоб втілитись знову і знову. Не знаю чи люди засмучувались би при цьому менше якби частіше читали «Махабхарату» чи «Праджняпарамітасутру». У Н-ській військовій частині цих творів чомусь ніхто не читав. Не тільки перед лавами солдат, а й взагалі. Спочатку мене це дивувало: кругом суцільний дзен, а про Бодхидхарму ніхто й не чув. Але я звик до цього як звикають до хмар що несуть вість про каліюгу.

Отже, сталась подія яка викликала переполох – безвісті зник прапорщик П. Пішов з дому на службу і зник. Додому не повернувся і на службі не з'являвся. Шукали його по всіх знайомих і всіх можливих місцях де він міг бути – марно.

На третій день пошуків вирішили, що тут не обійшлося без втручання інопланетян – висунули версію, що «зелені чоловічки» (тільки не ті, що носять «хебе» чи «пеша» зеленого кольору, а з зеленою шкірою) прилетіли на літаючій тарілці, що нагадувала армійську миску і вкрали цього доблесного вояка. З метою захисту Галактики. Це розповідав один жовнір. Правда він в цей день наковтався якихось таблеток перебуваючи в караулі (нудно було на посту, а тут «друган колес підкинув») тому йому ніхто не повірив.

Вирішили, що прапорщик П. пішов у вічність в небесний караул охороняти браму раю і пускати в неї тільки будівничих комунізму. Але в цей день раптом знадобилось відчинити склад ГММ («горючо-мастильних матеріалів») на якому висів здоровенний замок. Відчинивши цей склад побачили прапорщика П. який лежав на підлозі обхопивши обома руками діжку зі спиртом. Спирт був потрібен батальйону для протирання контактів на радіоапаратурі.

Тримали його завжди під замком і видавали офіцерам суворо лімітовано.

Прапорщика П. випадково зачинили на складі три дні тому. Він побачив повну діжку спирту і зрозумів, що мрії збуваються. Провидіння все таки існує, хтось чує про наші бажання і втілює їх. Три дні він «не просихав» - напивався, вимикався, приходив до тями і зразу знову – напивався, вимикався. Загартований організм героя витримав це випробування. Для виживання в нього іншого виходу не лишалося – три дні треба було щось пити і їсти. Крім того кричати про допомогу було не можна – все таки командир як не як, не пасує. Та й кричати він звик тільки нецензурні слова, а тут склад ГСМ – місце святе. Після віднайдення героя загальна радість охопила батальйон: ура, справжній герой лишився в нашому часопросторі і надалі доблесно буде стояти на сторожі совітської батьківщини!

13. Водій командира

«Verra la morte e avra i tuoi occhi.»

*(Cesare Pavese)**

У «батальйоні смерті» (N-ській військовій частині) особливо привілейоване становище серед солдат займав водій командира частини – рядовий Ф. Себе він вважав вищою кастою і зверхньо ставився не тільки до інших солдат, але і до всіх оточуючих взагалі включно з офіцерами. Щоб підкреслити свій особливий статус він носив форму «пеша» замість «хебе» яку носили всі інші солдати. «Пеша», звісно, йому не видали – не дозволялося згідно правил. Цю форму він десь «дістав».

Офіцери частини з ним намагались поводитись ввічливо і не робили ніяких зауважень, хоча він заслуговував постійно – вів себе нахабно. Крім належності на «верхів суспільства», «вищої раси» рядовий Ф. вважав себе ще й оракулом – міг передбачити майбутнє: кого віддадуть під трибунал, кому дадуть відпустку на 10 днів (нездійсненна мрія кожного солдата!), кого відправлять служити в іншу частину і таке інше.

Про всі майбутні події він знав наперед. Не те, що він був екстрасенсом, просто мав хороший слух. Супроводжуючи командира на різні наради мав звичку все чути і запам'ятовувати і робити певні висновки. Інформація завжди мала свою ціну, особливо в епоху постіндустріального суспільства і він цю ціну усвідомлював і вдало використовував.

Служба у нього була «лафа» як казали на тодішньому солдатському сленгу. Ніяких тобі нарядів та караулів, щоденно можна було бачити місто, людей, дівчат, заходити в магазини. Мрія кожного солдата! Нездійсненна! Мені, наприклад, за два роки не дали жодного «звільнення» на вихідні. Бачив світ якщо щастило іноді отримати якесь доручення – відвести щось в якусь частину чи викликати офіцера терміново на службу (телефони тоді були далеко не у всіх, мобільних взагалі не існувало). Тоді можна було по дорозі забігти на 5 хвилин в книжковий магазин і з жадібністю подивитись на книги – а іноді й придбати...

Рядовий Ф. мав цю можливість щоденно. Звісно, треба було завжди тримати в зразковому стані машину командира – новеньку чорну «Волгу» - але це не було для нього проблемою: якщо треба було щось відремонтувати ніхто з солдат йому не відмовляв в надії, що він щось дізнається або навіть замовить слово якщо потрібно...

Здавалось би – людині пощастило, кращого місця служби не буває, а якщо і буває, то не цьому світі занепаду. Служи собі, насолоджуйся життям, а там і додому скоро... Але людина так влаштована – людина постійно всім незадоволена, хочеться чогось більшого. Оце постійне прагнення до прогресу у багатьох людей реалізується як постійне прагнення до насолод. Тому рядовий Ф. реалізуючи цей глибинний внутрішній поклик (і нічого не знаючи про вчення Фрейда) почав влаштовувати для себе і своїх друзів наступну розвагу.

Серед ночі він їхав кататись по місту НН на околиці якого і розташовувався «батальйон смерті». На КПП могли чергувати його друзі, які пропускали без проблем або він міг просто сказати: «Командир викликає, терміново!» і їхати. Ніхто його не перевіряв. Хоча багато хто знав, що він їде зовсім не по справах служби. Якщо його зупиняв серед міста патруль «відмазку» він використовував ту ж. Кататись по нічному місту розвага доволі безглузда (на перший погляд) але це з точки зору людини вільної.

З точки зору людини в формі це вищий вияв волонтаризму і самоствердження. Слід зауважити, що в місті НН (яке завжди в усі часи було містом відносно великим і насиченим життям) побутував такий звичай – в місті серед ночі прогулювались дівчата досить вільної поведінки (часто «під шофе» як кажуть нащадки галів) які з радістю погоджувались на пропозиції покататись на машині. Особливо якщо ця пропозиція була від солдат – молодих юнаків у формі. Більше того ці дівчата часто самі виявляли бажання на машині покататись якщо транспортний засіб біля них зупинявся – особливо якщо цим транспортним засобом була чорна «Волга».

Про розвагу нашого героя в середовищі солдат почали ходити легенди. Більше того – рядовий Ф. почав перетворюватись у фольклорний персонаж. Склали навіть пісеньку – щоправда ремікс на одну російську народну, але колоритний. Нажаль, дослівно передати текст немає ніякої можливості – фольклор часто використовує вирази далекі від літературних мовних зворотів. Але суть передати спробую. «Поїдемо, Ф..., кататись, давно я не спілкувався з жінками вільної поведінки...» - і таке інше (переклад дуже приблизний, в оригіналі звучало колоритно).

Що цікаво, якби рядовий Ф. та його друзі були людьми вільними навряд чи вони б захоплювались такими розвагами і навряд чи навіть розмовляли з цими дівчатами – однострій трансформувал психіку. Все в цьому світі тимчасове – нічого не буває довготривалого і тим паче вічного. Ці розваги урвалися самим несподіваним чином.

Рядовий Ф. зі своїм другом поїхали пізно ввечері кататись. Серед міста познайомились з двома дівчатами які їх запросили в гості. Гости́на тривала досить довго. Серед глибокої ночі друзі сказали дівчатам: «До побачення!» і направили свої стопи до місця служби. Але вийшовши з дому де мешкали їх знайомі дівчата вони побачили, що машини немає. Машину вкрали.

Можна тільки уявити вираз обличчя і емоції які з'явилися у доблесних вояків. Але чомусь замість того, щоб повідомити міліцію вони вирішили шукати машину самостійно – цілу ніч блукали темними вулицями міста шукаючи автомобіль. О, як важко знайти чорну машину в темному місті, особливо якщо її там немає! Про це казав ще Конфуцій якого вони не читали. Інакше б ця безглузда ідея і не прийшла б їм в голову.

Повернулись в частину на світанку вельми засмучені марнотою зусиль. Можете тільки уявити собі який злий був того ранку командир частини! Машина за ним не приїхала! Такого ще не було за час його перебування на цій посаді! Він добирався на службу громадським транспортом! Їхав і думав – машина вийшла з ладу, а цей негідник не подивився, не відремонтував, зараз я йому влаштую – я його заміню, я його в наряди до кінця служби щоденно ходити примушу, він в мене останнім додому поїде... Перетнувши КПП він тут грозою і блискавкою в образі розгніваного китайського імператора прогримів: «Де рядовий Ф. ?!!!!» Який тут же з'явився на напівзігнутих з тремтячими колінами і пробелькотів: «Машина поламалась...» На що він розраховував – не знаю. Що вони наступної ночі машину знайдуть? Абсурд... Але командир вирішив особисто перевірити тут же, що в машині зламалось адже вона ніколи не підводила...

Довелось рядовому Ф. в усьому признатись.... Його тут же відвезли на гарнізонну гауптвахту. А через деякий час віддали під трибунал і засудили за ґрати. Яке саме було йому покарання – як так і не довідався. Чи то «дисбат» чи то кілька років тюрми... І то служити йому лишалось всього нічого. Звільнився би і гуляв би скільки завгодно нічними містами. Щоправда на «гражданці» він би таких розваг би і не захотів...

Командир обрав собі нового водія – молодого солдата з якимось вічно переляканим виразом обличчя. Краще б він того не робив! Через пару місяців на новій машині цей водій примудрився на повній швидкості врізатись в танк...

* - *«Прийде смерть і в неї будуть твої очі» (Чезаре Павезе)*
(іт.)

14. Сновида

«Метелик і танк.»

(Ернест Гемінгвей)

«Генерале! Нажаль, життя - одне.

Щоб не шукати доказів марних,

нам доведеться пити до дна

чашу свою в цих скромних хащах...»

(Й. Бродський)

Яких тільки людей у 1983-1985 роках доля не робила солдатами! Радянська імперія гостро потребувала солдат ще й до того вела війну яка набирала оберти. Новобранців не вистачало. Почали брати до війська всіх – студентів, хворих (армія, мовляв, вилікує!), засуджених, батьків двох дітей – коротше всіх. Андроповщина з її «загвинчуванням гайок» робила «відмазки» від армії практично неможливими – принаймні для переважної більшості людей.

За часів служби в армії довелось мені бачити в якості солдат дуже різних людей і серед них було чимало дивних. «Батальйон смерті» колекціонував саме таких.

Серед таких трапився і сновида – рядовий К. Серед глухої ночі він підіймався з ліжка і починав блукати по казармі дивлячись в нескінченність порожнечі невидячими очима. Коли його кликали – він не чув і не реагував. Тільки коли ловили і торсали приходив до тями, починав питати для чого його розбудили і підняли з ліжка. Про свої нічні блукання він нічого не пам'ятав. Міг блукати цілу ніч нечутно ступаючи босими ногами, роздягнутий – і це не дивлячись на холод в казармі, перевтому і хронічні недосипання.

Судячи по всьому мозок його спав на ходу. Брати таких людей до армії це злочин! Крім того, що він був сновидою, в нього була ще низка відхилень у психіці які було видно неозброєним оком. Я не спеціаліст в цій області, діагноз ставити не можу. Але навіть солдати, які постійно підозрювали інших у симуляції і «шлангуванні» говорили офіцерам, що його треба «комісувати».

Він викликав співчуття вже своїм зовнішнім виглядом. Нагадував велику дитину. Він так і сприймав світ як дитина віком п'яти років. Хоча інтелектуальний розвиток в нього був нормальний, у його голові склалась навіть своя філософська система. Дивився на оточуючих людей поглядом дитини – очі були сповнені якимось безпосередністю, довірливості, відкритості. Наївний він був до неймовірності. Такі люди не можуть служити в армії! Не можуть брати до рук зброї! Але хто в тій країні це розумів...

Коли йому давали якийсь наказ, він дивувався і питав навіщо це потрібно, коли йому особливо популярно це пояснювали він йшов виконувати, але через хвилину забував, починав просто собі гуляти і співати якусь дитячу пісеньку. Його могли послати за дровами, він приходив з букетом квіти і казав: «Гляньте які красиві ромашки я назбирав! Це вам!» І на таку блаженну, святу людину, на цю дитину в деяких садистів піднімалась рука! Інстинкт самозбереження в рядового К. був практично відсутній. Коли його били чи замахувались на нього він навіть не захищався і не прикривав голову руками. Після ударів починав голосно плакати – не просто плакати – ридати, як плачуть діти. Плач цей тривав годинами, сльози горошинами котились з його очей. Якщо його били сильніше, він просто втрачав свідомість. Надовго.

Плакати він міг інколи просто так – без причини. За запитання – чому він плаче відповідав: «Я хочу до мами! Додому!» Від їжі він відмовлявся, казав, що це не смачно. В умовах батальйону смерті це фактично було самогубство. Смертний вирок. Він і так приїхав в частину «доходягою». Тепер худнув на очах – швидко перетворювався в живий скелет обтягнутий шкірою.

В якійсь іншій частині його «забракували» - побачили, що хворий на голову, але не комісували, а відправили служити в «батальйон смерті» де він був практично приречений. Коли його призначили в караул і дали до рук автомат, це виглядало як зла пародія, знуцання над радянською армією. Треба було його сфотографувати при цьому і опублікувати фото на Заході. Гонка озброєнь і холодна відчайна тут же припинились би. Всім би стало ясно, що армія з такими солдатами не здатна воювати. Більш абсурдної картини на армійську тему мені ще бачити не доводилось.

В караулі серед ночі він кинув пост, прийшов без автомата в караулку і сказав, що йому холодно, він хоче спати, автомат залишив під парканом, бо він важкий і він не може його носити. Автомат знайшли і пробували йому пояснити призначення «цієї залізяки», що було важко: «Ти хоч розумієш, що за втрату автомата тебе посадять до тюрми?!» «А це погано чи добре?» (Вмів він задавати питання!) «Там дуже погано!» «Гірше ніж тут?» «Гірше!» «Тоді відвезіть мене краще до тюрми, може тоді до мене мама буде приходити і цукерки приносити... Або краще вбийте мене, бо сам я застрелитись не вмю, а мені тут дуже і дуже погано...»

Після кількох таких казусів його перестали ставити в караули і наряди. Навіть на шиккування батальйону його не

випускали. Ну, уявіть собі картину: плац, «Батальйон!!! Струнко!!!» Тиша. Сніг гасить далекі звуки. І раптом дитячий голос - дзвінко: «А я придумав нову пісеньку про Чебурашку!»

Зрештою, з казарми його взагалі не випускали - поставили «вічним днювальним». А що? Хороший днювальний вийшов! Головне було не дати йому роздягнутись. Він так і засинав вдягненим, а потім вставав у блукав цілу ніч по казармі з багнет-ножем на ремені.

Нічна казарма «батальйону смерті» це особливий світ! Від перевтоми нервова система багатьох солдат була розхитана. Багато хто у сні розмовляв. Причому не один і часто солдати під час сну вели довгі діалоги один з одним про які звісно не пам'ятали і не вірили коли їм про це переповідали. «Серьога! Ти воду забув злити, двіжок розморозиш!» «Я злив. Тобі завтра в караул заступати. А я в наряд по кухні йду – прапор казав...» І так цілу ніч... Можете уявити собі цю картину. Напівтемрява. Сплячі солдати перегукуються і кидають в простір беззмістовні фрази і серед цього блукає між ліжками сновида з ножем на поясі і дивиться божевільними очима у нескінченність...

Офіцери дивились рядового К. якимось дивним поглядом – була там і жалість, і якийсь відчай: «І це такими солдатами командувати???» Один офіцер – капітан Н. який відрізнявся досить суворим підходом до солдат зайшов в казарму, підходив до кожного солдата і навіть не наказував – благав: «Не чіпайте К.! Заради всього святого не чіпайте К.! Біда буде!» Але його все одно «чіпали»...

Я боявся найгіршого – що він просто помре одного чорного дня. Але йому пощастило. Одного дня приїхала перевірка. Всю частину, звісно «драяли» потужно кілька ночей підряд до цього.

Рядового К. і кількох йому подібних «кадрів» вирішили десь сховати. Але він таки трапився на очі перевіряючим! Вони одразу зрозуміли, що це знахідка. Закрилися з ним в кабінеті на чотири години. Рядовий К. міг говорити тільки правду, він навіть не уявляв, як можна говорити не те, що думаєш. Коли його повела в кабінет комісія очі в офіцерів стали великими і круглими. І не тільки в офіцерів. Почався страшенний скандал.

Але кінчилось як завжди нічим – кількох офіцерів насварили, пару солдатів (найбільших садистів) посадили на гауптвахту, рядового К. відвезли в якусь іншу частину. Ходили чутки, що його комісували. Я молив Бога, щоб це була правда. Інакше він просто би не вижив...

15. Політінформація

«Невже для життя потрібна ще й потолок?»

(Ф. Ніцше)

У «батальйоні смерті» (себто в N-ській військовій частині) у 1983 – 1984 роках проводились політінформації. Нерегулярно, звісно, – частіше солдат зранку залучали до якихось робіт – але проводились.

Жовніри до цих політико-виховних заходів відносились неоднозначно: з одного боку приємніше сидіти в теплі в «ленінській кімнаті» ніж чистити від снігу плац, з іншого – слухати майже годину якусь беззмистовну тарабарщину, що переривається періодично криками: «Солдате!!! Не спи – замерзнеш!!!» було нудно.

Політінформацію щоразу проводили інші офіцери чи унтерофіцери надстрокої служби. Найгірше якщо це доручали прапорщику – це вже був повний маразм. Тоді по

складах читалась газета «Правда». Кожне слово іноземного походження читалось з помилкою і неправильним наголосом. Складалось враження, що «товариш прапорщик» грає вар'ята і зображає пародію на партійного діяча. Але це була не пародія – він справді погано вмів читати і багатьох «складних і довгих» слів просто не розумів. Це було б смішно, якби не було так сумно – ця людина вважала себе вищою кастою в порівнянні з нами – солдатами...

Трохи веселіше було, коли проводили заняття офіцери. Тут уже могла звучати безпосередня розповідь про те як «важко живеться робітникам на Заході, як важко служити солдатам в американській армії – над ними постійно знущаються і кожної миті можуть з армії вигнати. І тоді вони опиняються в армії безробітних і помирають від голоду під парканом. А вас тут годують, одягають і ви того не цінуйте». О, в скількох солдат в цей час з'являлася в голові думка: «Мене б з цієї армії вигнали – як би я був би за це вдячний!»

Два рази проводив політінформацію «особіст» з гарнізонного штабу – майор Л. Це вже просто було моторошно. Вся його бурхлива промова крутилась навколо однієї думки яку він кілька разів повторив: «Як шкода, що зараз немає в живих товариша Сталіна. Я би тоді половину з вас розстріляв, а інші несли б службу так як треба». Я ще подумав: «Ну в цьому я і не сумніваюсь – якщо дорветесь до влади знову втопите країну в крові. На цей раз остаточно». Ще в нього була думка: «Я знаю – серед вас є люди які вороже ставляться до радянської влади. І ми за ними слідкуємо. Одного я не розумію: якщо людина радянською владою не задоволена – чого з нею возитись. Розстріляти її [туди роз-туди]!» (Тут у нього була довга

тріада сенс якої можна перекласти хіба що приблизно – слів таких у словнику немає).

У чію адресу це було сказано - деякі з присутніх прекрасно розуміли. Але найбільше мене вразило зовсім не це політзаняття.

Одного разу нас знову о сьомій годині ранку загнали в «ленінську кімнату» і сказали, що буде політінформація. Зайшов лейтенант П. Він виглядав набагато старшим за інших лейтенантів батальйону. Причому було дуже сумнівно, що пияцтво і розпуста могли б так зістаріти людину. Очевидно він не виглядав, а справді був набагато старшим. Але в його віці він був не майором чи капітаном, а саме лейтенантом. Судячи по всьому його понизили у званні за якийсь вчинок. Це траплялось у «батальйоні смерті» неодноразово. Обличчя в нього постійно було ніби пом'яте. Однострій принаймні був більш-менш чистий і попросований (хоча не завжди – бачили його і брудній і пожмаканій формі), але обличчя, яке не приведеш до ладу праскою, видавало в ньому алкоголіка.

Багато офіцерів батальйону приходили в казарму п'яними – це вже нікого не дивувало. Але щоб до такої степені – приходити в казарму до солдатів і не триматись на ногах і потім падати і засинати десь в куточку на підлозі – це вже переходило будь-які межі! Бачив його одного разу в казармі – хитався зі сторони в сторону і кричав затинаючись і плутаючи слова: «Струнко, сволота! Струнко, я вам сказав! Ви знаєте хто я такий? Я тут найбільший командир і начальник! Я вам покажу хто я такий!»

Були в частині офіцери яких боялись, були і такі яких поважали. Цього ж не просто зневажали, а глибоко зневажали до такої степені, що ігнорували всі без винятку

його накази. І отаке одоробало прийшло зранку виховувати солдат політично і нести їм інформацію про події у світі.

Я тоді вперше бачив його тверезим. Був досить ретельно поголеним і в охайному однострої, але, не дивлячись на це, він випромінював якийсь бруд. Бувають такі люди – все що вони говорять автоматично стає брудним. Політінформацію він почав з того, що повідомив наскільки його не хотілось сюди йти в таку ранню годину, в нього на ранок були зовсім інші плани, він по його словам планував зранку здійснити один процес, одну дію пов'язану з його біологічною стороною буття.

Далі послідувала розповідь про те як у нього пройшла ця ніч – судячи по розповіді – дуже бурхливо. Але лишилась ніби не завершеною, бо довелось йому бігти на службу. «Ех, краще б я...» - тут у нього пішли фантазії на тему як би він провів би цей ранок з анатомічними деталями та з використанням нецензурних слів. У деяких солдат подібні розповіді викликали нездорове пожвавлення. Тут же в очах всіх слухачів була така зелена нудьга... Зеленіша ніж колір їхніх одностроїв. Потім він ніби нагадав для чого власне сюди прийшов. Свіжий номер «Правди» йому читати не було ніякого бажання і тому пустився лейтенант у спогади. Почав розповідати про епізод своєї служби в Афганістані. Як їхали вони на БТР через якийсь кишлак, побачили крамницю і звичайно ж навмисно БТР-ом її зачепили так що одну стіну знесло. Там виявилось багато хороших, корисних і смачних речей які вони тут же в БТР і завантажили. «Якийсь дідусь з бородою голосно обурювався, щось по своєму белькотів то його з АКМ і [вбили до біса]» (переклад висловів приблизний). Потім, по його словам, вони заїхали в інший кишлак і там розважались гвалтуванням місцевих жінок.

Я не знаю що з його слів було правдою а що побрехеньками. Але розповідь про свої мародерства в Афганістані доводилось мені від офіцерів чути ще двічі – і щоразу це подавалось як подвиг. Ось, мовляв, служба насправді річ весела – відправлять вас туди – буде чим втішитись. Не сумніваюсь, що подібні факти справді мали місце. Але вихвалитись цим ще й на політінформації – це вже вершина цинізму.

Я слухав це все і думав: «Невже ніколи не прийде той день коли тебе і тобі подібних і тих хто тебе в ту нещасну країну послав посадять на ліву підсудних?»

Цього офіцера я побачив наступний раз десь через півроку. Він прийшов в казарми п'яним до свинського стану ще й в цивільному одязі. Якщо я не помиляюсь, його засудили на «суді честі» офіцерів за якийсь вчинок, «розжалували» - тобто позбавили офіцерського звання і вигнали зі збройних сил. Він прийшов чи то щось вияснити чи що... Черговий офіцер, що побачивши його викликав солдат і наказав цього «кадра» побити і викинути за межі частини. Що солдати і зробили залюбки – скинули його зі сходів, потім потягнули на КПП і викинули за межі частини. Виглядала це потворно. Нехай це і колишній – але офіцер – і наказувати солдатам його бити... Мені вперше в житті стало шкода людину яку я глибоко зневажав.

16. Тінь великого воєводи

*«Генерале! Я бився завжди, кругом,
Які б шанси не були примарні
Не потребую я зірки іншої
Крім тої, що у Вас на шаці...»*

(Й. Бродський)

Різні події ворохобили «батальйон смерті», вносили неспокій в його і без того тривожне буття.

Проте, одна з подій виглядала як подія космічного масштабу, носила характер біблійного епосу. Йдеться про смерть маршала У. (Написав це і подумав – звучить як епізод буття китайської народної армії часів Мао).

Вість про смерть правителів і імператорів неодноразово в той час приходила в N-ську військову частину – це ж була епоха великих поховань. Старих марзматикив один за одним тягнули на кладовище. Коли черговий раз при вході в казарму вішали портрет в траурній рамці так і хотілось сказати (хоча б пошепки): «Носити Вам і не переносити!» Про ставлення до правителів які відходили у безодню небуття там – за межами зеленого паркану доносились до нас лише уривки чи то фраз чи то епізодів історії совка. «А я горілку андроповку так і не спробував – навіть і не знаю яка вона на смак...» - це репліка солдата біля портрета. Для нього цей напій був сенсом буття.

Час і правителі вимірювались по тонкощах смаку прозорого хмільного напою. Почувши це я зрозумів, що існують сфери людської свідомості які для мене назавжди залишаться загадкою наче міфічна Terra incognita. «А знаєш, після нагородження Черненко якимось там орденом люди на вулицях купляли газету «Правда» з портретом

Черненко на першій сторінці і демонстративно запахали газету в урну – головою вниз...» Це вже репліка тет-а-тет від людини яка мені довіряла. «Ти що, здається радий???» - це знову репліка в мою адресу біля портрета в чорній рамці. Тільки від іншої людини. «Та ти що? Я сумую.... Як же без нього – пропадемо усі...» Але загалом поховання чергового імператора сприймалось вже як банальна подія.

Можна було б очікувати, що відхід в порожнечу маршалу У – тодішнього міністра оборони великої та неозорої Піднебесної теж буде нудним епізодом сірих буднів. Але ж ні! Чутки почали повзти по казармі ще ввечері.

- Ти знаєш, У. помер!

- Не може бути! Млинець! Тепер «дембеля» не буде!*

- Ти що? «Дембель» неминучий як прихід весни!

- Було вже так – «дембель» переносили на рік – так що служити ще тобі і служити...

Проте цим понурим чуткам, що лоскотали нерви солдатам майже ніхто не вірив. Але в глибині душі сидів страх – а раптом носити шинель доведеться зайвий рік???

Маршал У був для жовнірів особою культовою, напівміфічною, навіть фольклорною – маршал У періодично видавав наказ про звільнення в запас. Два рази на рік в казарму приходило тривожне очікування – а раптом він наказ не підпише?

Періодично виголошували в казармі віршик (найбільш соковиті цитати, що стосуються жінок наводити не буду): «Спи, солдат, спокійної ночі, «дембель» став на день коротший...Хай присниться дім рідний, пива діжка, горілки таз та У-ва наказ.»

І тут раптом говорять, що маршал У помер! Це вселенська катастрофа! Хто підпише наказ?!

І в атмосфері таких настроїв раптом пролунала команда: «Батальйон! Шикуватись на плацу!» Плац. Завмерли лави. Солдати, прапорщики, офіцери напружено чекають комбата – майора Г. Зараз він вийде чеканячи крок і металевим дзвінким голосом буде віддавати команди. Слід зазначити, що майор Г. був єдиним офіцером в частині якого я поважав – його ніколи не бачили п'яним (на відміну від інших офіцерів частини), він ніколи не лявся нецензурними словами, ніколи не кричав на солдат (лише підвищував голос) тим паче ніколи не підіймав на солдат руку. Справляв враження офіцера ще тих – напівзабутих часів коли слово «честь» не була пустим звуком. Його боялись і поважали. Майор Г. – цей незламний комбат, людина зі сталі з'явився. Вийшов з дверей похитуючись і ледве ледве тримаючись на ногах попрямував до лав, до поглядів сотень очей, що були прикуті до нього.

- Батальйон!!! Струнко!!!

- Сол... Солдати і ... Оф... і цери... - язик у нього заплітався. – Коротше... Наш тато рідний – цей – міністр оборони... Помер...

Потім раптом розвернувся і похитуючись пішов. Батальйон завмер. Це був шок. Ніхто з офіцерів не знав, що наказувати, що говори. Ніхто навіть не дав команди «Розійдись!»

Офіцери якимось переглянулись, по одному покинули лави і пішли. Потім розбрелись прапорщики. Солдати лишившись на плацу якимось відчували, що світ перевернувся до гори ногами.

Батальйон почав розповзатися з плацу як таргани розповзаються по шпарам у тихому мовчанні кухні коли приходить світанок. Я зрозумів, що служба на сьогодні відмінюється і пішов на радіотелефонну станцію де якраз

чергував мій друг – вірменин Г. Г. Крім того ця точка була чудовим спостережним пунктом подій – поруч черговий по частині, вхід до казарм, вище - штаб. Через якусь годину по частині почали тинятися п'яні офіцери. У стані абсолютної непридатності до служби. Потім понапивались всі прапорщики. До свинського стану. І нарешті, солдати побачивши, що пішов такий траур напився так само. Всі без винятку. Останній хто напився так це караул (хоча їм то, їм то! – категорично!)

Військова частина перетворилась на сукупність некерованих людей у формі які безцільно тинялись, падали і белькотіли щось незрозуміле. Єдиною тверезою людиною в батальйоні – цьому замкнутому самодостатньому світі лишився я. Тільки не сприйміть це як якесь самовихваляння! Просто в ті часи я вважав, що алкоголь це безперечне зло і не пив навіть пива. Омара Хайяма я тоді ще не читав, захоплювався різними східними вірвченнями.

Я ходив по частині – єдина твереза людина і дивився на це все. І це було моторошно. Світ сомнамбул, ляльок якими керує щось. Навіть не хтось, а саме щось. Світ божевільних людей.

Мені здавалось, що напився не батальйон, а весь світ. Для солдата світ замикається в межах зеленого паркану. Все зовнішнє сприймається як абстракція. Нереальність. Казка про інший світ. І раптом цей замкнутий світ втратив глузд. Хоча – чи був він тут колись здоровий глузд? До реальності повернули голоси з кімнати чергового по частині:

- Ні, тов....аришу полковник, я тверезий, я службу несу....
Замполіта? Щщщас...

- Алоооо.... Майор Ф. у те леле....фона. Та що Ви... Та як – двох слів зв'язати не можу – я і більше слів зв'язати можу... Ось...

Через деякий час до батальйону приїхали чорна «Волга» з генералом і полковником. Проте ворота КПП їм ніхто не відчинив – чергові по КПП були не в стані не те що відчинити ворота але і підвестися на ноги.

Довелось людям з лампасами і двома смужками на погонах в частину зайти, а не заїхати. Можете собі уявити цю картину – іде по частині «начальство» зі штабу гарнізону, а ніхто навіть на ногах не тримається... Я, звісно, сховався – ще бракувало, щоб вони побачили когось тверезого, когось хто випав з загального потоку буття. Звісно, я б крайнім і виявився: «Всі напилися, а він тверезий – підозріло...»

Я думав буде величезний скандал. Але наступного дня – все тихо, «ша». Нібито нічого й не було. ЧП гарнізонного масштабу зам'яли. Нібито нічого не було. Цей день просто зник з пам'яті як ілюзія, як фантасмагорія якогось сну...

* - коли щось було погано, то солдати інколи говорили «млинець» - російською, звісно. Що таке «дембель» пояснити неможливо. Це треба відчувати (було). Іноді «дембелем» називали осінь. Трусили дерево з жовтим листям і коли воно падало кричали: «Дембель!» Іноді весну – бачили першу прогалину серед снігу на весні і кричали «Дембель!» Іноді «дембелем» називали собаку і кликали: «Дембель! Іди сюди!»

17. Завірюха та Різдво

*«Північ кришить метал, але шкодує скло...»
(Й. Бродський)*

Однією з точок за межами зеленого паркану, на яку щоденно відправляли караул, була так звана «Пира». Вона являла собою кілька підземних бункерів, караулку та кілька складів серед безмежного дрімучого лісу. Ще була якась польова кухня, антени, що стирчали в небо (пролітаючи біля яких ворони інколи падали чомусь замертво) та колючий дріт.

За кілька кілометрів від цієї «точки» було село з угро-фінською назвою Пира сам вигляд якого наводив на душу «зелену безпросвітну нудьгу» яка можлива тільки в глибинці неозорої Московії - почорнілі напівгнилі «ізби», люди-тіні в якихось чорних тілогрійках, сумні білокорі берези. І вічно сіре небо над всім цим. Можливо небо бувало і яскравим, блакитним але мені бачити його таким не довелось.

Служба взимку там вважалась каторгою. На дворі морозище (іноді більше сорока градусів морозу), снігу по самі вуха. У бункерах – просто холодильник, в караулці ледве вище нуля, іноді вода в чайнику замерзає, пічка ледвеледвє гріє... Зате влітку туди рвалися всі – вольниця! Влітку мені так потрапити на «Пиру» і не пощастило. А так хотілось помилуватись лісом, травою, квітами.

Зате взимку туди мене посилали регулярно. Караул взимку на «Пирі» це щось. Особливо коли здійсмався пурга. Солдат після двох годин стовбичення та топтання на морозі під пронизливим вітром нагадував сніговика – подертий кожух обліплений снігом, обличчя вкрите памороззю, з носа інколи висять бурульки, автомат примерз до кожуха і

вкритий кригою (як з нього можна було б стріляти при потребі – не уявляю). Після повернення в караулку солдат буквально відтаював як відтаювали мамонти з вічної мерзлоти. Автомат від кожуха віддирали і ставили біля пічки розморожуватись. Найгірше було з руками (особливо коли вони примерзали до автомата) – руки не слухались, не відчувались, коли починали розмерзатись – нестерпно боліли. Розморожувати їх треба було поступово. Головне на «Пирі» – не отримати обмороження.

Людам з південних країв було взагалі нестерпно. Черговий раз випало мені їхати на «Пиру» в караул саме на Різдво. Про Різдво я завжди пам'ятав – навіть в «батальйоні смерті» в ті роки – коли будь-які релігійні слова переслідувались. В одного солдата знайшли хрестик – за це його покарали і ще довго потім «проробляли» як політично «непідкованого». Ще в студентській іпостасі вислуховував я періодично фрази – не дай Бог на Різдво побачать у вас в кімнаті ялинку – з університету тут же виключать. Тому Різдво я святкував виключно в душі. Я їхав в машині з іншими солдатами у вбогій сірій шинелі стискаючи руками автомат і думав – завтра Різдво. І буде нині Ніч перед Різдвом. Майже за Гоголем.

Ліс зустрів нас завірюхою. Крім різдвяного морозища здійнялась пурга. На пост заступив я тоді, коли на дрімучі гіперборейські ліси впала ніч – тьма безпросвітна. Хотілося, звісно, різдвяної зірки в небі, але над головою була або біла імла завірюхи або (коли вітер стихав) чорна безодня. Сніг під ногами рипів – голосно і різко, вітер жбурляв в обличчя сніг. Годинника в мене не було, я швидко втратив відчуття часу, холод перестав відчуватися – симптоми тривожні – я зрозумів, що замерзаю. Щоб не перетворитися на крижану брилу яку швидко занесе снігом я почав якомога швидше

рухатись вздовж «колючки» та складів намотуючи кола по втоптаній стежині яку освітлювали тьмяні ліхтарі.

Я забув про оточуючий світ – я думав про Бога. Про Христа, що прийшов у світ пояснити людям істину. Але його ніхто не зрозумів. Ніколи ні до ні після цього я не переживав такого глибокого релігійного почуття як в ту ніч. Повітря дзвеніло. Той знає це відчуття - дзвонів морозу, хто блукав по зимовій тайзі. Небо наді мною розверзлося, я відчув себе самотньою піщинкою, що летить у безодні Всесвіту. І там, звідти, з нескінченного провалля Космосу на мене дивився Бог. Не як суддя моїх вчинків, не як режисер на актора, а як порадник і друг. І звертався до мене простими словами про Шлях довжиною в життя. З лісу почулося виття. Це частково повернуло мене на Землю з польоту через простір Галактики.

За «колючкою» промайнули тіні. Це були сіроманці. Я лише встиг подумати, що автомат примерз до кожуха і вкрився кригою, замерзлі руки не слухались і не рухались – навряд чи я зможу стріляти якщо ці голодні створіння нападуть, як одна сіра постать підбігла до колючки впритул і завмерла. Між нами було менше метра відстані, розділяв тільки колючий дріт. Я побачив пару блискучих чорних очей – розумних і насторожених. Око-в-око. Два хижака дивились один на одного – один вільний, інший лише з мрією про свободу – свою і свого народу. І за кожним полюють – тільки різні мисливці. І кожному – життя лише гра, але гра за свою зграю. Схоже вовк це теж зрозумів – подивившись на мене хвилину він розвернувся і помчав в глибини зимового лісу.

Я продовжував блукати і топтати білий сніг. Раптом помітив, що колір неба змінився – світлішав, а потім став рожевим. Прийшов ранок Різдва.

Виявляється про мене забули, заснули всі в караулці притулившись до теплої пічки – а я цілу ніч блукав серед морозу і пурги. Як я не замерз – не знаю. Я не дістав навіть обморожень. Прийшла здивована зміна: «Ми думали, що ти пішов спати...» Смішні. Вони не знали, що цю ніч я розмовляв з Богом.

18. Фаталісти

*« ...У тілі як в трюмі,
У собі як в тюрмі...»*

(М. Цвєтаєва)

Люди – істоти живі. Їм властиво любити життя. Якщо вже не любити (коли воно нестерпне) то хоча б прагнути жити.

Я завжди думав, що це істина. Незаперечна як швидкість світла в теоріях Айнштайна. Я помилявся. Саме життя показало мені тривкість будь-яких постулатів. Серед нас завжди живуть фаталісти для яких саме життя – забавка з якою прощаються легко, викидають на смітник часу як непотріб. У «батальйоні смерті» такі люди були лакмусовим папірцем буття. Я дивився на них і думав – невже справді все це: людина, тіло, життя – ніщо? Невже справді вони вірять що дух незнищений і мандрує з одного буття в інше? Чи може їх так зачарувало небуття, що вони захотіли злитися з ним?

Проїшло більше чверті століття, але мені все згадуються обличчя тих солдат, що добровільно, без будь-якого примусу обірвали своє життя як нитку. Не можу забути вираз обличчя одного солдата... Нас відправили в лісовий караул «на Пиру». Серед солдат був рядовий Ф., якого служба особливо морально гнітила. Буття в там-тому

війську він вважав нестерпним. Інколи він кидав у простір фрази, що «звідси я все одно втечу...» - «Як?» - «Та є один спосіб...»

«Пира» зустріла нас як завжди пронизливим холодом. Щоб зігрітися в тамтешній караулці для ненажерливої пічки, що майже не гріла, треба було постійно заготовлювати дрова.

Нам видали сокири і пилки і відправили в ліс. Серед лісу ми знайшли сухі березу – ціле сховище тепла. Тягнути в караулку далеченько, але якщо розпиляти... Тай на то нема ради... Але рядовий Ф. замість того щоб долучитися до справи поклав праву руку на пеньок, сокиру взяв в ліву. Вираз обличчя став у нього якийсь безмежно спокійний, зрівноважений, відсторонено-байдужий. Навіть наповнений якоюсь зневагою до оточуючих. Обличчя випромінювало: «Ви всі нічого не розумієте, а от я – вільніший від усіх вас...» Потім він якось спокійно-зосереджено махнув сокирою і відтяв собі палець.

Це виглядало настільки моторошно як саме життя в цьому батальйоні. Потім він звичайно кричав, руку бинтували, «начкар» брудно лаявся і таке інше. Відправили рядового Ф. у шпиталь. Солдат наївно думав, що його відпустять додому! Каліка як не як – стріляти не може. Але він помилився – замість «додому, до хати» загудів він під трибунал. За «членовредітельство» (ну не знаю як це слово перекласти! Не знаю! Багато слів із тодішнього життя просто не піддаються перекладу!) світило йому чимало років в'язниці. Проте він вперто запевняв, що, мовляв, випадково... Ми теж не хотіло йому зла – і так себе покалічив на все життя – ми, звісно, нічого не бачили як... Кінчилось тим, що його не посадили, але додому не пустили – відправили служити «на точку».

Потім він знову повернувся служити в частину. Його постійно ставили в наряд на кухню. Спостерігати як він обрубком руки мив посуд було моторно. А вираз обличчя в нього був все той же – зневажливо-байдужий – так і не змінився з тої миті як він одним помахом руки вирішив змінити свою долю.

Ще більш безглуздий акт фаталізму вчинив рядовий Н. Комузь в частині прийшло в голову модернізувати процес нарізки хліба для солдат. Привезли механічну електричну хліборізку якоїсь дивної конструкції – з великим косим ножем. Монтували. Солдат Н. щось там прилаштовував, але раптом хліборізка автоматично вмикнулася і відтяла нещасному обидві руки по лікті. Він навіть не закричав – якимось спокійно подивився на обрубки, на фонтанчики крові, що заляпали білий кафель та й запхнув під хліборізку голову і гукнув: «Вмикайте!» Колеги по службі люди прості – просить людина вмикнути, може йому так краще – та й вмикнули. Голова по їдальні і покотилась.

Я досі не можу зрозуміти – як можна було людей – молодих, здорових, повних сил і енергії довести до такого стану психіки, щоб вони вибирали небуття, чорну порожнечу, замість того щоб дихати, радіти, думати. Може справді вони вважали, що так судилося і нічого вже не зміниш? І це огидне і нестерпне життя, ця совітська влада, цей потворний совок буде тривати вічно?

19. Майор Жах

«...Ти ночі морок чорний.

І тіло в трепеті і душу повнить гул, -

Кричу й молю тебе – мій бог, мій Везельвул!»

(Шарль Бодлер)

Насправді його прізвище було інакше. Не буду, звісно, вказувати. Типове німецьке прізвище – В. Ім'я його було теж типове німецьке – Г. Коли я вперше побачив цього майора, я про нього ще нічого не знав. Але щось мене дивно вразило в цій людині. Застиглий як маска вираз обличчя і погляд. Погляд!!! Він пронизував наскрізь вістрям, приникав в саму глибину ества і вселяв жах. Я ще подумав: «Дивна якась людина». Пізніше мені розповіли, що це «особіст».

Майор В. служив в «батальйоні смерті» давно, був комуністом, був з «особливого відділу» - тобто з армійського КГБ і одночасно він був сином офіцера СС. Я в це не повірив – цього не могло бути, тому, що бути цього не могло. Бачив я його не так часто. По «обов'язку служби» він би повинен був мене і таких як я – політично неблагонадійних періодично «тягати» - тобто «проробляти» - вести залякувальні розмови, змушувати до співпраці і таке інше. Але він чомусь цього не робив. Всі ці процедури виконував майор Н. з штабу гарнізону, який попри свою грізну посаду і постійних погроз когось там розстріляти, не викликав інших емоцій крім відрази. Він нагадував божевільного, який уявив себе Наполеоном Бонапартом і Йосипом Сталіним одночасно. Навіть жести і фрази копіював - і одного, і другого. Проте нагадував не ката, а психічного хворого – такого собі паяца-параноїка. Від рук такого – навіть якби він переодягся в заплічних справ

майстра в чорному балахоні чи інквізитора, і стояв би обабіч гільйотини, і померти було б не страшно – було б тільки огидно. Як у свій час О. Мандельштаму було б огидно померти по вині папуги.

Майор В. – це було щось зовсім інше. Він взагалі ні з ким не розмовляв – ні з солдатами ні з офіцерами. За півтора роки служби я не почув з його уст жодного слова. В мене навіть було відчуття, що він німий. Хоча це, звісно, не так. Один «прапор» якось сказав мені пошепки і перелякано: «Майор В. казав, що ти на гачку в особистів!» Але говорив майор Жах, напевно, надзвичайно рідко. Він просто ходив по частині і заглядав кожному в обличчя своїм страшним колючим поглядом. Обличчя людини тут же змінювалось – воно наповнювалось неконтрольованим страхом. І так відбувалось з усіма не залежно від звання і віку. Мені довелось багато пережити в «батальйоні смерті» - в мене два рази стріляли майже в впритул – один раз п'яний офіцер, другий раз солдат-шизофренік якого чомусь поставили в караул. І обидва рази мені було якось байдуже. Кожного разу я бачив, як у сповільненій зйомці, як беруть до рук зброю, пересмикують затвор, ціляться мені в голову і думав: «Все, кінець. Вистава життя на цьому закінчилась.» Але щоразу було байдуже – померти зараз чи ще трохи пожити. Обидва рази мені пощастило – не влучили. І після пострілів була просто порожнеча в душі: «Ну, от знову цю землю топтати і на все це безглуздя дивитись...» Страху не було ніякого. Але коли ж майор В. направляв на мене свій погляд все ество наповнював якийсь містичний, нічим не пояснений страх. Мені здавалось, що я потрапив до рук гестапо. Можливо він володів якоюсь сугестією успадкованою від тата чи що.

Я не вірив, що його тато насправді колишній офіцер СС і тим паче не вірив, що майор В. в себе в кабінеті практикує методи свого тата.

Але одного разу мене викликали у «стройовий відділ». Прапорщик Є. говорив мені якісь дурниці – кудись мене мали відправити з іншими солдатами з якимось дорученням – я вже не пам'ятаю куди. Думки мої були не про це. На столі у «прапора» я побачив розкриту справу майора В. Крім інших паперів там лежала автобіографія. Хоча вона лежала догори ногами по відношенню до мене я встиг її непомітно і з жадібністю прочитати. І ця легенда виявилась істиною. Його тато був насправду офіцером СС, він носив прізвище свого тата і ім'я яке йому тато подарував.

Яким чином офіцер СС потрапив на службу до «органів» я так і не довідався, але в пам'яті моїй його син лишився як майор Жах...

20. Прапорщик Гільйотен

*«...Так сідай поміж мною і Чакою
На кріселко з людських черепів!»*

(М. Гумільов)

З усіх трагедій людських які мені довелося бачити в «батальйоні смерті» найбільше мене вразила трагедія рядового Т. Це був тихий хлопець десь із російської глибинки – спокійний і добрий з вічно сумним поглядом. Пройшло стільки років, а мені досі згадується його сумовитий, сповнений якоїсь глибинної журби світу сього погляд.

Майже всі солдати «батальйону смерті» потроху звірили на службі від нестерпної атмосфери батальйону, що

висіла в повітрі, в'їдалась як моровиця у свідомість потенційно нормальних людей. Але це не стосувалось рядового Т. Він попри все лишався завжди самим собою і ніс службу водія: возив солдат в караул на «точки», вічно ремонтував свою стару совдепівську вантажівку приречену щоденно ламатися. І прослужив би він своє і вернувся би додому до своїх стареньких батьків живим і здоровим, але на його нещастя в окремому гвардійському батальйоні служив прапорщик Д. якого я з в своїй свідомості «охрестив» прапорщик Гільйотен.

Прапорщик Д. був з тих «кусків» яких на місцевому сленгу називали «разгільдьяй». До цих описуваних подій цей «прапор» прославився тим, що під час навчань не догледів цілий шмат масла вагою так кілограмів на двадцять який видали на весь батальйон на час зимових навчань. Солдати побачивши, що такий шмат культового продукту лишився собі без нагляду почали цей замерзлий на тридцятиградусному морозі твердий куб роздовбувати різними залізними предметами і шматки, що відколювались ковтати. О, скільки разів кожен із цих солдат мріяв поглинаючи або не поглинаючи (якщо вкрали) свої щоденні законні культові двадцять грамів масла (змішаного з маргарином), що ось звільнюся зі служби, куплю цілий кілограм масла, намашу на хліб товсто-товсто і з'їм! І раптом їх мрії здійснилися по недогляду якогось берендея в погонах! Щоправда, ковтали вони його без хліба і на морозі, але то байка – важливим був факт.

Не знаю чи зовні цей прапорщик був подібним на «знаменитого» французького лікаря – певно, що ні – ні по інтелекту ні по морфології обличчя. Але вони були подібні долею. Лікар Гільйотен насправді не винаходив гільйотини – він тільки запропонував цю пекельну махину як

«гуманний спосіб покарання». Потім він звичайно бурхливо протестував проти такої назви, сам мало не потрапив під її гостре лезо але марно. Назва причепилась і закріпилась. До кінця життя йому було соромно і моторошно. Його нащадки навіть змушені були змінити прізвище... Щось подібне трапилось із прапорщиком Д.

В той злий день прапорщик Д. заступив начальником караулу на «Пиру». Везти караул випало рядовому Т. Він чомусь зайшов до мене на радіостанцію не пам'ятаю вже чому – може просто так. Розмова не склеїлась, але в мене виникло відчуття, що рядового Т. я більше ніколи не побачу і що він прийшов попроситися. Я зауважив, що одне око рядового Т. було суцільною гематомою – напередодні його дуже сильно побили одні мордовороти. Я подивився на його сумні очі, порадив зайти в санчастину і попросили в мед брата якоїсь мазюки до ока. І тут в голову мені прийшла думка: «Але ні до чого йому та мазюка, йому ж сьогодні голову знесе...» Подумав і жахнувся – що за безглуздя! Як таке на думку може взагалі спасти. Я, звісно, йому нічого не сказав, про що дуже шкодував потім... Це було вперше в моєму житті, коли я раптом зрозумів які події мають статися у найближчому майбутньому, але я тоді про це не здогадався...

Прапорщик Д. готуючись до караулу раптом згадав, як там нудно на Пирі – кругом тайга, болота, хоч вовком вий – розваг тобі ніяких. Добре, що є така штука хороша – горілка. Купити її треба побільше. А купивши, подумав – треба все-таки скуштувати чи добра. Коротше, під час посадки в машину він був уже хороший. Понесло його на доброту і філантропію – солдатики ж горілочки давно не пили, скучили на цим напоєм радості – треба їх пригостити. І водій – теж людина – ось тобі чарчина – пригощайся.

Караульна служба почалась весело. Їхали як на звитяжну битву. Водій в такому веселому стані з машиною звісно не впорався – залетіли в кювет. І ні туди і не сюди. Великий командир і наказую – давай, зупиняй якусь машину, хай нас витягнуть. Той вилітає на трасу, а тут якраз летить вантажівка набита по саму зав'язку металовиробами. Водій по гальмах, але куди там... Голова рядового Т. потрапила під колесо. Те що від голови лишилось розлетілось по асфальту густим фонтаном місива.

З частиною якось зв'язались, прислали звідти машину, солдат і медбрата. Ще й змусили солдат витягати обезголовлене тіло свого товариша, вантажити і вести до моргу. Медбратом тоді служив у батальйоні грузин С. – людина не зі сталевими нервами, рвані рани не раз по живому зашивав, але виліз він з-під машини блідий як крейда, руки трясуться... Людина зазирнула в потворне обличчя смерті, побачила, що може стати з живою мислячою плоттю за одну тільки мить.

Прапорщика Д. насварили, звісно, сказали, що він поганий і нехороший. Його «розжалували» в рядові і вигнали з лав збройних сил – як сказав нам замполіт «з ганьбою». Ось так ось. Старі батьки отримали замість сина цинкову труну, а винний тільки й того, що втратив своє «високе» звання. Я не знаю чи згадував він колись в своєму житті рядового Т., чи мордувала його колись совість як лікаря Гільйотена. Але я того хлопчину не зможу забути ніколи. Ніколи...

21. Знак хижака

«... Лише той, хто людяний, вміє і любити людей, і відчувати до них відразу.»

(Конфуцій)

Мало розваг було у «батальйоні смерті» мало радостей. Я маю на увазі розваг для нормальних людей. «Люди» схильні до садизму знаходили радість у знущанні над слабшим або над тим, хто не має друзів. Ці збочені розваги не викликали ніяких інших емоцій крім відрази, особливо, коли було несила чи не було можливості захистити невинну жертву.

Для людей, що мали хоча б краплю розуму і людяности єдиною розвагою були розмови – теревені, ляси, кидання слів у порожнечу. Як називав цей процес Тимофеев-Ресовський «трьоп».

Кіно нам показували рідко – «кінокрут» був людиною ледачею, постійно у нього щось ламалось – за всю мою службу в «батальйоні смерті» кіно нам показали всього два рази – і то другий раз абсолютно дурне – про перевиконання плану будівництва бригадою бетонників.

Солдатський клуб і бібліотека постійно були в стані ремонту та й той макулатурний непотріб, що там валявся читати не хотілось. До вартісних книжок був страшений голод – що було, доводилось постійно ховати від брудних рук людей недалекох. Потім «кінокрута» посадили за торгівлю наркотиками, і навіть про надію на розваги довелось забути.

Телевізор в казармі нам поставили тільки наприкінці моєї служби і то дозволяли дивитися лише в неділю тим хто не в нарядах. Отже, лишався «трьоп» - банальна солдатська

балаканина, яка нам замінювала все – літературу, музику, пісні, науку... Але ця гра словами дозволяла дізнатись про людей, країну, час таке, що не вичитаєш в жодній літературі – особливо тоді. Світ тодішнього «совка» впливав з тих розмов реальним і не розцяцькованим, грубим у своїй брутальності. Після багатьох розмов я інакше почав сприймати людину як таку – гріховність і святість цього «вінця творіння» ставала перед моїми очима у своїй сяючій наготі.

З якими тільки людьми не довелось розмовляти! З яких найглухіших куточків тодішньої «імперії зла»! З яких найвіддаленіших військових частин не довелось тільки зустріти солдатів і вислухати їхні страшні сповіді про вояцьке важке життя. Постійна ротація приносила іноді на берег «батальйону смерті» дивних особистостей.

Одного разу до нас перевели одного солдата – рядового М. з якоїсь частини з Далекого Сходу. У ті часи це було не дивина, що солдат раптом летів через половину земної кульки служити, наприклад, з Чукотки в Німеччину чи навіть в Нікарагуа. Солдати родом з Середньої Азії відправлялись служити на Таймир, а якути в піски Каракумів. І нікого не цікавило, що клімат для них м'яко кажучи не той – аби подалі від дому.

Цей солдат одразу мені здався дивним – таке виникло відчуття, ніби несе він на собі якийсь відбиток, знак, що ставив його окремо від інших людей. Навіть не знаю чому мені так здалось – адже чинив він як більшість – «відлинював» від служби, але і не «наривався» на неприємності, перед «начальниками» не гнувся, але і намагався не «залітати». Був в міру безтурботним, життя намагався сприймати як чийсь невдалий жарт, але лежала на ньому якась тінь.

Співбесідником він мені здався цікавим. Хоча і не був начитаним, інтелектуалом його назвати було неможливо, але про буття він вмів говорити дотепно, що цінувалось. Випало мені якось тягнути з ним службу в одному караулі на «Пирі».

Дров ми напиляли достатньо, пічка горіла, сильного морозу не було, нудьгу розвіювала розмова ні про що. Він безтурботно розповідав, як йому там, на Далекому Сході вдавалось постійно тікати в «самоволку» до найближчого населеного пункту і йому вдалося навіть за час своєї служби сотворити навіть нову людину чоловічої статі сумісно з однією місцевою жінкою і, що він про своє творіння ніколи не забуде, хоча навряд, чи колись туди поїде знов...

А потім розмова перейшла на тутешню службу і заготівлю дров зокрема:

- Мені навіть страшно по дрова було йти сьогодні...

- Чому?

- Я колись з трьома солдатами в тайзі заблукав. Теж на «точці» - відправили нас по дрова. І ми, начебто, недалеко в ліс відійшли, вертаємось і бачимо – щось не туди йдемо, назад – знову ліс незнайомий. Ходили, кричали... Заблукали, коротше. А там не те що тут – там тайга усурійська неходжена... Дика. Блукаємо ми, а тут на нас з хащів виходить тигр.

- Заливаєш. Вони дуже рідкісні.

- Я теж до того дня так думав. І одного солдата – хрусь – і готово – за секунду – він навіть крикнути не встиг. Ми закам'яніли на мить з переляку, а потім тікати через хащі напролом. Не знаю чому він за нами не погнався. Потім прийшли до тями, почали знову дорогу шукати. Блукали, блукали, з сил зовсім вибилися і прийшли на те саме місце де тигр солдата загриз. Кинув його, навіть не шматував і

подався кудись. Ми вирішили нікуди більше не йти, чекати там поки нас знайдуть. Вогонь розпалили, грілись і чекали. Пощастило. Знайшли нас – випадково, правда, – вертоліт пролітав. Але через два тижні.

- І як ви тільки з голоду не загнулись? Їли то що? Їжаків ловили чи ягоди з-під снігу вигрібали?

- Що їли, що їли... Відомо що... Солдата тигр навіть не зачепив – тільки вбив... Людське м'ясо – воно як цукор солодке...

Я раптом з жахом зрозумів, що він говорить правду. Він перейшов межу яку переходити не можна, порушив дуже давнє табу – старе як світ. І на ньому тепер довіку сей знак – знак хижака, знак «не людини». Я знав, звісно, що це табу переступали колись цілі племена і народи, не він перший, хто поставив себе по той бік людяності. Згадався тоді раптом Геродот з його описом племені андрофагів, що жило десь на північний схід від Скіфії. Може він нащадок андрофагів чи може прокинувся в ньому голос тих незбагнено далеких часів?

Мені моторошно було від думки, що служити з цією істотою доведеться мені добрий шмат часу. Але на моє щастя його незабаром перевели в іншу частину. Але ця розповідь лишила в моїй душі чорний слід. Слід хижака.

22. Космос і картопля

*«Ось таким і збережу
Цю зачеплену в'яненням
Квітку суріпки...»*

(Такахама Кьосі)

У кожного покоління людей були свої дитячі мрії – одні мріяли вирушити у хрестовий похід на Святу Землю, інші плисти під вітрилами до незнаних земель, інші рідний край визволяти з шаблею в руці, інші – стати олігархами і торгувати нафтою. Наше покоління в дитинстві мріяло про космос, марило польотами у Великій Порожнечі, зачаровано дивилося на зірки. Тому історія космонавтики для нашого покоління – більше ніж історія. Це літопис мрій. Чи не тому ми так хворобливо ставились до будь-якої напівправди про легендарних особах Космосу. І саме тому ми такі чутливі були до міфів, якими нас так любили годувати люди обтяжені цензурою та ідеологією. Я завжди відчував, з раннього дитинства, що про космонавтику багато чого замовчувалось, і людей, яких ми з дитинства поважали як героїв, цензура підносила нам у вигляді ретельно відредагованих штампів, ерзаців, а не живих людей зі своїми помилками, болями, пристрастями та стражданнями...

Я часто думаю про те, що Джим Джармуш правий – наше покоління це покоління кави і цигарок. Це молодь дев'яностих – покоління кока-коли та пепсі-коли: вони чітко розділились на два ворожі табори – пепсі-кольних і кока-кольних між якими точилась не просто ворожнеча – війна не на життя, а на смерть. А ми – молодь початку вісімдесятих шукали те, що нас об'єднувало, а не роз'єднувало... І цих об'єднуючих моментів крім кави і

цигарок було кілька – в першу чергу наукова фантастика та музична група «Машина часу». Всі ми зачитувались книгами Лема, братів Стугацьких, Кіра Буличова, Саймака, Бредбері. Але Станіслав Лем помер і фантастику перестали писати. Ну, не називати фантастикою те марення яке зараз пишуть... Гірше – фантастику перестали читати, про космос перестали мріяти. Наукова фантастика була підмінена «фентезі» - свого роду літературним «екстазі»...

Трапилось так, що до деяких забутих сторінок історії космонавтики мені дозволила доля торкнутися руками у буквальному сенсі цих слів. І хоча сумніви досі терзають мою душу, не писати про деякі події я не можу.

Я ось про що. У 1983 – 1985 роках доля закинула мене служити до совітської армії – до N-ської військової частини в місто НН. Випадок звів мене з цікавою людиною, що лишила в моєму світогляді глибокий слід.

Якось в березні 1984 року мене і ще кількох солдат під командуванням прапорщика П. відправили працювати на склад M-ської військової частини. Подібні відрядження солдатам завжди в радість – робота переважно легка – щось вантажити, носити. Не потрібно мерзнути в караулі чи чистити від снігу плац, по дорозі можна подивитися на світ цивільних людей, на місто і дівчат – нехай тільки з вікна машини. А якщо склад продовольчий, ще й гарнізонний – о, тоді існувала (нехай вбога) надія, що чим-небудь пригостять. Або просто нагодують людською їжею. А для совітського солдата (ну ніяк не пишеться слово «радянського» - як тоді запаскудили слово «Рада», як запаскудили!) це було не абищо – це було особливо пам'ятною і радісною подією. Враженнями від цієї події ділилися, про неї складали легенди. На фоні щоденної гнилої картоплі і остогидлої перловки («дріб шістнадцять»

на солдатському сленгу) це могло бути свято. Хоча гнила картопля вважалася ще відносно нормальною їжею. Гнилу картоплю від якої йшов характерний сморід засипали картопле очищувальну машину – гниль більш-менш змивалася, лишалося трохи поїденої грибками бульби с шматочками землі – ніхто вручну бульбу не дочищував – висипали це все в казан, доливали побільше води і варили. Виходила сіра колоїдна маса доволі бридкого смаку, але ніхто від неї не помер.

Гірше було, як давали гнилу капусту. Коли її квасили восени, вона була ще більш-менш їстівна – хоча була вперемішку з шматками дерева – коли солили, то запахали капустини в машину довгими патиками, їх і перемелювало заодно. Потім в чан залазили два солдати і ногами в чоботях цю капусту місили. Поступово ця капуста починала псуватись і до весни від неї йшов такий сморід... З неї варили баланду, але навіть вічно голодні солдати не могли це їсти.

Була ще одне, що так вабило солдат до роботи на складі – це можливість щось вкрати – байдуже що. Були, взагалі, дві найгірші звички які прищеплювала людям радянська армія – звичка красти і відразу до праці. Працю в радянській армії використовували як покарання, панувала думка ганебності праці, цінувалась здатність уникати праці («шлангувати» на армійському сленгу). Злодійство ж вважалось чимось нормальним, ба навіть доблесним. При цьому крадіжками пишалися, ними вихвалялись. При цьому казали не «вкрав», а «дістав». Солдати крали всюди де могли, на складах, на кухні, одне в одного. Прапорщики і офіцери крали на складах – на своїй службі так би мовити. При цьому обкрадали перш за все солдат, а потім вже «народну» державу.

Хоча крадіжками займались не всі – в «батальйоні смерті» я знав як мінімум одного прапорщика і одного офіцера яка ніколи не крали, не ляпались, не били солдат, не пили, хоча могли – це старший лейтенант П. та прапорщик Ж. Я маю на увазі вираз «не пили» в його справжньому сенсі. Бо якщо прапорщик розбавляв технічний спирт водою, то казали, що він «не п'є». Прапорщик Ж. деякий час був начальником складу ПММ де зберігалось кілька діжок зі спиртом. Спирт він видавав тільки коли був офіційний наказ на папері: «Наказую видати три літри спирту для обслуговування радіостанцій...» Він, звичайно, розумів, як цей спирт будуть використовувати, але видавав – наказ є наказ. За це його в частині не любили. Крім цього прапорщик Ж. був любителем поезії, постійно носив з собою томик Блока (на той час один з моїх улюблених поетів так само), постійно його читав і ходив замріяно-задуманий по частині... Чому він вирішив стати прапорщиком, як його занесло в «батальйон смерті», а не на філологічний факультет університету – я не знаю.

Коли я комусь розповідав про прапорщика Ж. ніхто мені не вірив – всі думали, що це вигадка:

- А от прапорщик Ж. не пив...
- Бензини не пив? Буває...
- Ні, спиртного не пив.
- Що, спирт водою розводив?
- Ні взагалі нічого спиртного не пив, навіть «казьонки», навіть пива.
- Ну... Це вже ти брешеш. Такого не буває.

Я не беру до уваги тих прапорщиків, що не крали тому що не могли – і зовсім не з моральних міркувань. Тут мені зразу пригадується прапорщик О. Вперше я його побачив, коли нас відправили працювати в бокси де зберігалась стара

автомобільна техніка. Біля одного з боксів я побачив в калюжі алкоголіка, що тихо і мирно спав в якомусь брудному одязі. Я ще сказав іншим солдатам:

- Там якийсь чи то безхатько чи то алкоголік на територію частини забрів і лежить в калюжі.

- То не безхатько. То наш бойовий командир прапорщик О. Він перевіряє вплив етилового спирту на військовослужбового в умовах максимально наближеним до бойових. Заодно проводить індивідуальне тренування по ЗЗМУ. «Спалах праворуч!» - впав і чекає коли прийде ударна хвиля. Як ударна хвиля пройде він встане і продовжить командувати взводом.

Він би може б і крав – але йому нічого не довіряли. Яюсь відправляли солдат кудись на «точку», і офіцер сказав водію: «Прапорщику О. бензини не давати! Довідаюсь, що ти налив хоч краплю – будеш покараний!» Я ще подумав – напевно, прапорщик О. зараз з каністрою прийде. Ні, прийшов з маленькою скляночкою. І просив крапельку на дно. Водій відмовив, сказавши, що не дозволяє офіцер. Я ще подумав – дивно, кількох грамів бензини шкода, йому, напевно, треба було бушлат від мазуту почистити... Але виявилось, що він просто пив все що горить.

Він допився до такого стану, що сказати найпростішу фразу вже не міг – навіть у тверезому стані. Говорив він приблизно так (доповняючи звуки бурхливою жестикуляцією): «Е-і е-о а-и і е-и а о!» Це означало: «Візьми цей ящик і неси за мною, поставиш де я покажу!» Або: «И о-аи о! А е-а у о-у и-е-у!!!» Це значило: «Ти [дуже поганий солдат! Я з тобою буду мати протиприродні інтимні стосунки!]

 Солдати над цим «командиром» відверто знущались і сміялись з нього просто в очі. Інколи під час

служби просили його: «Товариш прапорщик! Покажіть [свої статові органи!]» І він демонстрував – а вони були в нього гіпертрофовано збільшених розмірів.

Чому цього алкоголіка і токсикомана тримали на службі – я не знаю... І все це було б смішно, якби не було так огидно і потворно. І це був не поодинокий виняток. І цим людям довіряли зброю. І то страшну зброю. Колись на навчаннях запустили РРЛ-радіостанцію. Летіла зграя ворон – ті птахи, що потрапили під промінь антени падали замертво на землю... Подальша історія з прапорщиком О. мала досить сумні наслідки. Якось серед ночі черговий офіцер підняв солдата-водія і наказав кудись там їхати з прапорщиком О. Солдат сказав, що з цим ... нікуди не поїде. Офіцер повторив: «Я наказую Вам рядовий Р. їхати з прапорщиком О. в ТТ!» «Я відмовляюсь виконувати цей наказ!» На ранок офіцер написав рапорт на рядового Р. Пішов солдат під трибунал за невиконання наказу...

Наскільки великих розмірів досягли в радянській армії крадіжки в той час судити важко – точної статистики ми ніколи не дізнаємось і навряд чи така була можлива. Але те, що довелось мені бачити в «батальйоні смерті» просто дивувало. Якось довелось бачити мені таку сцену гідну пера драматурга: стояли поруч прапорщик Д. – начальник продовольчого складу і капітан К. що дивився на прапорщика Д. поглядом наповненим зневагою і відрази. Вигляд у прапорщика Д. був такий, наче спіткало його якесь величезне горе, наче світ перевернувся і небо впало на землю. Він розгубленим поглядом озирався довкола і говорив в порожнечу: «Як же ж так... Без попереджень... Хоч би сказав хто, що можливо... І саме сьогодні... Якби вчора або завтра – все було б нормально... Це ж треба так мені влетіти...» Виявилось, що несподівано нагрянула

перевірка з штабу гарнізону, виявили на складі велику недостачу м'яса. І то бракувало не кілограм чи два, а кілька центнерів. І відносно того м'яса яке було на складі у ревізора з'явилися сумніви про його походження. Справа в тому, що напередодні у свинарнику батальйону здохло три свині. По словам прапорщика К. – начальника свинарника – цих свиней облили бензином і спалили. Про що свідчив і акт складений все тим же прапорщиком Д. Але чомусь ревізор подумав, що в морозильнику на складі висять туші цих трьох померлих своєю смертю і «спалених» свиней. І чомусь коли переважили м'ясо, яке шойно видали на кухню, то його виявилось набагато менше, ніж значилось у накладній. Прапорщик Д. тут сказав, що це кухар вкрав, а кухар сказав, що стільки йому дали. Перевірили ваги на складі - показували вони якусь дурницю. Прапорщик Д. заявив, що ще вчора були вони справні і зламалися, певно годину тому. Чомусь у ящиках де мали бути м'ясні консерви були якісь рибні 1959 року випуску у вкритих іржею бляшанках які невідомо звідки взяли. І це мало бути відправлено на «точку». Я думав прапорщика Д. посадять, але він якось викрутився і був призначений завідуючим вже зовсім іншого складу – вже не продуктового.

Не з усіх складів прийнято було красти. На кількох складах в «батальйоні смерті» не висіло навіть замків. На дверях просто була нитка і пластилінова печатка. Але до них боялися навіть наблизитись – обходили стороною. Вартовий завжди ходив так, щоб ці склади були в його полі зору. Ці склади належали КДБ. Це буквосполучення викликало в той час такий жах, що нікому навіть в голову не спадало б туди зазирнути. Що там зберігалось ніхто не знав. Періодично приїжджали люди в цивільному на чорній

«Волзі» і присутності командира частини щось звідти брали, щось туди ставили. Ходили чутки, що зберігається там якась апаратура. Яка атмосфера панувала навколо тих складів можна уявити з наступного випадку. Одного разу вартовий на посту заснув. Офіцер – начальник караулу – щоб налякати вартового сказав: «А якщо ми зараз підемо до складів КДБ і виявиться, що печатки на дверях зірвані? Тоді що?!» В очах вартового був жах...

Ще одні склади з яких не прийнято було красти (хоча інколи крали) – це були склади НЗ. Склади «недоторканого запасу», що зберігався на випадок ядерної війни. Якось прапорщик Г. побачив прапорщика П. якого призначили завідувати складами НЗ. Він якраз наминав одну консерву яка була явно саме з тих складів. Прапорщик Г. фаталістично прорік: «Звідки завгодно можеш брати що завгодно, тільки не на складах НЗ!!! Звідти ж неможливо нічого списати!» Там справді продукти зберігалися протягом двадцяти років. Навіть зберігався вже спечений хліб. Він не черствів і не псувався двадцять років. Можете собі уявити якою страшною хімією він був напханий! Після двадцяти років зберігання черговий склад спорожняли і заповнювали новими продуктами. Старі не викидали – солдатикам на стіл. Які б голодні не були солдати вони той хліб їсти не могли – настільки він був бридкий. І не тільки хліб. Якось на кухні я побачив рибні консерви з написом «Сталінський совнархоз». Так, подумав я, вітання з минулого – від вусатого.

Отже повернусь «до наших баранів» - в березні 1984 року з «батальйону смерті» відправили групу солдат під командуванням прапорщика П. для роботи на одному з військових продуктових складів. Надії солдат, що дадуть щось нормальне поїсти виявились марними – не пощастило.

Цілий день вантажили всю ту ж гнилу картоплю та мішки з крупою поїдену міллю і ще якимись хробаками. Все це вантажили для відправки з цього військового складу у зовсім інший заклад – виправний (простіше кажучи до тюрми), де годували ще гірше ніж в армії. Від мішків які ми переносили, йшов крім «круп'яного» запаху ще якийсь – неприємний. Один з мішків розірвався і там я виявив цілу екосистему – в крупі були живі личинки різноманітних комах: я впізнав личинок чорнотілки *Tenebrio militor* L., личинок вогнівок – метеликів з родини *Pyralididae*, амбарних довгоносиків – і личинок, і жуків і ще якихось моле подібних.

На «перекурі» прапорщик П. вказав мені пальцем на худого хворобливого вигляду чоловіка років 45 – 50 і сказав: «Це начальник цього складу. Цікава людина. Колишній військовий льотчик, офіцер. Літав колись. Звати його Просветльонов Володимир Іванович. Так ось – він знав Юрія Гагаріна, вчився разом з ним, потім служив трохи разом з ним. Але дослужився тільки до лейтенанта. Потім потрапив в аварію – не те що літати, в армії служити не міг – працює з того часу то там, то сям...»

На мене слово «Гагарін» подіяло магічно. І при першій же нагоді після перетаскування чергової партії мішків я спитав його прямим текстом:

- Володимире Івановичу! А це правда, що Ви з Гагаріним разом вчилися?

Він подивився на мене довгим пронизливим і сумним поглядом. Наче вивчав, зазирає у глибини мого ества і лише потім сказав:

- Правда. Було так. Вчився я разом з Юрчиком (він так сказав, звісно, російською – «с Юркой») в Оренбурзькому Першому військовому авіаційному училищі... І потім

служили трохи разом... Славний був хлопець Юрчик... Хоч і не такий як пишуть про нього і кажуть. Люблять люди пліткувати, вигадувати, а він був... Та що там казати... Всі чомусь думають, що він тільки те й робив, що посміхався. А він сумував часто – особливо під час навчання та і на службі теж. Задуманий бував. Сміється з усіма, а потім задумається і мовчить... Великої душі то людина була. Віршів писав. Так, так, писав! Хоча про це мало хто знає. Захоплення своє він приховував – тоді це в армії не віталосся – нашкодити могло, якби хтось начальству доніс або прочитав. Почав він писати вірші ще коли в саратовському індустріальному технікумі вчився. Зошит свій з віршами він ховав, нікому не показував. Мені показав – довіряв мені – не знаю чому. А ще Юрій буддизмом захоплювався. Це філософія така. Індійська. Теж нікому про це не казав, але я знав. Якось у розмові обмовився він про «сансару» та «порожнечу», і я про все здогадався. Я хоч і не дуже був у тому тямущий, але щось та розумів...

- А з зошитом тим з віршами що сталось? Вірші хоч якісь пам'ятаєте? Про що писав Гагарін?

- Та знищив він зошит той. Після 1959 року він і вірші то перестав писати. А почав писати їх ще у 1951 році. Я не всі читав, тільки деякі. Вірші у нього були не зовсім звичайні – навіть і на вірші не схожі. Якщо дуже цікаво – можу показати. Він коли той зошит дер – один листок загубився. Я його підібрав і зберіг – без його відома. Думаю Юра би не образився, якби дожив до цього часу...

- І де ж той листок?

- З собою завжди ношу – у спеціальній папці, як дорогоценість зберігаю. Ходімо, покажу.

Він дістав з ящику стола потріпану картонну папку з брудними зав'язочками. Дістав з її утроби потріпаний

пожовклий листок паперу видертий з зошита в клітинку і поклав на стіл. Я з жадібністю впився в текст.

- А переписати можна?

Мій співбесідник уважно став розглядати моє обличчя, зазираючи, певно, в саму душу.

- Добре. Але дай слово, що до 2011 рок, до півсторічного ювілею його польоту в космос нікому не розкажеш про цей листок і навіть не спробуєш це опублікувати. Після можна. Я тоді вже і жити не буду...

- Обіцяю.

- Тоді переписуй. Даю п'ять хвилин.

Я переписав ці рядки написані рівним доволі розбірливим почерком в свою записну книжку. Ось вони (переклад українською мій):

* * *

Східний вітер
Ледь гойдає траву.
Черевики на ногах.

* * *

Гублять слова
Люди в країні втоми.
Запах бензину.

* * *

Бетон і повітря.
Зі світу важкості
Хочеться полетіти!

* * *

Одягнув рукавиці.
Звуки слів, шум моторів.
Де ти, порожнече?

* * *

Закрив кабіну.
Вузкий мій світ. Прилади.
Час летіти...

* * *

Дивлюсь на хмари.
Сумна ця весна
На летовищі...

* * *

Новий однострій
Перетвориться в попіл
Де, на якій землі?

Від прапорщика П. пізніше я довідався, що Просветльонов – не справжнє прізвище цієї людини. Він змінив його у 1970 році з невідомих причин. Пізніше, у 2000 році один мій знайомий був кілька місяців у службових справах у місті НН. Я попросив його по можливості довідатись про колишнього військового льотчика, колишнього завідуючого складом Просветльонова В. І. Мій знайомий дізнався, що ця людина померла у 1999 році від цирозу печінки у тому ж місті НН...

Я не бачу причини Володимирі Івановичу брехати мені тим березневим днем 1984 року. Якщо вигадують щось про відомих людей, то більш екзотичне. Вважаю можливим

і необхідним донести читачу ці вірші з надією, що ці твори будуть цікаві як історикам космонавтики, так і широкому колу любителів поезії. А мені лишається тільки думати про почуте і прочитане. Думати і блукати у хащах сумнівів. Хто зна, можливо мої думки ближчі до істини ніж інші версії щодо сумних подій 1968 року...

Я проніс цей листочок з химерними віршами через всю свою військову службу, хоча неодноразово міг загубити. Якщо чесно - цій події я не надав належної уваги. Гагарін і буддизм? Сама фраза звучала тоді для мене надто дивно, абсурдно. Мені здалося, що це просто вигадки якогось травмованого льотчика. Але несподівано для мене ця історія мала продовження.

У 1985 році після служби я поступив в університет і був частим відвідувачем студентської бібліотеки. Сидів у бібліотеці щоразу до пізньої ночі, і крім книжок по своїй спеціальності завжди брав що-небудь «для душі». Зокрема замовляв книги М. Цветаєвої, М. Волошина, Р. Рильке, І. Буніна. Частельно чергував у бібліотеці старенький дідусь – нагадував мені людину ще з тої, нині забутої інтелігенції «срібного віку». Частелько на пої замовлення він скрушно хитав головою – не може, мовляв виконати Ваше замовлення, хоча ця книга в каталозі є, але... Читати Цветаєву та Буніна в ті роки роки було мало не заявкою на опозиційність. І старий бібліотекар даючи мені томик віршів Цветаєвої дивився так багатозначно, наше хотів сказати: «Ви б ще роман «Біси» Достоевського замовили і Мандельштама заодно...» І відчуття при цьому в мене було таке, ніби він щось хоче мені сказати про Цветаєву, але не може. Але на розмову його тягнуло, він задавав мені різні питання, і якимось вдалося мені його розговорити. Виявилось, що звати його Анатолій Дмитрович Мінеєв, все життя

працював бібліотекарем в різних містах і різних навчальних закладах. Трохи поговорили з ним про Цветаєву (поезію якої він страшенно любив), про Волошина, про рідкісні книги, про видання літописів, потім потягло його на спогади – про життя до війни, про те як він і де воював, про свою роботу... Слухав я не дуже уважно, чогось цікавого і нового для себе я не наразі не почув. Слухав я більше з поваги ніж з надії почуте щось нове і цікаве. І раптом у мою неуважну свідомість долинає фраза:

- ...А в п'ятдесяті роки я працював бібліотекарем у Оренбурзькому військовому льотному училищі....

Стоп!!! Тут я просто «вмикнувся»:

- А може пам'ятаєте такого курсанта – Юрія Олексійовича Гагаріна?

- Пам'ятаю, як же не пам'ятати! Частенько заходив в бібліотеку, брав різні книжки... Цікавий був хлопець, допитливий, читав багато різного, всякого... І бібліотека в училищі була хороша. Багата. Книги були там унікальні. І ось чому – у 1949 році передали тій бібліотеці всю особисту бібліотеку інженера Андронova Ігоря Петровича. Я чому запам'ятав – там на кожній книзі був його екслібрис. Бібліотека була знаменита – певно, найкраща з приватних бібліотек Оренбургу. Інженера Андронova розстріляли за вироком губчека у 1923 році за контрреволюційну пропаганду, а бібліотеку конфіскували. Де вона потім перебувала – не знаю. А тільки у 1949 році передали її училищу, а потім ще у 1950 році приходили з перевіркою і забрали деякі книги як заборонені – «Біси» Достоєвського, Ніцше, Соловйова і ще якісь.

- А які книги брав читати курсант Гагарін? Крім, звісно, книжок по спеціальності, крім математики, аеродинаміки... Які художні твори він читав?

- Різні. Пушкіна, Гоголя, Лермонтова... З іноземних Уолта Уїтмена – дуже поважав він цього поета. Вільяма Блейка – дореволюційне видання було. І ще збірник «Тексти раннього буддизму». Мені чому ця книга запам'яталась – я кажу йому: «Це не варто уваги, це ж переклад з палі на англійську мову, а потім з англійської на російську. Текст спотворився... Треба або на мові оригіналу читати, або хоча б переклад з мови оригіналу...» Не послухав – взяв. А от хто перекладач – не пам'ятаю. На англійську здається Чарльз Фіджеральд, а на російську – забув. Ще брав він збірник «Класична японська поезія». Теж дореволюційне видання. Перекладача – не згадаю. Пам'ятаю рідкісна це була книга – дуже малим накладом в свій час вийшла...

Схоже було, що справді Гагарін цікавився в свій час буддизмом. Але як? Звідки у нього взявся цей інтерес? Можливо школа?

Нові факти з'явилися у мене у 1986 році. Теж чисто випадково через знайомих доля звела мене з Долонтовичем Федором Степановичем – краєзнавцем з Смоленська. По Смоленщину він здається знав все, що тільки можна і не можна було дізнатись. Він був проїздом в Києві по якихось своїх справах і випадково завітав до наших спільних знайомих. Розговорились про те, про се, виявилось, що є в нас спільні інтереси, особливо щодо літописів Русі і подій 1150 – 1190 років. Також поговорили про діалекти Смоленщини. На цю тему він міг філософствувати довго, хоча за фахом він був і не лінгвіст. Я з цікавістю слухав: «... До середини ХІХ століття основною розмовною мовою на Смоленщині була говірка дуже близька до білоруської мови, і лише потім вона була поступово витіснена великоруським наріччям. Не вірите? Може Вам показати одну пісню, записану в селі Клушино збирачем фольклору

Лодогоновим Павлом Павловичем у 1920 році... До речі, його колекція народних пісень Смоленщини досі не опублікована... » Він показав текст переписаний від руки. Я скопіював дотримуючись (більш-менш) сучасного білоруського правопису:

* * *

Пустэча ў хаце маёй,
Толькі свечка гоніць цемру
Пустэча, пустэча...
Калі я памру
Хай загасне разам з душой
Мая свечка - пайду ў цемру
Як пойдзе перш за ўсё...
Хай чорны крумкач
Хай чорны сабака
Хай чорны кот
Шлях мне пакажуць
У пустэчу
Дзе спакой знайду...

- Неймовірно! Пісня дивної глибини і абсолютно нетипова для слов'янської культури. Мене давно цікавило село Клушино. А чи не могли б Ви довідатись – які вчителі працювали в школі цього села з 1900 по 1950 роки?

- Розумію Ваш інтерес... Хе-хе... Не просте завдання... Це все одно, що мені просити у Вас розклад пасажирських пароплавів на Дніпрі за 1870 рік. Але спробую. Повідомлю листом.

- І бажано про кожного вчителя, якщо буде змога, де здобув освіту, які школи і коли були в селі Клушино – церковно-приходські, земські...

Він свого слова дотримав. Через рік я отримав детальний список. Зацікавило мене одне ім'я – Пустоделов Іван Петрович – випускник Санкт-Петербурзького університету, кафедри філософії. Вчителював у Клушино та інших селах Смоленщини у 1910 – 1925 роках. У 1925 році помер від сухот, був похований у Смоленську, могила не збереглася. Це вже було цікаво.

У мене в ті роки був знайомий у Пітері (тодішньому Ленінграді), що працював в університеті і міг підняти архіви. Я попросив його поцікавитись випускником філософського факультету Пустоделовим І. П. Досить швидко я отримав листа з ось такою інформацією: «Пустоделов Іван Петрович – 1885 року народження, з міщан, закінчив гімназію у м. Смоленську, у 1905-1910 роках навчався на філософському факультеті, захистив диплом на тему: «Еволюція концепції нірвани в ранньому буддизмі», який виконав під керівництвом професора Щербатського Ф. П. (1866 – 1842). Вивчав санскрит і тибетську мову. Перебував у марксистському гуртку Охрімєєва Р. Н., але unikнув арешту. Висував концепцію поєднання буддизму і марксизму, за що був неодноразово висміяний у студентському середовищі.» Це вже ставало взагалі дуже цікавим – виходить у Клушино – рідному селі Юрія Гагаріна вчителював у свій час спеціаліст по буддології, знавець санскриту і тибетської мови... І ще в той час, коли в школі міг вчитися (або бути на курсах по ліквідації безграмотності) батько Юрія Гагаріна – Олексій Гагарін... Парадокс!

З ім'ям Пустоделова І. П. я знову зіштовхнувся в Харкові у 1988 році. Завітавши до Харкова весною того дивного і химерного року, що стільки змін вніс в мою долю до одного знайомого філолога, що займався підпільно

українською поезією двадцятих років ХХ століття, я почув від нього наступне: «Я чув ти цікавишся буддизмом. Я не схвалюю таке твоє екзотичне захоплення. На рідній ниві є поле жате, що вродило рясно, а урожай гине. Але якщо тебе так це цікавить – познайомлю я тебе з однією пані – це Мінцева Ольга Прокопівна. Вона якась далека родичка професора Розенберга Оттона Оттоновича – відомого буддолога. Зараз вона живе у Харкові.

Розмова з Ольгою Прокопівною виявилась цікавою – хоча їй уже минув восьмий десяток, але пам'ять вона мала чудову. Самого Розенберга вона не бачила, але багато про нього знала, і зберігало багато рукописів з його архіву. Коли я почав розпитувати про колег, учнів професора вона сказала: «Він рано помер – які там учні, не встиг він виростити учнів. Сам він вважав себе учнем професора Щербатського... Хоча була одна людина, яка називала його вчителем - Пустоделов Іван Петрович. Хоча він був старший за нього на три роки, але буває і так, що вчитель молодший за учня... Вони переписувались деякий час. І всі свої статті і праці Пустоделов надсилав йому на рецензію. Ні, вони не збереглися... Хоча... Є тут один лист... Точніше чернетка листа із ділової переписки... Я не знаю навіть чи був той лист відправлений. Але тут багато правок – напевно він був переписаний заново... Ось він...»

Мені показали лист який дозволили люб'язно скопіювати. Наведу повністю:

«Шановний Іване Петровичу! Прочитав рукопис Вашої статті «Праджняпарамітасутра і розвиток школи Тхеравада на Цейлоні». Стаття вимагає доопрацювання і переробки. Навіть мови не може йти, щоб опублікувати її в «Бібліотека буддика» чи в якомусь іншому науковому виданні. По-перше, Ви неодноразово посилаєтесь на книгу

Германа Мюллера «Буддизм». Але це не наукове видання! Це популярна брошура розрахована хіба що на гімназистів. Я шкодую, що в свій час цю книгу Вам подарував. У час коли Г. Мюллер (з усією повагою до нього) писав свою книжечку багато текстів буддизму було не те що не перекладені – невідомі науці. Багато положень викладених там не те що застарілі – не відповідають дійсності. По-друге, просто здивувала фраза: «...Криза, яку пережив буддизм у IV столітті нової ери...» Звідки ви це взяли? І хто Вам взагалі сказав, що буддизм у IV столітті переживав якусь кризу? Якщо ви так вважаєте – будь ласка посилення. Я вже мовчу про стилістику яка далека від наукової. «...Блискучий і неперевершений вчитель південного – насиченого витонченою мудрістю буддизму...» Це годиться хіба для літературного твору, а не для наукової статті.

З повагою

Розенберг О. О.»

Поступово в моїй голові промальовувалась картина. Так ось хто і коли міг привнести ідеї буддизму в голову простого сільського хлопчика, якому судилося першому сягнути Великої Порожнечі Космосу.... На останок додаю уривок листа, який я одержав у 1989 році від Лодогонова П. П.

«... знаю, що ти не перестаєш цікавитись вчителем Пустоделовим І. П. Знаєш, що мені пощастило знайти? Його щоденник! Щоправда без перших сторінок і без останніх, але там є надзвичайно цікаві епізоди, які стосуються його вчителювання в селі Клушино. Зокрема він згадує і про одного учня – Олексія Гагаріна. Судячи по всьому це і є батько знаменитого Юрія Гагаріна. Копію щоденника –

точніше того, що від нього лишилося – погризений мишами, пошкоджений водою – тобі пришлю...»

Дослідження цього щоденника – це окреме питання. Але всі наведені вище факти я вирішив опублікувати тільки зараз – як і обіцяв – у 2011 році...

23. КПП

«Не бачив нічого більш потворного ніж цей заклад, проте люди ще більш відразливі...»

(Максим Горький)

Як і в кожній військовій частині в Н-ській військовій частині було КПП – контрольно-пропускний пункт – місце зв'язку замкненого світу «батальйону смерті» з зовнішнім світом. Точка контакту. Місце де люди могли потрапити з одного буття в інше. Якщо в них на те було законне право – дозвіл. Тут відбувалась зустріч з родичами, якщо вони приїхали з візитом. Вже по самій суті своїй місце було культове.

На КПП цілодобово чергували солдати. Причому цей наряд на КПП вважали якоюсь нагородою – в цей наряд рвалися, тут чергувати жадали. Заради призначення в наряд на КПП вислужувались перед офіцером, принижувались, випрошували. При цьому дозволяли чергувати на КПП тільки дуже вузькому коли «обраних». Заради того, щоб потрапити в це коло деякі солдати готові були відремонтувати що завгодно, затрати бозна які зусилля і працю. Більшість про наряд на КПП навіть і не мріяли – сприймали це як щось недосяжне і на коло обраних дивились з прихованою заздрістю і часто з показною зневагою.

За час моєї служби – а це було у 1983-1985 роках - два роки я так ні разу не чергував на КПП і не прагнув цього. Чому деякі солдати робили з цього чергування культ я довго не розумів. Хоча служба легка – відкрити ворота, закрити ворота, козирнути начальству. Але сенс? Сидіти добу в маленькому приміщенні доволі холодному. Збігати в магазин? Зловить патруль. Посадять на «губу». Але несподівано мені став зрозумілий сенс цього жадання.

Якось я стояв на посту біля складів НЗ. Цей пост був розташований недалеко від КПП. Вечір. Біля дверей КПП нервово крутиться один солдат. Він був родом з одної південної країни де високі засніжені гори, тепле море і запашні квіти. І люди особливо гарячі і темпераментні. Назву його Гоча. Хоча ім'я його було, звісно, не таке. Це міг бути і зовсім інший солдат з зовсім іншої країни. Двері на КПП чомусь закриті зсередини. Гоча нервово смикає за ручку і стукає:

- Слухай, пусти! Я п'ять хвилин посиджу і піду.

- Гоча, іди звідси! Іди в казарму!

- Ну що тобі шкода чи що?

- Зараз офіцер побачить, що ти тут сидиш – на «губу» і тебе і нас посадять! Іди звідси!

- Ну не побачить! Чого він сюди піде?

- От прийдуть твої родичі, чачу привезуть – будеш тоді з ними на КПП сидіти. А так не можна.

- Ось ти який!

Тут із-за воріт пролунав жіночий голос:

- Солдатики! Ви здається щось хотіли?

На Гочу це подіяли як удар струмом. Він почав ломитися в двері:

- Я!!! Я хотів! Я дуже-дуже хотів!!! А-а-а!!! Пусти!

- Гоча!!! Іди звідси!

Гоча зрозумів, що його на КПП не пустять. Він обхопив голову руками. Здається було б у нього на голові волосся, а стрижка «під нуль» - він би його повисмикував: - А-а-а!!! Я більше так не можу! Не можу!!!

І поліз через паркан. Не знаю чим для нього тоді кінчилась ця пригода.

Виявилось що на КПП інколи приходили дівчата відповідної поведінки і «спілкувалися» з чергуючи ми солдатами. На КПП була кімната відведена для зустрічі з родичами якщо вони приїжджають в гості. Саме цю кімнату і використовували для «спілкування». Дівчата приходили переважно нетверезі, «спілкувались» з солдатами безкоштовно – бо які в солдат гроші. Ще й приносили для солдат подарунки – горілку і дешеві цукерки. Чим пояснювалась така альтруїстична поведінка цих дівчиць – незрозуміло. Один солдат висунув версію, що це вони чинять з патріотичних міркувань. Замполіт висловив якоесь протилежну думку, що цим дівчатам платить Пентагон і вини завербовані ЦРУ з метою розбестити, відволікти від служби радянських солдат і заразити їх поганими хворобами. І ще додав, що якщо когось зловить за процесом зради радянській Батьківщині, то віддасть під трибунал. Але чергові чомусь на цю погрозу не зважали. Так само не зважали на те, що дійсно можна було захворіти. І то не на одну, а одразу на кілька поганих захворювань одночасно. І один солдат таки захворів. Його відправили до шпиталю, але вся частина чомусь над ним сміялася – не розумію, що тут смішного...

Один мій знайомий – теж з тої самої південної країни – мельком бачив тих дівчат. Казав що на них дивитись огидно, не те що з ними спілкуватись. Розмовляють вони використовуючи приблизно тільки п'ять-десять слів

відмінюючи їх і комбінуючи в різних комбінаціях виражаючи цим убогий спектр своїх думок та відчуттів.

Розповідають, що був якось на КПП курйозний випадок. Літній вечір. Приходить на КПП дівця густо і яскраво намальована, в платтячку та в туфлях-шпильках. Каже, що дуже любить солдат, але тільки досить незвичайним способом і не роздягаючись. Солдатики, звичайно, здивувались, але все одно зраділи. Один навіть вигукнув: «Та яка різниця куди?!» Але чи то щось їм видалось підозрілим чи то просто вони звикли до певних традицій, але цю дівцю взяли і роздягли не дивлячись на її бурхливі протести. І дивляться, що то не дівчина, а хлопець. Можна тільки собі уявити які вони були шоковані. Більше ті двоє солдатів ніколи не чергували на КПП. А в одного стався навіть якийсь психічний зрив – він довго ходив як неприкаяний, щось бурмотів сам до себе, його погляд виражав розгубленість. Ніби життя раптом втратило сенс. Може він просто зрозумів, що світ в якому він живе огидний і оточуючі люди нічого крім відрази викликати не можуть? І внутрішній світ більшості оточуючих людей потворний і що інколи хочеться розрядити в цих людей весь магазин автомата, але вони теж люди. Хай навіть не люди, але живі істоти. І не мені судити, бо «не судить і судимі не будете». І «мені отмищеніє і аз воздам!»

24. Про тих, хто не може

*«...Яка вже там свобода,
Коли зима в гаю.»*

(Арсеній Тарковський)

Різні люди служили в батальйоні, різні... Представники найрізноманітніших народів, в тому числі і досить екзотичних про які я раніше і не чув. Але про яких було цікаво дізнатись, зазирнути в їх дивний світ.

Серед представників різних кавказьких народів був серед солдат один нохчо. Щоправда, один гурже казав, що він не нохчо, а галга. Але я я в тому сумніваюсь. То, певно, чисто сусідські репліки – нохчо, галга та гурже сусіди. Яке було його ім'я – я не пам'ятаю. Називали його Кортамукале. Чому до нього причепилось таке назвисько, я не знаю. Кажуть, що з того часу як він побачив пачку з-під цигарок «Казбек» і сказав, що не знає такої гори Казбек, знає тільки гору Бешлоамкорта. Але який тут зв'язок з його назвиськом – я не розумію досі.

Якось відправили нас в караул на «Пиру» - зима, сніги, мороз... Видали нам автомати та набої. Черговим по роті був якраз сержант теж десь з Кавказу – тільки не знаю якої народності. Видаючи йому автомат він сказав:

- Хо ханз чарахь духа бакдар алча а лехар.*

Чи щось таке... Не знаю чи з граматичної точки зору ця фраза була побудована вірно, але як мінімум трое присутніх її зрозуміли. Вимову, звісно, неможливо передати на письмі.

Приїхали на «Пиру». Порожнечу нескінченної зимової тайги навіть важко описати. Спокій стояв глибокий. Цей спокій порушила згряя ворон – певно прилетіли на покидьки солдатської польової кухні – на «Пірі» навіть

взимку готували їсти на вулиці в польовій кухні. Своїм лементом ворони порушили тишу снігів та своєю чорнотою заплямили нескінченну білу порожнечу зими.

Сидимо в караулці. Раптом чуємо – «та-та-та-та!» - автоматна черга. На посту якраз стояв наш герой. Караульні на «Пирі» інколи стріляли - коли приходила згряя голодних вовків і нападала на вартового. Ми подумали, що це саме той випадок. Вибігли. Солдат-нохчо чергами стріляв по воронах. Коли чергова черга затихла ми спитали:

- Ти навіщо стріляєш?

- Не можу я, розумієш, не можу!!! Більше не можу!!!

Ми навіть не спитали, чого саме він «більше не може». І так було все ясно...

Примітки:

Бешлоамкорта – гора, що плаче (галгай).

* - Ти тепер мисливець за істиною або просто шукач її (галгай).

25. Дивні люди

«Це правда:

Кров з каміння може змити дощ...»

(Богдан-Ігор Антонич)

У батальйоні, як і всюди в армії, була своя санчастина – обитель місцевих ескулапів. Їх було всього двоє – командир санчастини – флегматичний капітан з досить цинічним світоглядом (про його професійні якості мені важко судити – служби він відверто уникав і все передоручав медбрату, обмежуючись стислими вказівками. Всіх своїх пацієнтів він вважав симулянтами, які тільки про

те і мріють, щось уникнути військової служби. Симулянтom він вважав навіть одного казаха, у якого був вроджений дефект суглоба і одна нога коротша другої. Він прийшов до висновку, що ця людина служити може, особливо в нарядах.) і фельдшер – тобто, медбрат, якого підбирали з солдат, що в цивілі перш ніж потрапити до армії встигли дати клятву Гіппократа.

Медбратів за півтора року було кілька. Призначали одного, а потім він чи то звільнявся чи то відправляли його кудись невідомо куди. Одні фельдшери були цілком нормальними хорошими людьми, інші ж відрізнялися неприємними дивацтвами. Так один з медбратів вечорами нюхав ефір (як колись Вільям Джеймс) і взагалі «бавився» з різними ліками разом зі своїми друзями. Інший був доконаним садистом. Солдати потрапляли в санчастину в основному з ранами та гниючими ранами. Він, звичайно, вважав, що це вони зробили собі навмисно, щоб від служби «злизняти». Різав все без наркозу, без будь-якого знеболення при чому і тоді, коли ніякої необхідності в цьому не було. При цьому брудно лаявся і примовляв: «Що боляче?! Будеш знати як в санчастину ходити, як від служби відлинювати!!! Ах ти ж симулянт! Ах, ти [погана людина і збоченець]!» І таке інше. Бідолашний солдатик при цьому корчився і вив.

Мені теж одного разу не пощастило – я сильно пошкодив собі ногу і опинився на тиждень в санчастині. Скуштувавши весь «гуманізм» тамтешнього лікування, я заодно побачив двох дивних людей, що справили на мене досить моторошне враження. Справа в тому, що в санчастину батальйону чомусь привозили солдат з інших частин – причому дуже віддалених. І клали їх не в гарнізонний шпиталь. А саме в нашу санчастину, де власне

і засоби лікування були обмежені. Чому це так – я можу висловлювати лише здогади.

Один із таких «солдат-мігрантів» був людиною досить інтелектуальною, хоча з досить неприємним песимістичним світоглядом. Він справді був симулянтom – імітував шизофренію. При чому робив це вмiло, навіть майстерно. До армії він вчився в медичному інституті, але за щось там його з інституту вигнали і забрали до армії. Він сподівався, що його візьмуть служити медбратом, але невдача – не взяли – тягнув він лямку звичайного солдата. Потім стався якийсь конфлікт і він вдарив офіцера. Це було серйозно, і йому «світив» трибунал і серйозний термін ув'язнення. Або дисбат, що теж не цукор, навіть ще гірше ніж тюрма. Він вирішив, що нема на то ради і почав симулювати шизофренію. І це йому вдалося – щось та він в інституті вивчав і це йому знадобилось. У нас в батальйоні служило два справжніх шизофреніки, проте їх вважали симулянтами, самі себе хворими вони теж не вважали, і вони чемно щоденно брали до рук автомат. Шизофренія ж нашого героя була якась занадто книжна, занадто класична, якось відчувалось, що вона була вичитана з підручника «Психіатрія». Але йому, здається, таки вдалося перехитрити потім комісію. А поки що він чекав вироку долі. Співбесідником він виявився досить цікавим, міг годинами філософствувати, наприклад, про світогляд протопопа Аввакума і ренесансну основу його суїцидальних концепцій та причини популярності його самотньої постаті аутсайдера та першого бореального дисидента серед російської інтелігенції. З філософськими його поглядами ще можна було якось погодитись, але зрозуміти його вчинки – фактично добровільно оголосити себе божевільним... Ні, я не можу.

Несподівано в санчастину батальйону привезли ще одного солдата – звідкілясь здалеку. Він весь час сидів на ліжку втупившись в одну точку за межами нашого простору і часу. Ні з ким не розмовляв. Не просто не розмовляв, не реагував ні на що – не реагував, коли до нього звертались чи штовхали. Слух він не втратив – якщо біля його вуха голосно скрикнути або вистрілити з пістолета – він здригався. Так само здригався якщо його вколоти голкою. Всі ж інші реакції – навіть захисні були відсутні – він не реагував навіть тоді, коли на нього замахувались табуреткою чи били по обличчю. Він міг впасти, але потім сідав і знову дивився в одну точку. Їв тільки тоді, коли його брали за руку, садили за стіл і давали в руку ложку. При цьому обличчя як і раніше лишалося кам'яним і не виражало ніяких емоцій. Вираз очей був такий, начебто він про щось глибоко задумався і забув про всіх оточуючих. Таке відчуття, ніби у нього відбувся колапс психіки – вона замкнулась сама на себе і перестала реагувати на зовнішнє середовище. Начальник медичної служби, звісно, вважав, що він симулянт – але не уявляю собі як можна ось так симулювати. Я думав, що його, певно, вдарили чимось по голові, і це спричинило такий стан. Але все виявилось набагато страшніше...

Це розповів мені медбрат. Не знаю наскільки ця історія правдива. Медбрату певно, розповів начальник, що читав його документи. Сталося ось що. Служив він в якомусь дуже віддаленому гарнізоні – чи то в Монголії, чи то в Казахстані. Стояв якимось він в караулі, змінили його на посту, заходить він в караулку і бачить в одній із кімнат наступну сцену – двоє солдат гвалтують третього солдата, а офіцер – начальник караулу спостерігає це збоченство і весело сміється. Певно все й було влаштоване за його

наказом. Наш солдат прореагував на побачене неадекватно – він приєднав до автомата магазин, пересмикнув затвор, навів автомат на цю динамічну групу і натиснув курок... Припинив стріляти тільки тоді коли спорожнився магазин. Потім сів на табуретку і пішов в себе – в темні лабіринти своєї свідомості.

До нашого батальйону приїхав толковий психіатр, який вивів солдата з цього стану. Певно, він був справжнім спеціалістом і майстром своєї справи, якщо зумів це зробити. Я його не бачив і не знаю як він це зробив. Я на той час вже виписався з санчастини і ніс службу. Того солдата забрали від нас – він мав піти або під трибунал або в психлікарню. Я не міг забути цього солдата і мене цікавила його подальша доля. Якось я запитав про це телефоніста який знав все про всіх в батальйоні – він підслуховував розмови. Він подивився на мене якимось дивним поглядом і сказав:

- Помер він два дні тому від ниркової недостатності в гарнізонному шпиталі. А може і не від ниркової недостатності – може просто йому відбили нирки на допитах...

26. Розмова без слів

*«Докучили мені слова, слова, слова...»
(Арсеній Тарковський)*

*«Знайти б людину, яка забула слова і поговорити
б з нею...»
(Чжуан Цзи)*

Спілкування людей – це необов’язково слова. Навіть інколи взагалі не слова – розмови бувають без слів. І в цих розмовах вдається інколи сказати про найголовніше, про найсокровенніше... У цьому я переконувався не раз. Але вперше це зримо і ясно я відчув одного дня на службі Н-ській військовій частині у 1984 році.

Якось наказали мені, одному литовцю і ще кільком солдатам щось там робити в «ленінській кімнаті» - чи то стільці ремонтувати чи то вікна і «бойовий листок» заодно намалювати. Ленінська кімнати була вся завішена стендами на тему – як то погано служити в американській армії і як то добре в радянській. Щоправда, стенди про радянську армію мені нагадували якусь чи то казочку чи то утопію. А фотографії свавілля в американській армії мені чомусь надто нагадували те, що я щойно бачив в казармі... Згадався якийсь фільм про революцію, куди солдат поведи з виховною метою. Там були епізоди про те, яка погана була царська армія. Тільки нам чомусь вона здалась курортом в порівнянні з нашим буденним життям. Ще згадався чомусь солдатський віршик – породження місцевого фольклору (певно перероблений з якогось зразка зовсім на іншу тему):

«...Куди там Достоевському з романами убогими

Дізнався б він покійник як тут по морді б'ють...»

Чому саме Достоевський – для мене так і лишилось загадкою. Про армію він не писав...

Будь-яка робота в «ленінській кімнаті» вважалась свого роду відпочинком – ми насолоджувались теплом і безтурботністю. Хотілось поговорити, але мовний бар'єр дещо заважав – втрачались підтексти і натяки. Та й про багато речей говорити було небезпечно – могли донести.

Раптом я взяв в руки два олівці – синій та жовтий, і тримаючи їх разом на фоні плакату з червоним прапором сказав задумано:

- А раніше то було все зовсім інакше...

Литовець взяв зі столу три олівці – жовтий, зелений та червоний і відповів з акцентом:

- Так, зовсім було інакше...

Ми зрозуміли один одного без слів. Навіщо слова і запитання коли і так все ясно? Ми стали хорошими друзями. Не один раз виручали і допомагали один одному. Після армії я думав, що зустрітись вже не доведеться – адже в кожного свій шлях. І своя Батьківщина. Але ми зустрілись. У січні 1991 році на барикадах у Вільнюсі – щоб загинути «за нашу і вашу свободу» або здобути її.

Замість епілогу

*«Тут прихожани – діти праху...»
(Осип Мандельштам)*

Я завершив службу і отримав на руки документи про звільнення в запас. Довгоочікуваний, омріяний день настав. Я попрощався з друзями. Мій старий і вірний друг вірменський художник попросив мене лишитися ще на один день. Він теж мав їхати додому, але йому не дали документів. Ще й кинули: «Не треба, щоб вони їхали додому разом.» Він просив: «Заночуй тут ще одну ніч, а завтра ми поїдемо до мене в гості – і ти побачиш що таке справжня кавказька гостинність! Якщо скажеш – хочу їхати до тебе в гості на машині кольору шоколаду – і я тобі це влаштую! Ти не уявляєш яке ми влаштуємо свято!» Але на свій сором і ганьбу я відмовився. Я сказав: «Вибач, але в цих стінах у цьому світі я не можу лишатися більше ні хвилини. Я просто мушу піти з цього світу – і негайно...» «Тоді йди – значить так судилось.»

Я вийшов за ворота КПП, подивився на небо по якому пливли білі пухнасті хмари, розкинув руки, наче хотів ними охопити весь світ і вигукнув на все горло: «Свобода!!!» На мені ще була остогидла радянська форма, але я знав, що через пару днів скину її назавжди. Солдати, що чергували в той день на КПП побачившу цю сцену, гідну пензля Ге чи Пікассо розсміялись. Може вони знали, що свободи насправді не існує, і ми вічно приречені перебувати у в'язниці свого тіла, може просто зрозуміли, що справжні свобода схована у власній душі, а решта ілюзія - не знаю...

Я звільнився в той самий день – 8 травня – коли прийшов два роки тому в військомат щоб сісти в автобус набитий такими самими постриженими на лисо людьми, які

їхали в невідоме. Я вертався тим самим дивним маршрутом, що і приїхав до «Батальйону смерті». Навіть в столиці імперії зайшов до тої самої Третьяковської галереї і так само годинами дивився зачаровано на картини Врубеля. Навіть зловим такі самі неприязні погляди іноземних туристів – неприязні щодо форми яку я досі носив. Але я їхав додому по зовсім іншій країні – щось змінилось за ці два роки – щось невловиме, сама атмосфера...

Я часто сумніваюсь в доречності і сенсі своєї правдивості - цього зображення темних сторінок людського буття... Як хочеться писати про прекрасне, високе, мудре... Але саме це - оця пережита чорнота, побачена, відчута темрява людських душ змушує це описати. Для чого? Навіщо? В світі так багато паскудства. Я часто думаю, що література покликана саме зображати світ і людей кращими ніж вони є насправді, щоб подарувати нам сенс і радість буття... Але не писати про це - цього вже я не можу. Занадто довго це я носив у собі, носив цю зневіру в людину. А в людину, насправді, треба вірити...

Я дуже часто сумніваюсь і не бачу сенсу у тому, що я пишу... Чи зробить, хоч когось хто прочитає це, моя писанина кращим? Добрішим? Чистішим? Не знаю... Часто згадую все пережите і думаю - а чи не було все це дарма? Ні, напевно все таки не дарма...

Так, сто разів правий той, хто скаже, що «дідівщина» і всі армійські маразми створені не совітами і не «радянською» системою. Що «совок» тут ні до чого. Все це, ця природжена жорстокість закладена десь в глибинах ества людини. І форма та зброя, що людина тримає в руках тільки звільнює це зло. І жахливі, нестерпні умови життя тільки посилюють це, перетворюють людину на звіра. Я колись чув від одної інтелігентної і дуже розумної людини, яку

щиро поважав (до цього як почув цю фразу, звісно), яка сказала, виправдовуючи звірства армії яку вважала своєю, рідною – мовляв, «на війні звіріють всі», тому нічому дивуватись. Ні не всі! Не всі!!!

В радянському варіанті вся ця дідівщина і всі ці маразми було особливо потворні і жахливі... Я, звісно, не можу судити про інші армії, наприклад, про французький «іноземний легіон», хоча в мене є знайомі які там служили. Але я там не служив. Я не пережив тої атмосфери, а значить і судити не маю права. Але все таки – жорстокість там мала хоч якийсь зміст, хоч якусь логіку – тут же – повне безглуздя, повний абсурд. І люди – живі люди приносились в жертву цьому абсурду... І про них забути? Я до сих пір пам'ятаю обличчя, очі і слова цих людей ніби це було вчора...

Примітки:

[...] – приблизний переклад фрази.

ПММ – паливно-мастильні матеріали.

ЗЗМУ – захист від зброї масового ураження.

КДБ (КГБ) – комітет державної безпеки – таємна поліція у Радянському Союзі.

НЗ – недоторканий запас.

ОЗК – так називають такий собі гумовий костюм для захисту від хімічної зброї та радіації. Бігти у ньому багатокілометровий крос – це пекло.

АКМ – автомат Калашнікова модернізований – зброя в радянській армії (і не тільки).

(Написано на основі реальних подій 1983-1985 років)

ПЕТРОГЛІФИ

(Збірник есеїв)

Про знаки намальовані на камені (Спроба передмови)

*«Машина – переможець людини,
їй потрібен раб для витирання поту...»*

(М. Волошин)

Блукаючи дикими горами, я інколи натрапляв на величезні камені, на яких були або намальовані мінеральними фарбами, або вибиті кременем знаки і малюнки – людей та тварин. Це написи звернені до нащадків – себто, до нас. Вони були нанесені на дикі гірські брили багато тисячоліть тому. Люди, що малювали їх відрізнялись від нас своїм світоглядом та способом життя. Але суть тих чоловіків і жінок була та сама, що й нас – вони мріяли, кохалися, співали пісні, думали і розмовляли. І знали, що в цих горах будуть колись блукати їх нащадки і прочитають ці послання у вічність. Сенс і зміст одних знаків втратився і ми можемо лише здогадуватись про значення хрестиків і більш складніших абстрактних фігур. Зміст інших знаків начебто очевидний – олені, мисливці, мамонти, змії. Але насправді, це не просто малюнки. Це послання сакрального змісту, це літературні твори доби неоліту чи навіть більш давніх епох. І ці значки і малюнки це літери та ієрогліфи забутого нами алфавіту. І прочитати і зрозуміти цей епос можливо. Треба лише стати хоча б на хвилику людиною тої доби. Треба три доби поспіль гнати пораненого оленя через бурелом, потім добити його списом на вершині гори серед дрімучого лісу у жорстокому

поєдинку, цілу ніч опісля гонитви відбиватись від зграї голодних вовків захищаючи себе і свою здобич, потім розпалити вогнище кременем з сирого хмизу усвідомлюючи, що від цього багаття залежить твоє життя і потім, скуштувавши підсмаженої на вогні свіжини, дивитися в небо в нескінченну чорноту між вуглинками зір і на ранок вишкрябати на скелі послання нащадкам про богів і людей.

Я часто згадую ці послання, що бачив я кам'яних брилах в горах і здається мені тоді, що все що ми пишемо звичайними прийнятними нині літерами та словами для більшості читачів є такими ж незрозумілими як петрогліфи. Вони не відчули те, що перечили ми, хто пише всі ці слова. Для них це просто набір знаків, в слова вони вкладають зовсім інший зміст, інакші підтексти ховаються для них у безодні між словами. І все наше життя – це пошук розуміючого читача. Переважно марний пошук. Геніїв (і не тільки геніїв, але й пересічних письменників) не розуміли сучасники. У кращому випадку їх розумів хтось із нащадків, і то хибно.

Сучасний постмодерновий світ все більш розвивається по законам дзену – істина передається від серця до серця – позавербально. Люди обмінюються беззмістовними фразами, єдиний зміст який доходить до співбесідника: «Ти хороший». Все інше губиться або спотворюється. Страшно жити в світі який позбавлений мети. Всі живуть не в ім'я чогось (пізнання, пошуку істини, прекрасного чи створення досконалого суспільства), а просто тому, що живуть. За щось чи проти чогось виступають виходячи з концепції мурашника – так, мовляв, краще.

Суспільство все менш цінує індивідуальність, особистість. Зазирати в майбутнє стає сумно. Щось подібне відбувалось в часи Конфуція – цивілізація як тоді так і зараз болісно шукала ідеал після краху традиційних цінностей. Тоді вихід знайшовся у створенні цілісних світоглядних концепцій за які люди тримались як за соломинку у вихорі суспільного буття.

Мене завжди дивувало, що творці найбільш геніальних світоглядів, які визначили свідомість людей на тисячоліття вперед були сучасниками або майже сучасниками: Будда, Махавіра, Конфуцій, Лао Цзи, Сократ... На зламі епох основну заповідь яка дарували людству ці дуже різні мислителі можна назвати одним словом – гуманізм. Чи зуміємо ми на новому зламі епох, напередодні великих потрясінь для всього людства зберегти і понести далі цю заповідь – хто знає...

Всю творчість сумного Діно Буцатті можна підсумувати однією фразою – людина повинна лишатися людиною навіть у нелюдських умовах. У ХХ столітті хворе індустріалізоване суспільство охопили антигуманні ідеї – Ленін, Гітлер, Сталін, Муссоліні, Мао, Пол Пот – всі вони заперечували «абстрактний гуманізм», вважали, що можна принести мільйони людей в жертву утопічним ідеям побудови «досконалого» суспільства, були по суті виразниками однієї людиноненависницької ідеології антигуманізму. Тільки дещо різних варіантів. Нині суспільство знову перебуває на зламі: попереду маячать привиди глобальної екологічної кризи, перенаселення, хронічного дефіциту ресурсів, виснаження біосфери. Умови створюють нове поживне середовище для рецидивів комуно-фашизму. Чи виробило людство імунітет до цих захворювань, чи знову буде крутитися божевільна рулетка

самознищення людства залежить від самих людей. В тому числі і від нас.

Спроба однієї апології

Візантію як історичний феномен прийнято ляяти. Так склалося. Якщо мова заходить про Візантію – байдуже в історичному чи світоглядному контексті будь-який наш автор вважає за потрібне зауважити, що це погано. Воно й не дивно – збройне протистояння слов'ян та «Імперії Ромеїв» тривало віками – щось та мусило в'їстися в нашу кров як зразок світу-антипатії. І, безперечно, заперечувати огидність цього типу держави – візантійської деспотії безглуздо – державний устрій справді був збочений. Але в той же час забуваємо, що вплив візантійської культури – і то позитивний вплив – на Україну був колосальний. Йде мова про культурну та релігійну інвазію. Візантія довгий час була сховищем науки і культури в тогочасного світі – і не тільки в Європі.

Вплив Візантії як естетично-культурного і світоглядного феномену простежується у найрізноманітніших країнах світу (в різній степені, звісно – вплив Візантії на розвиток культури, наприклад, Грузії і Норвегії різний, але він простежується). Причому на Московію цей вплив був значно менший ніж на Україну. Москва запозичала у Візантії переважно ідеологічні концепції. Навіть релігія була і запозичена не безпосередньо і підпала під дуже значну трансформацію в неозорих північних лісах і болотах. Навіть болісні церковні реформи XVII століття в Московії цю трансформацію не виправили. Доводилось в свій час подорожувати по Греції,

Італії, Балканах в пошуках візантійських старожитностей – в першу чергу культових споруд та предметів. І вразило ось що: перша ж думка яка з'явилась від споглядання фресок Равенни і храмів Тессалонік – православ'я – це зовсім не те, що ми думаємо. Точніше не те, що нам підсовували роками в якості сурогату. Грецька церква, а тим паче церква Візантії була носієм абсолютно іншої духовності і релігійних ідей ніж церква в Росії. Я вже мовчу про часи Іоанна Грозного чи старовірів, навіть церковний архітектурний естетизм і містицизм (якщо хочете) останніх століть в Росії є носієм абсолютно інших релігійних переживань. Згадаймо хоча б фрески в візантійському соборі в Монреале – такий образ Христа Пантократора абсолютно чужий російському православ'ю. Більше того – був би неможливий в тій північній стороні. Візантійських постатей які безпосередньо впливали на культуру Росії мізерно мало. Самотнім відлюдником стоїть тут постать Феофана Грека. Але він був не зрозумілий ні його сучасникам в Московії, ні пізнішим поколінням. Його естетичні і релігійні ідеї лежать абсолютно в іншій площині ніж весь подальший розвиток іконопису в Московії.

Зовсім інша ситуація в Україні – тут розвиток архітектури, літератури, естетики, релігійних і світоглядно філософських ідей у X-XII та навіть у XIII століттях відбувався під дуже сильним Візантійським впливом. Найсильніший вплив безумовно мав місце в епохи Македонської династії та Комнінів. Можна тільки уявити собі якби ця культурна інвазія почалось раніше – в епоху Ісаврської династії та іконоборства. Ми б тепер мали зовсім іншу Україну, зовсім інший феномен українства. Звісно, ці впливи були взаємні. Згадаймо хоча б Фому Слов'янина чи «слов'янізацію» Візантії VII століття. Без такого впливу

навіть чи сформувався сам феномен Візантії – утворилась би така собі законсервована пізньоантична римська імперія. Але це інше питання. Україна приймала від Візантії виключно культуру творчі інвазії. Щодо політичних ідей Візантії українське тогочасне суспільство проявило імунітет. Ні деспотична форма правління ні ідеї єдиної в світі християнської імперії тут не приживались – не той народ. Візантія тисячоліття (тисячоліття, панове, тисячоліття!) була для Європи генератором ідей – наукових, культурних, релігійних, була тим сховищем, де зберіглась (нехай частково) античність.

Без Візантії ренесанс був би неможливий. І зараз (та чи зараз?) ми дивились би на руїни античності як на мегаліти Стоунхенджа – як на загадкову незрозумілу цивілізацію. Можливо, без Візантії середньовіччя б і досі тривало. Без Візантії неможливий був би такий феномен як Іслам, що виник як певне відгалуження однієї з ортодоксальних візантійських сект (тільки метаморфізоване серед пустель і піску Часу, естетизований до крайньої межі....)

Чомусь вкорінилася думка, що Візантія була закостенілим зашкарублим постулатом, що не здатний був змінюватись і тому загинув. Це насправді не так. Можливо світогляд і теософія візантійців (пардон, ромеїв) у XII столітті і були такими, але протягом століть у Візантії спостерігалась потужна боротьба філософських ідей, докорінні зміни світоглядів і суспільного устрою. Згадаймо хоча б павліканство чи богумилів. Такого динамізму на заході Європи ми просто не бачимо. Консерватизм скоріше властивий католицизму – ортодоксія в тому вигляді яку ми знаємо, по-суті сформувалась тільки X столітті після віків іконоборства, павліканства і великої кількості «ересей» та

напрямків східної теософії, що виборювали собі «місце під сонцем», а точніше змагались за місце «єдино вірної» теософської доктрини.

Без Візантії був би неможливий не тільки ренесанс, але і західне середньовіччя як ми його зараз розуміємо (з його приматом ліберальних цінностей). Без Максима Сповідника не було Іоана Скотта Еурігени – фундатора західної теософії, а значить не було б і такого своєрідного західного середньовічного світогляду. Романська епоха цілком формувалась під візантійськими впливами, готична – під посередніми як вияв глибокої кризи орієнтальної ортодоксальної теософії. Ми не знаємо Візантії – маємо лише загальні уявлення про історію та устрій. Література Візантії, філософія лишаються для нас якоюсь terra incognita, хоча її здобутками ми користуємося і досі самі того не помічаючи.

Метаморфози Мінотавра

*«Важко мати справу з нікчемними людьми!»
(Конфуцій)*

Джек Лондон сказав колись сакральну фразу, що стала для ХХ століття свого роду прологом: «Я вірю в статевий добір». Майже в той же А. Чехов писав про свою зневіру в статевий добір, про те, що сучасні йому жінки обирають переважно людей нервових на межі патології. І це все було сказано на фоні пануючих у суспільстві ніцшеанських мрій про «нову людину», «нову расу», ба, навіть, про «надлюдину».

Ілюзії химерного і мрійливого ХІХ століття, що досягли апогею в добу модерн в ХХ столітті раптом в щось

виродились – потворне і нікчемне – в совок на одному шматі земної кульки і на тупого есесмана на іншому. Замість надлюдини суспільство витворило споживача котлет і ковбаси, жорстоких солдафонів не здатних мислити. Дивлячись на сучасне людство хочеться волати: «Мрії про досконалу людину померли!»

Ні Джек Лондон, ні Чехов, ні Ніцше не розуміли – та й не могли розуміти, що статевий добір завжди сприяє незвичайним формам, навіть якщо вони несприятливі. Доцільність цього парадоксу зрозуміла – це збільшує поліморфізм популяції, збільшує різноманітність форм, що посилює гнучкість, можливість розвиватись популяції в цілому. Різноманітність необхідна. Життєво необхідна! Одноманітність прирікає на виродження, тупик. Цього вперто не хотіли розуміти «сильні світу сього» протягом всього століття великих ілюзій.

Диктатори різного кольору і гатунку намагались зробити підвладний їм народ одноманітним – сіру масу, що слухняно втілювала б життя їхні маніакальні ідеї. Але марно! Будь-яка популяція має таку предковичну властивість – вона автоматично стає різноманітною. Скільки не винищували людей які «якісь не такі» - по світогляду, мові, звичаям чи ще якимось критеріям, популяції людські знову ставали різноманітними по світогляду, самому відношенню до суті буття. Комунисти і фашисти взагалі вважали, що з народом можна робити будь-що, створювати з нього найхимерніші конструкції нехтуючи біологічною суттю людських популяцій. Можна, мовляв, перевихованням створити досконалу расу слухняних однакових людино-роботів. Як говорив Мао: «Народ – це чистий листок паперу. На ньому можна написати будь-які ієрогліфи.» Оця от система – однаковості,

що доводилась до абсурду ідеями впровадження однакового одягу для всіх, ліквідації сім'ї, створення свого роду спільності сексуальних взаємин були по своїй суті приречені на провал – вони протирічать біологічному естеству людини як виду живих істот, що абсолютно не змінилось за останні 45 тисяч років. Причому «вожді» абсолютно усвідомлювали неможливість загального щастя, яке завжди є короткочасним, майже миттєвим переживанням між періодами незадоволення середовищем чи собою. В цьому і першооснова прогресу як такого. Тому початково висувалася теза: «Комунізм – це тоді, коли всі в однаковій мірі нещасні.» (Пол Пот) Справді, якщо однаково щасливими люди бути нездатні, значить їх треба зробити однаково нещасними! Публічно крім вищезгаданого комуністичного лідера і хіба що Мао цього ніхто не виголошував. Народ треба було годувати казочкою, утопією – інакше хто ж погодиться працювати на таке суспільство? Найзручніше було в такому випадку відсунути загальне недосяжне щастя у якесь невизначене майбутнє (як це було при совітах), або на визначене, до якого виголошуючий цю обіцянку все одно не доживе. Хрущов, як відомо обіцяв побудувати комунізм до 1980 року.

Крайня форма цього маразму була у маоїстських режимах, коли оголошувалось, що досконале суспільство вже створене, народ просто не усвідомлює. І чим убогіше живе при цьому народ, тим легше їм тоді маніпулювати. Якщо щастя вимірюється мисочкою рису чи баланди таке щастя людям легко подарувати. Як казав Мао: «У бідній та відсталій державі легко і просто збудувати комунізм.» Тобто треба довести спочатку країну до повного зубожіння і відсталості, а потім комунізм будувати. Справді, ну хто погодиться на усупільнення своєї власності якщо вона

чогось вартує. Інша справа – усупільнити свою подерту тілогрійку з надією, що нову дадуть. Такий народ легко сприймає абсурдні гасла і бачить у них якусь високу незаперечну істину. «Первинне – це вторинне, вторинне – це первинне.» (Мао Цзе Дун) Ну, до якого ідіотизму треба довести людей, щоб вони подібні гасла вчили на пам'ять і скандували їх хором на мітингах? Маоїзм був був шизофренічний, совок – просто тупий і маразматичний.

Здавалось би їх викинули на смітник, ніхто всерйоз комунізм будувати не збирається, навіть в Китаї комуністичні гасла повторюють як ритуальну фразу – не більше, будуючи типовий капіталізм тільки державний і недемократичний. Та ба – комунізм виштовхали за двері, а він лізе через вікно. Знову дуже багатьом захотілось, щоб думали за них, а вони були лише гвинтиками машини яка котиться невідомо куди. Комунізм не змінився. Його людино-ненависницька суть лишилась тою самою. Якщо знову він запанує у якійсь країні він буде приречений на крах. Тільки це може коштувати життя дуже багатьох людей...

Балада про зламаний барометр

*«...Унав на степ бунтарських тіней кетяг.»
(М. Бажан)*

Схоже, що соціологія (чи то суспільствознавство) як наука дискредитована остаточно – будь-яка наука має право називатися наукою, якщо вона є прогностичною. І ці прогнози не є утопією чи фантазією міфологізованої свідомості. Багато наук (екологія, наприклад) дають прогнози які справджуються. Тут же барометр суспільних

подій зламався. Фукуяма дарма кинув у простір фразу: «Кінець історії». Це в часи суспільного ступору стагнація виглядає як нескінченна в часі стабільність. Як виявилось, історія не просто триває – вона вирує. І її бурхливі сплески не прогнозовані.

Соціуми і етноси які виглядали законсервованими раптом вибухають, площі вічно сплячих міст розніжених під палючим сонцем раптом перетворюються у бурхливі моря, і юрмище втомлених і заклопотаних людей раптом стають народом готовим на будь-які самопожертви в ім'я Свободи. Своєї Свободи. Події останнього часу в деяких мусульманських країнах які (здавалось би!) мали стійкий вектор до ультраконсервативності і повільно еволюціонували до ренесансу в своєму XV столітті Хіджри абсолютно не очікувано опинились на площі Бастилії, де слово «Іслам» раптом поєдналось зі словом «Свобода». Сталося неймовірне.

Заіржавлений паротяг історії який тільки й умів, що свистіти і випускати пару раптом завівся і полетів вперед на повній швидкості. І марно гукати: «Постій паротяг, не стукайте колеса, кондукторе, натисни сніть на гальма...» Кондуктор перший вистрибнув на ходу ще й в нетверезому стані, стоп-кран зламався ще під час замаху в Сараєво. Здивовані європейці хапаються як за поручні над потоком за думку: «А раптом цей залізний механізм, ця химерія Фултона розвалиться?!»

Вкорінений страх європейського обивателя перед ісламом не лишає в свідомості місця для думки, що іслам буває різним. У чорні часи жахить інквізиції на теренах Європи в мусульманських країнах панувала дивна для того часу терпимість і розквіт наук. Якби світло знань не зберіглося на Близькому Сході середньовіччя в старенькій

матінці Європі – цій країні священних каменів тривало б і досі. Яким буде подальший розвиток подій – не знає ніхто. Револуції бувають різні і можуть по різному закінчуватись. Чи так понуро і похмуро як у нас чи так легко і захмарно як оксамитові у наших слов'янських братів. Події в Карфагені та країні Міцраїм надихають одних і вселяють жах в інших. Народи Великої Пустелі та Чорної Землі вражають сміливістю – сама жорстока оточуюча природа виховала у них зневагу до смерті. До смерті вони ставляться як до чогось неіснуючого.

Прогнози нічого не варті. Одні «політологи» це вже зрозуміли, але роблять вигляд що ні, інші не зрозуміють ніколи. І продовжують робити розумний вираз обличчя при виголошенні комусь вигідних і добре оплачених фраз. Світ вирує, марить свободою, а в Україні епоха Великого Хама. Час безкультур'я, тупості, брехні, торгівлі найсвятішим, летаргічного сну і байдужості. Одні снують новим повстанням, замріяно як колись Іван Багряний виголошують «Ми ще каратимемо хамів Мечем Республіки на лобнім місці, там біля Софії!», інші говорять чи натякають, що це не наша справа – Великого Хама має повалити і повісити за ноги на ліхтарі пролетарська юрба яка його ж і обрала на трон диктатора. А Головний Злодій вважає, що він вкрав все і назавжди. Тутешніх царків нинішні події в країнах пустель нічого, наразі, не навчили. Великий вусатий диктатор Лука думає, що він буде правити вічно, валізу не збирається пакувати і думає, що міцна мотузка якраз підійде для будь-якої шиї – тільки не для його.

А барикади мають таку дивну властивість – вони ростуть як гриби, але не восени, і не після дощу, і не в

четвер. Вони можуть вирости самі собою. Просто так – тому що настала весна.

Зазираючи в майбутнє

*«Нам сниться німа, як каміння земля
І небо сирітське без птиці,
І море без риби і без корабля,
Сухі і порожні очиці...»*

(Арсеній Тарковський)

Вперше я спробував писати прогнози розвитку людського суспільства у 1981 році виходячи з тих знань, уявлень і інформації, що в мене на той час були. Просто було цікаво пофантазувати, що станеться через 10, 20, 30, 50, 70, 100, 130, 150, 200 років. Звісно, в той час я не міг це опублікувати. Пізніше, у 1991 році я відредагував свої прогнози, але ніхто це публікувати не заходив не дивлячись на відсутність цензури – редакторам прогнози видавались занадто песимістичними, сумними і понурими, а це все-таки був час оптимізму. Цікаво, що мої прогнози 1981 року зроблені на 30 років наперед справдилися, хоча дати часто не співпали. Наприклад, я прогнозував, що розпад Радянського Союзу, Югославії, Чехословаччини, крах соціалістичної системи відбудеться у 2001 році. Все відбулось набагато швидше. Послідовність подій часто не співпадала – війни на Кавказі, соціальні та міжнаціональні конфлікти в Закавказзі, Придністров'ї та Середній Азії я прогнозував до розпаду Радянського Союзу, а не після. Але загалом всі прогнозовані події за ці 30 років відбулися, в тому числі спалах міжнародного тероризму, відродження релігій, поразка Радянського Союзу в Афганістані,

економічний крах країн соціалістичної системи. І нічого дивного тут немає – те, що та тодішня система приречена було очевидно багатьом, хто хоч трохи міг аналізувати...

Отже – як мені бачився тоді 2111 рік – тоді це був прогноз на 130 років наперед, зараз всього на 100. Не буду стверджувати, що я абсолютно впевнений у перспективі таких подій – все може відбутися абсолютно інакше, швидше або повільніше. Одне якесь несподіване відкриття одного вченого може докорінним чином змінити хід історії. Та й у розвитку подій можливі варіанти. Скажемо так – це один із варіантів – не найгірший, але і не найкращий...

2111 рік. Прошло всього 100 років, але світ змінився докорінно. Змінились навіть обриси материків. У результаті тепличного ефекту атмосфери повністю розтанули полярні льодовики Гренландії та Антарктиди – рівень світового океану піднявся на 70 метрів. Багато країн та регіонів затоплені океаном – такі як Флорида, Нідерланди, Північна Німеччина, Амазонія, Західний Сибір і багато інших нинішніх рівнинних територій суші стали дном морським. Під водою опинились такі міста як Гамбург, Венеція, Петербург, Шанхай, Нью-Йорк, Херсон, Севастопіль і багато, багато інших. Каспійське море з'єдналось зі світовим океаном, Скандинавія стала островом.

Протягом XXI століття танення льодовиків спочатку носило поступовий характер, Океан піднімався всього на кілька сантиметрів щороку, але потім цей процес набув характеру ланцюгової реакції. Чим більше тануло вічної мерзлоти, тим більше в атмосферу виділялось парникових газів, чим більше тануло льодовиків, тим більше нагрівалась поверхня суші і Океану – льодовики почали танути катастрофічно, рівень Океану почав підніматися

швидко – спочатку на кілька метрів щороку, потім на десятки метрів щороку.

Протидіяти цьому процесу людство вже не могло – одночасно з цим почалась не просто енергетична криза – енергетична катастрофа. Альтернативні джерела енергії задовольняли не більше 10 % потреб людства. Нафту і газ добували у все більш зростаючих об'ємах, як тільки вичерпувалось одне родовище більш інтенсивно починали експлуатувати інші. Сподівались, що скоро будуть знайдені нові джерела енергії – анігіляція, антигравітація, керований термоядерний синтез, але марно. Технологічний прорив в енергетиці не відбувся.

І раптом нафта і газ закінчились. Це був колапс світової економіки – транспорт, виробництво зупинились. Були ще запаси вугілля, але для добування їх потрібно було робота механізмів, машин, транспорту, а вони зупинились. Припинилось виробництво електроенергії, міста занурилися в темряву, припинився зв'язок. Зупинилось виробництво не тільки промислових товарів, але і продуктів харчування – процес деградації ґрунту в результаті застосування пестицидів та кислотних дощів набув необоротного характеру. Ґрунт ще зберігав подекуди якусь родючість штучно – за рахунок внесення хімічно синтезованих добрив, але виробництво добрив зупинилось.

Населення планети на 2090 рік становило 12 мільярдів чоловік – більше біосфера просто не витримувала, починались процеси деградації біосфери в тому числі внаслідок перенаселення. При цьому з 12 мільярдів 8 жило на грані голоду. В результаті підняття рівню світового Океану і затоплення величезних територій мільярди людей змушені були зриватися з місць проживання і мігрувати. І

стримати їх не могли уже ніякі державні кордони, ніякі кулі, ніяка зброя – люди помирали від голоду, їм було все одно.

Держави все таки якось спробували впорядкувати цей процес – доки вистачало резервних запасів пального для військової техніки – але вони швидко закінчились. Світ занурився в хаос, анархію. Уряди різних країн спробували сховатись і перечекати лихоліття у бункерах, але більшість цих бункерів були знайдені і розгромлені божеволіючи ми юрбами.

Гостро не вистачало не тільки продуктів харчування, але і питної води – дефіцит води відчувався давно. У результаті підвищення температури ріки і озера висихали. Обмілілі ріки несли величезну кількість відходів виробництва та стоків – промислових і побутових – вода в них була не придатна для пиття. Питну воду добували в результаті роботи складних і енергомістських виробництв, але після колапсу економіки вироблення чистої води припинилось. Маса людей ринулись з міст в пошуках питної води, їжі та землі яке ще зберегла родючість. Серед цих мігруючих мільярдів почався голод, епідемії як давно відомих людству захворювань – чуми, холери так і нових раніше не знаних – віруси і бактерії еволюціонують швидше ніж це можна було уявити. Поширився канібалізм, конфлікти і збройні сутички за джерела води і склади з продуктами харчування.

За лічені роки в результаті цих процесів людство майже повністю вимерло – з 12 мільярдів лишилося на всій планеті менше двох мільйонів людей, які були розкидані по невеликих замкнутих оазах, де ще лишалися джерела питної води та відносно родюча земля.

Клімат на Землі змінився незворотно. Тепер, у 2111 році клімат Землі нагадує клімат верхнього палеозою.

Внутрішні області континентів являють собою пустелі – піщані, кам'янисті та солончаки, де панує жаркий і сухий клімат. Рослинність повністю відсутня. Тільки подекуди зустрічаються сухі колючі чагарники. У більш вологих місцях пустеля переходила в сухі степи та напівпустелі. Ліси давно вирубані (це теж внесло свою лепту у зміну клімату), рештки лісів донищили посухи та лісові пожежі. Фауна суцільно майже повністю вимерла – збереглися тільки деякі види комах, плазунів, птахів, гризунів. Із ссавців ще подекуди зустрічаються здичавілі верблюди та антилопи. Серед пустелі височать кинуті людьми напівзруйновані міста-привиди. Далі на північ - холодні пустелі з сильними перепадами температури – від мінус 50 до плюс 50. На узбережжі морів та океанів клімат став жарким та надмірно вологим – з океану приходять нескінченні дощі, що виливаються на узбережжях змиваючи в море залишки ґрунту. Температура Океану підвищилась – отримавши надлишок енергії Океан став віддавати її у вигляді потужних небачених досі ураганів, які стали частим явищем. В результаті підвищення температури Океану знизилась концентрація кисню розчиненого в морській воді – для багатьох видів водних мешканців це стало катастрофою – вони вимерли. Рибні запаси Океану і так були підірвані надмірним виловом, тепер же екосистема Океану змінилась докорінно – пануючими формами стали ракоподібні, медузи та молюски. Біосфера досить сильно деградувала, але зберіглась за рахунок бактерій, мікроскопічних водоростей, що продовжували продукувати кисень.

Частими стали руйнівні землетруси – внаслідок звільнення від льодовикових щитів Гренландія та

Антарктида почали підніматися і це провокує землетруси і активізацію вулканів по всій земній кулі.

Ведення сільського господарства практично всюди стало неможливим за виключенням невеликих окремих оаз, де живуть люди повернувшись до стадії неоліту. Невеликі громади людей вирощують окремі невибагливі овочі та зернові. Убогого врожаю ледве вистачає щоб не померти з голоду. Сільськогосподарських тварин лишилося дуже мало, але люди пробують налагодити скотарство. На узбережжі морів жити небезпечно, але там теж живуть подекуди невеликі ізольовані громади, які ловлять ракоподібних, медуз та моллюсків – риби дуже мало і рибні запаси відновлюються поступово. Продуктів харчування гостро не вистачає – постійна загроза голоду. Тому в оазах розподілу на професії немає – єдина існуюча професія скотар-землероб. І тільки за сумісництвом люди мають додаткову професію – шаман, рибалка, воїн, гончар, повія. Шамани є одночасно старійшинами, лікарями та священиками якихось дивних містичних культів, що замінили забуті давні релігії. Ще одна професія за сумісництвом – здобувач речей. Періодично через пустелі відправляються групи людей до кинутих міст – за металом з якого роблять сокири, ножі, наконечники для списів і стріл. Ще в містах шукають тканини для одягу та паливо – папір, пластик. Іноді знаходять досить дивні речі про призначення яких люди вже забули. Середній час життя людей не перевищує 20 років – дуже висока дитяча смертність та смертність від різних інфекційних захворювань. Тканина цінується – погода постійно приносить сюрпризи – тіло треба якось захищати. Шматки матерії використовують замість грошей – як засіб обміну. Ходять легенди про казкові руїни фабрик серед пустелі

заповнені згортками різних тканин. Але в пустелю люди далеко не заходять, так само як і спроби робити човни-вітрильники обмежені – Океан занадто неспокійний. Тому люди з оаз нічого не знають про існування інших оаз. Інколи оази розташовані недалеко – тоді між громадами періодично виникають конфлікти – навіть війни з застосуванням луків, стріл, списів. Майже в усіх оазах пануючими мовами є китайська, хінді, бенгалі та арабська. Лише в деяких оазах Америки збереглись окремі громади з англійською, іспанською та португальською мовами. Писемність забута. Лише окремі шамани вважають себе носіями якихось таємних знань – бережуть книги зміст яких не розуміють. Державного устрою як такого в оазах немає. Панує анархія. Замість законів – кровна помста. В деяких оазах періодично виникають диктатури шаманів, які в результаті змов і мікроеволюцій замінюються стихійними первісними демократіями. Але починають формуватися звичаї і з зіпсованих говірок та суржиків в різних ізольованих громадах починають формуватися різні нові мови.

Взагалі, найстрашніше для людства вже позаду – велике вимирання вже відбулося, людство як таке вижило, в біосфері є місце для цього біологічного виду. Біосфера потрохи, потрохи відроджується після пережитої екологічної катастрофи. Все більшу площу на материках займають чагарники, які закріплюють піски, в океанах виникають нові види гідробіонтів, а на суші нові види плазунів, птахів, комах та гризунів. Але люди про це не знають та й не можуть знати. У них попереду ще століття деградації, а потім повільний, повільний розвиток зі стану дикості до нової цивілізації....

Хлопець Великої Порожнечі

*«...І ранок як гербарій: в ньому бачу
Для снів моїх суцвіття і листки.»*

(Р. М. Рільке)

Я вам розкажу про долю одного хлопця, що носив імення Юрій Гагарін і осягнув Велику Порожнечу. Він народився в глушині краю, який колись називався Біла Русь.

Його батько Олексій змолоду займався хліборобством і теслярством за прикладом великих мудреців давнини. Місцевий грамотій Пустоделов Іван, що був на посаді земського вчителя навчив хлопчика Олексія ще в дитинстві розрізняти знаки на папері і бачити в словах зміст. Що штовхнуло місцевого носія істини до такого вчинку – невідомо, можливо він вважав, що таким чином наближас настання досконалого суспільства.

Сам він був міщанином (з різночинців), випускником Санкт-Петербуржського університету, ще й до того по своєму душевному складу був по вислову його вчителя Розенберга «мандрівником на схід», і тому в його валізі було чимало брошурок по буддизму, яким він захоплювався одночасно з марксизмом.

Одну таку брошурку вдалось поцупити хлопчику Олексію - батькові нашого героя. Вчитель це помітив і насварив, але зрештою, подарував і вчинок, і саму книжечку з думкою «Се, певно, доля!»

О, якби знаття! О, якби він знав до чого це приведе! Але він про це не довідався – повчителював ще трохи у сільській школі і помер від сухот лишивши по собі слід на Землі і дивного учня – сільського хлопчика який захопився буддизмом. Олексій так і прожив всеньке своє життя у селі Клушино приховуючи це своє дивне для земляків

орієнтальне вподобання від усіх – як щось таємне, сакральне, передане вчителем. Проте збереглося кілька листків з його «таємного зошита», де він записував свої вірші і думки і який ховав на горищі серед різного господарського непотребу. Уривки, я сподіваюсь, будуть читачам цікаві:

* * *

На сінокосі
Вітер колихає траву
Холодна роса...

* * *

Над селом моїм
Сумом переповнений
Блідий місяць.

Відкрився Олексій тільки своєму сину Юрію якого хотів назвати Юе Ту на честь китайського міфологічного персонажу, але зашифрував своє бажання у вигляді християнського символу боротьби зі злом. Нашого героя буддизм не просто захопив – ідея злитися з Великою Порожнечею перетворилась для нього в сенс життя. Думка про те, що десь там, за межами Землі і світу людей є Велика Порожнеча – перщопочаток всього суцього настільки захопила його, що він вирішив будь-що побачити її, торкнутись її темної суті.

І ці думки юного Юрія лягли не на порожній ґрунт. Ще коли він був немовлятком мати співала йому давню пісню місцевою говіркою (нині зовсім забутою) колискову – давню народну пісню про Велику Порожнечу:

.... Пустэча ў хаце маёй
Толькі свечка гоніць цемру...

Саме тоді, коли Юрій розпочав навчання у світській школі сталася страшна подія – люди масово почали вбивати один одного пояснюючи свої вчинки якимись абстрактними поняттями. Для Юрія це було настільки дивним і незрозумілим, що він остаточно утвердився в думці про марнотність людського суспільства і потайки перечитував уже потріпану і заяложену брошуру про буддизм. Але всьому настає кінець – навіть великому самознищенню людства. І Юрій знову почав вивчати світські науки і ремесло металообробки не полишаючи мрію побачити Велику Порожнечу. У металі Юрія захоплювала метафізична суть цієї стихії: метал постійно змінює свою форму стаючи то мечем, то оралом і в той же час завжди лишається собою – металом. Юрій змінював форму металу і думав: «А може і людина ось так само перетворюється або зливається з Великою Порожнечею і в той же час лишається собою, повертаючись до початкового, до своєї істинної суті...»

Ця мрія – мрія злитися з Великою Порожнечею, знайти свою істинну суть привела його до людей, що конструювали різні пристрої для польотів в небо. Йому дозволили керувати літаючим пристроєм.

Він летів над світом людей і думав – он вони - там далеко, марнотні думки і світ затьмарення, далеко внизу, але навколо Повітря - стихія, Великої порожнечі я не бачу, вона десь там, недосяжна...

Його змусили піти до війська, де його знову посади на літальні пристрої – схоже бажання втілювалось. Якраз в той час в суспільстві тодішньому виникла ідея – відправити

людину в Велику Порожнечу. І Юрій зрозумів, що це його шанс. Зголосившись волонтером у загін порожнечників навіть не відав, що пощастить саме йому. В ім'я втілення своєї мрії він навіть вступив до таємної масонської ложі «Молот і серп», сподіваючись на допомогу від впливових в тодішньому суспільстві магістрів тієї химерної ложі, хоча він був дуже далекий від квазіхристиянських (точніше псевдо християнських) ідей перетворення суспільства, що намагалась втілити ця ложа. Та допомогло йому не це - серед тодішніх конструкторів літальних пристроїв були відомі містики і окультисти, які відчували його думки... Зокрема серед тодішніх конструкторів був відомий містик, магістр таємного католицького ордену Розенкрейцерів інженер самоучка К. з Житомира. Він зрозумів юрія без слів.

Юрія посадили у металеву коробку. Назвали цю коробку корабель «Схід». Спочатку хотіли назвати «Мандрівник на схід», потім – «Світло зі сходу», «Погляд на Схід», «Прочанин зі Сходу»... Але вирішили назвати просто «Схід» розуміючи, що цим коротким словом все сказано, і хто здатний – той зрозуміє. Під коробкою загорілось велике полум'я, Юрій зрозумів, що мрія його збувається і пережив стан просвітлення – саторі. Він хотів гукнути «Шлях у нірвану!» але в останню мить передумав і гукнув «Поїхали!» розуміючи, що його шлях не універсальний. Він летів над світом людей, над кулькою, що зависла серед Нескінченного Ніщо і до якої чіпляється перелякане невідомістю людство і думав, що Велика Порожнеча – ось же вона, поруч – так і лишилася для нього недосяжною. Між ним і Великою Порожнечею була стіна корабля, повітря, його тіло, що стало в'язницею для Атмана і що шлях до Великої Прожнечі треба шукати в собі, в

глибинах свого «я», а не в фізичному світі - цьому тимчасовому та ілюзорному сукупченні дхарм.

Металева кулька в якій він летів впала на землю попередньо розгорнувши великий шмат тканини над собою. Далі були якісь дивні події – всі навколо раділи, він теж мусив зображати радість, його возили по різних країнах світу, він говорив юрбі беззмістовні слова і думав тільки про одне – про Порожнечу. В нього закохувались жінки, боготворила юрба, тиснули руку сильні світу сього, божевільні проголошували себе ним... Тільки Юрію все це було байдуже, все це було дивним і далеким. Велика порожнеча лишалась все такою ж далекою... Він відчував себе артистом у великій безглуздій виставі, згадував роки в Саратівському льотному училищі, де серед курсантів ходила по руках потріпана «Праджняпарамітасутра» переписана від руки, згадував свої вірші тих років більшість яких була втрачена (деякі з них зберіг лейтенант ВВС Просветльонов В. І.):

* * *

Східний вітерець
Ледве хвилює траву.
Черевики на ногах.

* * *

Гублять слова
Люди на землі втомленій.
Запах бензину.

Згадував і відчував, що Велика Порожнеча стає все більш далекою... Знову почавши літати в повітрі він раптом зустрів свого однодумця – їм навіть не потрібно було ні про

що говорити, зрозуміли один одного без слів кинувши в простір кілька ключових фраз. Зрозуміли, що вони хочуть одного і того ж. Про все домовившись вони сіли в один літак, направили його в небо, а потім раптово кинули його в обійми землі. Останнє, що побачив Юрій перед стрибком у нирвану були берези. «Шкода, що це не квітучі сакури!» - встиг подумати він...

Невідомі вірші Юрія Гагаріна

Мало кому відомо, що Юрій Гагарін писав вірші, зокрема у 1951-1959 роках під час навчання у Саратовському індустріальному технікумі та Оренбурзькому першому військовому авіаційному училищі. Більшість віршів були потім втрачені назавжди. Крім того, Юрій Гагарін приховував свою творчість і своє захоплення буддизмом – в ті роки подібне далеко не віталось, особливо у військовому середовищі і могло суттєво нашкодити кар'єрі і здійсненню його заповітної мрії – польоту в космос. Окремі листки із записної книжки курсанта Ю. О. Гагаріна зберіг його однокурсник – колишній лейтенант ВПС Радянського Союзу Просветльонов В. І. (1932 – 1999). Але ці записи він зберігав у таємниці. Мені він дозволив зробити рукописні копії цих віршів в березні 1984 року при умові, що я навіть не спробую їх опублікувати до 2011 року – час 50-ти річчя першого космічного польоту. Вважаю можливим і необхідним донести їх до читача з надією, що ці твори будуть цікаві як історикам космонавтики так і широким

колам любителів поезії. Це перша спроба перекласти вірші
Юрія Гагаріна українською мовою.

* * *

Східний вітер
Ледь гойдає траву.
Черевики на ногах.

* * *

Гублять слова
Люди в країні втоми.
Запах бензину.

* * *

Бетон і повітря.
Зі світу важкості
Хочеться злетіти!

* * *

Одягнув рукавиці.
Звуки слів, шум моторів.
Де ти, порожнеча?

* * *

Закрив кабіну.
Вузкий мій світ. Прилади.
Час летіти...

* * *

Дивлюсь на хмари.
Сумна ця весна

На летовищі...

* * *

Новий однострій
Перетвориться в попіл
Де, на якій землі?

Переклад та передмова Сіренка А. Г.

Великий пересмішник

*«...Є музика, яка містить в собі атоми нашого буття.»
(Осип Мандельштам)*

Письменника Носова Миколу Миколайовича (1908 – 1976) сприймають виключно як письменника дитячого. Причому розглядають його прозу в площині тільки російської літератури. Хоча народився він в Києві і виріс в Ірпені. І свою знамениту епопею про Незнайку почав писати для журналу «Барвінок» українською. І його твори сприймають лише як казочки для дітей – не більше. Певно, деяким майстрам слова не щастить – їх так і не встигають зрозуміти сучасники – нажаль, чи то на щастя для них. Було б, наприклад, дивно, якби Джонатана Свіфта сприймали б як автора казок для дітей, не більше. Сучасники прекрасно розуміли, що його «Гуллівер» написаний для дорослих, як їдка сатира на тогочасне суспільство – глибока і нещадна. Сатиру Носова у його «дитячих» творах вперто не бачили. Я маю на увазі неперевершену, безсмертну трилогію про Незнайку. Для багатьох дітей – і для мене в дитинстві в тому числі, це улюблена книжка.

Це захоплюючий світ створений фантазією майстра в якому цікаво і кумедно жити. Але не тільки. Варто подивитися на ці твори уважніше і починаєш дивуватися. Як?! Невже цензура в ті роки могла це пропустити?! Звісно, хрущовська «відлига», придирались до кожної фрази не так нищівно і людожерськи, але все-таки...

Ну де, в якому творі совітської літератури – цього цементного моноліту «соцреалізму», ви ще можете знайти таку сатиру, сарказм і навіть знущання над типажем епохи – радянським міліціонером? Персонаж Свистулькін викликає просто-таки гомеричний сміх. Це просто ідіот у формі. Арештовує підозрілих тільки для того, щоб прочитати їм мораль, випадково повертаючись додому потрапляє в чужу квартиру і сприймає її як свою. Його, будять, пояснюють, він, звичайно, йде одягаючи чужу куртку з чужими документами водія Бублика. І тут перестає розуміти хто він – міліціонер Свистулькін чи водій Бублик як написано в документі. Починається в нього роздвоєння особистості – адже в радянському суспільстві все вирішує папірець: написано Бублик – значить ти Бублик! І потрапляє він до психлікарні будучи переконаним, що він це не він... Ну, хто б ще насмілювався в кінці 50-тих так над системою посміятися, навіть у формі дитячої казки!

Перша частина трилогії – «Пригоди Незнайки та його друзів» - це пародія на тогочасне «радянське» суспільство. Не просто пародія – зла сатира. Кожен персонаж – карикатура на певний типаж сучасника. Безтолковий лікар, який лікує всі хвороби виключно касторкою і зеленкою – бо інших методів не знає. Але вважає себе правомочним диктувати кожному його спосіб життя. Бездарний поет, який пише графоманську нісенітницю і всі оточуючі вважають його генієм пера і затамувавши подих слухають

заримовану тарабарщину. Бездарний художник який малює за його ж словами «халтуру» по трафаретам, але вважає себе «богемою» і веде відповідний спосіб життя. Ненажери, які бачать сенс життя у поглинанні «делікатесів» - пончиків і сиропу (про інші вони просто не чули). Механіки, які винаходять нікому не потрібні безглузді пристрої (комбінацію магнітофона і пілососа). Інтелігент, який живе в своєму замкненому світі, який нікому не зрозумілий і викликає тільки сміх оточуючих. Письменник, що вишукує теми для романів підслуховуючи чужі розмови. І всі про це знають, що він підсовує в квартири «жучки», але продовжують вважати його шанованим письменником, хоча жодної книги він так і не написав... Як це все схоже на атмосферу певного часу! Того самого часу, коли повітря таке важке і задушливе, що хоч ножем ріж... І всі ці персонажі замикає наш головний герой – абсолютний невіглас і нездара, який, проте, впевнений, що сучасники його просто не розуміють і який жадає одного – бути головним, всім керувати, бути самим-самим... І волею випадку йому це вдається – шантажуючи товаришів по нещастю, яких – абсолютно здорових насильно утримують в лікарні з незрозумілих причин (точніше для наукової роботи місцевого «доктора» - чергового нездари), він переконує їх заявити, що він їх керівник і великий авторитет в усьому. Ставши каліфом на годину (чи то секретарем парткому на годину) він дає абсолютно безглузді вказівки (які, на щастя, ніхто не виконує), всюди демонструє свою необхідність, важливість і незамінність, не розуміючи наскільки він смішний на цій «посаді». І коли настає розвінчання псевдовченого і лжелідера, настає трагедія – трагедія «людини без кабінету», начальника, який перестав ним бути, вічно колишнього.

Безтолкове суспільство живе тільки за рахунок мініатюрних розмірів його членів – природа дарує гігантські в порівнянні з розмірами мешканців плоди. Інакше все точно пішло б в тар-тарари...

Наш герой потрапляє в країну, де проблеми взаємовідносин статей і непорозуміння між особинами різних статей зайшли настільки далеко, що вони живуть окремо – в різних містах окремими «гомосексуальними» громадами. Зображення цих громад – це ще й їдка сатира на жіночу та чоловічу психології. Поведінка мешканців цих «жіночих» та «чоловічих» міст гротескна, абсурдна, позбавлена сенсу і змісту. Люди самі вигадують собі проблеми і створюють химерні фантоми яких самі ж бояться. Хтось вигадує, що в сусідньому місті завівся дракон – і всі цьому одразу вірять. Ну, як же не повірити, якщо всі так кажуть!

Це не персонажі – це карикатури на людей. Написані з натури...

Я досі не розумію, як це не помітила цензура!

Але після виходу книги автору було замало посміятися над тогочасним суспільством. Автору захотілось посміятись не більше не менше як над майбутнім – над комунізмом. У той час всі вірили, що комунізм не за горами, навколо висіли гасла «Нинішнє покоління буде жити при комунізмі!», Хрущов обіцяв, що у 1980 році настане перша фаза комунізму. І ось автор зобразив пародію на цей очікуваний досконалий суспільний устрій. Ще й назвав: «Незнайка в Сонячному місті». Явно натякаючи на комуністичну утопію Томази Кампанелли «Місто Сонця». Прямі паралелі! Читаєш і дивиєшся – комунізм якийсь тут дивний. Люди живуть і не знають для чого. Мета втрачена. Техніку вигадують все більш і більш химерну – невідомо

для чого. Будинки, які крутяться, машини, що замість коліс мають спіралі та інша нісенітниця. І тут раптом просто недопустима крамола! Виявляється при комунізмі теж будуть злочинці! Вони будуть чинити злочини просто так – бо їм це подобається. Схильність до злочинів виявляється вроджена, і ніяк її не виправиш. Та в ті часи про це і говорити ніхто б не посмів. В ті часи і генетика то була заборонена, бо суперечила марксистсько-ленінській ідеї перевиховання. Як Носов насмілювався це написати – не знаю. І хоча закінчується все повним хепі-ендом: міліціонера Свистулькіна випускають із психлікарні, бо він нарешті само ідентифікується, злочинців садять за ґрати, у бовдура Незнайка відбирають чарівну паличку, але лишається слід – це комуністичне суспільство смішне і безглузде.

Та автору і цього видалось замало! Посміявшись над своїм суспільством Носов вирішив посміятися і над західним суспільством. Геній сатири пише завершення трилогії – «Незнайка на Місяці». Тут уже автору можна було не критися і не боятися цензури, і він нищівно сміється над індустрією розваг, бізнесом, біржею, поліцією, безробіттям, монополіями, західним правосуддям, парламентом, психологією буржуа, фільмами жахів. Але раптом – автор починає сміятися над профспілками та революцією! Революція в цьому світі «коротульок» смішна. Хоча зачаровує своєю гуманістичністю – таких гуманних і добрих революцій просто не буває. І все якось казково і смішно – революцію привозять інопланетяни і викликає якийсь бовдур з акціями. І результати революції на тогочасні совіти ну зовсім не схожі – ніякої тобі держави в результаті. Анархія та й годі. Така собі ідеалістична анархія – все організовується само собою.

Завершує трилогію майстер ностальгічно – всі ці химери часу і простору ніщо. Важливий для людини лише шмат рідної землі, де є сонце і небо, трава і квіти. Все інше – пусте. І комунізм теж.

Асистент Морока

« - Ти навіщо тут ходиш і існуєш? ...

- Я тут не існую... Я тільки думаю тут.»

(А. Платонов «Котлован»)

Майбутній асистент кафедри фітопатології Анатолій Морока народився 28 лютого 1982 року у селі Вишнів Рогатинського району Івано-Франківської області. Але в Великій нотаріальній книзі села помилково записали, що народився він 31 лютого. Внаслідок цієї фатальної помилки Анатолій щороку, а в високосні роки особливо, з тугою дивився на календар і чекав, коли нарешті прийде його «Великий Справжній День». Хоча він розумів, що 31 лютого не існує, що це ірраціональна точка часу, але в глибині душі... А раптом щось зміниться в небесах і всі усвідомлять необхідність поправки календаря в лютому з'являться додаткові кілька днів...

Коли він народився на околиці села тричі прокричала чорна сова, а рудий кіт сказав чітко і зрозуміло людською мовою: «Потойбічні квіти гублять пелюстки свої». Місцеві ворожбити та відуні довідавшись про це провістили, що рожденний буде неабиякою людиною і судилось йому стати асистентом кафедри фітопатології.

У дитячому садочку він складав пірамідки з кубиків найкраще в групі і вихователька ще тоді помітила у нього ознаки геніальності.

Дитинство він провів у Калуші. Його будинок стояв якраз біля того самого хімічного заводу, що в ті роки ще не мав такої поетичної назви, але регулярно викидав в атмосферу хлор. І коли вуличками Калуша повзла по землі зелена хмарка, люди кричали: «Хлор іде, хлор іде!!!» - начебто у нього були ноги і поспішали зачиняти вікна і двері і накривати дітей мокрими пелюшками. Тому Анатолій Морока дуже скептично ставився до книжок про першу світову війну, а сумні спогади про газову атаку в Іпрі викликали у нього замість жалю їдкий сарказм.

У школі він займався у гуртку «Юний хімік» під керівництвом талановитого педагога Халепи Юрія Петровича. Анатолій зумів самотужки синтезувати нітрогліцерин у домашніх умовах. Кухню все одно треба було ремонтувати. А будинок був у аварійному стані і потребував відселення жителів, тому на нього навіть ніхто не образився.

Вступивши в університет на спеціальність фітопатологія витрачав час не тільки на пошуки відповіді на запитання: «А що ж і хто ці бідолашні дерева псує?» Займався у ансамблі народного танцю «Едельвейс». Особливе захоплення глядачів викликав його сольний танець «Великий лісоруб виходить на стежину з бензопилою».

Мрія стати асистентом не полишала його. Тому після закінчення університету у 2004 році він звиятно вступив до аспірантури. І мрія здійснилася! Після закінчення аспірантури у 2007 році його взяли на пів ставки асистентом.

Проте не мрією єдиною живе людина! Свідомість Анатолія була переповнена романтикою. До далекого і незвіданого прагнула його душа. Сталося так, що випадок

звів його з колегою – ентомологом Квіточкою Аркадієм Платоновичем. Він щороку вирушав у далекі експедиції в Амазонію. Зловлених там екземплярів рідкісних видів метеликів він продавав колекціонерам за досить непогані гроші, що з лихвою окупало всі затрати на експедицію. Заодно відкривав кілька нових для науки видів. Анатолій Морока напросився в чергову ризиковану подорож. Брати його, взагалі то, не дуже хотіли і попереджали, що ніякої гарантії, що він повернеться живим і здоровим немає. В експедиції можна захворіти на малярію чи на якусь неприємну тропічну хворобу або потрапити під кулі наркоторговців чи якихось комуністичних повстанців. Але Анатолію було байдуже – тропіки кликали. І в січні 2008 року він ступив на землю амазонської сельви десь в районі кордону між Бразилією та Перу.

Амазонська сельва виявилась трохи густішою і дикішою ніж затишні ліси Карпат – під час першої ж вилазки в джунглі асистент Морока примудрився заблукати. Колеги по експедиції навіть не пробували його шукати. Лише зітхнули тяжко і пішли ремонтувати генератор струму, що відсирів від нескінченних дощів.

А тим часом Анатолій потрапив в полон до аборигенів-канібалів племені аталанга. Врятувало його тільки те, що шаман цього племені наклав табу на споживання в їжу білих людей ростом вищих ніж довжина молоді анаконди. Він став учнем шамана і навчився подорожувати у паралельний світ - істинну реальність за допомогою курильної трубки і грибів червоного кольору. Перевтілювався у птаха грифа і літав над сельвою Амазонки. З полону його врятувала експедиція Джеральда Гіффінса – відомого англійського етнографа, що якраз вирушив в Амазонію в пошуках маловивчених індіанських

племен. Капітан бразильських ВПС Бартоломео Фігейреду сказав йому, що знає місце, де живе плем'я, що досі не бачило білих людей і не знає, що таке цивілізація і кока-кола. І за скромну винагороду готівкою пообіцяв закинути Джеральда на гелікоптері у їх забуте Богом селище («О, мамма міа, сеньйоре, вони зовсім-зовсім дикі!»). Яке ж було розчарування Джеральда Гіффітса, коли після тижня виснажливих блукань по непролазній сельві він надібав плем'я, що почало у нього клянчити цигарки в обмін на саморобне намисто, а учнем шамана виявився ще й якийсь європеїд – хоч зовсім голий і розмальований бойовими фарбами (червоними і білими смугами), але розмовляючий ламаною англійською! Він його, звісно, врятував і подарував свій старий костюм, що збирався уже викидати за непотрібністю (урочистості з приводу відкриття нового, невідомого науці племені відмінились), але в глибині душі був страшенно на Анатолія злий за те, що той зіпсував дикунську незайманість племені. Але Гіффітс був джентльменом (чому був? Є!) і навіть виду не подав: «Чудово, чудово, містер Морока, ви би мені відрекомендували вашого знайомого шамана, схоже він знає цікаві міфи про потоп і про блідий місяць який проковтнув кайман».

Після повернення у світ цивілізації Анатолій Морока деякий час жив у Ріо-де-Жанейро де заробляв на життя виконанням музичних творів у досить пристойному кабачку «Рояль де Жуан». З того часу у його звичку ввійшло повторення фрази: «Це вам не Ріо-де-Жанейро!» під час приймання заліків у студентів.

З Бразилії на Батьківщину він добирався на пароплаві «Камчадал», що плавав під панамським прапором і командою капітана Хосе Арнольдо Діуша. Корабель

«Камчадал» був старим коритом збудованим у 1959 році. Довгий час він належав Далекосхідному пароплавству (Росія) і був приписаний до порту Магадан. Потім його за безцінь продали громадянину Ямайки Джону Блексону. Потім він потрапив до рук якогось громадянина Домініканської республіки, ім'я якого так і не вдалося встановити. Капітан Хосе Діуш був особою легендарною – мало знайдеться капітанів в наш час на південь від екватора ім'я яких обросло би такою кількістю легенд та анекдотів! Хосе народився в місті Ресіфі (Бразилія) у 1960 році і з дитинства мріяв стати капітаном. В молодості наймався матросом на торгівельні та рибальські кораблі. Потім назбиравши трохи грошей купив капітанську форму і диплом капітана першого рангу. Поїхав в Колумбію і найнявся в компанію «Фрутто-Медельїн». У першому ж плаванні він примудрився потопити корабель завантажений зіпсованими бананами біля берегів Гондурасу. Оскільки корабель (точніше, стара калоша) був застрахований на якусь божевільну суму, то компанія зрозуміла, що капітан Діуш це саме та людина яка їм потрібна.

Під час плавання на кораблі Анатолій Морока познайомився з капітаном Діушем і вечорами часто грав з ним в шахи і слухав запальні уругвайські мелодії. Щоправда, грати з капітаном Діушем в шахи було важко – капітан був великим цінителем хорошого ямайського рому і грати погоджувався тільки на келих рому. І поскільки він постійно програвав доводилось Анатолію регулярно пригощатися ромом за кошти капітана. Крім того капітан мав дурну звичку – не з того ні з сього він зривався і починав репетувати: «Свистати всіх на гору! Підняти вітрила! Травити шкот! Опустити грот і бізань!» Але матроси до цих

дивацтв давно звикли і на цей галас не реагували (ну, які можуть бути вітрила на пароплаві???)

Корабель «Камчадал» потрапив у сильний шторм в районі островів Зеленого мису і потонув. Врятувався тільки Морока Анатолій виключно в результаті того, що він завжди дотримувався правил техніки безпеки і не знімав рятувальний жилет з самого Ріо.

Коли хвилі його викинули на берег місцеві жителі зустріли його з квітами і оркестром і криками: «Слава українським ентомологам!» Його проголосили почесним громадянином острова Сан-Педро і нагородили орденом Лицарів Океану. Президент республіки Кабо-Верде особисто подарував йому велосипед з червоними колесами.

Після повернення в Україну у стіни рідної альма матер, довго сумував за справжньою бразильською кавою і запальними креолками. Мріє організувати в місті Івано-Франківську карнавал такий самий, як у далекій Бразилії. Крім жуків-вусачів досліджує історію середніх віків Південної Європи. Написав великий науковий трактат «Вплив особливостей морфології жуків-вусачів на сакральне мистецтво південної Хорватії XIII століття».

Успішно захистив дисертацію у 2010 році на тему: «Жуки-вусачі темнохвойних пралісів Чорногори». Продовжує наукову роботу у двох лісництвах - одному найбільш безлюдному і дикому та другому найбільш населеному та цивілізованому на території наших бідолашних Карпат. І головне - він ніколи не журиться - завжди зберігає спокій і веселий безтурботний настрій. Пізнає Істину йде прямим шляхом пізнання. Для всіх аспірантів був, є і буде зразком та прикладом.

Добре грає на музичних інструментах - барабані та фортепіано. На міжнародному конкурсі виконавців вальсу

Штрауса на барабані в Ріо-де-Жанейро зайняв почесне 13-те місце.

Прихильник філософії неоплатонізму. Вечорами зачитується творами Плотіна та Сенеки. У вузьких колах галицьких містиків відомі його ще не опубліковані монографії «Філософія розенкрейцерів і містицизм пізнього бароко» та «Сенс молитви Господньої». Хороший друг і гарний співбесідник. Непогано грає в шахи, особливо білими фігурами. Ініціатор створення зоопарку в селі Гриньків Рожнятівського району Івано-Франківської області. Чемпіон Надвірної по тенісу. Хороший сім'янин. Добре розбирається в людях.

Його внесок в різні галузі науки (особливо в парапсихологію, уфологію і теософію) настільки вагомий, що нині склалася окрема наука – морокознавство. Не так давно відбулися захисти двох дисертацій на здобуття вченого звання бакалавр морокознавства у Пирятинському теософічному колеґіумі. Це дисертація Колоплуженка Івана Христофоровича на тему «Теологічні концепції Мороки А. М. і сучасна єгиптологія» та Нечитайла Дмитра Аполінарієвича на тему «Вплив літературної спадщини Мороки А. М. на еволюцію уявлень про ентропію Всесвіту в світогляді колумбійських хіпі».

На батьківщині - в селі Вишнів Анатолію Мороці вирішили поставити пам'ятник і написати великими літерами «Великому вченому вдячні земляки». Кошти на спорудження пам'ятника виділило місцеве товариство фермерів-аматорів та конфуціанська громада міста Галич.

ТІНІ

(Збірник новел)

**Про тіні і не тільки
(спроба передмови)**

*«Ти зрозумій, - ми ні там, ні тут...»
(З. Гініус)*

Про минуле писати важко. Про майбутнє легше. Майбутнє більш ілюзорне, хоча менш ефемерне. Найлегше, звісно, писати про сьогодні. Взагалі, найлегше жити сьогоднішнім днем – усвідомити, що минуле назавжди пройшло і стало тінню, а майбутнє ще не прийшло, тому не більше ніж фата моргана. Але виникає проблема – не встигнеш написати про сьогодні, як воно вже стає минулим. Насправді ніхто не пише про сьогодні – всі пишуть тільки про минуле. Навіть ті, хто фантазують про майбутнє насправді тільки викладають проєкцію подій минулого. Фантазують на тему, що все повториться, тільки в іншій формі.

Мені завжди хотілось писати про сьогодні. Про цю мить, що саме зараз. Але перо мимоволі зісковзується в минулий або майбутній час. Я завжди заздрив таким поетам як Бусон чи Басьо – вони вміли жити сьогодні, в цю мить. Омар Хайям хотів, але не зумів. Всі його вірші – це лише спроба жити сьогодні, але зловісна думка, що ми всі станемо травою і люди минулого стали жменями глини не давала йому спокою. Як і всі про минуле пишу.

Хоча б тому, що минуле наше завжди спотворювали, завжди знаходилась зграя злодіїв, які це минуле крали, спаплюжували, спотворювали і потім підсовували якийсь

пережований совковий сурогат – ось вам ваше минуле, споживайте! Коли забувають про людей, які гідні пам'яті – це боляче. Але коли обливають брудом прекрасних і чистих – це огидно.

У Джойса в його знаменитому «Уліссі» постійно сторінка за сторінкою прокручується одна і та ж думка – людина здатна бути собою тільки в певному етнічному часопросторі. Поза ним людина розчинаючись в потоці елементів свідомости просто стає цим потоком, зникає як особистість. Мене завжди цікавили другорядні поети шевченківської доби. Чомусь побудує думка, що між Котляревським і Шевченком була величезна порожнеча, космічний вакуум у Всесвіті українства. Але це не так. Ми просто мало згадуємо своє минуле.

І тут впливає закономірне питання – чи українська література є єдиним феноменом? Справді, чи література Нестора літописця, Сковороди, Шевченка, Хвильового та Цибулька є тою ж літературою, в тому ж етнічному часопросторі? Сучасна епоха – вихор: все змінюються, навіть те, що віками лишалось незмінним – клімат, психіка людей, взаємини статей. І щоб врятувати спадкоємність словотворення необхідна певна інтегруюча філософія. На кшталт світоглядно-етичної парадигми Конфуція.

Я пробую уявити собі цього бородатого мудреця впорядкованого світу детермінант ритуалу у наших лісостепах і не можу! Така філософія не може стояти на чорноземі, що постійно втікає з під ніг, на землі, яку постійно намагаються вкрати, яку постійно потрібно боронити як не шаблею то пером. Гео Шкурупій колись сказав геніальну фразу, яку ми чи то пропустили чи то недочули: «...Тільки нам відкрито семафори в майбутнє!» І це справді так. Дороги і семафори створюють не для злодіїв,

що промишляють у потягах культури чи хочуть чиясь культуру знищити. Дороги і семафори існують для творців національних культур.

Тільки ми інколи страждаємо на дивний дальтонізм – не розрізняємо червоного та зеленого світла і гавимо слухний час. Так, так, той самий, що «кличе нас». Акутагава Рюноске колись написав фатальну для себе фразу: «я програв». І ця фраза його вбивала, а не страх перед ілюзорною хворобою. Як мінімум двоє геніальних людей в нашій літературі померли по причині спалювання власного роману – Гоголь і Хвильовий. В обох випадках це було ритуальне самогубство – знак протесту проти обставин, що забороняють творити.

І скільки геніальних творів вони могли б ще подарувати людству, якби усвідомили, що література – це завжди протест проти огидної дійсності, завжди бунт і барикада. Фрідріх Ніцше здається усвідомив це («...Я кличу вас не до праці, а до боротьби. Я кличу вас не до миру, а до перемоги.»), але його відірваність від культурного спадку вирвала з-під його ніг ґрунт.

Людина не може довго висіти у невизначеному просторі – божевілля тоді логічний наслідок. Культурний спадок предків – ось чим живе будь-яка література! Гао Ці, певно, це розумів більше ніж будь-який інший китайський поет епохи Мін (хоча китайську літературу без цього постулату взагалі уявити неможливо). Але у нього в цьому усвідомленні домінує тема самотності в просторі культуротворення: «У хащах дрімучих, у прикрій самотині з ким відшукаю я квітку пізньої осені?» Трагедія Гао Ці в тому, що він не бачив серед сучасників творців і не відчував в минулому опори. Батьківщина за якою він так тужив не може існувати тільки сьогодні – навіть якщо вона вічна як

Китай. Вітчизна існує, якщо вона має минуле і це минуле трепетно бережуть. Це розуміли всі хто хотів знищити інший народ – в народі забирали його минуле. Редьярд Кіплінг саме тому є поетом вічності, що відштовхувався від минулого, як від точки відліку. Для нього ці тіні – піктів та «абеткових істин» були цеглинами з яких будується сьогоднішня. На наших очах відійшли в небуття епохи (навіть не одна). І нас знову годують міфами.

Тому – згадуймо. Дивлячись на малюнок галактики на трипільському глечичку я думаю: предки зуміли нам сказати про сокровенне, тільки ми не можемо зрозуміти їх високі істини.

Біла імла

«Ірландіє, прийде твоя весна...»

(П. Шеллі)

Над карпатськими перевалами літала недобра гостя – зима. Світ став білим як сама смерть у гаснучій свідомості старого даоса – білі смереки, білі гори, білі ковдри полонин. Навіть саме небо вицвіло і побіліло. Вітер здіймав хвилями навіть не сніг – якийсь крижаний порошок, що голками колов ще живу шкіру. Повітря перетворилося у білу імлу в якій зникав виднокіл, розчинявся світ, перетворювався у марево. Серед цього білого повітряного місива на перевалі ледве виднілись заповорошені шанці. Дві самотні постаті у шинелях тепер уже неясного крою виднілись біля наполовину занесеного снігом скорострілу. Постаті були заліплені снігом і нагадували більше двох білих привидів – тільки зледенілі кріси та мазепинки говорили, що це січові стрільці. Крім завивання вітру пануючим звуком був гомін

далекої канонади, що поволі стихав – це нагадувало, що тривала Велика війна і почався страшний 1915 рік.

- Здається вщухає, але куди і звідки вони стріляли зрозуміти важко. Проте, і це вже не суттєво. Судячи по всьому я замерзаю – вже не відчуваю своїх рук. Рецептори не реагують. Стає тепло і байдуже. Точніше не тепло – стає ніяк. Не судилось нам полягти від кулі – схоже судилось замерзнути.

- Ну, то рухайся! Ворушись! Бракувало тільки ще одного хреста на цьому перевалі. Та й довбати мерзлу землю мені сьогодні аж ніяк не кортить.

- В мене таке відчуття, що навколишній світ припинив своє існування, і час зупинився, не існує нічого крім цієї білої імли. І ми вже давно перейшли на якийсь зовсім інший рівень буття. Таке відчуття, що світ остаточно втратив глузд, і ми з тобою якісь білі тіні на білому снігу, а значить дві ефемерні ілюзії.

- Ти, я бачу, філософ. Ти що студіював у Відні у цивілі?

- Право. Юриспунденцію.

- Дивно. Я думав літературу або Платона. Схоже Перед святим Петром судилось стояти мені поруч з недовченим адвокатом. Підготуй хоч апологію – одну на двох.

- А ти? Певно «фільольогію»?

- Ні, медицину. І то не у Відні. У Кракові.

- Краю бракує лікарів. А ти, замість того щоб дарувати життя іншим, вирішив померти. І то саме тут.

- А ти зібрався помирати? Я гадав, ти пішов волонтером у легіон щоб боронити і визволяти.

- І ти віриш у свою високу місію? Наше перебування тут – абсурд. Ми лицарі цього абсурду. Як би не склалась війна – наші надії марні. Якщо переможе Австрія, приєднають до володінь ясновельможного цісаря кілька повітів. Можливо,

Волинь. Якщо переможе Росія – українство знищать як таке – остаточно. Під корінь. Не те що слово Україна заборонять – заборонять слово Малоросія. І згадку про нас будуть використовувати як привід для нищення України. Так що омріяна воля то міт, ілюзія, *fata morgana* як написав Коцюбинський. Будда мав рацію – люди живуть в світі ілюзій. Ми – особливо. Ця війна – суцільна бійня. Самознищення людства, як такого і всього, що воно встигло створити – культури, етики, естетики, самого поняття людяности. Ця війна буде тривати без кінця і без краю доки те, що звалось колись Європою не перетвориться в пустелю зорану іржавим залізяччям.

- Тоді, якщо ти такий зневірений, якщо ти такий песиміст – чому ти тут? Чому в лавах стрільців? Чому добровільно пішов учасником цієї бійні? Чому, нарешті, замерзаєш у цих шанцах, а не тікаєш за перевал у Лопушне. Я тебе тримати не буду. Перестрінуть військові скажеш, що посланець по допомогу. Ми лишилися двоє. Інші - в мерзлій землі чекають весни і волі.

- Та тому, що в усіх нас просто немає іншого виходу! Ми маємо або сумирно як вівці піти на заклання, спокійно дивитись, як знищують наш народ і саме наше право на буття або заявити, навіть своєю смертю, що ми як народ жадаємо волі. Крім того знаєш, що я чув від біженців у Мукачєво? Знаєш, що чинить московська влада в окупованому Львові? Людей вантажать у вагони і відправляють до Сибіру за найменшої підозрі у нелояльності, точніше в українстві, а не москвофільстві. І батьків відправляють окремо від дітей які дорогою помирають чи божевільнують. Уявив собі поїзд наповнений мертвими і божевільними дітьми – нашими дітьми. Тому я тут – на перевалі.

- А я вірю. Вірю, що це остання війна. Людство, зазирнувши в оцю безодню самознищення, в ці жахи озвіріння отямиться. Зрозуміє своє призначення на Землі. Спрацює інстинкт самозбереження. Подальші війни стануть немислимі. Імперії виснажаться і розпадуться в прах. На їх місці постануть вільні народи, що самі будуть визначати свою будучину та суспільний лад. Навіть не держави, бо чи потрібна буде держава, цей засіб насильства при досконалому суспільному устрої? Виникне усвідомлення самоцінності людського життя. І буття народів як таких. Самозрозумілим стане те, що кожен народ – найменший – має право самостійно вирішувати свою долю. І в час падіння імперій необхідні будемо ми – зародки національних армій, що zakresлять буття імперій. Через морок цих років я бачу нове буття України.

- Ти ідеаліст і мрійник. Всі майбутні лікарі – мрійники. Недарма їх змушують проголошувати клятву Гіппократа – щоб їх повернути на грішну землю. Я грубий реаліст, як і кожен в сучасній модерновій Європі. Звісно, не матеріаліст – для цього мені слід було б народитися німцем. І реальність яку я спостерігаю – це відсутність моєї тіні. Я вже кілька днів не бачив своєї тіні – через цю клятву білу імлу. Мене переслідує думка, що я взагалі втратив свою тінь. Назавжди. Тільки не треба запитувати мене як давно в мене ці думки – ти це вмієш. Я сам собі нагадую Петера Шлемеля з роману Шаміссо. Тільки він продав свою тінь дияволу, а ми просто загубили в гонитві за примарним. Тіні не люблять бігати за примарним.

- Твій Шаміссо насправді цинік. Людина не така, як він любив її зображати. Він занадто однозначно зрозумів вислів Канта: «Людина по своїй природі зла». Ми не кидаємо тіні на землю тому, що ми на краю. На краю своєї землі. Ми на

перевалі. Он там за кілька кроків на південь Мад'ярщина. Теоретично. Хоч там живуть наші люди, такі ж русини, як ти і я, тільки юридично ця земля мад'ярська. Тому оці кілька кроків – це останній шматок нашої землі. І вона в наших руках. Доки сягають кулі мого скоростріла земля ця моя і вона вільна. Я її звільнив своєю волею. І крок за кроком я пройду цю землю «від Сяну до Дону». Або загину, щоб хтось зумів це зробити.

- Ні, ти не лікар. І лікаря би з тебе не вийшло, навіть якби в Сараєво не знали що таке револьвер. Лікар не може бути конфуціанцем. А ти – саме втілення суспільного обов'язку. Лікар це даос. Лікар у вічних пошуках природного буття та еліксиру молодості. Лікар повинен шукати причину життя, а не пояснювати чому він мусить померти.

- Ти сьогодні понурий, як Вільям Блейк - лишилося лише процитувати: «...в країні моїй ціною жорстокою досвід, трапляється, мають...» Це, певно, хвороба нашого часу – бачити все в понурих кольорах – навіть тоді, коли навколо тільки білий колір – королівство снігу.

- А що? В старі часи в Україні білий колір був кольором жалоби. Це вже потім – червона китайка стала кольором смутку. Чисте і сумне взагалі – близько.

- Тоді, чому ж згідно давніх легенд, саме ведмідь, якого називали Бер, відносив душі людей у потойбіччя. Істота явно не біла, не чиста і не сумна. Ні, не бачили наші забуті предки за межею життя чогось світлого.

- Але вони любили життя і помирили, тому що так велів обов'язок. Правий був Вальтер Скотт співаючи про людей давнини: «Ми з дитинства поріднилися з сурмою бою, провісницею гри та двобою...» Тільки писав він це про кельтів і дивну країну Альбенех. Міг би це написати про Русь. Не помилився б. І я лишаюсь на цій війні і на цьому

перевалі бо інакше не можна. Якщо ми відступимо, москалі захоплять перевал. Вибити їх звідси буде важко. Вони покотяться лавиною в Угорщину. Тоді Австро-Угорщині кінець. А якщо москалі виграють зараз – вони доконають, донищать Русь остаточно. Якщо ні, то вони змушені будуть піти на поступки. А там хто зна... Може ті українці, що в зараз лавах москалів зможуть створити своє військо. І Русь постане із небуття. Розтоптана принижена Русь, що шістсот років була під чужим пануванням нарешті підніметься з колін.

- Тільки не кажи, що двоє людей здатні змінити хід історії. Історія йде вперед по своїх законах, ніхто не здатний змінити її хід. Навіть двоє героїв, що опинились в потрібному місці і в потрібний час. А ми не герої. Ми просто двоє замерзаючих людей. І якщо не прийде підмога в найближчі години нам точно кінець.

- Здається, у нас з'явилась нагода зігритися – принаймні від розжареного кулемета...

Серед білої імли на схилі з'явилися чорні цятки. Це в атаку пішли москалі. Дві зледенілі постаті почали готувати скоростріл до бою. І вони знали – як би не склалися обставини, вони не на крок не відступлять назад. До останнього будуть боронити той останній незайманий шматочок рідної землі, який вони вважали вільним, бо його сягали кулі їхнього скоростріла.

В той же день на Торунський перевал перекинули з Лопушного підмогу – сотню стрільців під командою Горліса. У шанцях на перевалі новоприбулі вояки побачили тільки двох вбитих стрільців. Все було притрушене снігом, крім гарячого кулемета, що парував. Вбиті стрільці припеклися руками мертвою хваткою - один до кулемета,

другий – до скрині з набоями так, що їх неможливо було від них відірвати. Вони вмерли, щоб Україна жила.

Брати

«...люди давно на світі живуть і вже все вигадали.»
(Андрій Платонов)

Настрій у брата Бартоломео був сьогодні чудовий – ще б пак – зранку повітря було свіже, прохолодне і дивно збадьорювало, хмари плели в небі якусь казкову дивину. Хотілося дихати і працювати. Він любив свою роботу. Брат Бартоломео очолював Святий відділ розслідувань єретичної гріховності містечка Сан-Петро. Простіше – місцеву інквізицію. Роботи останнім часом було багато і цей хороший день був не винятком. Брат Бартоломео навмисно не поспішав на службу. Хотілось пройтись тихими ранковими вулицями, слухати звуки своїх кроків, відчувати всім єством свіжість. Іноді йому траплялися люди. В очах їх з'являвся страх ледве вони бачили його високу постать у чорній сутані. Він любив такі погляди навіть відчував цей людський страх на відстані – спиною. Це надихало Бартоломео, дарувало йому відчуття величі і значущості, сенсу власного буття. Прогулюючись він поправляв свою чорну сутану інквізитора – він любив цей одяг, відносився до нього як до жінки – погладжував і розмовляв з ним.

Брати Григорію, Антонію, Пауло були на місці і можна було починати. Він не любив пісні обличчя Антонію і Пауло – свою роботу вони робили механічно, без захвату і шалу. І мало втішало, що вони з усім погоджувались і все підписували. А цей Григорію... Ну хто, хто його прислав в святий трибунал? Ну який з нього інквізитор? Це худе

загострене обличчя, миршава постать. Шмаркач. Молокосос. Єдине на що годиться – протоколи писати.

Привели якусь молоду дівчину років двадцяти. Дочка місцевого виноградаря, що помер від чуми два роки тому. Знає він цих місцевих виноградарів! Серед них була поширена ересь альбігойців, яка певно досі жевріє...

Справа виявилась проста і ясна. Сусідки донесли, що підсудна чаклувала і висловлювала еретичні судження. Так, у день святого Анастасія вона вивісила сушитись панчохи, в той час, коли біля воріт у неї лежав дохлий щур і тут же почалась страшна буря, яка наробила в містечку чимало біди. А на страсну п'ятницю подивилась якимось дивним поглядом на козу – і молоко в кози пропало. Місцевий пастор – отець Глоріо доповів, що церву вона відвідувала рідко і на сповіді давно не була. При обшуку в дівчини знайшли дві явно еретичні книги – одна грецькою (ех, шкода братія грецькою не розуміє, інакше докази були б очевидні) і ще якусь, де писалось, що «Пробігли дні мої – наче оленів коса хода...» Єресь! Явна ересь! Життя – це дар божий, а не кроки оленів. Хм... Якийсь Петрарка написав. Певно, еретик, не інакше. Крім того, на ринку чули як ця дівчина говорила, що братія в тутешньому домініканському монастирі тільки те й робить, що пиячить та займається розпустою. Ясно! Наклепи на святу церву та інквізицію. Типова еретичка! Лишилось домогтися від неї визнання і розкаяння. Крім того у неї могли бути спільники... І хтось їй ці еретичні думки нав'яв і чаклунству навчив. Хто? Та дівчина вперто все заперечувала, казала, що, мовляв, все це наклепи, в тих книгах ніякої ересі немає. Довелось застосувати «допит з пристрасстю».

Як правило цю процедуру довіряли місцевому кату. Але сьогодні в брата Бартоломео було натхнення! Допит

влаштував він власноручно. Спочатку застосував «іспанський чобіт». Марно. Не допомогло. І трохи перестарався – ногу підсудній зовсім розстроцив... Потім підвісив її на дибу – теж марно... Торочить те саме. Кілька разів мліла – відливали водою. Ні, тут зусилля були марними...

- Все з нею ясно. Єретичка і відьма! Спалити її сьогодні ж! На вогонь! – розчаровано видихнув брат Бартоломео.

Брат Антоніо вже махнув рукою – давайте мовляв протокол сюди – підпишемо, брат Пауло позіхнув і потер руки – з цим закінчено мовляв. Але погляд Бартоломео впав на брата Григоріо. Він нічого не писав – руки в нього тремтіли, в очах було якесь сум'яття – суміш жалості, сумнів, відчаю. Бартоломео підійшов до столу і впритул зазирнув йому в вічі:

- Ти, взагалі, віруєш, що Ісус Христос був син божий?!

- Вірую! Але... Так... Так... Так не можна! – в очах брата Григоріо жаль і співчуття було витіснено єдиним – великим страхом.

- Вірі і святій церкві загрожують ересі! Ми оточені ворогами! Зараз не час для сентиментів і чистоплюйства! Ти або з нами, або проти нас. Третього не дано. Вирішуй. Якщо не з нами, то сам розумієш які висновки ми зробимо...

- Я з вами... З нами... Зараз допишу протокол...

На автодафе брат Бартоломео не пішов – хоч намагався не пропускати таких подій. Знав, що і без нього все організують бездоганно, але не тому. Він лишився в келії і думав – йому не йшов з голови сон. Багато разів йому снилось одне й те саме – нібито у нього є брат. І не просто брат, а брат-близнюк. Тільки живе він зовсім в іншій країні і що дивно – не одночасно з ним – в якомусь іншому часі і між ними століття...

Настрій у комісара Полікарпова був сьогодні чудовий – ще б пак – зранку повітря було свіже, прохолодне і дивно збадьорювало, хмари плели в небі якусь казкову дивину. Хотілося дихати і працювати. Він любив свою роботу. Варфоломій Полікарпов очолював місцеву надзвичайну комісію. Революційний трибунал містечка Фастів. Простіше – місцеву чека. Роботи останнім часом було багато і цей хороший день був не винятком. Варфоломій Полікарпов навмисно не поспішав на службу. Хотілось пройтись тихими ранковими вулицями, слухати звуки своїх кроків, відчувати всім еством свіжість. Іноді йому траплялися люди. В очах їх з'являвся страх ледве вони бачили його високу постать у кітелі та галіфе. Він любив такі погляди навіть відчував цей людський страх на відстані – спиною. Це надихало Полікарпова, дарувало йому відчуття величі і значущості, сенсу власного буття. Прогулюючись він поправляв кобуру свого маузера і легко погладжував його рукоятку – він любив свою іменну зброю, відносився до нього як до жінки – пестив і розмовляв з ним.

Грішка, Антошка і Пашка були на місці і можна було починати. Він не любив пісні обличчя Антошки і Пашки – свою роботу вони робили механічно, без захвату і шалу. І мало втішало, що вони з усім погоджувались і все підписували. А цей Грішка... Ну хто, хто його прислав на службу в трибунал революції? Ну який з нього чекіст? Це худе загострене обличчя, миршава постать. Шмаркач. Молокосос. Єдине на що годиться – протоколи писати.

Привели якусь молоду дівчину років двадцяти. Дочка місцевого дрібнобуржуазного інтелігента, що помер від тифу два роки тому. Знає він цих місцевих інтелігентів – буржуазне охвістя! Серед них було багато есерів та меншовиків – певно і досі є...

Справа виявилась проста і ясна. Сусідки донесли, що підсудна говорила, що розквартирований у Фастові червоноармійський полк особливого призначення тільки й здатний, що селян грабувати та гвалтувати, а як прийде Петлюра, то розбіжаться ці мародери як шурі. Місцевий партійний активіст – Горлов доповів, що прийти на мітинг в честь дня Паризької комуни вона відмовилась, ще й заявила при цьому, що марксизм – це небезпечна утопія, червоний прапор над своєю хатою ніколи не вивішувала. При обшуку в дівчини знайшли дві явно контрреволюційні книги – одна французькою (ех, шкода товариші французької не розуміють, інакше докази були б очевидні) – явно від агентів Антанти, і ще якусь, де писалось про якогось студента, що бабцю сокирою зарубав і потім філософствував про людей звичайних і незвичайних. Явна контрреволюційна пропаганда. Хм... Якийсь Достоевський написав. Певно, контра і буржуй, не інакше. Крім того на ринку чули як ця дівчина говорила, що в чека засідають садисти. Ясно! Наклепи на радянську владу і чека. Типова контра! Лишилось домогтися від неї визнання і розкаяння. Крім того у неї могли бути спільники... Хтось її цьому навчив і підбурив. Хто? Тут явно є контрреволюційна організація... Та дівчина вперто все заперечувала, казала, що, мовляв, все це наклепи, в тих книгах ніякої антирадянщини немає. Довелось застосувати «допит з пристрастю».

Як правило цю процедуру довіряли червоноармійцю Зобову – майстер цієї справи. Але сьогодні в Полікарпова було натхнення! Допит влаштував він власноручно. Спочатку просто бив по морді буржуйській. Марно. Не допомогло. Руки виламував і трохи перестарався – щось там злавав - хруснуло... Потім підвісив її за руки скручені за

спиною на гак від люстри і бив залізним прутом – теж марно... Торочить те саме. Кілька разів мліла – відливали водою. Ні, тут всі зусилля були надаремно...

- Все з нею ясно. Контра! Есерка! Розстріляти!!! – розчаровано видихнув Полікарпов.

Антошка вже махнув рукою – давайте мовляв протокол сюди – підпишемо, Пашка позіхнув і потер руки – з цим закінчено, мовляв. Але погляд Полікарпова впав на Грішку. Він нічого не писав – руки в нього тремтіли, в очах було якесь сум'яття – суміш жалості, сумнівів, відчаю. Полікарпов підійшов до столу і впритул зазирнув йому в вічі:

- Ти, взагалі, віриш у перемогу Світової Революції і комунізму???

- Вірю! Але... Так... Так... Так не можна! – в очах чекіста Грішки жаль і співчуття було витіснено єдиним – великим страхом.

- Революції і Радянській владі загрожує контра всіх мастей! Ми оточені ворогами! Зараз не час для сентиментів і чистоплюйства! Тільки нещадний червоний терор врятує комуну! Ти або з нами, або проти нас. Третього не дано. Вирішуй. Якщо не з нами, то сам розумієш які висновки ми зробимо...

- Я з вами... З нами... Зараз допишу протокол...

На розстріл Полікарпов не пішов – хоч намагався не пропускати. Знав, що і без нього все організують бездоганно, але не тому. Він лишився в кабінеті і думав – йому не йшов з голови сон. Багато разів йому снилось одне й те саме – нібито у нього є брат. І не просто брат, а брат-близнюк. Тільки живе він зовсім в іншій країні і що дивно – не одночасно з ним – в якомусь іншому часі і між ними століття...

Дивна ностальгія

*«Згадалися
Краплі дощу
На ясно-лілових
Квітах картоплі.
Дощ у столиці.»*

(Ісікава Такубоку)

Блукаючи дикими горами самотнім відлюдником можна часом пережити несподівану зустріч. Не з білкою чи їжаком, звісно, з людиною. Видряпавшись на одну з вершин Горган я вирішив спуститися навпростець, через ліс не добираючи стежини. Ліс був дрімучий, предковічний. Йти через нього було цікаво хоч і важко. Зійшовши в долину до річки я побачив закинуту ґрунтову дорогу, напівзруйнований міст на якому стояла дорога машина (марку вже й не пригадую), біля неї сидів звисивши з моста ноги чоловік середніх років. Ці дві істоти – людина і залізний звір якимось не вписувались у місцевість, виглядали протиприродно. Чи то може я за тиждень блукань відвик від людей і їх створінь. Побачивши мене чоловік неймовірно зрадів. Виявилось, що бажаючи нових вражень він поїхав в гори покататись незнайомим шляхом і заїхав ось сюди. А на цьому мосту задні колеса його авто провалилися у дірки. І він застряг. І ніяк. Я допоміг витягти йому автомобіль. По ходу цієї рятувальної операції і одразу опісля почалась розмова. Коли довго блукаєш самотньо горами випадкового співбесідника слухаєш спрагло. Крім беззмістовних теревень і багаторазових запевнень, що більше ніколи він в гори не поїде почув я монолог про дивну ностальгію. В екстремальних умовах люди бувають на диво відверті

навіть із незнайомими. Уривок з його монологів був на диво парадоксальним:

- Останнім часом з'явилась в мене ностальгія за радянським минулим. Не те щоб погано мені зараз жилося (з моєю то посадою!), просто раптом, знаєте, згадалося дитинство, весело, газована вода з сиропом з автомата (тоді смакувало). І всі ті черги і порожні магазини почали сприйматися якось кумедно – як лоторея – стоїш і не знаєш чи вистачить любительської ковбаси – знаєте була така по два двадцять. Хоча я тоді бурчав страшенно: «І навіщо тоді ота радянська влада потрібна, якщо ковбаси нема!» І теж злився, коли за маслом в чергу о п'ятій ранку ставав, цілий день в черзі стояв так масла і не вистачило (треба було в четвертій чергу займати) і жінку одну в тій черзі на смерть затоптали. Я тоді теж обурювався страшенно: «І коли тих комуністів і ті совіти шляк трафить?!» Але зараз то все під забулося – смішно навіть згадувати. Зараз я фільми про Чапаєва дивлюся і Маяковського читаю. Думав навіть в комуністи записатись (обіцяли добре заплатити), але сусід... Він то мені нічого не говорить. Але я кожен день його бачу. Його сумне однооке обличчя. І знаю його історію. Він родом з одного маленького села на Опіллі. У 1946 році, коли він був ще дитиною, в село ввійшов великий підрозділ карателів НКВД (чи як вони тоді називались) з метою ліквідації боївки повстанців. Але партизан хтось попередив і вони завчасно відійшли в Чорний ліс. Ще й влаштували засідку на карателів. «Істребітелі» понесли важкі втрати і були страшенно злі невдачею. Вони ходили по селу і виколювали дітям очі зі словами: «Я тебе покажу как хлопцам в лес хлеб носить!» Сусіду ще пощастило, що вибрали в нього тільки одне око. На останок НКВД-исти навмання вибрали кількох селян відрубали їм голови, настромили на кілки і написали

нижче: «Они кормили партизан». В ті часи навіть гебісти називали повстанців «партизани». Це вже потім називати стали інакше... Через кілька місяців в село прийшов уже інший батальйон гебістів. Всіх жителів села погнали до залізничної станції, повантажили в «теплушки» і вивезли на Сибір. Хати спалили. Ніхто з них з Сибіру не повернувся. Сусіду пощастило – він в той момент був у родичі в іншому селі. Так і лишився єдиним свідком всіх тих подій. Мовчазним свідком. Наважився говорити про те все тільки через сорок п'ять років. Пройшло стільки часу можна було б взагалі все забути, але я кожен день бачу вічно сумне обличчя сусіда. Ну, заберіть його кудись від мене! Інакше я не зможу ніколи любити оту радянську владу...

Він навіть не подякував, не запропонував підвести. Хоча я все одно б відмовився. «Ну, мені вже час...» Не знайшов би я його – довелось би йому кидати машину і вибиратися пішки – люди там давно вже не ходять, зв'язку немає. Може йому моя неголена фізіономія здалась підозрілою, може злякав «вальтер», що був у мене на поясі під курткою і він його зауважив. Але то байка. Я планував ще тиждень подорожувати горами. Вечоріло, час було подумати про табір. Ще й місцина була мені не знайома. Шукаючи місце для ночівлі я піднявся вгору струмком через ліс. Знайшов досить рівне місце біля старезних буків – невелику галявину. Поставивши табір пішов збирати хмиз для ватри і раптом побачив біля столітніх ялин вхід до напівзруйнованого схрону. Серед глиці виднілись залишки навіть не зіржавілого – майже нанівець зотлілого автомату. Зброю так не кидають – певно тут колись був відчайдушний бій. Я знав, що тутешня боївка повстанців трималася аж до 1960 року – ніяк їх не могли знайти. Двадцять років у хащах. І, можливо, це була саме їх криївка. Я нарвав лісових квітів

і поклав їх біля входу в бункер. Потім розпалив ватру і цілу ніч дивився у темряву лісу та на язика полум'я. Думав про людей минулого і їхні відчайдушні мрії. Якщо про них не буду думати я, то хто?

Спадок

*«Влетіла буря, крикнула – дзвінко, просторо:
- Повстання!»
(Микола Хвильовий)*

Мій дід прожив сто років. Точніше сто років і один день. Дні народження він ніколи не святкував, бо чомусь вважав, що «день смерті кращий за день народження» і у свій столітній ювілей ремонтував дах. Він, взагалі, все життя був міцний козак і ніколи не слабував. До глибокої старості зберіг ясність розуму і силу тіла. І то при тому, що пережити йому довелось війни, революції, тричі страшний голод, тяжку працю в шахті, репресії, ув'язнення, концтабори... Та й міцних напоїв і жінок у свій час він не цурався (так, принаймні, кажуть). Бувають такі люди – із криці. Особливо в наших степових краях.

Помер як і личить козаку – сказав, що «час мені вже й піти». Подивився на сонце, потім заспівав давню козацьку пісню на прощання, ліг на долівку на й помер. Він не просто себе вважав козаком – голив голову бритвою по козацькому звичаю. Оселедця, щоправда не лишав. Була в нього грамота стара ще XVIII століття, де писалося, що такий то (прізвище наше) належить до козацького стану. Прикро, що та грамота не зберіглася.

На свій сором до діда в гості я приїжджав рідко про ще тепер шкодую до нестями. Скільки всього він би міг мені ще розповісти...

Поховавши діда я вирішив хату дідову подарувати племіннику – мені вона все одно ні до чого, а йому треба десь жити. На останок вирішив з дідівською хатою попрощатися – хоча це не була його рідна хата – надто багато доля кидала мого діда по світу, а хати горіли. Але все таки.

Майна у нього було всього нічого. Кілька книжок які він знав на пам'ять. Мені, взагалі, не траплялися ніколи в житті люди, які знали на пам'ять весь «Кобзар» - крім мого діда. Пам'ять він мав дивовижну. Я піднявся на горище, яке було завалене різними інструментами та бруктом – дід був майстер на всі руки – міг змайструвати з нічого будь-що: від радіоприймача до трактора, хоча ніде не вчився. Майстрував колись і годинники, і приймачі, і праски. Я торкався руками різних недороблених пристроїв, порохи лоскотали ніс, промені світла пробивались крізь щілини. Раптом побачив серед металевого непотребу клунок промасленої мішковини. Щось ніби стріпнулося в повітрі, щось ніби змінилося – промені світла перетворилися в сонячні нитки.

Я розгорнув мішковину і на руки мої ліг старий дідівський обріз. Він був теплий, масляний, просився до рук як старий пес, що довго шукав господаря. Руки відчули його зручність і досконалість форми. Це був легендарний обріз. Дід його змайстрував в той день, коли довідався про смерть свого батька. Прадід мій в ті буремні роки був вільним козаком армії УНР у сотні Паливоди гайдамацького куреня. Зимою 1919 року армія УНР відступала з боями за Дніпро. На хутори між Драбовим і Золотоношею (тодішня Полтавська губернія) де власне і жив весь мій рід з XVII століття заїхав козак, що й розповів, що в степах зійшлася в бою з ворогами сотня. Стиналися на шаблях не на життя, а

на смерть. І серед бою побачив прадід серед ворогів свого брата. Обмінялися вони поглядами й зрозуміли, що така їхня доля і пішли рубатися. Так і поліг мій прадід від руки свого ж брата. Так що то не вигадка і не міф: «брат на брата» - так і було.

Почувши ту оповідку мій дід зрозумів, що хату боронити вже немає кому. Будуть приходити чужинці і займати. І як сам він свою хату не оборонить, то не зробить це за нього ніхто. Залізаччя в ті часи в Україні було доволі – тлумились туди-сюди різні армії кидаючи зброєю або міняючи її на хліб. Дід змайстрував обріз і пішов його освятити в церкву за десять верст як колись святили ножі гайдамаки. Батюшка покропив обріз святою водою і сказав: «Бережи цю свячену зброю, бери її до рук тільки на діло праведне – за Вітчизну і віру ставай, здимай її на тих червоних упирів, антихристів-комуністів. Ленін-антихрист явився – боротися треба. І простяться тобі всі гріхи вільні і невільні, які ти цією зброєю здійсниш. А як поляжеш зі свяченою в руках, буде тобі цей обріз перепусткою до раю – покажеш його святому Петру».

Вперше заговорив цей обріз своєю простою селянською мовою у 1923 році коли черговий раз заїхав у село комісар. Заїхав сам, бо Прохор напився, а Грішку викликали в губком. Заїхав у те маленьке село з метою боротьби з самогоноварінням шляхом конфіскації незаконно виготовленого напою, відбиранням майна у «куркулів» для допомоги бідним чекістам-сиротам. Заодно планував полапати дівок та молодниць. Конфісковане вантажив на бричку. Там уже лежало кілька мішків з «надлишками», несплаченим «продналогом» та кілька великих бутлів каламутного напою коли він зайшов в хату мого діда. Поживитися там особливо не було чим і це його

розлютило. Побачивши на стіні портрет гетьмана Мазепи старовинної роботи він тикнув пальцем і прохрипів: «Снімі ето!» На що почув відповідь: «Геть з моєї хати!!!» Це його просто вразило: «Што?!» І вихопив маузер.

Але перед ним виникла дилема – чи спочатку застрелити мого діда, а потім зірвати і розтоптати портрет чи навпаки. Мить поміркувавши вирішив, що треба насолодитися своїм торжеством принижуючи непокірного, тому вирішив спочатку зірвати портрет. Це і вирішило його долю. Він не встиг дотягтися рукою до картини. Під лавою в діда був обріз. Тьохнув постріл – та й по комісару.

Його, звісно, потім шукали. Але в селі «ніхто нічого не бачив і не чув». А всі ставки та вигрібні ями обшукати було неможливо. Та й невідомо було в яке саме село чекіст-шкірянка поїхав. А його бричку знайшли десь аж у Хоролі, а коней в Січеславі.

Вдруге обріз заговорив страшного 1933 року. На село черговий раз прийшли (не знаю навіть як їх назвати. Виродки? Так наче ж нормальними народжувались. Певно - вурдалаки) забирати останній хліб у голодуючих людей. Дід чотирьох катів тут же і поклав. Вони чи то отямитись не встигли чи то подумали, що то їхні поплічники по селянам стріляють.

Так що то неправда, що наші люди покірно йшли на смерть під час геноциду. Опір чинили. Шкода, що не всі. Конфіскований хліб селяни повернули собі назад і чесно розділивши, заховали.

Дід розумів, що хліба того надовго не стане. І ті упирі знову прийдуть. Тому зібравши жінку та дітей (малих на руки, великі своїм ходом) обрав втечу. Взяв дід з собою тільки найдорожче – обріз. Дід цінував тільки життя, тому дешево його віддавати не збирався. Тікати було непросто –

кругом були патрулі НКВД – тікаючих від голоду селян розстрілювали.

Але якось ярами, балками, лісами пробрався він на Донбас. Робочих рук там бракувало, тому взяли його «в забій» і без паспорту який він «загубив» поселивши сім'ю в бараці. Обріз дід сховав. Обріз мусив чекати свого часу – слушного часу. Діставав його під час війни, коли ховався в лісі від німців і партизанів.

Шахту свою шахтарі, підбурені моїм дідом, двічі не дозволили висадити в повітря. Один раз коли це хотіли зробити НКВД-исти при відступі совітів, другий раз не дозволи це зробити німцям вже при їх відступі. І в обох випадках обріз, я думаю, прислужився, хоча дід про це не розповідав. Може до стрілянини і не дійшло - просто залізли в шахту і перед самим вибухом дроти перерізали. І нічого дивного тут немає – копальня годувала, і після вибуху (в обох випадках) самим же шахтарям довелось би її відновлювати.

Після війни обріз знову пішов до сховку, а дід до копальні «в забій». Заарештували його в 1946 за те що на весіллі затагнув пісню «...пиймо за щастя, пиймо за долю, за неньку за Україну!»

Це вже вища несправедливість. Червоних комісарів на той світ відправляв, а посадили за «виконання політично неправильної пісні». Цікаво, що вся шахта поголовно пішла під НКВД діда визволяти – на ті часи вчинок відчайдушний. У беззбройних людей могли стріляти. Але шахтарям було якось все одно – кожен день на смерть під землю лізли. Хто вертався, а хто ні... Так чи інакше – в народ тоді не стріляли, діду враховуючи його партизанське минуле і порятунок шахти, дали, як на ті часи, мало.

Дід повернувся додому і ще довго працював, майстрував, плекав сад, ростив дітей та онуків (а дітей у нього було десять, а онуків і не перерахувати). А обріз лежав та й лежав, чекаючи господаря, прагнучи до його теплих рук.

Розповідь діда Миколи

«...І мовою зеленою він просить:

- Дай ще мені пожити трохи,

Поки трави коса не косить!»

(Арсеній Тарковський)

Цей дід не вигадка. І це навіть не святий Миколай. Це просто дід – звичайний дід з села. В ті роки він, звісно, був вуйко. І його розповідь не вигадка. Це свідчення про шмат нашої страшної історії. Я давно здогадувався, що нам всім замість справжньої історії підсовують жуйку якогось примітивного і тупого міфу. Але що ця заміфологізованість доведена до такої степені...

Розповідь ця в свій час різонула мене по свідомості бритвою. Я справді деякі епізоди і періоди історії сприймав «як книжка пише». Але надто часто ця красива картина виявлялась низкою вигадок. Дійсність виявлялась страшною і жорстокою. І безжальною до нашого народу.

Звали його, звісно, не Микола. І назву села, я звісно, теж не скажу. А щоб «товариш майор» дарма не хвилювався, скажу, що дід цей давно помер (земля йому пухом!).

Переповідаю я цю бувальщину тому, що ми маємо знати правду про власне минуле в усій сукупності подій і явищ, а не шматочками дозованими цензурою. Факти

наведені тут не виключення, не артефакт страшної епохи. Дід Микола типовий, як типова і історія цього села. Колорит розповіді з її діалектизмами і мовними зворотами передати важко. Такі розповіді треба чути. Не буду переповідати дослівно. Викладу суть.

Війна двічі перекочувалась фронтом через їхнє село. І було й так, що фронт біля села зупинявся надовго. Через те село в час війни проходили всі армії які в тій війні брали участь (Ну, це вже він перебільшив – американських, китайських, японських і фінських частин там точно не було. І багатьох інших теж.). Найбільш жорстокими були мад'яри, найбільш якимись нещасними були італійці.

Коли італійський солдат – обірваний і голодний – заходив в хату він лишав рушницю біля хати – якимось йому було не зручно зі зброєю та й до гостини в чужу хату. Потім коли бачив в куті ікону починав молитися – відчайдушно. А потім уже просив шматочок хліба.

Довго стояла німецька частина – якраз тоді коли біля самого села йшла лінія фронту і були ми обстрілом. Троє німецьких солдат – худих і голодних побачили та й забрали. І з'їли звісно в той же день – не втрюх, звісно. Дід Микола пішов до німецького офіцера і поскаржився. Німецькою мовою на той час в Галичині володіли майже всі – селяни знали крім рідної німецьку, польську, а іноді ще кілька мов. Австро-Угорщина все таки – бабця Австрія як її називали була не так давно. Офіційно німецькі окупанти відносились до місцевих жителів м'якше ніж до населення багатьох інших країв і країн – як до колишніх підданих ясновельможного віденського цісаря. Офіцер вислухавши діда спитав чи може дід конкретно вказати хто із солдат конкретно вкрав корову. Дід Микола відповів, що може. І коли солдат вишукували вказав – цей, цей і цей. Цих солдат

тут же відправили на передову – в руїни церкви яка була під перехресним обстрілом совітів і наказали протримати оборону рівно добу. Через добу повернувся тільки один солдат – обшарпаний, брудний і без зброї з якимсь дивним виразом обличчя і порожнечою у розширених зіницях. Він підійшов до хати діда Миколи і все хотів з ним поговорити – кликав. Але дід чомусь не вийшов...

Німці відступили, село зайняла Червона армія. Поводились вони в селі не як визволителі, а як чергові окупанти. Місцеве населення червоноармійці чомусь сприймали як ворогів, а не як своїх співвітчизників. Спочатку вони перестріляли всіх собак, потім всіх курей, потім взагалі всю живність, що у селян бігала, нявкала, кричала і мукала. Для чого вони це зробили – я не розумію. Який військовий чи політичний геній з світського командування це допускав і для чого – зрозуміти не можливо. Це ж все автоматично озлоблювало і налаштовувало місцеве населення проти радянської влади яку вони і так недолюбливали. Після того всіх жителів села зібрав політрук. Звісно, крім тих, що вже встигли втекти до лісу – чи то давно чи то щойно. Всіх осіб чоловічої статі віком від 18 до 50 років одягли у ношену військову форму, дали замість зброї палиці і погнали під дулами автоматів через мінне поле на німецькі кулемети. Ніхто з того бою не повернувся живим...

Подібні випадки були не поодинокими. Це був прояв свідомої політики винищення українського народу якого черговий раз керівництво червоної Москви сприймало як «зрадників». Я не сумніваюсь, що ті чисельні факти звірств німецьких підрозділів і тим паче спецпідрозділів карателів в Україні мали місце. Про це писалося багато. І про це ще треба писати і писати. Але злочини і звірства військ

червоних, спецпідрозділів НКВД, СМЕРШ, «Істрібительних батальйонов» в Україні і в західних областях зокрема замовчуються. Нібито нічого і не було. Але ж були випадки просто жахливі і моторошні. І все це змушують забути. Адже були випадки, коли спецпідрозділи НКВД спалювали села разом з їх жителями загнавши селян попередньо в сарай. Це було. І при чому в тих місцях де ніяких повстанців чи антирадянських партизан і близько не було. А навіть якби були? Мирні жителі тут при чому?! На Кавказі, зокрема, був таким чином спалений аул Вайбах. І ніхто за це ніколи покараний не був. Про це навіть ніде не писали на території колишнього СРСР. А скільки сіл в Україні було поголовно виселено в Сибір? А ті страшні накази високопоставлених радянських керівників того часу «Про виселення всіх українців в Сибір»? Їх не змогли виконати, тому що нас було занадто багато. І нікому б було тоді піднімати країну з руїн... Це всі факти волають до нас. Одних негідників і душолюбів засудили міжнародним судом і повісили. Інші ж спокійно дожили свого віку в пошані як «визволителі» і «рятівники людства». Будь-які акти геноциду і звірства повинні бути засуджені – хоча б словесно – не залежно від того хто, коли і при яких обставинах їх здійснив.

Останній інсургент

*« Уночі такі, як в старовинних сагах,
Серця лицарів, що лежать в саркофагах
Раптом знов стугонять...»*

(Райнер М. Рільке)

Вість приніс нам хлопчина. Малий, замузаний пастушок. Той самий, що носив в гори хліб. Вість як сполох – в селі карателі. Шукають нас – більше нікого в цій пустелі шукати. І схоже рушать прочісувати хащі сеї ночі. Навряд чи нас хтось міг зрадити – місце криївки крім нас не знав ніхто. Але це не той випадок, коли мисливці йдуть шукати барліг сплячого ведмеда. Ми теж мисливці. Отже ця ніч буде ніччю Великої Брами. Брами, за якою Шлях. Кому куди... Чи знають ті знавіснілі «мисливці» в погонах - хоча б приблизно - між якими бескидами пішов під землю наш бункер – байка. Стежина на ці плаї одна - між скалками, де старе бердо нависає над ущелиною. Як здійнятись на кручу - видолинок як на долоні, і вони будуть йти саме там. Боївка рушила серед гупої тьми – ніч випала горобина. Ще й туман – густий як питво з Чорної криниці. У такій темряві ноги йдуть самі – очі можна заплющити – щось прокидається в глибинах ества і підказує – там провалля, там камінь. І йдеш як летиш у сні. У снах я часто літав. Принаймні до тої ночі. Засинаєш і раптом відриваєшся від тіла і летиш над гірськими стежками і полонинами. Тільки вітер шумить і колисає верховіття смерек. Сотник казав, що ці сні віщуни. Як помру то отак і полечу.

Під ранок тьма стала не такою колючою, з'явилися обриси дерев – зійшов місяць, що ледве пробивався крізь туман. Холод і сирість ставали все більш відчутними – певно свідомість поверталась до реальності буття. П'ятеро

інсургентів залягли на крутосхилах кичери – все що лишилось від сотні за двадцять років боїв. Сотник подивився мені в вічі і мовив, що на мій скоростріл вся надія, стріляти тільки за наказом – коли почую крик сови. Я ще подумав: чому сотника назвали Віхола? Мені він завжди нагадував не зимовий вітрисько, а птаха – здавалось, що змахне руками і полетить. І в очах його було щось пташине. Колись казку мені розповідав дід про птаха віщуна і казав, що стріну колись такого птаха серед лісу на старезному яворі і навішує він мені про все моє життя і про мою легку смерть.

Я чекав. Чи то скоростріл приймав тепло моїх рук і не здавався таким зимним чи то мені цей інструмент герцю віддавав холод свого заліза і ми з ним ставали одним. Я часто розмовляв зі скорострілом сприймаючи його як живу істоту схожу на собаку чи то їжака. Їжаки вони все розуміють, навіть можуть говорити слова які ніхто не чує, бо не прислухається до тихого шуму ночі.

Почало сіріти. Ранкові сутінки о цій холодній порі вони як тужлива пісня. Я вже подумав, що марне було чекання, як з імлі виплили постаті. Багато. Випливали одне за одним серед ранкового лісового мовчання, ступаючи важкими кроками на безлісій видолинок. Виплили всі як юрмище привидів – серед такої тиші, що аж дзвеніло в вухах – кроків їхніх я не чув, голосів теж - йшли мовчки. Раптом крикнула сова, і сіпнувся затріпотів в шаленій лихоманці мій скоростріл. Світ із мовчазного перетворився в суцільний шум, ревіння. Постаті падали, падали і падали, відгризаючись спалахами вогню, навколо все свистіло і ревіло – так вітер вривається в падолисті між кичерами і шаленіє, тріскотить ламаючи дерева як сірники. Скоростріл клацнув і замовк – в диску закінчились набої. Швидко

мінючи диск я раптом відчув тишу – здалось, що просто я втратив на мить слух від тої колотнечі. Але ні – тиша відчувалась еством, тілом, шкірою. Залишки туману згасили навіть луну. Цього не могло бути – цей шмат світу був щойно наповнений людьми і виром їхнього двобою – не могло так раптово все затихнути – може я помер і це мій дух дивиться на затихлу леваду? Але ж ні – я не лечу – я тримаю в руках розгарячений скоростріл. Не знати як довго я лишався в такому заціпенінні, але потім рушив. Навколо справді стояла тиша. Тихий холодний ранок. Я обійшов ущелину – у видолинку лежали тіла карателів скошені чергами. На місцях своєї останньої засідки лежали повстанці дивлячись мертвими очима в сіре холодне небо. Партизани останньої діючої боївки. Партизани Блілого Місяця, яким кедри Горган співали свої пісні. Я поховав їх у величезній ямі, що лишилась від видертої вітром з коренем старезної трьохсотлітньої смереки, поклав поруч уламок сірої скелі і побрів навмання ступаючи скамя'нілими ногами на м'які килими зеленого моху. Я – останній інсургент краю. Я буду блукати цими дикими горами і лісами від одної кинutoї криївки до іншої, несучи на плечах крім шмату войовничого заліза ще й мрію про Волю. Буду лишати на корі дерев знак – знак партизана - цей слід останнього повстанця. Буду шукати по цих дрімучих лісах ворога – свого ворога гідного мого двобою. І так блукати буду вічно. Бо навіть коли шмат металу зробить моє тіло нерухомим, полечу я над цими гірськими стежинами у свій вічний політ.

КІНО І НІМЦІ

(Збірник есеїв про кіномистецтво)

Люди і пустеля

*«Співай і вируй, лікуй душу новими піснями,
щоб нести велику долю, котра не випадала ще
жодній людині!»*

(Ф. Ніцше)

Кінематограф як мистецький феномен схожий чимось на річковий транспорт: течі Великої Ріки розгалужуються, але є певні знакові віхи – свого роду дорого вказівники чи то порти-пристані звідки судилось вирушати новим капітанам-творцям. До таких знакових фільмів безперечно належить фільм Серджо Леоне (Sergio Leone) «Хороший, поганий, злий» (1966) («Il buono, il brutto, il cattivo» (іт.), «The Good, the Bad and the Ugly» (англ.)). Фільм прийнято сприймати як розважальний і як завершення трилогії про «жменю доларів» присвяченій старій заяложеній темі людей і грошей. Насправді все не так просто.

Фільм багатоплановий, багатоповерховий, різноплощинний. Навіть різнонаправлений. На час виходу цього фільму вестерн як жанр виродився. Перетворився з напрямку кіномистецтва на різновидність кустарної шабашки, ремесла розваг, у свого роду лубок Нового Світу. Новітня казка і модерновий міф виродились в штамп. Вестерном як жанром перестали цікавитись митці, вважалося знімати в сьому стилі мало не ознакою поганого смаку. І раптом – переворот. Стрічку, звісно, лаяли. Але навіть найагресивніші критики розуміли – це шедевр і його

вплив на кінематограф як такий буде величезним – що і не забарилось збутися. Фільм побудований в принципі без претензій на реалізм (на відміну від багатьох попередніх вестернів). Більше того, це по суті найбільш голосне заперечення реалізму в новітньому італійському кінематографі. Італійську весну розуміють виключно як течію неореалізму – і раптом – відверте заперечення. Леоне, взагалі, працював як міфотворець. Вестерн у нього не просто казка з особливими правилами (мінімум присутності жінок, абсолютизація досконалості певних здібностей героїв, зловживання алкоголем як спосіб життя та ін.), а міф, епос. Епос новітній, модерновий, але зі стилістикою класичного. «Ганфаєр» тут не просто майстер постріляти – це аргонавт, філософствующий про гуманізм зі світоглядом Діогена.

У фільмі взагалі відчувається, що режисер усвідомлює себе спадкоємцем великої і давньої цивілізації. Так знімати міг тільки італієць для якого античність була вчора, а всі середньовічні естетизації темної містики – дивне непорозуміння. Фільм перенасичений символами, які виглядають як цитати чи то із Сервантеса чи то із Данте. Елементи середземноморської цивілізації виглядають як мозаїка. Автор заперечує окремішність американської культури. Весь фільм просякнутий думкою – європейці здолавши океан і засновуючи Новий світ прихопили з собою свою голову і посадили відщепу європейських культур на новий ґрунт. Режисер підводить до думки, що так звана американська культура це одвічний конфлікт двох цивілізацій – середземноморської (романської, якщо хочете) і кельтсько-германської (англосаксонської). Індіанські елементи не присутні навіть як тіні. Дивишся фільм і бачиш якість продовження історії романських

народів. Ці католицькі храми, монахи, віслюки і колодязі. Так і хочеться вигукнути: «Це знуцання. Це ж пісня про Іспанію, а не епопея підкорювачів дикого краю!»

Фільм просякнутий індивідуалізмом. І це теж шістдесяті! Індивідуум – самоцінність, суспільство – ніщо. Герой сміється з приводу його псевдо цінностей.

Ще один рівень фільму – пародійний. Фільм починається як пародія на вестерн і кінематограф взагалі. Автор ще не починаючи сюжет пояснює – цей персонаж – поганий, цей – хороший, а цей – огидний. Це ж знуцання над споживачем «кіно» як ширпотребу, обивателем екрану. Але це тільки елемент фільму – далі діалог ведеться образами, крупними планами, типажами. Стереотипність героїв стає ілюзією. Образи глибокі і оригінальні. Всі персонажі цинічні – і це не випадково – людина тут цинічна по своїй суті не залежно від моральної основи, що є вторинною. Зображений світ просякнутий неодарвінізмом – йде виживання найбільш пристосованого. Ніцшеанство виступає як домінанта світогляду сучасної людини – на екрані йде становлення надлюдини – нехай і створеної напівштучно за допомогою винаходу інженера Кольта. Герої, звісно, не проголошують, що «Бог помер» - для них це банальна істина. І це все – неодарвінізм і ніцшеанство поєднане з глибоким гуманізмом. Ви скажете – це неможливо, таке поєднання – несумісне. Але в цьому то і була вибуховість такої суміші – вибуховість шістдесятих років. Це передчуття 1968 року з усіма його ілюзіями і марними мріями. Не випадково картина просякнута антивоєнним пафосом. З точки зору режисера будь-яка війна безглузда, аморальна, дурна. І немає такої мети, яка б виправдовувала війну. Будь-яка війна аморальна, навіть якщо здійснюється під найчистішими і найкращими

гаслами. Будь-яку війну ведуть негідники – і не в ім'я гасел, а в ім'я власних примітивних бажань. Герою байдуже яку форму одягати і що проголошувати – навколо ідіотизм – з обох боків фронту. Важливі вічні цінності, а не гасла. Це теж шістдесяті. «Давай висадимо в повітря міст і ці ідіоти підуть собі воювати в якесь інше місце.» - так відноситись до війни може певно, тільки італієць для якого починаючи з часів занепаду Римської імперії війна - суцільне безглуздя, нищення культури заради творення якої він і живе... Герой фільму вкриває помираючого солдата власним плащем – єдиним майном, що в нього лишилось, хоча хвилину тому він був у лавах ворожого табору. Бо для нього це не ворог, а людина, просто людина, яка заслуговує поваги тільки за те, що вона думає, відчуває. Для героя поняття «ворог» тотожне поняттю «те що вбиває мене» - причому саме зараз, в цю мить. Героя не цікавить, що було вчора чи що буде завтра – для нього реально існуючим є тільки коротка мить, що і є життям. Ворог через мить може стати другом, або «тим, що копає землю». Для нього люди чітко діляться на дві категорії – ті, що тримають в руках револьвер і ті, що копають землю. І в нього немає нахилів ненавидіти будь кого – навіть того, хто вчора хотів його вбити. «Те, що нас не вбиває, робить нас сильнішими» - цією фразою Ніцше просякнутий не тільки цей вестерн.

Образи фільму є самодостатніми картинами, автономними філософськими притчами. Людина, що біжить по кладовищу – а кладовище тягнеться до самого горизонту, море хрестів. І цей біг в невідомість. Так кожна людина біжить через море смерті яким є Всесвіт до якоїсь примарної мети, якої, можливо, і не існує.

Перед нами велика філософська притча незвичайного майстра. Картина художника пейзажу та людських душ.

Життя – це мозаїка. І режисер кадр за кадром цю мозаїку складає в калейдоскоп, співаючи серед пустелі модерного суспільства пісню про Людину.

У фільмі звеличується людина як така – фільм по своїй суті ренесансний чи навіть бароковий – тут дивуватися немає чому – італійська культура – культура вічного бароко... Власне, це і послужило основою для критики цього фільму – світогляд режисера ренесансний, середньовіччя для нього ніби і не було. Античність плавно перейшла в проторенесанс. Для італійця це, зрештою, так і було. В італійській культурі християнство феномен античний. А не основа середньовічної (і готично, панове, так!) свідомості. Кінокритики переважно мислять середньовічно – для них ренесанс чи то не почався чи то дано закінчився. Ми справді живемо на початку нового середньовіччя, але даруйте, помріяти про світ Платона можна. Хоча б на екрані кінотеатру...

Про те, що трапляється одного разу

*«Я жодної сльози у світу не просив...»
(Шарль Бодлер)*

Про шедеври писати важко. Особливо про такі, де вербальна частина твору мізерна, а весь зміст і думки передаються образами. Критика має бути гідна шедевру про який пишеш. А це неможливо. Поруч біля майстрів відчуваєш себе мізерним. З такими думками я вирішив написати есей про фільм майстра сінематографу Серджо Леоне «Одного разу на Дикому заході» («Once upon a time in the West» (англ.), «C'era una volta il West» (it.)) (1968).

Це безперечно шедевр, вершина творчості Серджо Леоне, найкращий вестерн знятий будь коли... Хоча з цим далеко не всі погоджуються, що й не дивно. Рідко який майстер міг би сказати про свій твір з повним правом: «Я закрив тему!» Серджо Леоне, звісно, цього не сказав, але тему вестерна справді закрив – перевершити майстра в цьому жанрі ніхто не зміг. Більше того – ніхто не спромігся створити нічого навіть гідного порівняння. Мені скажуть – як? А Джармуш зі своїм фільмом «Мрець»? Але це взагалі не вестерн. Крім того, що порушуються практично всі закони жанру, крім того, що це постмодернізм (ще з вестерном не сумісно), це поема про трансформацію психіки урбанізованої людини під дією віковичних стихій, сага про чеховського інтелігента, що став свідком геноциду. Ну який же це вестерн? Вестерн – це жанр, що керується своїми законами, своєю стилістикою якщо хочете... Ні, в жанрі вестерн нічого рівного створено не було. Ні до, ні після.

Хоча Сам Серджо Леона теж дещо відійшов від правил жанру свідому їх порушуючи і створюючи дивну химеру з вплетеннями нетипових мотивів. По-перше, образ головного «ганфасра» - тут він європеїзований індіанець. Це нетипово. «Ганфасром» має бути англо-сакс. Індіанці – фон, корінний етнічний елемент, стихія. І аж ніяк не «цивілізатор». По-друге, міміка – згідно законів жанру обличчя мають бути стоїчно незворушні, особливо в критичних ситуаціях чи під час несподіваних подій. Тут же – хвилі емоцій, які замінюють одна одну каскадом, які замінюють слова, які виражають зміст і сенс... Люди мовчать – це непотрібно – їхні думки написані на обличчях. Люди розмовляють, спілкуються не вербально. Слова часто протирічать тому, що вказано на обличчях. Режисер ніби

проголошує: ми спілкуємось душами та емоціями. Сухий зміст слів і літер зависає в повітрі спаленого простору, зникає у вирі часу. Про істинний зміст слів ми завжди маємо лише здогадуватись.

Вестерн – це в першу чергу індивідуалізм, торжество особистості над обставинами, еством. Інакше і бути не може в епосі підкорення дикого простору, «цивілізаторства», культургейства. Тут же – особистість у вихорі часу. Кожен кадр стверджує – людина насправді нічого не вирішує, все складається так, як має скластися, як судилося. Більш фаталістичного вестерна годі шукати. Хіба що подібний фаталізм є в фільмі «Золото Маккени» режисера Джей Лі Томпсона. Але там фаталізм містичний, а тут соціальний.

Задовго до Куштуриці в вестернові буття вносяться елементи «соцреалізму». Герої одержимі не особистим буттям і добробутом, а ідеєю-фікс: збудувати залізницю від океану до океану. І в ім'я цієї ідеї готові пожертвувати всім – навіть своїм і заодно чужим життям. Вперше в вестерні в кадр вводиться маса – юрба, що творить, будує залізницю. І залізниця буде збудована, не дивлячись на те, що всіх творців ідеї перестріляли.

Тут цікава безмежна відірваність особистості від світу – світ живе по своїм законам, особистість по своїм. І можна або кинутись у цей вир світу. Розчинитись у ньому, стати піщинкою людської пустелі або лишатись собою. І тоді мандрувати безмежно і назавжди самотнім через події і світи. Дружби не існує. Це ілюзія. Зате існує честь, закони якої порушити неможливо.

З усіх фільмів Серджо Леоне це найбільш американський. Не просто «найбільш» - це єдиний фільм Серджо Леоне знятий на американському ґрунті і про Америку. Мене знову можуть запитати: «Як? А як же фільм

«Одного разу в Америці?»» Це фільм не про Америку. Це фільм про Італію та італійців – спроба дати відповідь на запитання: що таке мафія? І режисер відповідає – мафія це те, що в середині нас. Все інше в цьому фільмі – бутафорія, театральний маскарад. Фільми «Хороший, поганий, злий» і вся ця серія фільмів про стрільця-блондина теж не про Америку – про середземноморську цивілізацію і місце людини в ній.

«Одного разу на Дикому Заході» - це спроба відповісти на запитання, що таке взагалі феномен американської культури. І тут впливає просто крамольна думка – американська культура це трансформована ірландська культура. Америку як таку створили ірландці. Звідти корені всіх парадоксів і нелогічності, кантрі та вільний мандрівний дух, культура пастухів та романтиків.

Фільм наповнений символами. І найголовніші з них – вода та колесо. Символи джерела життя та вічності. Навколо них крутиться все – і в буквальному і в переносному змісті цих слів. Першооснови, що визначають буття.

Головні елементи кіно мови тут звичайно обличчя зняті крупним планом. І це вдало доповнено просто геніальною музикою Енніо Морріконе та звуками природи. Спів цикад тут говорить більше ніж слова, навіть більше ніж постріли, бо вони лише спосіб спілкування людей, а не знаки буття.

І тема смерті – як і має бути у вестернах – на поверхні. Для героїв смерть це абстракція. Це те, що не стосується до життя як такого, щось неминуче, а значить і не варте обговорення чи страху. Страшно не померти – страшно вийти з цієї гри, виявитись слабаком, не гідним буття. І тут ключем звучить фраза – побажання, яке краще за будь-які

інші: «Нехай тебе застрелить людина, яка вміє добре стріляти!»

Діти вдови

*«Пробігли дні мої – наче оленів
Коса хода. Час щастя був коротший,
Ніж помах вій...»*

(Франческо Петрарка)

Напевно найбільш французький фільм по духу, по ментальності, по змісту і взагалі, який був знятий за останні 12 років, це фільм «Вдова з острова Сен-П'єр» («La Veuve de Saint-Pierre» (фр.)) (2000) режисера Патріса Леконта. Це приємно дивує в нашу то епоху безглуздої культурної глобалізації. Крім того, що фільм знятий в кращих традиціях французького кінематографу, містить блискучу гру талановитих акторів фільм являє собою епічну філософсько-етико-соціальну сагу.

Фільм наповнений дискусійними і багатозначними думками. Двозначність закладена навіть в назві фільму: крім того, що в фільми присутні реальні вдови з острова Сен-П'єр, присутня ще одна «вдова» - на французькому народному сленгу XIX століття «вдовою» називали гільйотину. Навколо саме цієї «вдови» і розгортається весь сюжет і всі глибокі трагедії фільму: на далекому острові Сен-П'єр – французькій колонії немає гільйотини і ніхто не хоче працювати катом, а на думку місцевої влади голови громадянам треба конче відрубувати. Ката зрештою знаходять серед новоприбулих колоністів, але кандидат вагається, ніяк не підписує угоду. «Роботодавцям» зрештою уривається терпець:

« - Так Ви хочете відрубувати людям голови?
- Хочу!!!»

Виявляється кандидата зупиняла не особливість професії, а розмір зарплати...

У фільмі ясно простежується думка: люди чітко діляться на дві категорії – одні готові пожертвувати життям в ім'я своїх принципів, переконань, почуттів, інші заради кар'єри готові вбивати невинних людей. І цей розподіл не залежить від інтелектуального розвитку, освіти, релігії. Етика і інтелект незалежні. І друга категорія людей буде служити будь-кому – королю, республіці, імператору, феодалізму, капіталізму, комунізму, фашизму, демократії – їм все одно. Вони швидко змінюють свої переконання, яких насправді не існує. Їхня «позиція» є лише маскою. Ці люди завжди були і завжди будуть і при будь-якій владі будуть чинити свою чорну справу.

Фільм глибоко гуманістичний. Тут показано, що в кожній людині, навіть найгіршій з точки зору обивателя сховано щось хороше. Тільки розбудити це хороше буває важко. Погане вилазить саме – під впливом алкоголю чи випадку, а хороше тендітне, вимагає плекання, вирощування. Але якщо воно прокинулось – людина перегороджується, стає здатна на велике і благородне.

Цей фільм ще спроба відомого режисера Еміра Куштуріци на акторському поприщі. І вдала спроба – одну з головних ролей він грає майстерно.

Фільм глибоко трагедійний. Тут немає навіть натяку на гумор – нехай і навіть чорний, як це полюбляють майстри постмодернізму. Фільм класичний. І цей класицизм оспівує благородне, чесне та інтелектуальне ХІХ століття, коли навіть негідники мусили ховатися за масками благородства.

Фільм – це гімн чистоті. У наш брудний час нам показують кришталеву чистих людей, зрештою, приречених у брудному світі. Бо кожен час по своєму брудний – завжди знайдеться потолок, що отруїть найчистіші криниці, найбагатороднішу епоху. Підзабуті у наш платонічні почуття показанні у формі настільки сильного кохання, щоб в душі не лишається місця для якихось інших переживань – навіть для ревнощів. Це звучить парадоксально, але героїв глядач розуміє.

Для французького мистецтва і кінематографу в тому числі не типові картини північної суворої та скупі природи. Тут вони органічні, більше того – буяння фарб і життя було б тут чуже як воно чуже у віршах Шарля Бодлера. Саме цей поет пригадується і ніби стоїть за естетизацією суму та відчаю в цій картині. Фільм, напевно, глибоко естетичний – інакше і не могло бути – ХІХ століття – це століття найвищого злету людської культури та мистецтва – далі пішла епоха неестетична, епоха культури занепаду, естетизації потворного. Попереду ХХ століття – століття неосередньовіччя, повторення готичної темряви.

Це оспівування життя як такого – в фільмі життя самоцінне, самодостатнє, є сенсом самого себе. Пейзаж, природа вдало доповнюють внутрішній світ і переживання героїв, створюють атмосферу, тло переживань.

Це гімн людині. Тільки на перший погляд тут панує фаталізм. Герої не фаталісти, герої фільму – люди честі. Вони чинять так, не тому що вважають, що долю змінити не можливо. Вони чинять так, тому що інакше вони втратять честь, а це гірше смерті.

Герої фільму терплять поразку, гинучи в ім'я своїх переконань і принципів. Тому що інакше не можна – не можна з покидьками та потолокчю грати за їх правилами –

краще загинути. Але лишається народ – ще не деградований, наповнений якоюсь внутрішньою чеснотою, він народить нових героїв.

Ще одна думка яка впливає з свідомості після перегляду – всі ми діти вдови, діти тої страшної епохи, коли людське життя було розмінною монетою владоможців. Попереду нас чекають, можливо (хоча хто хоче сідати в човен цього «можливо?»), страшні часи. Але які б не були часи, все одно треба лишатись людиною – до цього кличе фільм.

Пісня, яку ніхто не почув

«Від сивої давнини я роблю своє діло, і, здається, кінця йому не видно.... Ви стали моєю в'язницею з якої я не можу вирватися!»

(Пер Лагерквіст)

Деякі культурологічні питання приречені вічно висіти в повітрі – з того часу як вони виникли з небуття і періодично нагадують про своє існування. Всім. Особливо тим, хто не хоче їх бачити. До цих питань належить без сумнівно одне риторичне: «Що таке сучасна шведська культура?» (У ширшому контексті – скандинавська.) Під словом «сучасна» мається на увазі не модерна – модернові культури це варіації весняного настрою нестиглих культур – а культура Швеції після героїчної епохи. Що така епоха була, і що культура тої епохи вічно буде надихати на подвиги – безсумнівно. Але урвалось, як уривається багатьом. Король Карл XII був останнім спалахом тої епохи, останнім лицарем вже не існуючого середньовіччя, останнім вікінгом Скандії. Після нього лише

меланхолія застиглого сірого північного неба. Олово як фон для сонця. 1808 рік занадто жирну крапку поставив на історії. Швеція була пошматована остаточно надто зажерливим і злим сусідом. Лишалось тільки сумувати, зі страхом дивитися на схід і думати тільки про самозбереження. Певно і мрій вже не лишилося. Або натхненних спогадів. Цю меланхолію холодного спокою у свій час тонко вловив Андрій Тарковський у фільмі «Жертвоприношення». Але я не по це...

Після Тарковського я вже не сподівався почути репліку на тему – що таке сучасна шведська ментальність. Навіть не культура, ні – ментальність. В свій час про це багато філософствував Пер Лагерквіст – згадаймо хоча б його фаталістичну повість «Кат». Але в кінематографі...

Не буду приховувати – одкровенням в пошуках відповіді на це довічне питання став для мене фільм «Пісні з другого поверху» («Sanger fran andra vaningen» - швд.) режисера Роя Андерсена (Roy Andersson).

Фільм вже назвали сюрреалістичним. Хоча насправді реалізму там більше ніж у творах Чехова. Принаймні ніхто не розмовляє з шафами і не мріє знову посадити вирубаний сад (бідний Чехов! Він не знав, що в тій країні скоро посадять не тільки сад...) У фільмі звучить декаденс, навіть безнадійний декаденс. Але безглуздя і фантазмагоричність, що навалюються на свідомість з екрану – це реалії нинішнього життя, сучасного суспільства. Люди не знають навіщо вони живуть – сенс життя втрачено.

Християнство героями фільму викидається на смітник. З якимось жалем, тугою, але з відчуттям неминучості. А викинуті ідеали немає чим замінити. Абстрактний гуманізм у прокрустовому ложі атеїзму ну ніяк не тягне на концепцію – концепцію, що надасть

людству мету і сенс. Люди відчують, що втрачені не тільки сенс їхнього існування але і естетика – світ потворний і це сприймається як факт, як самодостатня реальність. Вчинки людські в цьому світі позбавлені змісту. Люди діють механічно – бо так воно є, так треба. Питання ніхто не задає – для чого задавати, коли і так все ясно – відповіді на всі запитання давно отримані. Точніше відповідь одна – світ це суцільне безглуздя.

Людина в такому світі приречена стати жертвою – невинною жертвою – агнцем якого кинуть на заклання цьому сірому суспільству. І співчуття буде таким же атавізмом як почуття – бо які можуть бути почуття у цій сірості приреченого на існування світу?

Як на мене автор тут ставить питання глибше ніж будь-то на березі того втомленого моря, що постало як льодовикове озеро, як шмат великого льодовика. Що раптом став просто водою. Автор запитує – а чи не було лютеранство основою подальшої трансформації свідомості в атеїстичну? Адже в лютеранстві таїнство, містика скинуто з небес на землю. З ірраціональних просторів у логічні ланцюги. І якщо людині не потрібно посередника між своїми думками і Богом, то чи людина не відкину посередника (вищий моральний закон) між собою і своїм світоглядом, між собою і суспільством? Чим стане суспільство, в яким релігія перетвориться тільки на форму, атрибут рутинної повсякденності, докучливий ритуал? Чи не є релігія, релігійні переживання людини тим, що рятує нас від світу сірості буття? Того самого буття яке ми собі створили...

Кожен герой у фільмі займається явно не свою справою. Бо своєї справи не існує і існувати в тому світі не

може. Бо своя справа для людини це знайти сенс життя. А сенс може бути у кожного свій.

Всі герої фільму або старі або внутрішньо старі – старі духом. Вони живуть в старому світі, а значить і народжуються старими. Якщо трапляється якийсь порив молодості, то лише у козенят – тих самих, що вирости б і стали цапом-відбувайлом. Але не судилось – духовно зістаріле суспільство знищує паростки молодого духу.

Звісно, прикро чути в наші дні голос такого відвертого песимізму, такого антиестетичного зображення людини як такої – персонажі можуть викликати або жалість або відразу – іншого не дано. Їх направду до болі шкода. Але фільм кличе подивитися навколо – чи не перетворимо ми свій – поки що молодий світ на ось такий...

Якщо ви заблукали у норвезькому лісі...

*«Опадають квіти
Їх роздроблені відображення
Потік відносить...»
(Нацуме Сосекі)*

Мало було в моєму житті переглянутих художніх фільмів, які справили настільки ж неоднозначне і глибинне враження на мою підсвідомість (і її темні закутки) як фільм Режисера Ан Хун Тана «Норвезький ліс» (2010) («Норувейно морі» - яп.) по роману Харукі Муракамі.

Фільм складний – там заплутане нашарування з поверхів, площин, просторів та прихованих цитат, що надсилають свідомість «посвяченого» в такі сфери мистецького (і не тільки) буття, з яких годі шукати тривіального виходу.

Одразу зазначу, що роман і фільм абсолютно різні художні твори, хоч і об'єднані спільним сюжетом, подіями та загальною побутово-модерністською ментальністю. У романі відчувається сильний вплив літератури європейського постмодернізму, тоді як фільм – естетизована притча про покоління розхристаних шістдесятих і вдалий спосіб відтворити їх духовний світ з усіма модерністськими поривами у незнане.

Небагато існує фільмів, у яких шістдесяті показані як цікаве ретро. Сам факт цього багатьох шокує. Адже справді шістдесяті стали ретроспективною минушиною – особливо для тих, для кого дев'яності – минула епоха. А шістдесяті – це взагалі сива давнина, мало не епічні часи. Але багато людей – і я в тому числі – добре пам'ятають 1969 рік – для них це було вчора. Це їх світ. І раптом їм в очі, прямим текстом сказали з екрану: «Ви, панове, ретро! Живі експонати історії.» Це пережити важко. Це сприймається хворобливо. Навіть в контексті: «Та ви теж були модернові. Ну, майже як ми...»

Цей фільм – одна із спроб (і то вдала, так!) відповісти на питання – чим був для людства 1969 рік? Атмосфера того неймовірного часу передана дуже вдало і до найменших дріб'язкових деталей. Люди тоді саме так жартували, говорили по телефону і споглядали дерева. З тих часів змінилось багато саме таких дрібних деталей – а цього й ніхто не помітив (крім автора фільму). І відповідь на вищенаведене сакраментальне питання у цьому фільмі парадоксальна: 1969 рік – це велике роздоріжжя. Зрив 1968 року вже позаду. Жадання свободи – і на Заході, і на Сході, і за всіма залізними і бамбуковими завісами закінчилось крахом і розчаруванням. Але в повітрі висіло: це радикальний поворот історії, все тепер буде інакше, світ

змінився і всі ми на роздоріжжі. Шістдесяті скоро стануть історією, але вони залишаться жити в нашій крові довгі епохи. Можливо, цілі століття в душах людей будуть агонізувати шістдесяті роки ХХ століття. Вони і зараз пульсують у наших венах. Озиваються голосами патлатих блукальців, щасливих безхатків.

Але 1969 рік тут лише фон – хоч і вдало зображений. Все, що відбувається – відбувається в душах людей. І переживання героїв показано через образи природи. Кіномова фільму образна – стан трави і дерев – це стан душі. Вітер не просто вітер – це душа світу сього.

Герої фільму розриваються між двома світоглядами, між двома способами естетичного розуміння світу, між двома світосприйманнями – модерновим в якому звучить музика «Бітлз» і традиційним японським – споглядально-просвітленим. Герої шукають себе і не знаходять – традиційний світ помер, а новий – модерновий – потребує адаптації до його нових нелогічних реалій розхристаних особистостей.

Я досі думаю: які слова в цьому фільмі є ключовими – і сумніваюсь. У багатьох (зрештою, всіх) фільмах є фрази, які є ключами до розуміння змісту, сенсу і суті фільму. Згадаймо хоча фразу з культового фільму «Місце зустрічі змінити не можна»: «Злодій має сидіти в тюрмі!» чи фразу з фільму «Мрець» Джармуша: «У тебе є тютюн?» Тут відповідь здавалось би очевидна – в кінці фільму героя запитують по телефону: «Де ти?» Він відповідає здивовано: «Де я?» А потім запитує сам себе в простір: «Де я?», бо насправді не розуміє де він опинився і який звідси вихід. Але не все так однозначно. У фільмі є низка ключових фраз: «Краще б він поїхав в Уругвай..» і т. д. І сама назва фільму «Норвезький ліс» - знакова. Адже ніякого норвезького лісу

у фільмі немає – дія відбувається у різних містах Японії. Але ніби між іншим звучить в епізоді «хіпацька» пісенька: «Вони жили в хаті збудованій з доброго норвезького лісу...» І стає зрозуміло: герої фільму живуть в цьому норвезькому лісі, який ще не зрубали і не зробили з нього доброї затишної хати. Більше того – герої заблукали у ньому...

У фільмі є роздуми про самогубство (центральної теми сучасного мистецтва – у нинішньому світі всі пишуть і знімають фільми про самогубство – більше і писати то ні про що), зокрема дано відповідь на давнє запитання: чому самогубство засуджується будь-якою релігією, будь-яким суспільством. Це не тому, що самогубство погане для людини – смерть не буває ні поганою, ні хорошою. Смерть взагалі не буває – смерті не існує. Щоправда, герої фільму цього ще не знають – чи то тому, що надто молоді, чи то тому, що сприймають світ як потік почуттів, переживань. Є лише надія, що вони це зрозуміють. Або ні. Тоді все справді безнадійно. Але суть не в тому. Самогубство засуджується будь-якою релігією тому, що воно приносить людям страждання – тим хто лишився жити, а не перейшов у інше буття. Люди не знають, що смерті не існує – тому приречені страждати, горювати за тими хто пішов і вічно звинувачувати себе. Світ і без того переповнений стражданнями, гріх привносити додаткові і лишати їх по собі.

Герої фільму шукають сенсу буття і не знаходять його – сенс існує, але це лишається поза кадром. Шматочки надії, що герої все таки знайдуть шлях і сенс лишаються, але це десь там в майбутньому.

Фільм цікавий для розуміння світогляду та ідеології хіпі. Вперше показана «однаковість» світу шістдесятих в

різних куточках світу – шістдесяті Японії дуже вже нагадують шістдесяті Європи, України, Африки (принаймні, по естетичних переживаннях людей) – глобалізація яку так «модно» нині ляяти почалась тоді, а не зараз. «Компи» і «мережа» тут ні до чого – тоді – в часи «Бітлз» та Кеннеді щось змінилось в самому світі, в самому повітрі.

Герої фільму не просто на роздоріжжі – вони зависли в повітрі – майбутнє не просто невизначене – його ніби і не може існувати. Сексуальна революція вже відгриміла, а сексуальна контрреволюція не просто ще не почалась – ніхто навіть не здогадується, що вона можлива. Герої шукають вихід з безглуздості свого існування в чуттєвості, зазирають у глибини власної душі і не побачивши нічого крім порожнечі, розуміють, що виходу немає. Про те, що існує релігія, наука, мистецтво і що саме вони можуть допомогти відшукати сенс буття героям ще слід здогадатись. Ці поняття наразі вони сприймають як елементи світу в якому вони приречені (саме приречені) жити. Медитативно переживають фільм глядач і режисер – але не герої. В цьому їх трагедія. Традиційну культуру вони відкинули, а нову – модернову – так і не знайшли. Точніше не знайшли себе і ній...

На останок пораджу подивитися цей фільм на мові оригіналу – фрази японською звучать просто красиво – при перекладі багато втрачається. В першу чергу поетичність діалогів. Хто ще не вивчив японської мови – цей фільм для нього буде додатковим аргументом сісти за хірагану та катакану. Я тоді вам можу тільки позаздрити – відчуття краси і досконалості ієрогліфів у вас ще тільки попереду.

КАЗКИ

Козак Мамай врятує Україну

(казка)

Хто той герой, що здобуде волю згорьованій ненці Україні?

Я розкажу вам.

Мій дідусь Степан мені розповідав, а йому його дідусь Василь, що колись сталася в степу під Чигирином велика битва. Оточили козаків з усіх боків вороги, розбили козацьке військо. Лишилося козаків жменька та й годі. Пошматували вороги Україну на частини, і хто з козаків лишився – зневірилися. Пішли здаватися – одні ляхам – королю польському, інші москалям – царю московському, а інші туркам – султану турецькому. Йде сотня Петра Вишиваного здаватися ляхам та просити в них служби. Дивляться, а козак Мамай сидить під старезним дубом тай на кобзі грає. Гукнув до нього сотник Вишиваний:

- Мамай, ти хіба не йдеш здаватися ляхам?
- Ні! – твердо відповів козак Мамай.
- То може ти підеш здаватися москалям?
- Ні! – знову відповів козак Мамай.
- То може туркам підеш здаватися?
- Ні!
- То скажи ж тоді що ти вибираєш? Кому здаватися? Кому піти на службу?
- Я вибираю Україну!
- Божевільний! України нема! Вона втрачена. Стала пусткою. З ким ти збираєшся її визволяти?

- Ми лишилися в Україні! – так відповів козак Мамай. – І я буду за неї битися.

- Але за тобою ніхто не піде, а в ворогів сотні тисяч вояків.

- Нічого, буде в мене військо більше, - відповів Мамай, - більше ніж волосин на голові у нашого дяка.

- І звідкіля ж воно візьметься?

- Господь Бог надішле мені своїх ангелів, і дасть їм нагострені шаблюки, і вороги розсіються перед нами як дим.

- І коли ж це буде? – спитав з сумною посмішкою сотник.

- А я звідкіль знаю? Може через рік, а може через п'ятсот років. Але рано чи пізно ми все одно переможемо!

І скинувши гаківницю на плече осідлав козак Мамай свого коника та й поскакав до Холодного Яру.

А в давнину казали - трьох речей остерігайся: копит коня, рискаля гробаря та посмішки москаля.

(Записано зі слів діда Федора Підкови, що з села Триліси біля Чигирини.)

Дві тіні

(казка)

Про долю козака Мамаю говорили різне. Одні люди казали, що помер від руки сина рибалки, що зрадив свій народ і пішов служити ворогам. Але то неправда, тому, що не могло бути такої смерті в славетного козака Мамаю! І кажуть старі люди, що він не помер, а блукає собі досі Україною і помирати не збирається.

Одного разу один коваль з Бакоти блукав якось біля дністрових скель і побачив печеру вхід до якої був закритий кованими залізом дверима з замком. Пішов він в кузню та й викував ключ до того замка. Зайшов в ту печеру – виявилась вона просторою та величезною, а на долівці сплять козаки. І поміж них впізнав коваль козака Мамаю, бо лежала біля нього його бандура та сурма зроблена з рогу тура - тому й коваль так і подумав і всім потім про це розповідав.

Коваль взяв до рук сурму, ледве її піднявши, хоч і був він людиною сили незвичайної, підніс до рота та й подув. І пролунав тут звук від якого затрусилися гори і кручі, і скеля в якій була печера ледве не завалилася. А козаки прокинулись і підвелися.

Жах охопив коваля, хоч був він людиною сміливою і, певно, дідька лисого би не злякався. Вибіг він з печери, закрив за собою двері і ключ кинув в Дністер. А козаки крикнули йому у слід: «Навіщо ти розбудив нас? Тепер нам гірше ніж раніше! Тяжко тепер нас буде чекати слушного часу, нашого часу!»

Наступного разу хотів коваль знайти шлях до тої печери, але не знайшов.

Але старі люди кажуть, що настане день, коли та сурма зроблена з рогу тура просурмить тричі і встануть козаки такими ж сильними і хоробрими, якими були в старі часи. І ще кажуть, що козака Мамаю бачили відтоді в різних куточках України. А кобзарі та бандуристи досі співають людям про його подвиги.

Одного разу десь між могилами Похила та Сива пасли двоє пастухів овець, і сидячи ввечері біля вогню, розповідали один одному про козаків, по могили, кого в яку положили. Раптом з могили Сивої з'явилися дві тіні і одна

тінь сказала іншій: «Послухай-но цього хлопця! Я бився під Жовтими Водами, а він знає про цю битву більше ніж я!»

(Записано зі слів діда Василя Нечипоренка з села Бакоти, що на Поділлі.)

Гетьман Підкова

(казка)

Коли вороги вбили гетьмана Івана Підкову козаки повезли його тіло до Канева та й поховали над Дніпром на високій могилі.

Та раз на сім років серед безмісячної липневої ночі встає гетьман Підкова з могили і скаче на своєму баскому коні по дніпрових кручах до Великого Лугу. І срібні підкови його коня товщиною в три пальці. А коли ті підкови сточаться нанівець і стануть тонкі як вуха kota, гетьман Іван Підкова знову оживе, здолає всіх ворогів у великій битві і буде гетьманувати в Україні двадцять років і три дні – так кажуть старі люди.

А допоки спить гетьман Іван Підкова та його козаки в глибокій печері, що схована в дніпрових кручах коло Трахтемирова. Посеред печери є величезний стіл. На чолі сидить гетьман, а обабіч його козаки з шаблями та гаківницями. Сплять вони, схиливши голови на стіл. А позаду них стійло – коні козацькі стоять осідлані та сплять.

Та прийде день, коли син мельника, який народиться з шістьма пальцями на кожній руці, затрубить в ріг тура, коні вдарять копитами та заіржуть, а козаки прокинуться і скочать до сідла, щоб їхати неньку Україну визволяти.

У липневу ніч на Івана Купала, коли гетьман Підкова прокидається і скаче по дніпровим кручам, вхід в печеру відкривається. Колись один мірошник заблукав йдучи з Ржищева до Трахтемирова. До того ж хильнув оковитої. Помітив вхід до печери, запалив свічку та й зайшов. Дивиться, а серед печери сплять за столом козаки. Тут же мірошник з переляку і протверезів. Руки в нього затремтіли, і упустив він вуздечку, що тримав у руках. Шум полетів луною дзвінкою по печері, і один з козаків, що сидів по праву руку від гетьмана, підняв голову і спитав хрипким голосом:

- Що, вже час?

Мірошник з переляку пробелькотів:

- Ні, ще не час, але вже скоро.

І козак знову схилив важку голову на стіл.

Мірошник поспішив вибратись з печери, і з того часу тої печери ніхто й не бачив, ніхто навіть і не чув, щоб довелось ще комусь там побувати.

(Записано зі слів діда Петра Джури з села Трахтемирів, що біля Канева.)

Заповіт козака Мамає

(казка)

Колись молодий козак спитав старого характерника козака Мамає:

- Мамаю! Які були твої звичаї в роки молоді?

- Я слухав ліс, я дивився на зорі, я уникав таємниць, я мовчав у юрбі, я розмовляв з людьми, я був спокійний на

бенкетах, я був гарячий в бою, я був відданий у дружбі, я був поблажливий до слабших, я був твердий з сильними. Я не був зарозумілий, хоча був сильний. Я не обіцяв нічого, хоча був багатий. Я не вихвалявся нічим, хоча був майстерний. Я не говорив погано про відсутніх. Я не проклинав, а хвалив. Я не просив, а давав. Бо тільки такі звичаї роблять юнака козаком.

- Мамаю, козаче, яким звичаям слідувати мені?

- Не смійся над старими, якщо ти молодий. Не смійся над бідними, якщо ти багатий. Не смійся над кульгавим, якщо ти швидконогий. Не смійся над сліпим, якщо ти зрячий. Не смійся над хворим, якщо ти здоровий. Не смійся над дурним, якщо ти мудрий. Не будь занадто розумним і занадто дурним. Не будь занадто самовпевненим і занадто сором'язливим. Не будь занадто гордим і занадто скромним. Не будь занадто балакучим і занадто мовчазним. Не будь занадто суворим і занадто добрим. Якщо будеш занадто розумним, від тебе будуть чекати занадто багато. Якщо будеш занадто самовпевненим, тебе будуть сторонитися. Якщо будеш занадто скромним, тебе не будуть поважати. Якщо будеш занадто балакучим, на тебе не будуть звертати уваги. Якщо будеш занадто мовчазним, до тебе не будуть прислухатись. Якщо будеш занадто суворим, себе будуть сахатися. Якщо будеш занадто добрим, тебе розтопчуть.

- Мамаю, козаче, а які звичаї добрі для кошового отамана?

- Для отамана найкраще: твердість без гніву, наполегливість без суперечок, ввічливість без гордовитості. Нехай він береже давні козацькі звичаї, справедливо вершить суд, говорить істину, поважає сліпих кобзарів, молиться Богу. Отаману слід питати поради у мудрих, поважати давнину, дотримуватись законів, бути чесним з друзями, бути

мужнім з ворогами, знати пісні та науки, вивчати мови, слухати старійшин, лишатися глухим до брехні. Нехай він буде суворим, але справедливим. Нехай він буде пристрасним, нехай він буде милостивим, нехай він буде терпимим, нехай він буде наполегливим, нехай ненавидить брехню, нехай любить правду, нехай не пам'ятає зла, нехай не забуває добро, нехай у нього на бенкеті буде людей багато, а на таємній раді – мало. Нехай спілки його будуть міцні, нехай вимоги його будуть легкі, нехай рішення його будуть швидкі і ясні. Бо по цьому і впізнаються справжні козацькі отамани!

А в давнину казали: негарно упадати за вдовицею ще до того, як вона повернулась з похорон чоловіка.

(Записано зі слів діда Степана Рибалки з с. Григорівки, що біля Канева.)

Скрипаль Роман Черевичок

(казка)

Виконаю свою давню обіцянку – розкажу про скрипалів-ворожбитів. А розкажу вам бувальщину про знаменитого Романа Черевичка – одного з найславетніших скрипалів Поділля, що блукали по селах та грали на весіллях і похованнях. І був він найдивнішим скрипалем які тільки ходили по землі між Дністром та Бугом.

Роман Черевичок був не тільки скрипалем – він був людиною! Найпершою людиною і кращим скрипалем, який тільки ступав у шкіряних черевиках по нашій землі. Світ не знав серця більш щирого та щедрого, ніж у нього.

У його скрипці вчувалось завивання степового вітру, і подих весни, і сміх мавок під вербами, і квиління чайок над морем. У його музиці звучали і самотність старезного козацького дубу, і краса неба, і свист шпаків, і пісня жайвора. Його мелодії були наче свист вітру в очеретах – то падали, то втікали, захоплюючи з собою слухачів, які завжди оточували цього скрипалю. І найчорніша душа світліла, гордість поступалася приязні, а суворість танула як сніг у травні.

З усіх куточків України приходили люди, щоб послухати його. Кожен шмат землі між Дністром та Дніпром відав про його славу. Люди забували про холод і голод, зачаровані його музикою. Звуки його мелодій долинали до кожного людського серця. І хоча він міг би стати найбагатшим у краю, єдиним його одягом були потріпана свитка, залатані гачі та крисаня.

Гроші він зневажав. Кохання – ось те єдине перед чим він схилявся і що оспівував. Для нього воно було всім на світі.

Сталася якось у нашому селі Бакота така подія. Побралися двоє молодят – Дмитро Приймак та Марічка Іваненко. Обоє були з родин бідних як церковні миші. Єдине, що їм дісталось як прийшли з церкви – стара кинута перехняблена хата – навіть весілля не було як справити згідно звичаю. У чотири стіни прийшли, а за вікном темрява. Але що їм до того, якщо кохалися вони до нестями? Марічка перед тим гарбуза піднесла багачу Івану Чорненку з села Грушка з усіма його волами, коровами, пасовиськами та млином. А Дмитро не захотів побратися з Наталкою Головичівною з усіма її телятами, вівцями, козами, свинями, скринями з приданим, крамом льоновим та золотими дукачами.

Взяв Дмитро, та й засватав бідну Марічку хоч батьки його з того й журбу мали.

І ось опинились вони самі у своїй старезній хаті і замість того щоб весілля гуляти, як то звичай велить. Самі-самі. Бо всі в селі обурилися – як то отак одружуватись – біда з бідною, щоб ані шеляга за душею, ані зернятка в коморі, коли кожен з них міг з багатою парою побратися. Але що тим розумникам, як втямити, що кохання дорожче і ставка, і млинка, і вишневого садка...

Сидять вони та одне на одного дивляться. Раптом у двері хтось постукав. Відчинили – а там на порозі старий дідуган зі скрипкою у потріпаній свиті та крисані. Заходить і каже:

- А чи правда, що тут весілля справляти мають? Я скрипаль, на весіллях граю. Здалеку йшов, зголоднів. Пригостите, чарчиною почастуєте, той заграю веселої!

- Почастувати? – засміялися молодята. – Та тут у нас не весілля, а пустка. Хоч ми шойно з церкви прийшли, та ні гостей, ні частування. Ні чарчини немає. В нас на весіллі нічого окрім кохання немає! Був би хоч хліба шматок – віддали б нашому єдиному гостю.

- Як?! – вигукнув гість. – Ви одружились і не маєте ніякого весілля і ніякого приданого? Одружились тільки заради кохання? І нічого навіть у горщик покласти?

- Звісно!

- Хай благословить вас пан Господь! – промовив скрипаль.

- А чи доводилось вам чути про музику Романа Черевичка?

- Черевичка? Чи ти смієшся над нами? Тільки глухі та мертві не чули про великого майстра Романа Черевичка!

Тут старий скрипаль кладе свою скрипку на коліна і каже:

- А скажіть-но сусідам, щоб йшли на весілля і несли подарунки, бо грати музику буде сам скрипаль Роман Черевичок!

- Роман Черевичок? – здивовано перепитали молодята.

- Саме так. Роман Черевичок – це я, - каже скрипаль і бере свою скрипку.

Як зраділи молодята! А новина як пожежа поширилась по селу: сам Роман Черевичок – великий скрипаль прийшов грати на весіллі! Всі покидали роботу, забули свою жадібність, похапали подарунки для молодят і бігом на весілля.

Прийшов Богдан Вовчук – приніс ковбасу. Данило Микитенко приніс копчену баранячу ногу. Андрій Охріменко зі своєю Одаркою принесли цілий мішок збіжжя, а Параска Кудивітер полотна домотканого. Петро Приходько зі своєю Настею принесли пирогів цілий банячисько і медовухи, а Микола Неборак зі своєю

Оксаною два здоровенних кошики з крякаючими качками та репетуючими гусками. Здоровенну комору потрібно було щоб ті всі подарунки поскладати. А Роман Черевичок дякував кожному та посміхався. А гості думали собі: нехай були б вони втричі більше принесли – все одно лишилися в боргу перед скрипалем. На весільному бенкеті всі навіть співати не наважувалися – все боялися пропустити хоч слово чи якийсь жарт якими сипав Роман Черевичок, що сидів на почесному місці.

І пишалась же ця пара молода, що має таке весілля якого ще не бачила Бакота! Та де там Бакота – всеньке Поділля!

А коли бенкет закінчився, зі столу все прибрали, Роман Черевичок взяв до рук свою скрипку і провів по ній смичком. Всі затихли: їм вчулося завивання вітру над степом, дихання моря, сміх мавок під вербами, скиглення чайок над Дніпром. Зазвучали краса неба, свист шпаків та пісня жайвора. Як вітер серед очерету музика то падала, то втікала і несла за собою затамувавши подих слухачів. І найчорніша душа світліла, а суворість танула як сніг у травні. І не лишилось нікого, хто б не почувши цю музику не залишився б навік у її владі.

Та ось скрипаль завершив, настав час платити за музику, і Роман Черевичок зробив те, що не робив досі ніхто зі скрипалів: він взяв свою крисаню і пройшовся з нею по колу.

І той хто збирався дати шаг давав цілий дукач, а хто гріш – цілий золотий. І коли Роман Черевичок обійшов всіх в домі – назбирався цілий капелюх срібних та золотих монет.

Ще діяли чари музики – гості заворожені розійшлися, а тоді і Роман Черевичок побажав молодятам щастя, взяв свою стару скрипку та й пішов.

Тільки він за поріг – а молодята дивляться – стара крисаня музики повна дукачів так і лишилась на столі.

- Він забув свого капелюха з грошима! – гукнула Марічка.

- Зараз я його здожену! – сказав Дмитро.

Кинувся до дверей, а йому на зустріч з порогу коваль Петро Людота зі словами:

- Ось зайшов вас привітати!

- Кидай свій мішок! Скоріше здожени того старого зі скрипкою, якого щойно зустрів!

- Якого ще старого? На дворі нікого не було.

- Та Романа Черевичка! Ти зараз зустрів самого Романа Черевичка! Він грав на нашому весіллі! І забув свого капелюха з грошима!

- Романа Черевичка? Та ви що, подуріли обоє??? Могилу Романа Черевичка я допомагав копати ще три тижні тому у Кам'янці. Бідний волоцюга! Жебрак і багач, пішов з життя з трьома шелягами в кишені які пішли попу за відспівування. У старій латаній свиті так і поховали його зі скрипкою та капелюхом...

А в давнину казали: хвалити Бога гідно, але мудрий не стане проклинати навіть диявола.

Примітки:

Записано зі слів діда Юхима Боднарчука в селі Бакота тодішньої Подільської губернії у серпні 1867 року збирачем фольклору Ярославом Свічинським (1815 - 1894). Бувальщина так і не була опублікована. Рукописи Ярослава Свічинського зберігалися у рукописному фонді бібліотеки АН УРСР, після пожежі бібліотеки у 1972 році зникли.

Копія цієї бувальщини була зроблена Юрієм Петровичем Дрогобицьким у 1969 році і люб'язно мені передана у жовтні 1982 року.

Бакота – за часів Київської Русі велике місто, центр Подільської землі у складі Галицько-Волинського князівства. Під час відомих подій 1431 року майже повністю знищене, перетворилось у село. Славилось село дивним мікрокліматом і печерним монастирем на околиці, що був діючим до 1967 року. Зараз село Бакота не існує – воно спочило навіки на дні Дністровського водосховища...

Роман Черевичок (1711 ? – 1772 ?) – особа напівлегендарна, знаменитий скрипаль XVIII століття. Відомості про нього непевні. Згідно одних – народився він у Летичеві у 1711 році, згідно інших – у Староконстантинові у 1702 році. Були ще дані, що народився він у Кам'янці-Подільському у 1721 році. Але виявилось, що це зовсім інший музикант - прізвище його було не Черевичок, а Навівчеревичок і звали його Андрій, а не Роман. І був він не скрипаль, а бандурист. Роман Черевичок був самоучка, хоча кажуть, що його вчив дяк Никифор Сова, що теж вмів грати на різних музичних інструментах. Роман Черевичок виконував виключно власні твори, які не збереглися. Все життя блукав від села до села, грав музику на весіллях та похованнях – цим і заробляв на життя. З історичних хронік відомо, що він грав на весіллі в Меджибожі у графів Синявських у 1756 році - одружувався Янош Синявський з Ядвігою Смотрицькою. З хроніки відомо, що скрипаль відмовився від великої нагороди сказавши, що «музика не має ціни». Похований у Кам'янці-Подільському, але могила його не збереглася.

Іван Чорненко – жив насправді не в Бакоті, а в Старій Ушиці, власного млина не мав, а орендував його у Синявських.

Данило Микитенко – родом насправді з Бакоти, але у 1772 році жив у Кам'янці-Подільському тому його присутність на вищеописаному весіллі сумнівна.

Богдан Вовчук – жив у Бакоті і займався рибальством. На час описуваних подій йому було лише 9 років, тому можливо, мова йде про його вуйка Степана Вовчука, який у 1777 році постригся в монахи у Бакотському монастирі.

Андрій Охріменко – насправді був неодружений. Був дяком у Покровській церкві в Бакоті. Можливо це або помилка оповідача, або мова йде про когось із його родичів.

Микола Неборак – мав землю в селах Рогізна і Колодіївка. У Бакоті не жив, але мав там родича – племінника Йосипа Цибуленка.

Про родину **Приймаків** з Бакоти ніяких даних знайти не вдалося.

Міст, який шепоче

(казка)

Колись давно в старому Меджибожі жила дівчина Оксанка, прекрасна як квітка дикої шипшини, що ще розкрилась. Всі хлопці з околиць розум із-за неї втрачали.

Та ось якось уночі, коли місяць був оповні, став з'являтися біля її хати якийсь незнайомий парубок. Гарний він був та чорнявий. Спочатку Оксанка цуралась його та тікала до хати, як побачить його біля тину, а потім якось непомітно взяла та й закохалася.

Одного разу вночі вперше вони розмовляли одне з одним.

- Хто ти? – спитала Оксанка незнайомця. – Навіщо приходиш ти до мого перелазу щоночі?

- Родом я зі Звягеля. Лише раз побачив тебе, але з того часу образ твій завжди стоїть перед моїми очима, наче випалений вогнем.

Але ось що дивно – незнайомиць приходив тільки вночі і не називав свого імені. Захотілось Оксанці дізнатися, хто він такий, і ось що дівчина придумала: приколола до свити хлопця голку з довгою-довгою ниткою. Наступного ранку нитка привела її до старезного п'ятисотлітнього ясена, що височів біля Бугу. Голка стриміла в його порепаній корі.

Дивиться Оксанка і очам своїм не вірить – значить, хлопець був духом цього старезного ясена!

Повернулася дівчина додому, і зі сльозами розказала батькам про своє горе. А по тому довідались про те всі. Сильно злякались люди Меджибожа та поскаржились коронному гетьману Миколі Сенявському, що жив на той час у Меджибожському замку. Він наказав зрубати старезне дерево. А було воно велетнем - не обхопили б і шестеро чоловік, що взяли би за руки.

Зібралися люди і стали дерево рубати. Але варто було відщепити сокирою тріску, як тріска прилітала до дерева знову і ставала на своє старе місце так, що і не відірвеш. А на ранок на корі не видно було ні сліду від сокир. Так пройшло багато днів.

А дерева зі старезного лісу, що розкинувся між селами Головчинці та Михунки зажурились – засумували за своїм володарем, відчували, що люди хочуть його вбити і пішли

його відвідати. Пішов з ними і полин-чорнобиль. Та могутній ясен побачив його і сказав:

- Ти ж не дерево, а тільки нікчемна трава. Не місце тобі серед дерев.

Розсердився та образився чорнобиль і став снитися людям з Меджибожа і казати їм:

- Кидайте у вогонь все, що вдасться відрубати від ясена.

Не один десяток днів рубали люди велетенське дерево, спалюючи тріски. Тільки так вдалося повалити старезного ясена.

Вирішили тоді люди розпиляти дерево на дошки та колоди - збудувати з них міст через річку Буг до Меджибіжського замку, але не змогли навіть зрушити з місця велетенський стовбур і не брала його пила. Тоді покликали Оксанку. Торкнулась вона рукою до поваленого дерева і хитнулось воно. Тоді люди легко мов пушинку підняли стовбур і розпиляли його на дошки.

Побудували з тих дошок чудовий міст. Але люди і коні боялись по ньому йти - щоначі міст щось шепотів сумним і тихим голосом.

Довідався про це короний гетьман Сенявський та наказав привести на міст Оксанку у білій сукні та з коралями на шиї.

Стала вона переходити через міст, а в самої очі повні сліз. Ступила вона на міст та й впала мертвою.

З того часу назвали той міст через Буг «Міст, котрий шепоче».

Примітки:

Записано зі слів діда Охріма Жука у Меджибожі тодішньої Подільської губернії у квітні 1863 року збирачем фольклору Ярославом Свічинським (1815 - 1894). Цікаво,

що аналогічну бувальщину з дуже незначними відмінностями переказав Я. Свічинському житель Меджибожа кравець Моше Бен Шева на ідіш. Бувальщина так і не була опублікована. Рукописи Ярослава Свічинського зберігалися у рукописному фонді бібліотеки АН УРСР, після пожежі бібліотеки у 1972 році зникли. Копія цієї бувальщини була зроблена Юрієм Петровичем Дрогобицьким у 1969 році і люб'язно мені передана у жовтні 1982 року.

Микола Сенявський (1489 – 1569) - один з найбільших магнатів Речі Посполитої, володар Меджибіжського замку, з 1539 року - гетьман польний коронний, з 1553 року - руський воєвода, з 1561 року - гетьман великий коронний. Брав участь у воєнних діях на південно-східних кордонах Великого князівства Литовського. Намагаючись припинити руйнівні татарсько-турецькі напади на українські землі, організував ряд військових походів на Кримське ханство, зокрема на фортеці Очаків та Білгород. Активно втручався у молдовські справи. 1552 року за підтримки Миколи Сенявського молдовський престол зайняв Олександр Лапушняну, який став ленником Польщі.

Міст через Буг до замку будували багато разів (після чергового руйнування). Зокрема, відомі будівництва 1399, 1426, 1492, 1500, 1589 та 1661 років. Події описані в бувальщині віднесені до 1550 року. Дерев'яний міст, звісно, не зберігся. Зараз на тому місті стандартний залізобетонний міст.

Відьми міста Сатанова

(казка)

Про містечко Сатанів та його околиці здавна ходила зловісна слава. Старі люди казали (а брехати старі люди не будуть), що біля Сатанова є такі джерела в які сатана занурює свій хвіст коли місяць стає чорний як іржава підкова. І тому вода з тих джерел має таку дивну силу. А як людина забагато п'є тамтої води то хорує тяжко. І купа всякої нечисті в тих краях водиться, і як хто вирішив за продати свою душу нечистому так і мандрує по яругам біля дороги, що веде з Сатанова на Чортків – там здібанки з самим (цур його) чекати недовго.

А ще кажуть, що коло Сатанова є печера величезна, і з тої печери хід веде до самісінького пекла. Монастир коло Сатанова збудували, щоб від нечисті ті місця очистити та марно. Року не проходить як трапляються всілякі дива страшні.

Трапився колись в ті часи, коли сатанівським замком володів воєвода Петро Одровонж, а про Сенявських було й не чути, такий ось випадок.

Так от. В ті часи на одному з пагорбів, що височать між містечком Сатанів та селом Кринцилів, була корчма – на самому вершечку. І біля підніжжя горба теж стояла корчма. В ті часи місця ці були пустельні. Ще й до того ходили вперті чутки про нечисту силу, що з'являється в там тому лісі. Тому ті місця оминали і корчми стояли пустками і хто зна хто ті шинки тримав. Але бувало, що чужі люди-подорожні яким випадало в тих місцях заблукати (бо блуд чіпався) вряди-годи тай на світло корчми заходили. Грілися біля пічки, чарчину-другу горілочку вихиляли. Зараз тотих

корчмів нема й сліду – тільки ліс росте, але ще мій дід Влодко бачив камені та гнилі колоди на тому місці. І криниця ще була. Ось.

Якось в ті часи один бондар, що йшов з Гусятина до Сатанова на заробітки на свою лиху годину в тих яругах та лісах заблукав. Побачив світло від корчми та й зрадів – відпочину, подумав, та дорогу розпитаю. Зайшов до шинку і бачить: стоїть до нього спиною шинкарка в сукні, що тільки чорним вишита та коло пічки пораяється. Попросив бондар, скидаючи свиту:

- Шинкарко! Дай-но мені чарочку горілочки – замерз я, по цих хащах блукаючи.

- Зараз, зараз! – відгукнулась жінка не обертаючись.

Сів бондар на лаву біля столу і захотілось йому з шинкаркою побазікати про те, про се. І згадалась йому одна бувальщина, яку він чув по дорозі.

- Слухай, а це часом не пагорб Завія Троянова, що коло Сатанова?

- Саме він і є!

- Чув я, що в старі часи тут відьма жила. А тепер з'являється в тутешніх місцях?

- Являється! Часто тут її бачили!

- Ти диви! Скажіть! А яка вона на вигляд? – питає здивований бондар і дивиться на господиню.

- Ота відьма? Яка вона на вигляд? А ось така!

І з цими словами жінка швидко обернулась до гостя. Дивиться на неї бондар і закричав від жаху. Кинувся бігти геть з корчми, забувши і про свою свиту, і про писану торбу з начинням. Бо в жінки не було обличчя – була суцільна гладка куля без єдиної заглибини – ні очей, ні брів, ні рота, ні носа.

Біжить бондар вниз по пагорбу не розбираючи дороги. Збіг, впав захеканий. Дивиться, а внизу ще одна корчма. Задихаючись зайшов до того шинку, ледве доплівся до лави. Бачить: у шинку теж біля пічки пораяється шинкарка. Сорочка на ній біла квітами гаптована, а спідниця чорна.

Став він розповідати тремтячим голосом про те, що трапилось.

- Ох, і злякався ж я! Вперше в житті відьму побачив! Та ще й яку страшну! А ти, шинкарко, невже не боїшся жити в такому страшному місці?

- Я? Зовсім ні. Чого тут боятися? – відповіла жінка не обертаючись.

- Невже? А я мало не помер зі страху! Як згадаю – кров холоне...

- А на кого ж та відьма була схожа? Часом не на мене?

Глянув бондар на господиню, а в неї теж – ні носа, ні очей, наче риб'ячий міхур на шиї сидить.

У бондаря від жаху волосся стало сторч. Вискочив він з шинку та побіг у сторону Сатанова... Біг, біг, впав серед лісу і тільки на світанку до тьми прийшов.

Ось що в давнину в містечку Сатанів бувало....

Примітки:

Записано зі слів діда Прокопа Сидоренка у містечку Сатанів тодішньої Подільської губернії у травні 1869 року збирачем фольклору Ярославом Свічинським (1815 - 1894). Бувальщина так і не була опублікована. Рукописи Ярослава Свічинського зберігалися у рукописному фонді бібліотеки АН УРСР, після пожежі бібліотеки у 1972 році зникли. Копія цієї бувальщини була зроблена Юрієм Петровичем Дрогобицьким у 1969 році і люб'язно мені передана у жовтні 1982 року.

Сатанів – містечко на Поділлі коло Збруча. Достеменний час виникнення Сатанова невідомий. Перша писемна згадка про Сатанів припадає на 1404 рік, коли польський король Владислав II Ягайло подарував селища Сатанів та Зіньків і всі прилеглі землі Петру Шафранцю, зобов'язавши його за це виставляти на королівську службу загін озброєних людей для оборони прикордонних земель, зокрема й Сатанова. 1431 — Сатанів і Зіньків переходять до Петра Одровонжа. Із цього часу Сатанівські землі належали Одровонжам, їх нащадкам та спадкоємцям понад 300 років. 1436 — польський король Владислав III надав Сатанову магдебурзьке право. 1442 — Сатанів отримує статус містечка. У 1720 році власником Сатанова став Адам Миколай Сенявський. Він укріпив замок та його мури й вали, що оточували місто.

Коробоку-сан

(японська народна казка)

На півночі Хонсю в горах у забутому селищі жив старий Такеторі зі своєю старою яку звали Акіра. Наближалось свято Зустрічі двох зірок, коли сороки зі своїх хвостів будують міст через Небесну ріку, щоб дві зірки Ткаля і Пастух могли зустрітись. Свято наближалось, а в старих горян не було навіть чим гоститись – дожилися вони до дого, що не було навіть чого у миску покласти.

Старий таке торі і каже:

- А приготуй-но, Акіро, сусі.
- Та де ж я тобі приготую сусі, якщо рису немає навіть жодного зернятка!

- А ти позамітай у коморі, де ми колись ховали збіжжя – може назбирається хоча б на одне сусі!

Стара Акіра позамітала в комірчині і назбирала жменьку зерен рису – якраз на одне сусі. Приготувала сусі та чай. І поки вони з дідом влаштовували чайну церемонію поклали сусі на татамі. І, оскільки, сусі було всього одне єдине вирішили дати йому ім'я. Назвали його Коробоку-сан. А в цей час зазирнула в їхню хижку богиня сонця Аматарасу яка давала душу кожній істоті, що мала ім'я. І це сусі теж отримало душу. Усвідомивши себе істотою вирішило сусі помандрувати в світ. Покотилось сусі по татамі, а з татамі за хижку, а з хижки по гірській стежі. Котиться, а услід йому летить зозулі крик.

Котиться воно, котиться, а на зустріч йому заєць Юе Ту. Той самий заєць, що живе на місяці і товче в нефритовій ступці зілля. Його ще називають в країні Ніппон Цукі-но Недзумі. Хто скуштує те зілля, той стане безсмертним. Вирішив місячний заєць Юе Ту спуститись на Землю і подивитись чи не подарувати комусь із людей чи інших живих істот свій еліксир безсмертя. Побачив він сусі і сказав:

- Сусі Коробоку-сан! Мій шлях з місяця на Землю був довгий. Мені треба підживити тіло моє, щоб я міг знайти людину гідну мого дару.

- Не їж мене зайчику Юе Ту! Я тобі пісню заспіваю!

- Заспівай!

І сусі Коробоку-сан заспівав:

Нескінченний шлях.
Тільки роси срібний блиск.
Забуте село
Лишив позаду як тінь

Я – мандрівник весни...

Почув цю пісеньку місячний заєць, пережив стан саторі – просвітлення. Зрозумів, що в сусі втілюється Великий Учитель Фо. Зрозумів марність своїх зусиль, зрозумів, що життя і смерть це одне і те ж – видозміна Великої Порожнечі. Вирішив він тоді, що нікому не потрібно дарувати еліксир безсмертя – це тільки продовжить страждання, і це завадить знайти Вічне Звільнення в нирвані. І повернувся заєць Юе Ту назад на місяць. А сусі Коробоку-сан покотився далі.

Котиться він далі по гірській стежі, а назустріч йому самурай вовк Бацу. Побачив він сусі і сказав:

- Сусі Коробоку-сан! Якщо ти самурай – дістань свою катану і хай поєдинок вирішить кому далі йти цією стежиною! А якщо ти селянин, то нагодуй мене!

- Не їж мене, вовче-самураю! Краще я тобі пісню заспіваю!

- Ану заспівай!

І сусі Коробоку-сан заспівав:

Промені сонця
Гріють... І миють дощі!
Квіти зів'ялі
Дарують останню красу.
Туман над горами. Осінь.

Почув це вовк-самурай, кинув свою катану, струсив зі своїх ніг пил суєти та й пішов на гору Коя. Постригся в монахи і став шукати шлях до спасіння. А сусі покотилося далі.

Котиться, котиться, а на зустріч йому ведмідь-тюнагон Тайса-сан. Побачив його ведмідь і каже:

- У цих краях народ вийшов з покори імператору, не платить податків. Чи ти не один із тих розбійників?

- Не їж мене, ведмедю-тюнагон! Краще я тобі пісеньку заспіваю!

- Заспівай!

І сусі Коробоку-сан заспівав:

Над гірським потоком
Гілка схилилась квітуча.
Вітер співає
Пісню тиху як смерть.
Стара сосна. Сутінки.

Почув цю пісню ведмідь-тюнагон, пережив саторі та пішов добровільно у вигнання, забув про столицю. Оселився в гірській глушині і став відлюдником. Став грати на цитрі мелодію «Осінній вітер» та писати хокку. А сусі покотилося далі.

Котиться, котиться, аж тут пройшов легкий дощ, і над стежиною засяяла веселка. А під веселкою як відомо є хатина лисиць. Вийшла з хатини лисиця-перевертень і обернулася на прекрасну дівчину. Побачила вона сусі і каже:

- Сусі Коробоку-сан! Невже ти теж зараз наділено душою у цьому світі Колеса Сансари?

- Не їж мене лисичко! – сказав сусі Коробоку-сан побачивши, як з-під спідниці стирчить рудий хвіст. – Краще я тобі пісню заспіваю.

- Заспівай!

І сусі Коробоку-сан заспівав:

Місяць над горою.
Вітер холодний мій друг.
Хилиться трава...
Давні камені храму
Мохом поросли. Осінь.

Почула цю пісню лисиця і пережила саторі. Вирішила більше ніколи не морочити людям голову. Повернулась у свою хатку під веселкою і написала на входом: «Тут живе та, що чекає на смерть!» А сусі покотилося далі. І куди воно поділося – ніхто не знає. Може воно розтануло, як тане дим восени над горою Фудзі. А може його і не було? Може це осінній вітер навів всім таке марево?

Хай славиться Будда Аміда!
Хай славиться Будда Аміда!
Хай славиться Будда Аміда!

Примітки:

Під час однієї із своїх реінкарнацій я народився в країні Ніппон в селищі Нагато, що біля Оями в рік жовтої миші (1196 році за європейським літочисленням). Цю казку мені розказала бабуся Оно-но Міцума коли я був ще дитиною. Ця казка так запала мені в душу, що я запам'ятав її на все життя і став монахом коли настав мій час...

ХАЙБУН

Холод осіннього саду

* * *

Зайшовши до доброго знайомого помилуватись його садом і осінніми хризантемами зустрів там двох дивних людей які вважали себе аристократами, але при цьому не милувались квітами, а використовували сад для вживання якогось напою, що нагадувало sake. І що дивно - вони пили його холодним і вели розмови далекі від поезії. Побачивши це я здивувався і написав наступне хокку:

Чужий сад. Бачу
Дивних аристократів.
Хризантеми цвіт....

* * *

Я завітав до старого знайомого з метою поговорити про давню літературу. Але побачив його зайнятим пакуванням валізи – він вирішив поїхати шукати собі нову Батьківщину. Хотів розповісти йому, що осінній вітер всюди однаково холодний, істинні квіти не потрібно шукати в далеких краях – вони тут під ногами, але побачив в його очах, що він вже нетутешній. Тоді написав йому на прощання ось таке хокку:

Ми нетутешні
У світі під Місяцем.
Холоди... Осінь...

* * *

У старовинному місті, що носить назву великої хижої тварини зайшов я у стару кав'ярню, де варили каву вже не одну сотню років. З горнятком цього ароматного трунку в руках я думав зі смутком про людей минулих часів і написав ось таке хокку:

Терпкий аромат
Несе тінь мою в казку.
Стара кав'ярня...

* * *

Йшов я до будинку де молодих людей навчають мудрості. Побачив біля входу юнаків та дівчат віку юного, що діставали з кишень короткі білі палички, запихали до їх до свого рота і підпалювали їм кінці. Після цього дихали димом, що утворювався з сухого листя якоїсь заморської рослини з якої, власне, ці палички і зроблені. Споглядаючи це раптом склав хокку:

Дим ароматний
Заморського трунку.
Піти б звідси!

* * *

Блукаючи старим засніженим парком серед лихої зими по білому снігу, де ще не було людських слідів, побачив раптом старий ясен весь обвішаний жмутками насіння, що шелестіло на крижаному зимовому вітрі, подумав:

Холодна зима.
Вони шелестять тихо.
Весну чекають...

* * *

Почувши про жахливу аварію, що сталася на півдні країни, я зажурився. Серед смутку та печалі написав ось такі вірші:

Денний поїзд.
Люди на жовтій траві.
Осінь сумує...

* * *

Прочитавши вірші одного поета написані про сенс життя подумав: «Саме так! Це єдиний сенс перебування в цьому хмерному і безглуздому світі змін - споглядання пилку який збирає метелик. Іншого сенсу не існує.... Дякую, що підказали мені сенс життя - я до цього часу думав, що сенсу життя не має. А ще думав, що сенс життя в тому, щоб зрозуміти те, що життя не має сенсу.... Тепер я осяг істину! Моє життя наповнилось сенсом і змістом! Шкода, що осінь... Метелики вже не літають і квіти зів'яли... Моє життя знову втратило сенс... Так завжди....» Після цих роздумів я написав хокку:

Осіньню глухою
Самотньо і порожньо...
Шурхіт листя.

Хатинка для птахів

* * *

Блукаючи одного вітряного і холодного дня містом, де живуть люди, споглядав я високі сірі будинки. Раптом зрозумів, що ці будинки схожі на шпаківні, а люди що в них живуть схожі на птахів, які відлітають в теплі краї як тільки в цій країні настають паскудні часи. Зрозумівши це зайшов я в старий закинутий сад і, побачивши там порожню шпаківню, написав такі рядки:

У хатинці для птахів
Вже ніхто не живе.
Осінь глуха...

* * *

Приїхавши в одне велелюдне і химерне місто я довго блукав його вулицями без певної мети. У місті стояв у повітрі дим і запах паленого. Я побачив високу металеву вежу незрозумілого призначення верхівка якої губилась в імлі. Таке було відчуття, що ця башта проколола небо. Тоді якось самі склалися такі рядки:

Небо сколите
В обкуреному місті.
Дорога видінь.

* * *

Ночував на вершині гори. Багаття згасло і я знічев'я споглядав зоряне небо. Побачив туманність Андромеди – сусідню галактику. Подумав, що там теж живуть якісь люди

чи істоти які так само замріяно дивляться на нічне небо.
Стало сумно і порожньо. Тоді написав такий віршик:

Кожна галактика
Чужа... Знайти б свою!
Нескінченні пошуки.

* * *

Читаючи «Дао Де Цзін» милувався кожним ієрогліфом, подумав, що в кожному давньому знаку явлена істина, краса і прихований зміст. Тільки цей зміст не кожному дано осягнути. І тоді написав наступне:

Про знаки чорні
На папері креслені
Вірші напишу...

* * *

Зайшов до старого знайомого, перебирав у запиленій комірчині книги, які йому стали давно не потрібні. Згадав, що сьогодні не просто холодний осінній день, а перше листопада – день проголошення ЗУНР. Побачив старий забутий календар, де згадку про цю дату годі було шукати. Тоді подумав, що кожен шанує свої дати і свої свята, кожен в нинішньому світі живе по своєму календарю. І написав таке:

У кожного дати свої.
На сірій стіні пожовк
Старий календар!

Байдуже небо

* * *

Блукав я тихим осіннім лісом і слухав як дерева гублять свої листя – у глибокій (як у старому колодязі) тиші було чути звук падіння жовтих листочків на землю. Раптом я побачив на стовбурі сухого дерева дивну тваринку, що трималась за кору задніми кінцівками, а передні склала за спиною. Щелепи у цієї істоти були перетворені у довгі загострені зроговілі вирости. Раптом ця тваринка з силою і голосним стукотом почала бити головою по дереву. Побачивши це я написав вірш:

Стукіт серед тиші.
Він теж шукає щось.
Осінній день...

* * *

Холодного осіннього дня тинявся я без будь-якої мети містом, де живуть люди. Юрба складалась з байдужих і втомлених. На бруківці сидів жебрак-безхатько і просив у людей округлі шматочки металу. Всім було якось байдуже, що крижаний вітер мало не збиває цього нещасного старого з ніг. Всі топтали ногами воду калюж і не кидали йому навіть погляду співчуття. Побачивши цю картину під сірим вогким небом я подумав:

У колючий світ
Пралісу дикого
Піду назавжди...

* * *

Серед холоду і нудного осіннього дощу раптом зрозумів, що життя – це порожнеча. Тимчасовий візерунок дхарм у чорній безодні. Наші мрії давно померли і по них ми навіть не справили тризну. Тоді я написав таке хокку:

Порожнечі букет
Віднесу на могилу
Мрії. Холодно.

Знаки на снігу

* * *

Березень тільки почався і ніч за вікном виглядала зовсім не по весняному. Темне небо навіювало думки про марність прожитих років життя. Раптом з глибин свідомості виринула чітка думка: «Через кілька днів в Японії станеться страшний землетрус і цунамі». Думка постала в свідомості настільки виразно і голосно, що не давала мені спокою. Коли мені в свідомість приходили подібні думки вони завжди збувалися. Я споглядав бронзову статуетку Будди Шак'ямуні і думав – якщо сказати комусь, то подумають, що хлоп не сповна розуму та і мало кому в голову які думки приходять... А через десять днів я побачив моторошні кадри руйнувань. Все це справило на мене настільки гнітюче враження, що я не спав цілу ніч – до болю було шкода ту прекрасну країну. Я довго дивився в порожнечу ночі, а потім читав книгу Германа Мелвілла «Мобі Дік або Білий Кит» і думав про те, що всі ренесансні мрії людини про «підкорення природи» марні і згубні. Доки людина не навчиться жити в гармонії з оточуючим її світ і Всесвітом взагалі доти і будуть тривати такі страшні катастрофи.

Потім я споглядав старий глиняний чайник рясно списаний китайськими ієрогліфами і згадав вірш який я колись написав такої ж безсонної сумної ночі:

Він теж нудьгує
У цю ніч моторошну
Мій старий чайник...

* * *

Пішов я колись взимку на вершину гори Чорна Клива через гору Братковська помилуватись зимовими краєвидами Горган. Але погода різко зіпсувалась – на хребті я потрапив у туман, мокрий сніг, сильний вітер і сніговий буревій. Подираючись крізь непролазні хаші криволісся і відчуваючи, що я вже замерзаю, я подумав, що вибратись живим мені вже не судилось і склав ось таке хокку:

Вірші на снігу
Напишу у темряві.
Небо прочитає...

* * *

Якось влітку я ночував у дрімучому предковічному лісі в горах. Вогонь уже згас, темрява гусла, запалювались перші зорі. Над галявиною літали кажани, в лісі перегукувались сови. Раптом на мій намет сів величезний вухастий пугач і блимнув на мене здоровенними очиськами. Я тоді склав ось таке хокку:

Літають у темі –
В утробі старої ночі
Істоти лісу.

* * *

Одної осені задощило. Дивлячись на завіконну мокроту я зрозумів, що цієї осені не судилося мені піти в гори і споглядати листя, що падає, слухати його шурхіт під ногами. Чергова осінь втрачена. І тоді я написав ось такі вірші:

Слова краплями.
Чи то осені дощі
Чи то віршів сум...

* * *

Коли прийшла весна і повітря наповнилось свіжістю мені не спалося. Піднявшись з ліжка ще до світанку я вирішив заварити ароматний чай сорту «Вуха дракона». Розрізавши лимон холодним сталевим ножом я відчув сильний аромат. І тоді я пережив саторі. Потім подумав, що дзен без саторі все одно, що чай без аромату і написав ось такі вірші:

Аромати та сталь.
Свіжий весняний ранок.
Фрукти розрізав...

Уривки туману

* * *

Один мій хороший знайомий, втомившись від політичних інтриг та суспільної діяльності, купив собі

хатинку в горах поблизу села Осмолода і оселившись там, став складати вірші у стилі «Вітер і потік». Він вирішив решту свого життя присвятити вдосконаленню свого поетичного мистецтва, віддав перевагу тиші і спокою, залишив «пил міст» та шум людської юрби. Я знав його як майстра каліграфії і неперевершеного коментатора віршів Оно-но Коматі. Я відвідав його хатинку цієї осені коли повітря було особливо прозорим, а листя на деревах тільки почало облітати. Ми довго розмовляли про творчість Кавахігасі Хекігодо, пили чай, споглядаючи стару столітню смереку на подвір'ї, милувались осіннім вечором та загравою. На прощання я склав йому в подарунок ось таке танка:

Осінній вечір
Тільки він нам повідав
Суть слів таємних
Будди Аміді. Осінь
І вітер пронизливий...

* * *

Друг мого дитинства - Олександр Миколайович Кравченко в молодості пішов служити на річковий флот щоб слухати зачаровано плюскіт річкових хвиль. Він дослужився до капітана, водив вантажний корабель «Весняний туман» по Дніпру з Вишгорода до Ржищева, перевозячи пісок, щебінь та інші будівельні матеріали. Одного разу восени я відвідав його корабель коли він стояв на рейді біля гирла Десни серед жовтих сухих очеретів та тихої води. Ми милувались осіннім туманом, споглядали верболози берега, пили чай зі старовинного китайського порцелянового посуду епохи Сун зроблений майстром

Чженом Лі. Потім розмовляли про вірші Танеди Сантока. Мій знайомив був тоді відомий як кращий знавець творчості цього поета серед усіх річкових капітанів Дніпра і міг цитувати на пам'ять цього хайдзіна годинами. Під час дружньої бесіди ми прийшли до висновку, що субкультура хіпі насправді далека від буддизму і її носії у своїй емоційності і неприйнятті буденності світу сього далекі від Серединного шляху. На прощання я попросив капітана скласти мені вірш і він, подивившись з сумом на осінню річкову воду, продекламував:

Осінній вітер!
Безтурботність поета
Поніс далеко...
Листя верби падають
На хвилі темні ріки...

* * *

Одного осіннього вечора я вирішив зайти з візитом до одного старого знайомого, який був хорошим знавцем літератури епохи Хейан та й був цікавим хайдзіном – його танка були відомі у певних колах знавців сучасної поезії. Крім того він був знавцем японської поезії епохи Мейдзі. Виявилось, що мій візит був дещо невчасним – він якраз збирався здійснити самогубство – якраз в той день помер президент Янукович і він, будучи його фанатичним прихильником, вирішив супроводжувати його у потойбічний світ. Довідавшись про це, я зажурився і сказав, що нікому тепер буде оцінити мої хокку і доведеться «розірвати струни кото», і говорити про поезію епохи Мейдзі мені не буде з ким. На останок ми вирішили цей вечір – останній для мого старого співбесідника - провести

за бесідою про старовинну китайську поезію, цитували Ван Вєя та Су Ші, потім перейшли до японської поезії часів Бусона. Потім повправлялись трохи у складанні рєнга і прийшовши до висновку, що рєнга має складатись тільки трьома поетами одночасно, спалили свої віршовані спроби. Завершили вечір хорошим чаєм сорту «Вушка дракона» з провінції Юнь-Нань. Розстаючись назавжди, я скромно відмовився бути асистентом у самогубстві мого знайомого зіславшись на необхідність редагувати поетичний збірник «Осінній туман». Знайомий з розумінням кивнув головою і посміхнувся. Я з жалем подумав про те, скільки людей цієї ночі покинуть добровільно світ йдучи у Велику Порожнечу супроводжувати покійного президента і попросив знайомого прочитати останнє танка, яке прийнято складати перед самогубством. Тоді він сказав:

Білі пелюстки
Квітів осінніх сумних
Несе течія.
Суха трава завмерла –
Скоро паморозь вкриє...

ПОЕЗІЯ

Розмова дерев

Я кажу

Мій сховок – наче листяний кляштор
Іржавим крісом крапку ставить доля
Сховає Чорний ліс буття мого роки
І люди місяця загублять шлях і слід
Тих хто ішов у синяву боліт
Ми – міт. Таємний міт
А я лише відлюдник
Що темрявою дихає услід
Рокам поневірянь, зневіри і клятьби
Ти, старче лісовий скажи – якої сили
Справіку тур лишав тут заповіт
Прирученим нащадкам гордих воїв.

Старий бук мовить

Мовчальнику! Ти слухаєш дарма
Розмову вічну пралісів дрімучих
Ти волю відшукав але себе згубив
Забудь натхнення, спів дівочий
Забудь себе і людські голоси
Замкни уста, стули незрячі очі
Подихай вічністю моїх духмяних крон.

Смерека мовить

Тут не мовчить ніхто у пущі лісовій
Ти голоси почув – зречись і будь

Ніхто не помира – ні сонце ні трава
Дивись як кріс залізний твій посріблила роса
Одвічні ми – і ти, твій кріс, твої набої
Нащадки прокленуть – дарма – у вічності двобої
Є ти, твій оберіг, твоя тюрма -
Це тіло, що несеш постійно із собою
Тому стань деревом, віками шелести
Воскресни з небуття коли роки
Відлічувати втомиться сова
Ти лісом став....

Береза мовить

Коли підеш у землю цю
Ти виростеш травою
Я за тобою плачу по весні
Ці рани на корі, ці сльози соку
За воями лісів що йшли у небуття
Нічого не проси – ні долі ні життя
Все лиш туман ранковий
За тобою
Заплаче ліс
Коли ти лишишся отут
Назавжди....

Чорний ліс мовить

Той жив – хто жив
Хто холодом долонь зігрів оцю кору
Оце залізо скрижаніле
Що висло на плечах
Людей нічної мли....

Я мовлю

Я чую голоси старих дерев -
Моїх одвічних побратимів
Я в ліс пішов – не вернуся назад
Я лісом став....
З вовками розділив я їхню долю
Коли мисливці прийдуть на двобій
Не в небо я злечу – моя душа не птах
Під буком цим я виросту травою...

КЛАПТИКИ ЧАСУ

Шелест піску

Моєму верблюду присвячую. Щиро.

Життя пустеля!
По ній поведу
Свій сумний караван
В пошуках
Криниці чистої.
По зорях
Вибираючи шлях...
Буду слухати
Як пісок шумить
В клапсидрі Всесвіту.
Нагадайте мені
Куди повертатись
І навіщо
Старому номаду -
Бедуїну забутих слів
Та оаз медитацій.
Місяцю!
Свідок сліпий
Моїх одкровень
І прозрінь недоречних!
Промені кволі кинь
На сандалі подерті
Нашого часу сухотного.
Погрітись дай
На світлі твого хворому
Дай дочекатись

Світанку
В цій дикій пустелі!
Побачити дай
Тіні шакалів
І слід скорпіона
Поки буревій
Все піском не засипав...

Перший день падолисту

(Пам'яті героїв листопадового зриву)

Бруківки твердь і погляд лева кам'яного,
Звук кроків, світло ліхтаря старого,
В холодному тумані мріє сивий Львів.
Ми лицарі абсурду – нам сваволю
Дарує ніч звитяги. І ножів
Якими крає нашу плоть підступна зрада,
На шальки терезів кидали долю,
Про Волю мріяли стожарами вогнів,
Нам Слово – знак, і смерть - відрада,
Над ратушею стяг, метал холодних скорострілів,
Ще Сихів тільки марево в імлі...
Судилось полягти в сирій землі
Цій жмені козаків під кулями жовнірів
І мрію пронести крізь заметіль,
І крізь Базар, і тиф, і крізь квадранти смерті
В шинелях сірих лави, слово ЗУНР,
Листки пожовклі на старезних мурах,
І падають слова як листя яворів.
Ти жив - не жив, але палав, згорів!
Нам бути тут, на цій межі

Нам вічно йти по цій стежі
Назустріч вихорам, вітрам,
Зневірам, темряві і зорепадам.

(Написано 1 листопада у день проголошення ЗУНР у 1918 році.)

Клаптики паперу. Триптих

Клаптик перший

Вірші
На клаптиках писав
Дарував їх вітру...
Може хтось прочитає...
Там - за обрієм
Раптом...

Клаптик другий

Тиснуть стіни мене!
У гості піду
До Бога старого...
Без запрошення – шкода...
Але – байка
Він буде радий
Хвильку часу знайде
Для гостя дивного
(У нього ж вічність
Попереду.)
За кави горнятком
Гомоніти почнемо

Про людство
Про стежку і ліс
Про струмок і каміння
Про птахів і вітер...

Клаптик третій

Гублю слова...
Хто в цих лабіринтах
Сірих
Їх в кошик збирає?
Як гриби восени.
Пил і каміння.
І очі чийсь
Сухі...
І байдужі...
У місті старому
Людей мовчазних
І черствих.

Жадання дарувати

Моїх повстань шалена круговерть,
Вітчизни зболеної вулиць барикади,
Коней залізних потойбічна смерть
І смак води, і водоспади зради –
Одвічної війни джмелі гудуть,
Вина солодкого хмільні розради,
Колодязь вічності, філософа перо,
Жінок веселих чисте полотно
Ікони сонць і місяця принади –

Усе віддам, все подарую вам
Поетам мрії, птахам, зорепадам...

Знак

Намалюй мені Волю.
На листі дерев,
На втомлених вітру раменах,
На персах хмар...
Намалюй мені Волю!
Не пензлем – мечем
На давніх курганах,
На глеках зчорнілих,
Де молоко офіри
Мішали з кров'ю биків.
Намалюй мені Волю!
На шаблях іржавих,
Що краяли плоть,
На краплинах дощу,
Якими плакало Небо.
Намалюй мені Волю!
На землі полотна,
На квітах ниток,
Коли вишивали чорним
Долю – не комір...
Намалюй мені Волю!
Сарматськими знаками
На мертвому дні Кальміусу,
На могилах, що криком кричать
Нашадкам глухим.
Намалюй мені Волю!

На гомоні тирси,
На дзвіницях Батурина,
На трьох колосках...
Вітчизно правічна!
Твоє одкровення
Кров'ю на пензель.
Малюю картини
Волі жаданої
На чорному полі ночі...

Рудий кудлатий бог

Жителям царства Лу присвячую. Щиро.

Мандрівник на Схід
Подарує стоптані сандалі
Старому Камазу.
Дракон священної ріки Бог
Розповість нам про кавалок
Забутої істини
Якщо зможе...
Коли прокидаються їжаки
Коли засинають черепахи
Сонце - кудлате руде божество
Падає в колодязь вирію.
У моїй забутій землі Лу
Зацвіли абрикоси і сливи.
На могилі Конфуція
Безногий хлопчик
Заспівє мені оду
Про вік золотий...

У старій добрій Ірландії
Про весну саги складають друїди.
Мені б їхні струни...
Мені б з каменем Долі
Розмовляти навчитись!
І в той пагорб зелений піти...
У місті старому копаю рівчак
Наповню його вином Арарату
Хайяму на згадку.
Дві тіні поснули
Дивним сном наркомана
А місто ковтає бруківку
Як бритву піна...
Малюю літери.
Забутий алфавіт.
Чи то етрусків
Чи то поганців
Час як мереживо.
Для чого воду продаю
Дельфінам?
У шахи граю.
Сивий бородань -
Суперник.
Замість правил
І фігур
Весняні дні
І мій блокнот
Доречний...

(Дякую, друже В. Л., за натхнення отримане від шанахі
зелених пагорбів після прочитання твоїх творів. Ця химерія

народилась раптово і сама попросилась на папір. Друїди тут ні при чому. Хіба як свідки...)

Кружляння світу

Слухав би шурхіт листя
Але в небі синьому
Всесвіту оргАн
Мені Баха заграв...
Осінній вітер.
Порожній парк.
Пустеля й холод.
Там почуття мої
Лишились жити
Коли я сам
Пішов собі
У тиху ностальгію...
Над давньою рікою
Над Славутичем сивим
Буду пісню складати
Про буття наше марне...
Падолист.

Степовий вітер 1171 року

І це фарби мої? Це палітра моя?
Цей набір сірих плям?
Серед сірого міста і сірих людей
Де на площах гуде колізей,
Де тортури – буденність,
Де схиблених часом ідей,
Кольорові обгортки
Кидає в юрбу берендей.
І цей край – моя Русь?
Ця юрба – мій нарід?
І цей злодій на троні - мій князь?
На коня би і в степ!
У долонях відчути руків'я меча!
І захищаючи Київ щитом
Волю відчути еством!
І під свист диких стріл половецьких
Чергову орду гнати степом за Дін!
Бавлячись ставити долю на кін!
Московитів навали топити в Дніпрі*
І «шоломом іспивши із Дону»
На площі почути Бояна пісні!

* - У вірші відгуки подій 1171 року коли князь Андрій "Боголюбський" зі своїм військом дощенту зруйнував, пограбував і спалив Київ.

Сон мертвого дерева

Мертве дерево спить
Снами жовтими снить
І не відає -
Люди з чолом Герострата
Волохаті створіння, вусаті
Зубом сталі припинюють жур -
З того дерева зроблять
Знаряддя тортур.

1982

Вітер князівства У

Жовтень вітряний
Кидає в обличчя
Жменями листя
Нагадати нам хоче
Про те, що живемо
Не вічно –
На щастя
Чи то нажаль...
Знову осінь.
Спокій – прощай...

(Це все - про Конфуція.)

Невисловлене

Те, що в житті нам потрібно
Хотілось словами назвати
Але
Слів немає таких!
Не придумали люди
Яких до землі чорнозему
Плуг прив'язав,
Які
Літати хотіли
Але не змогли...

Водоспад античасу

Завжди у темряві юрба
Зрячі завжди самотні
Як кістяк печери Куль-Оба.
Час завжди тече як ріка...
Античас водоспадом.
Цей вир часопростору!
Не дайте втопитись
Самотнім блукальцям
В його каламуті.
Човнику дірявий –
Птахом стань,
Крилом паруса
Небо шматуй!

Метаморфози вересня

Жасмину квіти –
Весни біленькі діти
Були коротким сном.
Здавалось: літо - пахощів огром.
Веселі дні весни у забуття
Поніс шалений вітер.
Нам неясне майбуття
Писали низкою холодних літер.
Лишились - осінь хмар
І клена вечоровий жар.
Кроками мовчання
Йшов холод... Листя тлін...
Вересня зітхання
Відкрило книгу змін.

Музика осіннього дощу

Даремні сподівання й намагання
Коли останні листя гублять клени
Світ посірів і посіріли люди
В час осені глухої лише мжичка
Нам нагадає про весняний дощ...
Але
Вітер - старий музикант
Таких наспівав нам мелодій
Що знову хотілось вірити
Цієї осені злої...

Листи в порожнечу

Кладовище минулих осеней
Заносить снігом нашої журби
Померлих квітів жмуток
Віднесу
Тому, хто жити вічно сподівається...

Споглядання дерева у дивному місті

У дивних містах
Споглядаємо храми
Чи то просто дерева –
Церкви прадавньої віри
Там – за вікнами
Транспортних засобів...
Не збожеволіти б
В цій сірості днів
І трамваїв...

Дим спаленого корабля

Ми спалили мости й кораблі –
Пізно тікати шурам
Догорає пожежа в імлі.
Ковзає ніж гільйотини.
Кажуть – так хоче народ
(По велінню тиранів-заброд).
Зі слів загублених в юрбі,
Що вітер в обличчя кидає тобі
Колись складеться поема волі
Як кубик Рубика...

На стінах здобутих фортець
Напишемо книгу долі!
Палають наші міста.
Написати нащадкам листа?
Нам судилась
На барикадах смерть
Це не життя – це вихор війни,
Круговерть!
Ми живемо
Допоки дзвін гуде
Наших сердець
На сполох...

Клаптики

* * *

Гностики запалили
Гностики свічок.
Не може згоріти те
Чого не існує,
Що лише витвором є химерним
Нашої свідомости...

* * *

Тому, що лампа "бра"
Давно випромінює чорне світло.
Не ми сідаємо в потяг -
Потяг ковтає нас.
Слухали б музику
Та Всесвіт грає на сопілці
Занадто голосно...

* * *

Ліхтарі випромінювали
Чорне світло.
Я зрозумів,
Чому їх вмикають вдень.
В місті дивному
Тіням людей
Проповідував істину.
Навіщо?

Мініатюри

* * *

Моя подруга - шабля
Мій шлях - крізь руїну похід
Моя музика - стукіт копит
Моя доля - війна...

* * *

До міста Лева я довго йшов
І прийшов
Але лев скам'янів
І зажурений тихо
Мені пісню співав кам'яну
Про сліди,
Що лишив на бруківці
Час...

* * *

Місяць

Був схожий на Жар-птицю

Так здалося коту -

Та марні були влови...

Бо пес завадив...

Так ключем щодня

Життя у цьому світі б'є...

* * *

Відображення місяця в річці

Всі поети ловили

Лі Бо – чи то спіймав чи то ні

Маяковському «кволого місяця» не захотілось

Басю подумав, що місяць втопився

Блок подумав – замерз він у кризі Неви –

Пізно ловити

Ніцше гадав, що зловив – але ні

А ми?

ХОККУ

Відкрийте вікно

* * *

Листя оберемок –
Скарб золотий осені
Вітру дарую...

* * *

Життя вистави.
Осені тихий шурхіт –
Перерва сумна.

* * *

Відкрию вікно!
Нехай вітер холодом
Душу наповнить...

* * *

Старому їжаку
Тільки йому розповім
Про осінь тиху...

* * *

Все проминає
Скоро падолист зітре
Всі фарби... Сірість...

* * *

Поки прозоро
Дивлюсь з дітьми у вікно
На холод. На сніг...

* * *

Старезна журба.
До неї шлях падолист
Листям застелив...

* * *

Потяг червоний.
Я над землею втоми
Лечу крізь простір...

* * *

Сумний старий пес.
Навіть він розуміє
Наш світ сірості.

* * *

Впали пелюстки.
Прозорий осінній потік.
Все пливе. Жовтень.

* * *

Сухі листочки,
Танцюйте під музику
Осені злої.

* * *

Золотом листя
Наче скоробагатько
Кишені набив...

* * *

Тільки синява
У цьому житті лишилась.
Небо і вітер...

* * *

Тихий світанок.
Осені білі троянди
Плачуть росою...

* * *

Життя це ріка.
Пливу над каміннями
Як цей листочок.

* * *

Замість книг старих
Наче сторінки темні
Ночі гортаю...

* * *

Запах казковий.
У минуле відносить
Цей давній напій...

* * *

Дивний малюнок
Подарували квіти
У порожнечі...

* * *

Квіти і вечір.
Я сумувати буду
Про день, що гасне...

* * *

Світанок. Туман.
Вітаю з надією
День новий. Осінь...

* * *

Я споглядаю
Юрбу сіру й байдужу.
Час кидає нас.

* * *

Творіння пісень
Весною шаленою
Порою жадань.

* * *

Реджеб і смуток.
Пісні про вічне линуть
Аж до місяця...

* * *

Зник колючий сніг.
Аромати в повітрі
Замість холоду.

* * *

Пожовклі листи
Людей минулих часів
Імена... Музей.

* * *

Тут порожнеча.
Навіть в очах молодих.
Маскарад. Весна.

* * *

Наспівки квітня.
В ароматі пелюсток
Істини сліди...

* * *

Час біжить. Зникає.
У просторі темному
Жити без нього?

* * *

Весняний вітер.
Знову йду стежиною
У самотності...

* * *

Вітер віднесе.
Зерна дрібненькі в руках.
Люди і весна...

* * *

Порожньо в небі.
Туди, в твою чорноту
Полечу. Доля...

* * *

Терпка кров лози.
Вітер щедро насипав
Пелюстки в чашу...

* * *

Сіріє весна.
Стара кішка линяє.
Сумні дні. Нудьга.

* * *

Тихий сад. Весна.
Один аромат, інший –
Чаша терпіння.

* * *

Сонце танцює.
Музика вишень білих.
Квітнева fuga.

* * *

Калюжі-моря.
Маленький світ весняний.
Проліски-пальми.

* * *

Вірші напишу
Про плач коней втомлених
Серед дороги...

* * *

Скрипить віз. Шляхи.
Люди шкандибаючи
Байдужіють. Світ.

* * *

Над містом тінню
Напливають хмаринки.
Час. Годинники.

* * *

Серця цих людей
Палають надією.
А весна сумна...

* * *

Місячне сяйво.
Розчиняється тіло
У сутінках. Ліс.

* * *

Вітряні дні.
Люди на перехрестях,
Книга світанку...

* * *

Жовті кульбаби
У сад мій старий прийшли
Наче марево...

* * *

Птахом крилатим
Туди, де боги живуть –
У небо злечу...

* * *

Сірий тьмяний світ!
Я в царство снів полечу
Фарби шукати...

* * *

Кудлаті бджоли
Нехай мені принесуть
Мед весни гіркий...

* * *

Бджоли гублять
З лап своїх кудлатих
Запашний пилок...

* * *

Іду по стежі.
Царство тіней тремтячих
Світла Місяця...

* * *

Вервечка років.
Ченцем старим плетусь
По життю цьому...

* * *

Неба колір взяв.
Розфарбую ним юрбу.
Будуть там фарби...

* * *

Писав би вірші...
Та весна надто хмільна.
І вицвіла туш.

* * *

Острів зелений.
Провідник мандрів моїх
Самотній старець.

* * *

Гасне світло дня.
Потягу далекого
Звуки тривожні...

* * *

Марні пошуки.
Все тільки сон гнітючий.
Травневі дощі.

* * *

Вишні цвітуть.
Мою весну сумну
Вітер обірве...

* * *

Мій сон прожени!
Кудлате створіннячко
Хати моєї...

* * *

Травневі квіти.
Богиня весни Ґорган
Вінок дарує...

* * *

Стара монетка
Заваялась в кишені.
Жebraку кину...

* * *

Весняні дощі.
У цьому лісі сумному
Милуюсь струмком.

* * *

Квітень. Вишні цвіт.
Далека Фукусіма
Спокій забрала.

* * *

Качки на воді.
Навіть вони припишкли.
Весняна вода.

* * *

Ранковий холод.
Біля вогню жовтого
Я руки зігрів...

* * *

Тихий сад. Весна.
Хвилями ароматів
Наповнений сум...

* * *

Кругом писав я –
На хмарах, на піску
Вірші химерні...

* * *

Блукає бонза
У лісі священних слів.
Вігер. Старий храм.

* * *

Гаряче sake!
У цьому напої дивному
Забутися б мені...

Джміль

Створіння кудлате
Від солодких вуст твоїх
Я прожену...

* * *

Теж божество –
Божевілля богиня.
Марні молитви.

* * *

Малюнок вуглинкою.
Стара шахта. Шахтар.
Сіре небо...

* * *

По морю пливу.
Бачу берег – мету мою –
Під водою...

Дивлячись на картини Ван Гога

Квіти та лезо.
У цій лікарні сумній
Божеволіти...

* * *

Сліди на траві.
Хтось ходив за квітами...
Тимчасово все.

* * *

Пил на струнах.
Звуки заснули. Темно.
Стара комора.

* * *

Крижані квіти
Про фарби нагадали.
Чорно-білий світ...

* * *

Яскраві квіти
У старих руках марно
Втримати намагався...

* * *

З минулим прощаюсь.
Повний співчуття Місяць
Зазирнув. Зима.

* * *

З дивними людьми
Над проваллям іду
Вниз не дивлюся...

* * *

Кличе мене ліс.
Давній, дрімучий, темний...
Може піти назавжди?

* * *

З шовкових голосів
Пошию собі одяг і вітрило
І полечу...

* * *

Віра кригу розтопить.
Зима нескінченна.
Зледенілі душі.

* * *

На дикому морозі
Замерзають звуки.
Білі кристали.

* * *

Коли ми з [трояндами] в руках
Грає музика Всесвіту.
Бог теж [музика]...

* * *

Біле місто моє!
На тебе впало небо.
Холодно. Вітер.

* * *

Терпке вино
Осіннього вечора
У келиху часу...

* * *

Світ дивних людей.
Розфарбовує сонце.
Щодня... Охрою...

* * *

У землю рідну
Чужі квіти посадив.
Зів'яли з нудьги...

* * *

Про міста сумні
Тихі тужливі пісні
Співають люди...

* * *

Замерзли квіти.
Сумом мій дух напоїв
Холод осінній...

* * *

Загуслий туман.
Він домом став нетривким
Для верби сумної...

* * *

Сонце в калюжі.
Холод колючого снігу.
Кудлатий пес.

* * *

З деревом цим
Вранці прощатись прийшов
У небо іду...

* * *

Сніг - біла каша.
Для крука самотнього
Розкішний обід...

* * *

Зимовий день. Вітер.
Навіть Ленін замерз
На постаменті...

* * *

Холодний ранок.
Землю весняну топчу
Черевиками.

* * *

Холодна весна.
Неіснуючі квіти
Згадую... Сіро.

* * *

Світ без місяця.
Дорогою спогадів
Тяжко блукати...

* * *

Маленький жмуток
Маю останніх «вчора».
Вчусь забувати...

* * *

Сніг, порожнеча.
Нічого не чекаю.
Навіть смерті...

* * *

Він теж нудьгує
У цю ніч моторошну
Мій старий чайник...

* * *

Вірші на снігу
Напишу у темряві.
Небо читає...

* * *

Лігають у тьмі –
В утробі старої ночі
Істоти лісу.

* * *

Слова краплями.
Чи то осені дощі
Чи то віршів сум...

* * *

Аромати та сталь.
Свіжий весняний ранок.
Фрукти розрізав...

* * *

Крук полетів. Сніг.
Нетривкий світ ілюзій...
Втрачається сенс.

* * *

Я прокидаюсь.
Прекрасний сон проминув.
Спогади, тіні...

* * *

Збудую стіну
Із цеглин минулих літ.
Руїни долі...

* * *

Світ птахом летить.
Шляхи життя нашого.
Сенс невідомо...

* * *

Мертві птахи. Шлях.
На видноколі місто.
Погані часи...

* * *

Старої музики
Забуту сумну мелодію
Мені вітер співав...

* * *

Голе поле.
Осінь. Листя золоті
Вітер приніс...

* * *

Даремні сподівання.
Видовищ не буває.
В цьому світі грішному...

* * *

Сумні думки
Ніколи не сплять. Приходять
Навіть у сні...

* * *

Глухі стежинки
Ведуть у хащі
Далеко від тебе...

* * *

Вечірні сутінки.
Пошуки людини,
Що здатна допомогти...

* * *

Сутра вечора.
Обірвані струни кото.
Човен і захід...

* * *

Після падолисту
Хризантеми цвітуть
Тільки у пам'яті...

* * *

Сутінкове місто.
В епоху занепаду
Про весну журба.

* * *

Навіщо квітами яскравими
Мені весну нагадали
Цією зимою вічною?

* * *

Цього падолиста
Самотні всі люди
Наче вітер цей...

* * *

Зникла в імлі...
Пошуки винних –
Вітрів осінніх.

* * *

Минулі роки!
А скільки запахів було!
Спогадів...

* * *

Мандрівники в тумані!
Марні пошуки шляху.
Нас осінь веде...

* * *

Кольоровий світ!
Приємно блукати вдвох
По його садам...

* * *

Осіння трава...
Буду пригощати сіном
Пухнастих звірів.

* * *

Хщі міста.
І тут – жити та шукати
Приречені ми...

* * *

Стукіт серед тиші.
Цей птах теж шукає щось.
Тиша осені...

* * *

Старого човна
Знову ремонтую. Звідси
Попливу в порожнечу...

* * *

Старий музика
Дарує сумні пісні
Тиші осінній...

* * *

У миготінні зірок
Душі старих знайомих
Випадково побачив...

* * *

Люди і вітер.
Осінні холоди...
Самотність.

* * *

Згасла свічка.
Запалю ароматну паличку
Над прахом спогадів...

* * *

Дощі осені!
Омийте душу мою
Від праху людей...

* * *

Промені світанку.
Допоможіть побачити
Вітру легкий слід...

* * *

Зів'яли квіти слів.
Паморозь на листях віршів.
Осінь. Сум. Темно.

* * *

У цьому тумані
Розчинюсь як дихання
І розчиню все...

* * *

Погріти б руки
На цьому багатті заходу.
Осінь холодна...

* * *

Порожнечі букет
Віднесу на могилу
Мрії. Холодно.

* * *

У цьому тумані
Не помічна парасолька.
Йдемо навмання.

* * *

Падає на землю
Сніг-самогубець
Білий як смерть...

* * *

Старий гвинт іржавий
Майстру світанковому
Ще послужить...

* * *

Втоплю місяць
У старому колодязі.
Можливо засну...

* * *

Зимовий став.
Згадую жаб голоси
Серед тиші снігів...

* * *

Ім'я давнього
Сколотського бога
Восени згадав...

* * *

У темряві ночі
Все невловимо.
Час поетів...

* * *

Сивою вдовою
Стара смерека
Мені з'явилась...

* * *

Все змінилось.
Цією холодною ніччю
Світ став порожній зовсім...

* * *

Двірники плачуть
За тими, що пішли у Велике Ніщо
Днями...

* * *

У світ саторі
Мене ведуть дивні люди.
Сніг.

* * *

Осінь –
Стара вдова
Зовсім посивіла...

* * *

Дзеркало осінньої роси
Відображає небуття людей,
Що шукали в пилу міст радість...

* * *

По дивним столицям
Люди блукають
Осінь...

* * *

Восени зрозумів:
Не страшно падати
І помирати знову...

* * *

Якби не думок рій
Слухав би тишу
Цієї ночі глухої...

* * *

У колючий світ
Пралісу дикого
Піду назавжди...

* * *

У холодні дні
Довгохвості птахи
Про осінь кричать...

* * *

Аромат гербати.
Занесе снігом мене
У цьому селі...

* * *

Тільки дощ прийшов
На зустріч з поетом
Дивним....

* * *

Гріють небо
Самотніми вогнями
Сумні люди...

* * *

Ми теж
У порожнечі розтанемо
Як цей дим...

* * *

У дзеркалі своєї душі
Бачимо дивні тіні...
Осінні дні.

* * *

Дні осені –
Листя у вихорі.
Попереду зими порожнеча...

* * *

Сльозами квіти
Поливаємо. Раптом
Воскресне мрія...

* * *

Споглядання Всесвіту
У краплі дощу,
Що на листок впала...

* * *

Щастя по краплях
З глека насолод
У чашу мою...

* * *

У білому мовчанні
Снігової імлі
Втопилися птахи...

* * *

У театрі тіней
Побачив Платона.
Мені б його надхнення!

* * *

В окулярах цілодобово
Марно шукає істину
У книгах старих...

* * *

Серед галактик
Орган звучить фугою
Про нескінченність...

* * *

Палала горобина
Ватрою серед зими
Але крук подзьобав...

* * *

Старе місто
Втопилось у порожнечі.
Це винен сніг...

* * *

Люди в білому
Проводжають в небо
Вічного мандрівника.

* * *

На мокрому асфальті
Листя килим
Для падолиста-падишаха...

* * *

Дивних ритуалів
Жриці мовчазні.
Чай.

* * *

Порожнеча днів.
Споглядаю перший сніг.
Сивина року.

* * *

Порожнеча снігу.
Смак sake на устах.
Посмішка гейші.

* * *

Посміхається тихо
Ранком сива бабуся.
Гарячий чай.

* * *

Холодний вечір
Подарував роздуми
Старому відлюднику...

* * *

Кудлатий світ!
Чому в його нудьзі
Жити довелось?

* * *

Забуте село.
Давно там ніхто не живе.
Крім пса чорного...

* * *

На старій кухні
Ніжний чаю аромат.
Холодний ранок.

* * *

Старий безхатько.
Йому теж безнадійно.
Грудневий вечір...

* * *

Від суєти міст
Я знову в гори іду.
Вітряний ранок.

* * *

У цьому театрі
Лялькою бути не хочеться.
Дивні роки...

* * *

Багаття жарке
Нашого світу суму –
Сонце. Очі сліпить.

* * *

Осінь дивна.
Самотньо споглядаю
Вчинки людей...

* * *

Хотів вітром стати
Коли всі думки стали
Віршами жовтня...

* * *

Старий екскаватор.
Дощ осінній в минуле пішов...
Місяць в ковші.

* * *

Нірвана.
Стороннім вхід
Заборонено.

* * *

Нині ми багаті –
Осінь. А десь блукає
Зима Робін Гуд.

* * *

Білі яблука
Нагадали про небо...
Де райський сад?

* * *

Машини везуть
Машин кудись далеко...
Осінні дороги.

* * *

О, скільки світів
Породила Порожнеча!
І ми живемо в них...

* * *

Ось хто мої
Творіння оцінить!
Вусатий-смугастиї...

* * *

Всі міста – кораблі
Пливуть в невідомість
В туманне майбутнє...

* * *

Дивний килим
Мені осінь стелить...
Листя шурхотять!

* * *

Хмара крапель
Перетворилась в туман.
Шум водоспаду...

* * *

На осінніх деревах
Важкими плодами висять
Наші серця...

* * *

Дивних звірів
В осінньому лісі
Побачив...

* * *

Осінній вітер
Слухаю звуки понурі
Сплячих людей...

* * *

Легка посмішка
На обличчі самурая...
Черлені клени.

* * *

Про знаки чорні
На папері креслені
Вірші напишу...

* * *

Порожнечу слів
У пісню про світ, красу
Вплету. В'янення...

* * *

Доля урвала
Пісню про поетесу...
Карма. Сансара.

* * *

Чудес не було.
Є посивілі легенди
Про дивні речі...

* * *

Осінній вітер.
Він отут поселився
В жовтому лісі...

* * *

Під небом хворим
Шукаємо істину
У світі тліну...

* * *

Від негараздів
Не сховатись нікому
Осінь... Порожньо...

* * *

У тиші самотності
Пам'ять малює картини суму
У порожнечі...

* * *

Глиняних кішок
Кличу: «Киць-киць!»
Музика вечора...

* * *

У нашій крові гріх.
Вітер жене пісок
Пустелею душі...

* * *

У безодню
Моєї душі темної
Заирнув місяць...

* * *

Сірі хмари
Яскраве листя огортають
Бліднуть фарби...

* * *

Розмови з Місяцем.
Двері відкрив у тишу.
Ароматний чай.

* * *

Сумну пісню
Написала людина Місяця
Про дітей-волоцюг...

* * *

З лози дикого винограду
Створимо дике вино –
Напій дощу...

* * *

Там теж є вітер.
В безодні свідомості -
По той бік сну...

* * *

Для нас волоцюг
Немає місця ніде...
Осінній вітер.

* * *

Понурий падолист
Лише вітер, холод, імла.
Сутінки року.

* * *

Сивому дідусю
Холодний білий сніг
«Ти брат...» - прошепотів.

* * *

Квіти осені.
Милуюсь наостанок.
Засну до весни...

* * *

Осені дивній
Мої дари несе
Осінній вітер...

* * *

Листи в порожнечу
Пишу на листках клену.
Мертві прочитають...

* * *

Навіть Місяць
Спить у хмарах пухнастих.
Тільки я – сова...

* * *

Осінній вечір –
Мій друг єдиний веде
У майбутнє мене...

Примхи станіславської бруківки

* * *

Тінь від ратуші
Людей зробила сірими
Вечір, осінь і місто...

* * *

Я б у Станіславі
Щасливий був... Але хмари
Про старість нагадали мені...

* * *

Я б ще довго топтав
Бруківку Станіслава ранкового...
Але небо, квіти на клумбах...

* * *

Біля синагоги топчу асфальт
Старими черевиками
Хризантеми цвітуть...

* * *

І ти теж, чорний круче,
У Станіслав шукати долі прилетів?
Вітер над містом...

* * *

Крізь прозорі дерева -
Чистий як серце сніг...
Чому в цьому місті так сумно?

* * *

Шум дощу...
Для чого прийшов я сюди?
Вулиця Грюнвальдська...

* * *

Тополя листя губить свої
Здалось на мить - то я винен
Що осінь настала...

* * *

Десь я тут спокій загубив
Між цими будинками.
На Бельведерській...

* * *

Горобина стиглими ягодами
Бруківку вкрила
Втомленими ногами чавлю...

* * *

Бородатий бомж!
І про нього напишу
Вірші свої химерні...

* * *

Синагоги Станіслава!
Як я в цьому капелюсі
На раввина схожий!

* * *

Подих зими!
Чи вулицями серця
Я досі самотньо блукаю?

* * *

Її тіло як човен
І я пливу
Не знати куди...

* * *

Крізь прозорі дерева -
Чистий як серце сніг...
Чому в цьому місті так сумно?

* * *

Холодний вітер
Хмари думок жене...
Стілець серед кімнати...

Сред лісу

* * *

Серед чорного лісу
В темному схроні
Слухаю тишу...

* * *

У світлі місяця
З «шмайсером» на плечі
На зустріч смерті іду...

* * *

Коли затихнуть постріли,
Коли боївку сховають хащі
Буду слухати вітер...

* * *

На крилах осіннього вітру
Полечу над сивими горами
Коли в серце зустрине кулю...

* * *

Сріблом виблискують краплі роси
Серед імли туману палить ватру
Боївка повстанців...

* * *

Нехай люди забудуть але
Заплаче ліс, застогнуть сосни
Над вбитим партизаном...

* * *

Під старезним явором
Милується місяцем
Останній повстанець...

Дзеркало калюж

* * *

Весняний вітер.
Годую тарганів квітами.
Літаю...

* * *

Старий кіт
Теж весну відчув
Цього березня.

* * *

Понурого вечора
З тінями розмовляє
Самотній дідусь...

* * *

Весна за вікном!
Пишу на папері вірші
Зеленими чорнилами!

* * *

В дзеркалі калюж
Небо собою милується
І я зазирну...

* * *

Самотність мені
Була другом єдиним
Та навіть її прогнав...

* * *

Життя сенсу не має
Життя – лише сон короткий
Сплетення дхарм...

* * *

Місто існуюче в мріях!
Побачити б його весною
Хоча б у сні...

* * *

Хата моя старенька.
При світлі каганця
Читаю Басю....

* * *

Ми всі босоніж
Блукаємо у темряві життя
Шукаючи сенсу...

* * *

Весняні хмари.
Зачиняють крамницю.
Омела на осокорі...

* * *

Холодний весняний вітер!
Потонути б у його розкошах....
Сьогодні! Коли слива цвіте....

* * *

Почути б пісні людей
Яких випустили
з цього світу сумного...

* * *

Море Мрій!
Втопитися б в ньому...
Або хоча б поплисти....

* * *

Тиша старого ставу
Всі в нірвану пішли
І жаби, і хвилі, і я...

* * *

Сонні листя
Знову рухає
Сонний вітер...

* * *

У небо хотів пірнути,
Та зрозумів –
Втоплюсь...

* * *

Димом заморського зілля
Дихаю знову.
Весняне небо...

* * *

Ніч – це двері.
Зайду в їх морок,
Шлях знайду до істин нових...

* * *

Книгу життя свого прочитав.
Навіть закрив...
Іншу б почати...

* * *

У сірому пейзажі
Побачив художник фарби.
Мені б його очі...

* * *

Мої помилки - то цеглинки
З яких я збудував
Свого життя храм...

* * *

Політ крапки
Світло в кінці тунелю
Нірвана...

* * *

Запалить мені
Хоч якесь світло на світлофорі
Хочу шлях подолати...

* * *

У темряві глухій
Єдиний співрозмовник – луна
Але й вона...

* * *

Всі самотніми
Стають на старість років...
Навіть лелеки...

* * *

Хочеться заплисти
У казку і не повернутись....
Хоча б на кораблику з паперу....

* * *

Одягла вона плаття
З вітру і темряви
Місячна ніч... Милуюсь...

* * *

Читаю «Махгабгарату»
Захотілось померти
Щоб народитися знову...

* * *

Гумовими хвилинами
Вкрита стежка
До брам радості...

* * *

Вірші напишу про вітер
Що в думки мої
Прилетів...

* * *

Темрява за вікном
Слухаємо тишу –
Я і кіт...

* * *

Сіре небо. Сіре місто.
Хочеться втекти від сірих людей.
...А насправді – весна!

* * *

Мокрий асфальт.
Розчинюсь я в цьому дощу
Не знайдуть... Весна. Місто.

* * *

Життя – це сон
Наповнений отрутою
Шкода, що смерті немає...

* * *

Весняне небо.
Але місяць
Такий же сумний...

* * *

Навіщо сльози людські?
Якщо небо плаче
Саме... Дощ...

* * *

В гори піду назавжди.
Нема шляху в Піднебесній.
Стану відлюдником...

* * *

У тумані храм
Як привидно все
Навіть віра моя...

* * *

Осінь глуха...
Свободу знайшов
У темному лісі...

* * *

Навіть вікна випали в хаті
Порожнеча лишилась
Як тихо тут...

* * *

Тінь на землі
У сутінках зникне
Так і я...

* * *

Міради ніг
Тут землю топтали віками
Лишився пісок...

* * *

Навіть сонце заплакало
Над тією пустелею
Що звалась колись Україною...

* * *

Назавжди одягну
Чорні окуляри
Душі людей не хочу бачити...

* * *

Її одяг як сніг
І пухнастий і привидний
Розтане весною...

* * *

Він там, серед тиші,
Він там, серед мороку
Він там, серед світла... Бог.

* * *

Ранок зустрічають люди
У світі попелу.
Сіра весна...

* * *

Хвилі приходять нізвідки
Йдуть у ніщо
Як душі людей...

* * *

Всі люди - квіти.
Швидко в'януть -
Їх вік короткий...

* * *

Збережу в кишені
Мідну драхму
Це ж копія сонця!

* * *

У лісовому струмку
Ніагару побачив
Я – мураха...

* * *

Даремно сонце я шукав
У вогкім підземеллі
Зі свічкою в руках – його сестрою...

* * *

Старий сонцепоклонник.
Мій шлях далекий
Низкою світанків...

* * *

Метелики вважали, що то місяць!
Мій самотній світильник
У темряві...

* * *

Піду назавжди
У цей малюнок кольоровий!
Набрид жорстокий сірий світ...

* * *

Насолоджуюсь давнім трунком
Слухаю вічність
Дощ...

* * *

Кленів багряні листя
Наче руки людей
Що пішли давно в небуття...

* * *

Барабанить по вікнам
Прозорим, сон навіває...
А далі – пільма!

* * *

Щастя - то fata morgana
Втомився його шукати
Тут... В світі ілюзій...

* * *

Якою стежкою, якої чужини
Повернусь знову я на Батьківщину?
Довгий мій шлях життя пустелею...

* * *

Краплі
Води
Музика...

* * *

Знову весну
Зустрічаю в самотності
Біліють пелюстки і сивина...

* * *

Знайти би крука
Що слово «карр!» забув
І з ним поговорити...

* * *

В глибинах старого ставу
Хмари знайду
Що втопились там вчора...

* * *

Ніч така довга
Знати б, що ранок настане
Хоча б колись...

* * *

Добре хоч він
Розділив зі мною самотність
Старий їжак...

* * *

Кожна калюжа – дзеркало
Стати б хмарою
Щоб милуватись собою...

* * *

Час би давно на старості років
Почуттів загубити свіжість
Але все одно - постійно дивуюсь...

* * *

Тінь свою загубив
Як самотньо тепер
Без друга останнього...

* * *

Я думав дзеркало – це озеро мрій
Виявилось – глибочінь
Втопитися б там...

* * *

Життя – це сон
Наповнений отрутою вщерть
Шкода, що смерті немає...

* * *

Світ земляний
Непрозорий. Шкода.
Дивлюсь під ноги...

* * *

Намагались літати на автомобілі
Хмари думок затьмарили шлях
Весняний ранок...

* * *

Бажання – причина страждання
Забув про них і в небо пішов
Весною...

* * *

Знав я одного теслю
Він потім почав проповідувати
Істини дивні...

* * *

Вгамував би спрагу
Водою гірського струмка
Та спрага моя безмежна...

* * *

Ми зникнемо всі
Як ранковий туман
По собі залишивши нудьгу...

* * *

Гість завітав
У мій дивний світ
Порушив самотність...

* * *

Осиротіло тіло
Холодно душі там -
У порожнечі неба...

* * *

Однаково все –
Вперед, назад подивлюсь
«Сто років самотності»...

* * *

Не зрозумів я досі
Що важливе було в житті
Дідусь самотній...

* * *

Весняне небо
Але повний місяць
Такий же сумний...

* * *

Весна миттєва.
Навіть верба в час цвітіння
Про це сумує...

* * *

Навіщо сльози людські
Коли небо плаче
Навіть?...

* * *

У гори піду назавжди
Немає Шляху в Піднебесній
Стану відлюдником...

* * *

Подружився з весняним дощем
Прощавай, самотносте!
Нескінченні розмови...

* * *

У тихому шумі старого ставу
Я втопився як у вирі думок
Навіщо?

* * *

Консерви для kota
Тиха ніч роздумів
В мене попереду...

* * *

Місяць зазирнув у вікно
Міцна кава опалила горло
Читаю кельтські міфи...

* * *

Квіти завжди
Десь далеко
Щастя немає...

* * *

Осінь-кравець
Ріже дні життя нашого
Міряє, ріже...

* * *

Були мрії...
Та їх вітер весняний
Поніс... Назавжди...

* * *

Мати друзів хороших –
Кота і собаку – то розкіш
У нашу епоху самотніх...

* * *

Місто порожнє
Люди поїхали
Тільки птахи співають...

* * *

Сумні осінні дні
Це знає
Навіть мій пес...

* * *

Споглядаю меч.
У цьому світі хиткому
Немає нікому захисту...

* * *

Ноші свої намарно
Люди несуть по дорозі життя
Куди? Навіщо?

* * *

«Добре мати рідну хату
Де навіть дим ласкавий».
Думки волоцюги...

* * *

Всі конструкції хиткі
Всі грані привидні
Весь світ ілюзія...

* * *

У танку сумному
Ми на неба пустелі.
Прощавай, весна!

* * *

У темряві ночі
Не сплять лише Місяця жриці -
Поетеси...

* * *

Розчинюсь в ароматі
Цих квітів старого саду
Мене немає...

* * *

Напій, що дарує натхнення
Чорний як ніч, як істина гіркий
Він ніколи не втомлюється...

* * *

Споглядаючи чорну ніч
Стиглу неначе черешня
Зрозумів довершеність світу...

* * *

Двоє коханок -
Злива і ніч. Гостина.
Дивацтва весни.

* * *

Невже кохання
Знову завітало в груди
Старого гайдамаки?

* * *

Ворога прощав,
Прощав своїй шаблі хиби
Не навчився прощати себе...

* * *

Дивний пастух він -
Цей вітер весняний.
Жене стадо хмар...

* * *

У світ солодких марев
Піти й не повернутись
Так захотілося мені...

* * *

Чи то думки
Чи то ластівок зграї...
Все миттєво...

* * *

Давній напій
Все тане безслідно
Як цей аромат...

* * *

Не сумуйте
Все пройде, промине -
Все - навіть життя...

* * *

На вершині гори
Схиляюсь перед пам'яттю
Вчителя, що шлях мені вказав...

* * *

Стрибнув у провалля нірвани
Без парашута -
Який політ!

* * *

На давній як світ землі
Складаю пісні про людей
Що рушають у світ. Шлях.

* * *

Дощ прийшов з небес
Дарувати радість нам
Споглядаю калюжі.

* * *

Весна за вікном,
А думки мої осінні
Знову дощ...

* * *

Життя - це водоспад
Спадає все, спадає
У небуття...

* * *

Дим ароматних паличок
Навіть статуя Будди
У тумані ілюзій...

* * *

Виготовляє вино
Дідусь із кульбаб
Золоті дні тиші...

* * *

Ця понура весна -
Час роздумів, спогадів...
Зацвіла айва.

* * *

Кожен день у свічаді
Бачу душу чужу.
А де ж я?

* * *

У морі туман.
Але треба його перетнути.
Де човен мій?

* * *

У свідомості холод
Понуро і осені мла
Навіть весною...

* * *

Сонячний день.
Але морок який у свідомості!
Були б у душі вікна...

* * *

Дзвони мрій!
Навіщо у світ неіснуючий
Я полетів?

* * *

Весняний вітер
Зриває вишень пелюстки
І одяг коханої...

* * *

Я захмелів. Хоча
Пив лише цілунки
Тверезості не скоро час...

* * *

Щоранку - новий берег незнайомий
Щодня інакший, інша рінь тієї ж річки
Бо плине час... Все плинне....

* * *

Епоха радості – весна.
У домі все вирує
Навіть кактус старий і той...

* * *

Істину осяг
Слухаючи пісню вершин
Гірського вітру...

* * *

Якби час навчився писати!
Але він зупинився колись.
А може його не було?

* * *

Скільки вистав навколо!
У цьому театрі безглуздому...
Блукаю, спостерігаю...

* * *

Мій сірий кіт
Він теж вірші складав
Мені не зрозумілі...

* * *

Синя безодня
Чорною стала... Зорі...
Сови літають...

* * *

Блакитноока.
Жовтий листок біля ніг.
В небо летіти!

* * *

Ліс. Хащі. Квіти...
Нескінченні пошуки.
Таке життя. Тут.

* * *

По небу пливу...
Удари рук – бризки хмар.
Лякаю птахів...

* * *

Писав крейдою на папері,
Писав тушшю на асфальті
Вірші... Все час зітер...

* * *

Серед жовтої тирси
Нескінченних степів
Чорний павучок...

* * *

Дощава весна...
Смішні вірші знову
Пишу на сірому папері...

* * *

Наповнені передчуттями
Живемо у лихому світі.
Похмура весна...

* * *

А я думав, що
Радості немає в цьому світі...
Милуюсь квітами.

* * *

Останні краплі
Хмільного напою
Знову я тверезий... Весна!

* * *

Між Землею і Небом
Я – людина. Чи усвідомили б
Вони себе – без мене?

* * *

Слухати тишу.
Дивитись у темряву.
Шукати себе...

* * *

Осінь-мрець, літо
Жива весна і зима
Вічний водоспад...

* * *

Весь світ відсирів
Завіса крапель висить
Надія як сон...

* * *

Тільки вітер і ліс.
Від світу людей пішов.
Пісні свободи співаю...

* * *

Тьма настільки густа
Що земля здається кайданами
Сни про ранок...

* * *

Вдень дятла стук
Вночі сови крик... Слухаю
Звуки лісу. Я.

* * *

Дзвін у повітрі
Люди на довгім шляху
Весна... Посмішки...

* * *

Літній сад. Вітер
Ледь шепоче молитви
Поклоніння місяцю...

* * *

Люди-мурахи
Скільки в місті оцьому
Персонажів для хокку!

* * *

Відповідь у повітрі
Зависла. Вона була
Нікому не потрібна...

* * *

Живемо оточені стінами
І молимо, щоб ці стіни падаючи
Не розчавили нас...

* * *

Добре якщо любов -
Дезертир з цієї війни...
А якщо трибунал чи кат?

* * *

Нескінченний шлях
Супутники, люди, дні
Миготять в очах...

* * *

Знову війна
Знову на смерть посилають
Люди людей...

* * *

Щастя – це
Букет конвалій і небо
І дощ – довгий як погляд...

* * *

Ніхто не знає,
Що він вже мертвий
Сни про життя...

* * *

Навіщо сюди
Він прилетів? У місто
Суму? Крук Басьо.

* * *

Затихли флейти.
Музика у темі - нащо?
Співає Всесвіт...

* * *

Всі хроніки – плутані.
Всі істини – омана.
В одкровеннях – сонце...

* * *

Інколи розумієш:
Тіло - непотрібна річ.
Хочеться викинути...

* * *

Травень. Перша гроза.
На плацу бетонному
Муштрують москалів...

* * *

Пензель на папері
Напише знак «весна»,
Наповнить сенсом...

* * *

За тріснутим склом
Фарби яскраві весни.
А навколо сірість...

* * *

Він теж жерцем був
Місяця оповні
Цей вовк старий...

* * *

Рис достиг. Люди!
Заспівайте нам пісню
Як місяць сумну...

* * *

Велика сім'я
Посадили сад.
Хто дочекається квітів?

* * *

Шаблю стару
Відкопав випадково у полі
Маки цвітуть...

* * *

На папері краплі.
Доц написав вірші
Весняні сутінки...

* * *

Старі сандалі.
Замість бобів і квасолі
Посаджу вишню...

Веселка

Під цим мостом
Хатинка лисиць.
Згідно легенди...

* * *

Всі нереальні
І Ви, і я, і він...
Цей світ – ілюзія...

* * *

Мовчання в саду.
У шкільних кімнатах
Посмішки дітей...

* * *

Чи то думки мої
Чи то ластівок зграї...
Все миттєво...

* * *

Йшли через праліс
Доки не почався дощ...
Сутінки літа.

* * *

Каміння влучили б у ціль
Якби вона була
Довге життя...

* * *

На Русі поет – волхв.
Не шаман чудний, не скоромох...
Так, принаймі, було...

* * *

Над пустелею моря
Птахи і моя мрія.
Нехай летять...

* * *

Добре хоч ластівки
Малюнок створили
У порожнечі мого вікна...

* * *

Темні і світлі сторінки
Товстий том року.
Книга життя...

* * *

Світ втопився в тиші.
Даремні спроби
Посіяти звуки...

* * *

На чорній воді
Плаває біла квітка.
Розчиняюсь у тиші...

* * *

Дикий агрус.
Терпка насолода
Серед старого лісу...

* * *

Луна не спить -
Чекає на людину.
Грифа крик...

* * *

Цей світ – театр
Ми актори дивної вистави.
Давайте грати цікаві ролі...

* * *

Холодний напій.
Невже охололо
Все?

* * *

Дерева в гості
Запросив. Стара хата.
Осінь надходить...

* * *

Згасне все.
Ніщо не вічне.
Навіть темрява...

* * *

Всі палички чарівні
Всі люди вміють літати
Шкода не знають про це....

* * *

Мріяв звести мінарет
Не тільки в своїй душі
Світ сповнений віри як чаша...

* * *

Бігає по калюжам
Колись піде ходити по воді
Цей хлопчик...

* * *

Щоб сказати
Що таке настрої і який він
Слід сказати, що таке «Я»...

* * *

Краплі падали,
А потім прийшла посуха.
Хмара-нірвана...

* * *

Настене темрява – ніч.
Людам світло буде дарувати
Старий ліхтарник...

* * *

Не знайде ніхто
Якщо «Я» - в Порожнечі.
Нірвана...

* * *

Не будь-яке світло – істина.
Подумав я.
Вогні інквізиції...

* * *

Останні промені
Дарує річці вечір
На порозі темряви...

* * *

Середина літа
Солов'ї співають
Пісні тиші...

* * *

Вказав би шлях
Ластівкам флюгер старий
Але вітер помер...

* * *

Ніч незнайомка.
Її б намалювати
Фарбами чорними...

* * *

Вечір пахне яблуками
Річкова вода – малиною
У лісовій глушині...

* * *

Милуюсь повним місяцем
Може я теж
Вовк?

* * *

Довгі лаштунки
Кімоно десь у пралі...
Чуже свято.

* * *

Прозорі крила
Прозорої душі моєї
Лечу... в небо!

* * *

Океан буття.
Крапля серця мого
З ним злилась...

* * *

Нікому кричати.
Замовкла зозуля.
Ніхто не помре...

* * *

Гірською стежкою
Буду блукати
Від води до води...

* * *

Спекотний день
Навіть гірський струмок
І той втомився....

* * *

Замість світанку
Споглядаю потоп
Велич стихій...

* * *

Я думав: розмовляюче каміння
Падає з неба
А воно росте із землі...

* * *

Пийте кров мою,
Їжте плоть мою,
Комахи лісу...

* * *

Писати вірші на папері,
Танцювати разом з дощем,
Розчиняйтесь у морі щастя...

* * *

Якщо серце сплять
Розпечені поцілунки
Розчинюсь у краплях дощу...

* * *

До світла лечу
На мені нічого немає
Навіть тіла...

* * *

Де взяти стільки трави
Щоб навіть війна
Стала смішною?

* * *

Багато дивних людей і звірів
Назвали це місто своїм.
Воно стало для мене чужим...

* * *

Мій дім на горі
Відкритий вітрам всім
І я наче відлюдник...

* * *

Метеликів ловив
У місті порожньому
Дзвін дитинство вкрав...

* * *

Весь світ заснув
І бачить жорстокі сни
Не спиться жменці дивних людей...

* * *

Морок ночі
Намагаюсь роздивитись
У тріснутому свічаді...

* * *

Старіють дерева
На очах. Миттєво...
В'янення світу!

* * *

Про час
Питають люди
Дивні...

* * *

Вітер завжди вдирався
Невчасно
В хату мою...

* * *

Старі світи
Стали раптом недосяжні...
В астрал полетів.

Читаючи Ісса

Равлик повзе
У порожнечу лісу
Вгору? Вниз? Невідомо...

* * *

Скільки їх буде –
Нових Всесвітів
У нескінченності часу...

* * *

Споглядаючи ніч
У вічності розчиняюсь.
Слухаю сопілку Всесвіту...

* * *

Сумні листи
Мені пише осінь –
Мій друг єдиний...

* * *

Запах полину.
Сухий жовтий степ.
Слухаю цикад...

* * *

Дрімучий праліс.
Лишиться б тут назавжди!
Світанок. Тиша.

* * *

Слухаю птахів крик.
І дзвін зруйнованого храму.
У небі розчиняюсь...

* * *

Хмари вітер жене
Птах – поклик таємний.
А мене – смуток...

* * *

У вікно хижки
Знову стукає гостем –
Осінь старенька...

Споглядаючи нору ховраха подумав:

А може й мені
В норі темній сховатись?
Від світу піти?

* * *

Шум старого ринку.
Я загубився в юрбі.
Як самотньо тут...

* * *

Мої добрі гості –
Дощ осінній. І сум...
Незабаром покличу сніг.

* * *

Мама була стюардесою!
Кожну ніч його
Хмари колисають...

* * *

Думав - тільки я
З літом теплим прощаюсь.
Коти верещать...

* * *

Ось так би і слухати
У прозорій чистоті
Музику тиші осені...

* * *

Як страшно зараз
Заснути – у вересні.
Осінь Всесвіту...

* * *

Блукаючи під зорями
Раптом зрозумів:
Всі люди - жебраки...

* * *

Дивно бачити –
Бавляться в гру дитячу
Дідусі старі...

* * *

Всі рідні міста
Нам стали чужими.
Нам - блукальцям...

* * *

Мій сум гіркий
Як кава без цукру
В старезній кав'ярні...

* * *

Ми волоцюги.
Цього ранку холодного
Шлях крізь тумани...

* * *

Споглядаю – чи то меч
Чи відображення місяця
На лезі блискучому...

* * *

Дівчина дарує водію
Шматочки металу округлі
Замість посмішки...

* * *

Падаю, падаю, падаю
У забуття провалля
Споглядаючи небо...

* * *

Вже тисячу років
Над містом нетверезим
Сяє Місяць...

* * *

Шлях і сон.
Люди дивні
Зі мною в дорозі...

* * *

Там, за обрієм
Інші квіти ваблять.
Про тутешні забув...

* * *

Істину стару –
Не всі плоди солодкі
Раптом осягнув...

* * *

У темряві ночі
Не бачу ієрогліфів.
Певно я постарів...

* * *

Риють криницю.
Давній трунок таємний
Треба варити...

* * *

У келішку чаю
Чужий біль побачив.
Мені б його очі!

* * *

Із землі святої
Ростуть собори й хрести
Снігом їх замете!

* * *

Все поглинула тьма
Тільки кроків звук
Нагадує про реальність.

* * *

Цензор читає вірші
На устах посмішка.
Побачив думки яких немає.

* * *

Старість навколо.
Навіть ліс молодий
І той... У сивині...

* * *

Дорога до храму
Заросла травою
Селище грішників.

* * *

Куди не подивишся
Всюди темрява...
Пекін літньої ночі.

* * *

Кудлату кішку
Іменем собаки
Я назвав...

* * *

Сад старої тещі
Серед хащів квасолі
Тихо йду...

* * *

Дівчат молодих
У кошику носить
Старий рікша...

* * *

Все згоріло
Жах покинув погар
Живе в старій криниці...

* * *

Милуюсь квітами
Заморської рослини
Смугасті жуки...

* * *

Навколо годинники.
Мірєє час вода,
Трава і птахи...

* * *

Гроза і соловей
І птахів послід у віршах
Моїх сліди лишили...

* * *

Модриновий ліс.
Дихає прозорістю
Рання осінь...

Споглядаючи очерет уявив раптом себе диким качуром

Літаючи у хмарах
Я міліну серед озер –
Притулок шукав...

* * *

Відходить літо
Холодний вітер в душу
Вістуном прийшов...

* * *

Сумні пісні
Мені шепоче Місяць.
У лісі блукаю...

* * *

Пожовкли огірки.
Скоро осінь холодна.
Почуття гаснуть.

* * *

Літні квіти.
Аромат ожинового чаю.
Вечір і тиша...

* * *

Після грози
Небо пахне малиною.
З дому тікати!

* * *

Крапки зірок.
Це літери забуті
Мови Всесвіту...

* * *

Життя – самотність.
Кожен – відлюдник сумний.
Пустеля Світу...

* * *

Країни моєї
Гортаю книгу кам'яну.
Стерті істини.

* * *

Далекі гори
У мареві спекоти
Чорніє погар.

* * *

Діти бавляться у війну.
Вчаться вбивати людей.
Виростуть – продовжать.

* * *

Осінь холодну
Припинивши сміятись
Я раптом побачив...

* * *

Осені – жебрачці старій
Золоті монети слів
Подам...

* * *

Осіннього листя пожежа!
Згорю на цьому багатті
Наче сретик...

* * *

Одягнув черевики.
Краще б костур повісив
У південних горах!

* * *

У кожному листку опалому
Бачив сторінки
«Весни і осені»...

* * *

У світі несправжньому
Споглядаю підробки
І речі непотрібні.

* * *

Осіню глухою
Все старіє – і клумба,
І я, і мій кіт...

* * *

Блукаю в самотності
Але хтось споглядає мене
Із глибини неба...

* * *

У згасаючих променях
Табуни коней вечора
Навздогін спогадам летять...

* * *

Ці чорні ряси...
Вони теж прийшли сюди
Милуватись квітами.

* * *

В очах твоїх
Бачив тільки Порожнечу
Заплющу свої...

Читаючи Рембо

На п'яному кораблі
Попливу в країну осені
Вічної і хмільної...

* * *

Чорна осінь.
Ліс кольору погару.
Епоха занепаду...

Споглядаючи помаранчі

Для радощів нам
Так мало потрібно:
Яскраві фрукти...

* * *

Так само вітер
Наше життя обірве
Як ці листя...

* * *

Крізь хащі кропиви
Йду зі свого села
Назавжди...

* * *

Про вічність повільно
Старі монахи розмовляють.
Осінній ліс...

* * *

В осінь поїду
Глуху і понуру
На ослику старенькому...

* * *

У густому повітрі
Малюю образи
Прямо на хмарі...

* * *

Під парасолями
Ховаємось не тільки
Від дощу. Осінь...

* * *

Стара осінь
Вимила фарби дощем
Цього світу...

* * *

Наче равлики
Назустріч осені глухій
Будем повзти...

* * *

Мій сум літає
Злої ночі кажаном...
Свічку б запалити!

* * *

Модриновий ліс!
Дихає прозорістю
Рання осінь...

* * *

Прапором накрийте
Старого воїна
Солдата Долі...

* * *

Уривки книги
Хочу втілити наяву
Тіла сплітаються...

* * *

Шматок китайки
Вітер поніс у небо...
Тополя в степу.

* * *

Дізнатися б тепер
Навіщо в цьому світі сну
Досі живу?

* * *

Несе мене сон
Пливу... На берег який
Викинуть хвилі?

**Споглядав яскраве осіннє вбрання кленів, їх черлене
листя, що падало на землю і подумав:**

Із них би скласти
Цього життя кольорові сни!
Але осінь... Навколо...

* * *

Ми бачимо все нові сни
Чергою нескінченною...
Коли яву побачимо?

* * *

На березі річки
Даремно перевізника чекаю.
Постарів і він...

* * *

Стукіт дощу
Серед сірості осені
Навпіл розділемо сум...

* * *

Дивний трунок
Дарує натхнення
Шанувальнику...

* * *

Осілля нудьга
І в мене в душі,
І в дерев сплячих...

* * *

Старому монаху
Чи судилось побачити ще
Як клени листя гублять?

П'єро медитує

«П'єро задається.»
(Михайль Семенко)

* * *

Врятував дерев'яного дурника
Він не знав, що вогонь це звільнення
Смішний Буратіно...

Перший монолог П'єро

Вони теж ляльки
В театрі абсурду
Ці глядачі...

* * *

Тінь коливається маятником
На землі, на траві, на воді
Буратіно повісили...

Другий монолог П'єро

Кличуть лікарів
Дерев'яне тіло
Піду копати могилу...

Третій монолог П'єро

Вони не втямлять ніколи
Чому я з театру втік
Ці голови повні тирси...

Четвертий молог П'єро

Хотів я зіграти Гамлета
А не героя-коханця
В цій виставі безглуздій...

* * *

Пішов шукати країну дурнів.
Він не знав, що постійно в ній жив.
Дивак Буратіно...

* * *

Бородань під деревом
Запах хвої
Шишка в руках...

* * *

З черепахою розмовляє
Серед брудного озерця
Літній ранок...

* * *

Сховала в пивниці
Довгоносого шибеника
Молода німфоманка...

* * *

Створений з дерева
Деревом лишиться
Поливаю квіти...

* * *

Запах палених ганчірок
П'єро єретиком визнали
В театрі ляльковому...

* * *

«Він був правий....»
Буратіно зістарівся, бороду зачісуючи
П'єро згадує...

ТАНКА

Слухаючи вітер

* * *

Я пив цей туман.
Та він занадто п'янкий.
Осад прогірклий
На денці чаші Землі
Білого трунку суму...

* * *

Старий сад. Зима.
Я в'язень очікування –
Коли ж зацвітуть
Дерева мрій моїх
Вишні моєї журби...

* * *

Кожен світ несправжній –
І світ буття нашого,
і світ снів...
Шлях до буття істинного
Годі шукати...

* * *

Всі вершники блукають
Особливо білі
Вони не мають компаса
А зорі затьмарені хмарами...
Стукіт копит.

* * *

Годинник міряє вічність.
Кавалками час спадає
У наш квантований простір.
Ми волоцюги вічні
Годинник як якір спиняє нас...

* * *

Граки лишилися
У цьому місті сумному.
Будемо з ними
Зимою холодною
Мовчати...

* * *

Можливо тільки він –
Старий їжак колючий
Все зрозуміє
Коли не буде
Нікого з нас...

* * *

Все це - химерний сон.
Не справжнє все –
Тіні людей,
Ілюзія смерті.
Білий сніг...

* * *

Наші душі свічками
В темряву ночі
Очами повними сліз.
Він побачить -
Він зрозуміє нас...

* * *

Піду в білий світ!
Сірість світу пилюки
Остогидла мені...
Які стежини там
Сніги назавжди сховали?

* * *

Збирав сухі квіти,
Підковував мертвих коней,
Грав на розірваних струнах.
Людина з місяця...
Сивина.

* * *

Коли думки
Стали віршами,
Можна розмовляти
З осінню мовчазною...
Тиша.

* * *

Постарів Буратіно...
Раптом зрозумів,
Що в країні дурнів
Він жив завжди...
Ключик в руках.

* * *

Старий хайдзін
Спалив би Золотий Храм
У своїй душі
Якби він
Був...

* * *

Дерева старі
Вони теж прочани
В цьому храмі
Нерукотворному.
Тиха молитва...

* * *

Вічно Різдво чекаємо
Біля дверей зачинених
В очікуванні чуда
У сірості буднів...
Білий, білий сніг.

* * *

У темному підпіллі кохання
Партизани пристрасті
Ведуть боротьбу
За почуттів чистоту...
Нескінченна війна.

* * *

Як порожньо тепер!
У падолисті понурому...
Піти б навмання
Де життя цвіте і вітер
Радість несе – не печаль...

* * *

Кудлата воля
Голодом холодним
В життя прийшла...
Серед лісу
Тепер живе пес.

* * *

У загадковій країні
Піду болотами блукати,
Фільми дивитись
Грибів скуштувавши...
Нескінченна далечінь!

* * *

У маленькому містечку
Сміялись би
Над собою тихо
Якби не було
Все сумно так...

* * *

В слові дзвінкому
Мовчання приховано спить.
У повній чаші
Спить порожнеча незримо
Карма суцього це...

* * *

Ковтав би повітря
У польоті шаленому думки
Якби не було воно
Таким густим,
Що хоч ножем ріж...

* * *

Коли замерзають хризантеми
І коли падає тихо листя
Припиняє існувати
Слово «ніколи»
Вічність...

* * *

Розбудив би хтось півня
В нашому темному краї...
Можливо б сонце
Зійшло б тоді.
Вічні сутінки...

* * *

Є люди які
Досі мріють
Про "досвітні вогні!"
В цій темряві
Хворого часопростору....

* * *

На свічці моїй
Палають єретиками
Нічні метелики...
Як не хочу я бути
На Торквемаду схожим!

* * *

На примарному човні
Пливемо по ріці Часу
Навколо туман...
Пращури чекають нас
Коло багаття легенд.

* * *

Сується білкою жовтень,
Мишею листям шурхотить...
Сивий падолист щуром старим
Буде гризти нудьгу.
Осінні сутінки.

* * *

Воля – то марево
Ми шукачі привидів
Але надія
Ще жевріє...
Яка ж ця осінь холодна!

* * *

На околиці року – ліс.
На околиці селища – очікування.
На околиці часу – матерія.
На околиці суцього – нескінченність.
На околиці буття – ми.

* * *

Крізь погар будемо йти,
Крізь марево попелу,
Крізь почорнілі сніги
До нової весни...
Падолист.

* * *

Блукаємо шляхами.
Навіть Чумацькими.
Та кличе повернутись
Додому, до хати
Хрест на узбіччі...

* * *

Літом ласкавим
Споглядав життя мурах.
Заснути б з ними
Цієї осені понурої
У лабіринтах темряви...

* * *

Згасив би свічку
Назавжди.
Але занадто згусне
Вічна темрява
У світі людей...

* * *

Очищуючи свідомість
Від непотребу старого
Пробую стати собою.
Але не судилось!
Старе горище. Думки.

* * *

Небо споглядав.
Спокій порушив
Птах залізний,
Що з неба впав.
Гуркіт вдалині...

* * *

У старих озерах
Забутого краю
Оселитись хочу
На дні...
Знову осінь.

* * *

Назбирати б клаптики часу
Пошити б із них вітрила
Поплисти б у нескінченність
Де з вічності варять трунок...
Осінні дні.

* * *

Трава і квіти
Народжені сонцем.
Але і тіні
Чорні, незграбні –
Його діти...

* * *

Думаючи про життя
В епоху занепаду
Думки про близьких...
У цьому світі давно
Втрачений Шлях...

* * *

Стару гордість
У скриню сховавши
Вирушив у подорож
За дивним трунком
Схованим в скло...

* * *

Згадую вітер –
Теплий подих червневий.
За вікном оснінь...
У розкошах холоду
Зігріє тільки пам'ять...

* * *

Слухав тишу
Розмову мовчання
Метеликів літа.
Звичка до діалогів -
Луна самотності...

* * *

Почути би знову
Мені музику осені!
Не стати глухим
У шумі міста брудного
Не заснути б у тьмі...

* * *

Старі знаки
На листочку пожовклому
Розрізняю ледь-ледь...
У світі занепаду
Пошуки істини.

* * *

Каравани слів
За обрій ідуть
Пустелі світу сього...
Біля старої криниці
Спека, пісок назавжди.

* * *

Життя – це сон.
Питання вічне –
Хто заснув?
Буття – то крапля роси.
Марево вічне...

* * *

Слони трублять,
Мавпи кричать,
Навіть риби –
У шумі хвиль.
Тільки я – у тиші...

* * *

У тому домі довго
Жили і помирали люди.
Квіти про це
Хотіли сказати
Мені – перехожому...

* * *

Стукають у неіснуючі двері
Дивляться в неіснуючі вікна
Живуть в неіснуючому домі...
Люди ностальгії.
Самотність.

* * *

У дзеркалі озера
Побачив неспокій світу
Тоді зрозумів,
Що все марево...
Блукатиму далі.

* * *

Ловець хвилини
В океані часу
Марно сіті кидає
В глибінь...
Там порожньо!

* * *

Мріяв гравцем
Стати – зорями гратися.
Даремні ті сни!
Мною у тиші нічній
Місяць бавиться...

* * *

Лицарі зникли давно
Лише у снах
Чуємо стукіт копит
Їхніх коней.
Світ сірим став...

* * *

Тиша літньої ночі
Тільки миші на кухні
Пишуть вірші
Свої дивні...
Писк у темряві.

Прогулянки Пекіном

Гармонія Забороненого міста.
Небо в захопленні!
Милується собою...
Ти перлина граду Кан Сі!
Доля імператорів Цін...

* * *

Давнім божествам
Почуття свої
Принесу як медову офіру
Це треба буття мого...
Невже я поганин?

* * *

Якби слова
Перетворювались в каміння
Ми стали б горянами....
Важкі думки
Кидають люди
В порожнечу...

* * *

Знову почуваю себе оленем
У самотності лісу
Де ти, кохана?
Тільки роса
Про неї нагадує...

* * *

Всі сенсу шукають
Цього буття
Навіть істоти глибин
А його немає...
Ніде...

* * *

Воля не теплий
Затишок. Воля –
Це вітер, це буревій
Що несе в нескінченність
До зір...

* * *

Літом жарким
Про осінь замріявся
Один поет
Певно жадає його душа
Холоду істин...

* * *

Вони також мріють
Про тишу старого ставу
Гнучкі верби...
Літня спека
Качок крик.

* * *

Бамбуковим лісом
Блукав поет Лі.
А хащами пралісу
Чи то Чугайстер
Чи то тінь їжака...

* * *

У цьому цирку
Тигри і щурі,
Паяци, коти і кати, жонглери...
Навіщо сюди я прийшов?
Сумна музика...

* * *

Смерть - театр життя:
Людина повертається
До предковічного початку.
Смерть – ілюзія,
Фокусник – дивак.

* * *

У кожній квітці
Бродить вино
Майбутніх років.
Рік 7518-ий.
Календар дивних людей...

* * *

У будь-яку епоху безнадійну
Знаходились люди які вважали
Що можна змінити щось
У цьому світі фатальному...
Наївні.

* * *

Веселка – то Шлях
До хатинки лисиці.
Квітець не бреше –
Він створює сон... Квітів...
Знову дощ... Пісня весни.

* * *

Давнього трунку
Пах думки поніс мої
Не у безодню
Світу і не в країну
Медитацій. В край жадань.

* * *

Шипшина цвіте!
Чи на півночі лихій
Чи то в країні
Де сходить сонце мрії.
Квіти всюди... Аромат...

* * *

Застиг світанок
Назавжди на папері
Де пензлем, тушшю
Поет його накреслив...
Ескізом ледь помітним...

* * *

Озеро, Небо -
Стихії сього буття
І я між ними
Мій погляд є для того
Щоб стихії мислили...

* * *

Книга Лао Цзи.
Попиваючи каву
Дума про Дао.
Просвітлення. Раптово.
Несподівано... Ніби.

* * *

Дивна людина
На даху оселилась
З банальним ім'ям,
Думали – то безхатько,
А він літати умів...

* * *

Папір жадає
Пензлика, туші, знаків,
Жадає сенс здобути
Буття. В ієрогліфах,
Що поет накреслив нам...

* * *

Хочеться спати -
Чорні ночі Рутенії.
Та думки набат
Звучить і звучить в душі
Час неспокою краю...

* * *

Повернувшись з країни
Білих Хмар
Помандрував у країну
Синього неба
Я втомився ходити по землі...

* * *

Столітня війна
Кожний її день
Наповнений стражданням
Переживаю знов і знов
Темрява віків...

* * *

У світі свічада
Сивіє час.
Зустрівся б з коханкою
Та вона
По той бік дзеркала...

* * *

Уві сні вона
Зустріла реальність.
В реальності вона
Зустріла сон. Чи може
Це звать перевтіленням?

* * *

Навіть крихітний
Світ старої світлини
Відвідала ця весна.
Тільки в душі моїй
Вічна осінь... Завжди...

* * *

Життя - це сон
Про нього і пишуть
Бо більше ні про що писати...
Колись прокинемось.
А якщо ні - то далі будем спати...

* * *

Чекання весни
Вічне. Завжди. Щоденно.
Марні надії.
Вічна осінь навколо...
Тільки вітер і холод...

* * *

Світ божевільний -
Це суцільна вітрина
Нас - манекенів
Майструють невпинно
А ми люди... Живі...

* * *

На хвилях кави
Пливемо містом старим
У безвість пливають
Століть каравани тут
Чи валки човнів епох...

* * *

Порожнеча – це тьма
Але саме вона
Народжує речі
І сенс. Вічно.
В цьому світі ілюзій...

* * *

Останніми воскреснуть мамонти
Вони пішли в тартар
В епоху холоду...
Про день страшного суду
Знову думки мої... Весна.

* * *

Марно чекати
Справжніх слів
Їх не існує...
Є тільки вітер -
Звуки порожніх слів...

* * *

Піду
Залишу замість себе
Самотність
Цієї осені
Тихої...

* * *

Чудо кохання
Перемогло б смерть
Якби вона була
Але її немає
Ніде...

* * *

Під квітами сливи
Зажуримось разом
З майстрами віршів
Часів минулих давно...
Знову весна...

* * *

Клен зацвів.
Пахне соком дерев солодким.
Десять тисяч років
Весни одвічної
Побажати хочу комусь...

* * *

Чорний кіт
На білому снігу
Помітили б усі...
Але він на даху -
Побачило тільки небо...

* * *

Літній ліс
Як багато прозорих людей
Блукає навколо!
Поговорити б з ними
Але їм до мене байдуже...

* * *

Сидів і споглядав стіну
Тихо дихав
Був наче відсутній
Шукав просвітлення
Та не знайшов...

* * *

Подарував радість
Сивому дідусю
Перший весняний дощ.
Він подумав
Що знову молодість...

* * *

Пісок часу
Так само текти буде
Між пальців
Якщо не буде нас
Йому байдуже...

* * *

По річці пливли
Не знали, що річки ім'я
Лета. Не знали, що капітана
Звали Харон. Весна.
Пристань. Місто Тартар.

* * *

Світ виник не з вогню
І не з води краплини
І навіть не із слова
Світ почався з сліз
Прозорих як надія...

* * *

Повернувшись з країни
Білих Хмар
Помандрував у країну
Синього неба
Я втомився ходити по землі...

* * *

В цьому світі жорстокому
Смуги світла і темряви -
Зла и добра,
Розуму та глупоти
Як на шкірі дикого тигра...

* * *

Час не вміє чекати.
Час навіть
Існувати не вміє...
У світі ілюзій
Існує тільки мить оця...

* * *

Серед попелу надій
Серед диму спогадів
Я квіти шукав...
Даремно. Марево
Наш світ... Навколо порожнеча...

* * *

О, скільки трагедій
Дарує нам подорож
В світ віртуальний!
Одісею мереж, павутин!
Доплисти б як ти до Ітаки...

* * *

Весною - квіти
Літом - зозуля
Восени - місяць
Зимою, що чиста й холодна
Падав сніг...

* * *

Занурившись в медитацію
В кімнаті порожній
Розмовляв з луною
Сумно було вертатись
З порожнечі в порожнечу...

* * *

Дикий кіт полювати пішов
На диких мишей
Піду з дикого світу
У затишок хати
Почитаю Конфуція...

* * *

Було бажання
Написати вірші про кохання
Та зникли вони.
Розчинюсь як цукор у чаї
У цій весні...

* * *

Знаки радості
На снігу написати можна
На піску, на хмарі...
Але зникне все
Як сон...

* * *

Тисячу літ щастя шукав
У різних краях
Та перевтіленнях
Марно... Та раптом знайшов
На дні душі своєї...

* * *

Людина попелу
Вітер попелу
Вивчили б
Правила життя
Якби вони були...

* * *

Дощ промовляє
Гуркотом крапель
Ніч промовляє
Тишею темряви
Нескінченна розмова...

* * *

Знову сороки
Про старість мені нагадали
Краще б птахи потойбіччя -
Дивні зозулі
Про смерть проспівали мені...

* * *

Нам пощастило,
Що сонце не гасне
Миттєво
Як лямпа
Вечором кожним...

* * *

Роки пройдуть
Так само буде
Місяць світити
І вишні цвісти
Тільки не буде нас...

* * *

Дарував імена весняним вітрам
Слухав веселі їх наспіви
Коли вишні цвіли...
Про цноту забув
Холодного вітру осіннього...

* * *

Хотілось погрітись
Від світла місяця
Старому відлюднику
І полетіти у світ Еросу
У снах...

* * *

Чому вірші
Вбивають іноді –
Не знаю
Це ж не катана і не ятаган
Старого яничара...

* * *

Із забуття прийшли,
У забуття підЕмо назавжди
Лишається тільки
Споглядання вічності
Як втіха...

* * *

Волога Данія - дощів країна
Її принц Гамлет
Хотів підвісити залізний дзвін
До порожнечі неба
Та дзвін упав і розчавив... Усіх...

* * *

Споглядав я старезне дерево
Раптом прийшов Далай-Лама
Його не впізнав брудний безхатько
Подумав, що то дільничий
Що його забере в притулок...

* * *

Трамваї – це оргії
Електричні
Електрички – це теж трамваї
Тільки вони
Як птахи...

* * *

Книга життя мого
Суцільні помилки -
На кожній сторінці
Знову перечитав -
Посміхнувся...

* * *

Старий мисливець
На полювання взяв
Крім рушниці дзеркало
Побачити в ньому хотів
Істинну весну...

* * *

Всі троянди зів'яли
Лишився лиш
В пам'яті запах.
стежиною снів
Піду їх шукати...

* * *

Здійснюючи подорож навколо стола
Важливо не заблукати....
Кожний дім - лабіринт
Де знайти нам нитку Аріадни
Якщо вона не існує?

* * *

Якби самотність
Не була такою сумною
Можна було б почути
Як співає пісню пісок
В пустелі життя....

* * *

До слів може звикнути тіло
До слів може звикнути папір
Чи рука яка пише слова
Але до слів
Не може звикнути душа...

* * *

Питання зависають в повітрі
Навколо тільки вчорашнє
Все або зроблено вчора
Або існує вже тільки вчора
А хочеться завтрашнього....

* * *

Холодним весняним ранком
Очі звикають до світла
Руки – до твердих обкладинок книжок.
Після повернення з подорожі
В гори...

СІДЖО

Пейзаж намальований листям

* * *

Забуті свята осені разом зі старим котом
У цьому році сумному зустрічати буду.
Холодно в небі. Все пройшло. Вітер.

* * *

Де знайти стільки відерець дитячих
Щоб осінь сховати в них кольорову
В часи зими чорно-білої, вічної, злої?

БЕЙТИ ТА РУБАЇ

* * *

Забувши гіркоту марнотного життя,
Спокійно споглядаючи цей тлін до забуття
І осягнувши, що майбутнє – прах...
Живі ми – так хвала тобі, Аллах!

* * *

Наш світ – то глек марноти і брехні.
Життя з туману йде й проходить в самоті,
І будні сірі краплями мов ртуть...
Та є і радісні сторінки - рубаї Хайяма квітами ростуть!

* * *

Хто для скорботи двері відчинив
Тому життя – пустеля хоч і повна див.
Хто радість віднайшов в простих речах
Тому життя яскраве дарував Аллах!

* * *

Нехай весь світ нудьга і Батьківщина – рідна чужина
Від смутку я далекий доки келих є вина:
Я радість віднайду в миттєвостях щоденних -
Ковток вина, краса коханки – й де вона, журба?

* * *

Весняні квіти, подих вітру,
Крапельки дощу і лісова луна -
Все, все мені будило спогад про коханку
Яка, нажаль, пішла у небуття...

* * *

Нехай обірве вітер білий цвіт,
Нехай весни минає швидко міт
В душі залишаться пісні які співав нам квітень.
Нехай на п'ять хвилин – ми зачаруєм світ...

* * *

Весь світ – ніщо, даремні сподівання,
Зів'януть квіти мрій – залишиться страждання
Налий вина! У владі цього трунку
Забудемо життя химерні візерунки...

* * *

Удвох з самотністю пів світу обійшов
Наслухався віршів, і прози, і промов
Нехай страждань я відшукав не в міру
В горах я рай собі знайшов і віру...

ПЕРЕКЛАДИ ТА ПЕРЕСПІВИ

Йосип Бродський
(1940 – 1996)

Нові станси до Августу

I

Вівторок. Вересень почався.
Дощ крапав всеньку ніч як смерть.
Все птаство полетіло геть.
Лише я сам один – хоробрості навчався,
І навіть не дивився їм услід.
Холодний небосхил – руїна.
Дощ заливає вбогий посвіт.
І не потрібна тепла лагідна країна.

II

Я тут похований живцем,
Я жнивом в сутінках кульгаю тут мерцем.
І чобіт розриває поле
(вирують наді мною будні дні),
Та зрізані стеблини лізуть догори,
Не відчувають майже болі.
А верб гілки,
Шпигують - свій рожевий мис
в болото – там де знято охорону,
ще й гомонять, кидають вниз
гніздо жулана геть, додолу.

III

Прожебони, пухирся й шурхоти.
Прискорювати кроки не мені.
І спалах, що відомий лиш тобі
гаси.

Я змерзлу до стегна долоню тисну
плетусь до пагорба і висну
без пам'яті, з якимось звуком-прахом,
підборами каміння зачіпаю.
Схиляюсь до струмка, зітхаю
І дивлюся довкіл зі страхом.

IV

Що ж, хай лягла безглуздя тінь
На мої очі, хай всмокталась сирість
до бороди, і поправляти кепку лінь –
оцей вінок, що сутінкам як милість,
і риска ця, яку душа ніяк
не зможе перейти –
і годі прагнути однак,
за комір, гудзики, ковнір
за чоботи і рукави.
Та серце калатає відшукавши
Роздерті рани. Холод-звір
трясе його, потрафивши.

V

Белькоче піді мнов вода,
і тягнеться мороз у отвір рота.
Інакше не назвеш: чим може
бути не обличчя, а місце урвища
булого?

Мій сміх – шульга
і сутінкову гать тривожить.
І кришить темноту дощів порив.
І образ мій інакший, як людина,
втікає від повік,
підстрибує на хвилі
під соснами, а потім під вербою,
гаптується з моїми двійниками,
ніколи не згубитися мені.

VI

Прожебони. Гризи зогнилий міст.
Хай мжичка, оточивши кладовище,
їсть фарбу зі хрестів.
Але отак кінцям трави
болоту не додати сивини...
Топчи кожух,
нутруй серед густої ще листовини.
Вдирайся по корінням у глибини
і там, у чорноті землі, як тут – правіше серця,
всіх привидів і всіх мерців буди.
Нехай втечуть, шмагуючи кути,
по жнивув, по змарнілим селам

махають налетілим дням,
як капелюхами опудал.

VII

На пагорбах, під порожнечею небес,
серед доріг які плетуться тільки в ліс,
життя зрікається само себе
і дивиться на форм відміни,
нуртуючі довкола. І коріння
за чоботи чіпляються мої,
і гаснуть всі вогні в селі.
І я іду по нічій землі,
у Небуття я позики прошу добром.
І вітер рве із рук моїх тепло,
І плюскає водою у дупло,
І крутить бруд стежини килимом.

VIII

Направду, тут мене нема.
Десь я на стороні, за бортом.
Тужавіс та лізе догори стерня,
як борода на тілі мертвім,
і над гніздом, в траві роздертім,
кипить мурах марнотна метушня.
Природа нищить, що підвладне долі,
так є. Але її лице при цьому –
нехай черлене від заграв та втоми –
стає лихим намарно, мимоволі.
Усю правицю почуттів – мою –
стискаю і тікаю з лісу:

ні, Господи! В очах завіса,
не перетворюсь в суддю.
Якщо ж – хай на біду свою –
Я все-таки собі не зможу дати ради,
Ти, Господи, долоню відітни мою,
Неначе фін тому хто краде.

ІХ

О, друже Полідевік! тут все злилося в пляму.
Та з уст моїх не вирветься страждання.
Ось я стою в розірванім пальто,
І світ тече крізь очі-решето,
Крізь решето нерозуміння.
Я глухну, Боже, сліпну,
Я не чую слів, на двадцять рівно ват
Жевріє місяць. Хай. Однак, по небесам
Я курс не прокладу поміж зірок та крапель
Нехай луна розносить по лісах
Не пісеньку, а кашель.

Х

Ніч. Вересень. Все товариство – свічка.
Та тінь ще дивиться із-за плеча
в мої листи і риється в коріннях
обірваних. І привид твій у сінях
шурхоче й булькає водою
і посміхається зорею
в розчинених раптово дверях.

XI

Темніє наді мною світ.
Вода затуляє мій слід.
До тебе рветься серце, до сваволі
тому воно - все далі.
І в голосі моєму більше фальші.
Але сприймай її як борг химерній долі,
що вимагає щонайбільше крові
і раниє голкою тупою.
Якщо ти посмішки чекаєш - то їмлюю
я посміхнусь. Усмішка наді мною
вагоміша могильної плити
і легша диму над трубою.

XII

Евтерпо, ти? Куди забрів я, га?
І піді мною що: вода, трава,
чи пагін ліри вересової,
що зігнутий підковою,
і щастя видається
таким, що може бути,
як перейти на крок з галопу
так швидко щоби дихання не збити,
не відаєш ні ти, ні Каліопа.

* * *

Це ряд спостережень. У кутку – тепло.
Сліди від погляду на речах.
Вода являє собою скло.
Людина страшніша за свій кістяк.

Зимовий вечір - ніщо й вино.
Веранду руйнує верба.
Тіло шукає спочинку - воно
як морена у лігві льодовика.

Через тисячу літ розкопки – мушля проста -
вийнуть з посталим крізь оксамит
відбитком «доброї ночі» - лишили уста,
що не мали сказати кому привіт.

* * *

Пора року – зима. На кордонах спокійно. І сни
переповнені чимось одруженим – липким варенням,
і в очах праотця споглядання рибалки-весни,
що святкує звитягу над шуки-ворожки знаменням.

Тріпни об землю хвостом, у морозній грудневій імлі
ти побачиш окрім неприкритого сраму –
півмісяць пливе у запиленім хати вікні
над хрестами Москви, як перемога Ісламу.

Куполів, що голів, і шпилів – що задертих спідниць.
як за смертним порогом, де здибанку значим,
де «від пуза» кумерен, кремлів, синагог і сідниць
де і сам ти батяр зі своїм мінаретом стоячим.

Не купиць на басах, не зірвись на глухій фістулі
як не владу потворну, себе ми поборем.
Застібай же пашеку зубату. Бо тобі на столі
як лежати, то байдуже помилитися гаком чи морем.

* * *

Ти забула село, загублене у болотах
заліського краю, де опудала на городах
зроду там не тримають – не ті там злаки,
і дорогою теж все загати, яруги кляті
Баба Настя, певно, померла Петренко – живий, навряд,
А якщо живий, то пляшки складає в ряд
у пивниці чи то ладує зі спинки ліжка щось
Кажуть, хвіртку або ворота - ось.
Там взимку рубають дрова, сидять на ріпі,
І зірка мругає з диму в морозному небі.
І не завітчана наречена, а порохів свято
І місце пусте, де кохались колись ми так завзято...

* * *

...і при слові «майбутнє» з української мови
вибігають миші і всією юрбою
відгризають від ласого шмата полови
пам'яті, що наче сир дірява тобою.
Після стількох зим вже байдуже, що
або хто стоїть в кутку біля вікна завіси,
і в мозку лунає не надприродне «до»,
а її шурхотіння. Життю гульвіси,
як подарованій речі, в пашеку не зазирають,
воно оголює зуби при кожній промові.

Від усієї людини частину вам залишають
мови. Частину мови загалом. Частину мови.

* * *

Якщо співати про щось, то про зміну вітру,
західного на східний, коли замерзлу гілку
зміщує вліво, від небажання скрип,
і твій кашель - над площиною лісів Дакоти крик.
Опівдні можна скинути кріс і стріляти в те, що в полі
здається зайцем, надаючи кулі
збільшити відстань між збитим внівець з темпу
того, хто пише рядки ці пером і тим, що
лишає сліди. Іноді голова з руками
зливаються, не стають рядками,
але під власний голос – котиполе картове,
підставляє вухо, як частину кентавра.

* * *

Північ кришить метал, але шкодує скло.
Вчить гортань говорити «пусти».
Холод мене всмоктає і вклав перо
В пальці, щоб їх зігріли листи.

Замерзаючи, бачу, як за моря
Сонце сідає, нікого навколо.
Чи то по кризі ковзають підбори, чи то сама земля
Закругляється під обцасом колом.

І з гортані моєї, де покладено сміх
Або мову, або гарячий чай

Все чіткіше відлунює сніг
І чорніє як твій Седов, "прощавай".

* * *

Впізнаю цей вітер, що летить на траву,
Яка під ним лягає, наче під татарву.
Впізнаю цей листок, що в придорожній бруд
Падає наче скривавлений князь чи Брут.
Стрілою лягаючи на розкосій скулі
Дерев'яної хати в чужій землі,
Що гусей у польоті, осінь у склі внизу
Впізнає на обличчі сльозу.
Очі до стелі
Я не слово а номер забув - в повітрі крик
І кайсацьке ім'я в роті язик
Рухає ніччю наче в Орду ярлик.

* * *

Був чорний небосхил світліший ніг
І злитися із тьмою він не міг

У вечір той обабіч нашого вогню
Побачили ми чорного коня.
Нічого не пригадую чорніше
І як вугілля були ноги в нього лише.
Він чорний був як ніч, як пустота
Він чорний був від гриви до хвоста.
Але чорніша – та по іншому була
Спина, що ще не звідала сідла.
Він непорушний був. Здавалося, що спить.
Лякала чорнота його копит.
Він чорний був і тінь не відкидав.

І в сутінках темніший не ставав.
Такий, як ночі темної імла.
Такий, як голка всередині є сама.
Він чорний, як дерева на шляхах.
Він чорний, як в сліпого на очах.
Як яма під землею де зерно.
Я думаю: в душі в нас так чорно.
А все-таки темнів він на очах.
І ніч була – безодня – чорний прах.
До нас не наближався ні на крок.
Білили його очі наче рок.
Він був неначе чорний негатив
Навіщо ж він свій біг призупинив,
Між нами простояв він до світанку?
Навіщо не відходив він до ранку?
Навіщо дихав важко і чого хотів?
Навіщо тирсою в пітьмі він шурхотів?
Навіщо чорне світло випускав з очей?
Він вершника шукав серед людей.

Арсеній Тарковський
(1907 – 1989)

* * *

Мені докучили слова, слова, слова,
Не можу більше я підносити права
На мову мудру, коли всеньку ніч по шибі
Лахміттям, як вдова, колотиться верба.
Чи може я погано чую ніби
Чи нерозбірлива молитва удівства.

Між нами є родацтво і нема.
Коли кричу деревам божевільним,
Що в мене зросені по лікоть рукави,
Крім стогону, їм відповісти нічим.

* * *

Мені б тільки тепер до кінця не розкритись,
Не роздати б всього, що співала синиця,
Білий день гомонів, миготіла зоря,
Шепотіла вода, накислола кислиця,
На обжинок лишає свобода моя
Кульку срібла в крові, повну світла і дива,
А якщо вже назад не буде вороття,
Так втягнутись у неї як променів злива,
І – в аорту, байдуже чію, навманья.

Життя, життя

I

Передчуттям не вірю, і прикмет
Я не боюсь. Ні наклепів, ані отрути
Не уникаю. Бо погібелі намет
Зруйновано. Безсмертні всі, не треба
Боятись смерті ні в сімнадцять літ,
Ні в сімдесят. Є тільки яви світ.
Ні темряви, ні смерті не існує.
Стоїш на березі самотнім моряком,
І я із тих, хто вигріба тенета,
Коли іде безсмертя косяком.

II

Живіть у домі – не пропаде дім.
Я викличу якесь століття,
Зайду в його намет і жити буду в нім.
І ось чому зі мною ваші діти,
Дружини ваші за моїм столом, -
А стіл один і прадіду і внуку:
Будучина бубнявіє нараз
Якщо ж я підіймаю руку,
Всі п'ять гілок залишаться у вас.
Я кожен день минувшину ковальив,
Ключицями своїми підпирив,
Поміряв час кульгавим землеміром
І крізь буття пройшов як крізь Урал.

III

Століття я по зросту підбирив.
Ми йшли на Схід, тримали пил над степом,
Бур'ян чадив і коник фугу грав,

Підкови вусом зачіпав, пророчив,
Погибель провістив, як схимник чи монах.
Я долю до сідельця приторочив,
І нині я в прийдешніх днях,
Як хлопчик я стою на стременах.

Мені мого безсмертя є доволі
Щоб кров моя століттями текла,
За верхній кут осіннього тепла
Я би життям платив би долі
Якби його літаюча стріла
Мене б як нитка в світі не вела.

Вітер

Душа моя вночі знайшла сліди нудьги.

А я любив подерту на шматки,
Посічену вітрами темноту,
І зорі, блимаючі на льоту
Над вересневими холодними садами,
І як метелики з останніми сльозами,
І на циганській масляній ріці
Хитливий міст, і жінки манівці
І хустка, що спадає над водою,
І руки ці, які перед бідною.

Вважається, вона була жива,
Жива тоді, але її слова
З вологих «Л» тепер не означали
Ні щастя, ні бажань, ані печалі,

Велемир Хлєбніков
(1885 – 1922)

* * *

Дівчата, ті, що крокують
Чоботами чорних очей
По квітах мого серця.
Дівчата, що занурили списи
В озера своїх вій.
Дівчата, що миють ноги
В озері моїх слів.

Відмова

Мені набагато приємніше
Дивитись на зорі,
Аніж підписувати
Смертні вироки.
Мені набагато приємніше
Слухати голоси квітів,
Які шепочуть: «Це він!» -
Схиляючи голови,
Коли я крокую по саду,
Аніж бачити темні рушниці
Варти, що вбиває
Тих, хто хоче вбити мене.
Ось чому я ніколи,
Ні, ніколи не буду Правителем!

* * *

Коли козак на вежі вартовій
Побачить вершників – орди аркан,
Чия мета – яса, грабунок-буревій,
А шабля - яничарський ятаган, -
Летить він з вежі – вітру навздогін
І на коня, і птахом
Життя і волю кинувши на кін
У мовою співаючі станиці.
Так я, завчасно наперед тих літ,
Коли визнання цього стане всезагальним,
Кажу: «Над нами іноземців гніт!
Повстаньмо, козаки, повстаньмо!
Ми поневолені також!
Навчіться долі майструвати витинанку
І гордості здійнявши заколот,
Крицю одягніть на вишиванку!»

Райнер Марія Рільке
(1875 – 1926)

* * *

У лісі голому кружля пташиний крик,
такий безглуздий серед порожнечі.
Він тут завис, і колами доріг,
залишив мить, коли початок зник,
і ось як небо сам, у лісі порожнечі.
І криком цим поглинуте усе:
околицям заціплено уста,
від переляку вітер віднесе
хвилину, що для вічності мала,
поранена, так наче зрозуміла
що там, за криком гибелі початок, -
і порятуночку нема.

* * *

Вечір тужавіє.
Сироти люди
не розуміють хто ти,
і ти не знаєш людей.
Наче вони на чужині,
і слухають нині
кожний шурхіт в саду,
і чекають тривожно біду
днів на краю:
наче чиїсь небачені руки
перетворять на звуки
тихе життя в раю.

Старий

Всі на полях: до хати я вже звук,
самотність дихає
і в пестошах, як няня, гасить
дитини смутку тихий крик.
На пічці ніби спав, лежав старий,
гадав про те, чого тепер немає,
і говорив би, був би як поет.
Та він мовчить; і Господа благас.
І біля серця простір -
море... І темніє кров,
і мила, і задавнена любов
пульсує в грудях тисячі років,
уста шукає марно, - знов
вона дізналась, що спасіння не існує
і що юрба померлих слів
чужа, проходить світом всує.

* * *

Я так, один. Ніхто не розуміє
мовчання: голос довгих днів,
немає вітру, котрий відкриває
Великі небеса моїх очей і снів.
Перед вікном громада – день чужий
край міста – велетень брудний
лежить, вичікує. Гадаю: може я?
Чого чекаю? Де душа моя?

* * *

Втомився я від суду хворих днів,
порожня ніч безвітряних полів
лежить над тишею моїх очей.
Співало серце наче соловей,
та довести не зміг свої слова;
тепер мовчання тільки чую я –
воно росте як ночі страх,
темніє як останній «ах»
забутої померлої дитини.

* * *

У ночі такі, як у давніх сагах
серця королів, що лежать в саркофагах,
раптом знов стугонять:
і стільки в них шалу і сили,
що замкнену урну проклять
Вони тягнуть з безодні могили,
йдуть по смарагдах холодних,
і тремтять в соборах колони.
Дзвони, що в небо гриміли
висять як сови, брами скриплять безсилі,
у носіїв кожен крок тремтить:
ніби несуть свій власний граніт
рухомі сліпі черепахи.

* * *

Потоки сліз у сні. Долина сну.
Реальність, що у серці новизну
знайшла. Шліфуємо перлини.
Чому зникає це щоднини?

І вже не я з-під водоспаду сліз
іду в народ, поміж людей, поміж,
а сам від блиску сліз моїх посліп.
Чи мій це болі і страждання сніп?

До чого я? Чи інший – той? Чому
той ангел нас приводить на яву?
І ранок як гербарій: в ньому бачу
для снів моїх і квіти, і траву.

Самотність

Самотність – вогка дощаниця.
Як вечір хвилями чекання
Із моря піднімається в мовчанні
І до зірок, що нею сповнені повік,
І лише з небокраю на міста потік.

Вона як літній дощ - травнева злива,
Коли світанку прагнуть вулиці нудні,
Коли тепла позбавлені тіла,
Прощаються і йдуть у дні брудні,
Коли в обіймах птахом в клітці навесні
Ті, хто приречений на вічне горе
Тоді за вікнами вона шумить як море...

* * *

Уст, що про кохання шепотіли нам – нема,
Чуже вбрання і кучерів чужих посохлий водограй,
Порожні очі запитаннями зотлілих мрій розмай,
Не чути хвиль і гомону морського – дивина.
У днях тужавих здичавілого життя
Самотність. Сум химерний і немає вороття.

Ти потемнілий образ божества,
Висиш в порожньому іконостасі почуття,
Молитва – склавши руки попроси життя,
Висить вінок в кутку і свічки торжества
Погасли. Образ мусить чудо сотворити
Та марно. Тіні, порох, тлін – весни не воскресити.

* * *

Хто зна, в стражданнях може є і сенс, і зміст
Як плуг знімає шар старий над цілиною,
Так біль як благо. Маревом чи новиною
Останньою, що над минулими збудує міст.

Страждань безодні. Чи було без сліз,
Без потрясінь буття легкого болю?
Але чия мені найближча доля?
Чи не того, хто за три дні воскрес?

* * *

Знову і знову, хоча цю місцевість кохання ми знаєм
маленьке церковне кладовище з жалісливими іменами,
ця ущелина відчаю, що таїну зберегла, в безодні якої
тихо зникають люди, звідти вертаємось
разом з тобою під в'язи столітні, щоб вкотре
пірнувши в траву поміж квіти, в небі блукати.

Над книгою

Я зачитався. Я читав давно.
Коли осінній дощ постукав у вікно.
Занурившись у вигаданий світ,
не чув як дощ оповідає міт.

Як зморшки ті рядки я споглядав
задумано, годинами підряд
час зупинився чи пішов назад.
І раптом бачу: захід фарбами заграв
Карміном оксамит малює із-за ґрат.

Як нитки намистин порвалися слова
і літер на підлогу листопад.
Я знаю, сонце кидаючи сад
крізь огорожу, що загравою пала
повинно озирнутися назад.

І ось неначе ніч – пільма як знак.
Дерева гуртом поставали шляхом,
і люди, що громадяться під дахом
і тихо розмовляють, слово часом
дорожче золота цінуючи однак.

Якщо я зараз зазирну в вікно,
Мій погляд не зустрине там чужого -
околицю охоплювало слово,
а, значить, простору позбавлене воно.
Але піду я в ніч, і одкровення знову
дарує величі понять свободу
зажурена незайманість народу –

себе переросте натруджена земля
і стануть в ряд за краєм небосхилу
остання хата і моя зоря.

* * *

Хто скаже, де межа
В житті поставлена мені?
Хіба не я - хвиля ця,
Чи не я схований в тихому ставі на дні,
Чи не я відмерзаючи по весні,
Оця береза бліда?

Шарль Бодлер
(1826 – 1867)

Sed non satiata

Хто витворив тебе з тропічних темних мрій,
Який тубільний Фауст, марево савани?
Ти пахнеш мускусом і тютюном Гавани,
Ти – місячне дитя, фатальний ідол мій.

Ні опіум, ні хміль зрівнятися з тобою
Не сміють, демон мій, мій тимчасовий рай,
Куди моїх жадань розтерзаний розмай
В оазис уст твоїх іде до водопою.

Не прохолода там – вогонь, і сірка, і смола
Ти не катує мене – пекельна мла!
Не Стікс я, щоб кричати: «Охолонь!»

В обійми потрапляв твої я знову й знов
Не Прозерпіна я – моя холодне кров,
Не гріє жар страшний твоїх долонь!

Сплін

Життя зятятий ворог з вогкою імлою
Понурий падолист панує над землею,
І мертвим холодно в сирих могилах снів,
І крик озлоблений голодних жебраків!
І ранок – ніч глуха, і дощ - то мжичка навісна
Навколо все безглуздо – дім як келія тісна!
І нявкаючи жалібно облізлий кіт –
Стара тваринка, посивілий дід
Намарно шкрябає підлогу посірілу,
Розкрита книга, що нагадує могилу
Про автора померлого оповіда мені.
І дим огидний із пічної головні,
І маятник докучливий хитає часу плин,
І дзвони церкви колихають тлін,
З кладовища долинув поховальний спів...
Колода карт старих огиду викликає й гнів
Відтоді як стара і хвора господиня
Останнє ворожіння припинила.
Здалось на мить – в колоді тій брудній
Валет дзвінковий з дамою нудний
Роман заводить чи розмову давню
Про їх любов брудну, про їх зв'язок фатальний...

Невід'ємне

Дрімучі праліси – ви як готичні храми
Сумним органом в кронах вітру шум;
В серцях зневірених, де вічний траур, сум.
Як стогнуча луна одвічні ваші драми.

Прокляття океан. Безодню глибини
Мій дух знайшов. І сміху буревій
Такий, як сміх знедолених повій
Сміх відчаю нагадують мені.

Я ніч би полюбив - та в серце хвилювання
Несе твоїх зірок свічадо з висоти
А я шукав лиш порожнечі і пільми!

Але пільма – то лише полотно страждання
Де впізнаю я тіні, постаті сумні,
Що смерть забрала у минулі дні.

* * *

І осінь пізню і брудну весну
Співати я люблю: вони ведуть до сну
Мій дух змарнілий. Мозок вітер таїни
Туманом криє, саваном пільми.

Поля безмежні, падолисту гра,
І вітру пісня і вологості пора
Дорожчі за весну, про вас і мрії, й сни
Вони крилом ворони навісні.

І крижана крупа, і снігу сивина
Мій дух накрили, о, моя тюрма,
Мій споглядання світ, і ночі далина

Княжни блідої, сутіноків труна.
Або у ніч безмісячну нудьгу й тривогу світу
З повією якоюсь заглушити...

**Гао Ці
(1336 – 1374)**

Серед лісу

Холонуть дерева,
Осінь дихає з гір.
Хмари вологі
Вже не радують зір.
У пралісу хащах
Нині я в самоті.
З ким відшукаю
Пізнью осені квіти?

Звуки флейти

Ринули сльози, як тільки вітер
Звуки флейти приніс.
Самотній ліхтар. Замість літер
Нитки дощу, плесо річки та ліс.
Прошу, не треба оцих мелодій
Про нескінченність доріг -
У тривожні часи вистачає рапсодій
Про сум, що на плечі ліг...

Пісня Лянь Чжоу

За стіною пожовкла верба -
То моя журба.
Мандрівник ледь іде в далині
По землі-чужині.
Я зі схилів Лун-Шаньських гір
Сумно здіймаю зір
І бачу:

Тільки ріка Хуан-Хе
Додому, в Китай пливе...

Вночі слухаю лютню Чжан Шан Женья

Зал порожній, у тиші нічний
Крижинкою нис струна.
Гуси летять і кричать вдалині,
Місяць і тиха луна.
Мелодія пісні «Осінній вітер»,
Шкода, забута вона.
Жовте листя засипало двір,
Порожньо. Тиша і мла...

Запрошую друзів на прогулянку

В мене знову У Вей*,
Безмежно сумний весняний день.
На захід від міста гірські хребти
Душу кличуть до висоти.
Чекаю на друзів – з ним жадаю
Споглядати сонце між хмар до краю
Видноколу. І заходу тьмяний погар...
Квітів персика білий чар
Сильніше вина п'янить,
Забув я про все на мить...

Примітка:

* У Вей – одне з понять даосизму – не діяння.

Відвіую відлюдника Яня

День догорає.
Лапатий падає сніг.
Непомітний в тумані

Потоку стрімкий біг.
Якби мій учитель
Не жив би захмарно,
Не дерся б так високо я
В гори намарно...

Абу-ль-Атахія
(748 – 825)

* * *

Хто покличе до мене мешканців темних могил,
Близьких, що згинули в розквіті сил?
Хіба їх впізнаю посталих із праху,
Якби чудом небаченим хто-небудь їх воскресив?
Хто покличе загорнутих в саван німий?
Чи в безодню могили доноситься голос земний?
Не кличте даремно. Ніхто не вертається звідти.
Всі відходять туди – шлях людей є такий.
Гей, людино жива! Подивися на себе – ти мрець.
Дні завершені всі. І приходить звичайний кінець.
Сивина – капелюх твій, як марево білий.
І втекла твоя молодість, час полум'яних сердець.
Твої друзі померли – шукають обіцяний рай.
Обігнали тебе, обійшли – поспішай, доганяй!
На землі для старого вояки казок не лишилось, -
Ні надії, ні радості. Часу дарма не займай!
Збирайся в дорогу, вже час – в нескінченну пільму.
Шлях останній чекає тебе – приготуйся тому.
Все майно своє кинь. І воістину станеш багатим.
Зневажай багача – це жебрак, що наповнив суму.
Збирайся, не гоже чекати, не бійся рушати у путь.
Не сподівайся, що часу ще досить – про це позабудь.

На останок грішити – то справа остання.
Притамуй свою пристрасть і благо найвище здобудь.
Ті, хто правду шукають - знайдуть серед ночі ліхтар.
Душі грішні, сліпі! Прозрівайте – приймайте сей дар.
Як дивує святенник, який відкидає спасіння,
Так дивує обранець, що гасить молитви пожар.
І дивують байдужі засліплі серця,
Що повірили вигадці - вічне життя.
Новий день наближається – вершник як марево білий,
Поспішає. То смерть надсилає гінця.
Твої дні марнотратні – дарунок Аллаха руки.
Твоя смерть неминуча – покара тобі за гріхи.
Мешканець світу під місяцем – час твій минає,
Наче млин перемелює дні під потоком ріки.
Скільки мурів фортець доля нещадна змела,
Скільки воїнів чорна поглинула мла!
Де будівничі палаців, султани, еміри?
У які саркофаги дорога життя завела?
Де хоробрі звитяги та честі сини,
Чия зброя посіяла смерть на війні?
Де герої, вершители долі і світу,
Де титани пустелі? Закопані в прах давнини.
Де улюбленці долі – про них не стихають пісні.
Наче воля Аллаха слова їх були голосні.
Де кумири юрби? Стали жменьками праху,
Крізь які проростає трава навесні.
На престолі небес – віковичний Аллах.
Він карає і милує, та обертає у прах
Непокірних, невірних, на небо підносить достойних.
Він великий. Йому рівні нема в нескінченних світах!

Лідія Луткова
(1982 р.н.)

* * *

Коли прийдуть новітні яничари
Хто зможе знавіснілим пояснити
Що душу українську зберегти
Важливіше за гаманця примари

Що бавлячись вони уб'ють надію
Гру слів спотворять в лайки каламуть
Вервечку оберегів обірвуть
Лишаючи нащадкам ностальгію

І може статись так
Трипільський позабудуть знак
І на могили козаків здіймуть рискаль

Над Києвом старим
Нависне Третій Рим –
Кривавий стяг підніме там москаль...

* * *

Ти русин! Мову свою пам'ятай!
До тебе - пластика і знаки
І космогонія часів
І на полотнах прапорів
І на важкому акінаку
І геній твій, зачатий в бруді, в горі
Обкурений, напоєний тавром...
Ти слави і звитяг огром
Живий! Налякані потвори
Ти - Русин! Ти племен нащадок

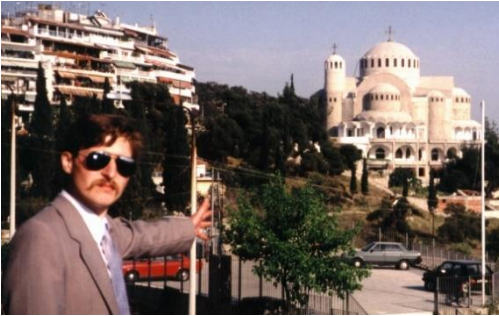
Де кожен боронив свій спадок
І своєрідний і гостинний
Ти - Русин! Мову свою пам'ятай!
Щоби на закликів розмай
Назустріч душі відкривались плинні.

Зміст

Дивні нотатки написані на хмарі	3
Про ці нотатки	3
Зустріч з істотою темряви	6
Чорний рік	8
Люди і звірі	12
Про любов до вождя	15
Картинка	18
Люди і тіні	22
Так нам дано	26
Древолаз Поліванов (повість)	30
Паростки бамбуку	54
Батальйон смерті (повість)	58
Петрогліфи (збірник есеїв)	185
Про знаки, намальовані на камені	185
Спроба однієї апології	187
Метаморфози мінотавра	191
Балада про зламаний барометр	194
Зазираючи в майбутнє	197
Хлопець Великої Порожнечі	204
Невідомі вірші Юрія Гагаріна	209
Великий пересмішник	211
Асистент Морока	216
Тіні (збірник новел)	223
Про тіні і не тільки	223
Біла імла	226
Брати	232
Дивна ностальгія	238
Спадок	241
Розповідь діда Миколи	246
Останній інсургент	250
Кіно і німці (збірник есеїв про кіномистецтво)	253
Люди і пустеля	253
Про те, що трапляється одного разу	257
Діти вдови	261
Пісня яку ніхто не почув	264
Якщо ви заблукали у норвезькому лісі...	267
Казки	272

Козак Мамай врятує Україну	272
Дві тіні	273
Гетьман Підкова	275
Заповіт Козака Мамає	276
Скрипаль Роман Черевичок	279
Міст який шепоче	275
Відьми міста Сатанова	289
Коробочу-сан	292
Хайбун	297
Холод осіннього саду	297
Хатинка для птахів	300
Байдуже небо	302
Знаки на снігу	303
Уривки туману	305
ПОЕЗІЯ	
Розмова дерев	310
Клаптики часу	313
Хокку	
Відкрийте вікно	329
Примхи станіславської бруківки	366
Серед лісу	369
Дзеркало калюж	370
П'єро медитує	424
Танка	
Слухаючи вітер	427
Сіджо	460
Бейти та рубаї	461
ПЕРЕКЛАДИ ТА ПЕРЕСПІВИ	
Йосип Бродський	463
Арсеній Тарковський	474
Велемір Хлебніков	478
Райнер Марія Рільке	480
Шарль Бодлер	487
Гао Ці	491
Абу-ль-Атахія	493
Лідія Луткова	485

ПРО АВТОРА

Автор цього збірника народився в Японії в селищі Нагато, що біля Оями в рік жовтої миші (1196 році за європейським літочисленням) в сім'ї збіднілого самурая. Отримавши домашню освіту служив деякий час феодалу Кавабата, а після його загибелі постригся в монахи в монастирі Енрякудзі школи Тендай-сю. Але нірвани так і не досяг. Помер у 1258 році за європейським літочисленням. Після цього народився в Китаї в рік чорного дракона (1336 році за європейським літочисленням) в епоху Юань в селищі Цзян Си (провінція Шан Дун) в сім'ї чиновника. Отримав домашню освіту – його вчителем був відомий знавець конфуціанства Лянь Бо. Поступив на службу, але скоро її залишив, жив у власному невеликому маєтку, захопився поезією, даосизмом та буддизмом. У часи династії Мін був несправедливо звинувачений у змові проти імператора і скараний на горло в місті Цзі Лін (нинішній Нан Кін). Після цього народився у 1890 році в Коннахті (Ірландія) в сім'ї сільського вчителя, що сам був родом з Донеголу. Навчався в Трінті-коледжі (м. Дублін). Спеціалізувався на сходознавстві - вивчав шумерську та тибетську мови. Освіту не завершив – вступив в «Шин Фейн» і боровся за свободу Ірландії зі зброєю в руках. Загинув під час ірландського повстання 1916 року під час вуличних боїв у Дубліні. Після цього йому трапилось в черговій реінкарнації народитися в Україні у 1965 році в місті Сніжне, що в Донецькому краї. Він ще ходить серед нас, вечорами п'є запашний чай та пописує свої ідіотські новели...

Сіренко А. Г. Нотатки відлюдника. Збірник новел, повістей, есеїв, поезії, перекладів. – Івано-Франківськ, 2012. – 500 с.

Формат Папір офсетний
Гарнітура «Times new roman»
Умовник друк. аркушів 27,4.
Наклад 300 пр. Замовлення №
Видавець: Третяк І. Я.
М. Івано-Франківськ
Tiya@i.ua
Свідоцтво про державну реєстрацію:
ІФ №12 від 29.03.2001.